

1/2015

Raporta/Rapport

Samiske tall forteller 8

Kommentert samisk statistikk 2015

Sámi allaskuvla
Sámi University College

norden

Raporta/Rapport 1/2015

Samiske tall forteller 8

Kommentert samisk statistikk 2015

Føreord

Utdanning og forskning er tema for fem av artiklane i denne utgåva av *Sámi logut muitalit – samiske tall forteller*. Torkel Rasmussen har sett på utviklinga i elevtalet i samisk første- og andrespråk i grunnskulen. Tom Granseth drøftar gjennomstrøyminga av elevar i den vidaregåande opplæringa i samiske område, og Kevin Johansen ser på bruken av fjernundervisning i samiskopplæringa gjennom ti år.

Også utanfor det ordinære skuleverket blir det gjeve opplæring i samisk språk, og Lene Antonsen skriv her om vaksenopplæringa i samisk ved språksentra rundt om i kommunane. Lengst tidperspektiv av forfattarane har Kari Morthensen som i artikkelen sin gjer greie for planar, løyvingar og resultat frå 40 år med satsing på samisk forskning i forskingsråda.

Tore Johnsen har skrive om kvantitative endringar i bruken av samisk språk i Den norske kyrkja. I tillegg drøftar han på grunnlag av statistikk kyrkja sin plass blant folk i forvaltningsområdet for samisk språk samanlikna med andre område i Noreg.

Magritt Brustad og Torill H. Lauritsen legg fram og drøftar tal som viser endringar i tannlegedekninga i Finnmark og endringar i tannhelse i dei delane av fylket der ein stor del av folket er samar. Desse endringane er udelte positive.

Kvar enkelt utgåve av *Sámi logut muitalit – samiske tall forteller* har artiklar om eit avgrensa utval emne. For å gjera det mogleg å følgje endringar innanfor fleire samfunnsområde, presenterer vi difor i kvar utgåve ein artikkel med aktuelle ukommenterte tal frå Statistisk sentralbyrå. Denne presentasjonen står til sist i boka.

Guovdageaidnu, september 2015

Fagleg analysegruppe for samisk statistikk

Else Grete Broderstad Magritt Brustad

Kevin Johansen Paul Inge Severeide

Jon Todal

(Leiar)

Oppsummering

Faget Samisk som andrespråk i grunnskolen har hatt en betydelig nedgang etter skoleåret 2005/06. Artikkelen viser at nedgangen kan ha stoppet opp og stabilisert seg på et lavere nivå enn tidligere. Tilbakegangen for Sørsamisk andrespråk er likevel bekymringsfull. Det er også registrerte en større tilbakegang for faget Samisk førstespråk. Det gjøres spesielt oppmerksom på det skillet som har oppstått mellom elever som mottar opplæring i Samisk førstespråk og antall elever som har samisk som opplæringsspråk. Det blir stadig flere elever som mottar opplæring i Samisk førstespråk uten å ha opplæring i andre fag i grunnskolen på samisk.

Tall for dekningsgraden av læremidler for opplæring på samisk, viser at situasjonen har blitt en del bedre de siste fire år. Men spesielt for lule- og sørsamisk må situasjonen fortsatt betegnes som kritisk ettersom elevene mangler læremidler i de fleste fag i grunnskolen. En gjennomgang av Fylkesmannsembetenes tilsynsrapporter fra tilsyn med samiskopplæringa viser lovbrudd ved alle tilsyn i Nordland og Oslo/Akershus. I Finnmark er alle tilsynsrapportene udelt positive. Det har ikke vært gjennomført tilsyn med samiskopplæringa i andre fylker.

Omtrent sju av ti elever fullfører videregående opplæring innen fem år fra de startet i videregående for første gang, 6 prosent er fortsatt i utdanning, og 23 prosent oppnår ikke vitnemål/fagbrev eller slutter underveis (frafall) i femårsperioden. Frafallet er betydelig høyere i de yrkesfaglige utdanningsprogrammene enn i de studieforberedende. Frafallet er også høyere for elever bosatt i de samiske bosettingsområdene enn ellers i landet. Det er ikke uten videre slik at de som faller fra i videregående opplæring, er økonomisk inaktive. Om lag to av tre som har falt fra i videregående opplæring, er i arbeid etter en viss tid, noe som også støttes i andre studier. Andelen som får arbeid, er noe høyere i nord enn i sør. Det er geografiske forskjeller når det gjelder hvilke bransjer som «velges». Denne artikkelen utdyper dette nærmere.

Etter at opplæringslova blei innført i Norge, har alle samiske elever individuell rett til opplæring i samisk i skolen. Mange samiskelever er bosatt i områder der det ikke finnes stedlige samisklærere. I slike tilfeller må skoleeieren tilby alternative opplæringsformer i samisk. Den mest utbredte av disse er fjernundervisning. Samiske tall forteller har tidligere dokumentert økt urbanisering blant samer i Norge. Dette bidrar til at behovet for samisk fjernundervisning vil øke i åra som kommer. Samisk fjernundervisning sees på i et historisk perspektiv og ser på elevtallsutviklinga de ti siste åra både i sør-, lule- og nordsamisk område. For å få fram fjernundervisningas andel av det totale elevtallet i samisk ses tallene også opp mot det samiske elevtallet i alt. I enkelte fagmiljøer hersker det ei holdning om at fjernundervisning er en annenrangs opplæringsmetode. Dette har sin bakgrunn mer i myter enn i fakta. Fjernundervisning kan være nøyaktig like god (eller mindre god) som annen opplæring. Elevene som får sin samiskopplæring via fjernundervisning, skal nå de samme kompetansemålene i læreplanen som andre samiskelever, og de skal vurderes på samme måte. Derfor er det viktig at samisk fjernundervisning er likeverdig med annen samiskopplæring, og all annen språkopplæring for den saks skyld. Fjernundervisning har i stor grad vært et urfolksinitiativ der urbanisering har medført krav om innovative opplæringsformer. Canada var blant de første som begynte med denne opplæringsformen for First Nations som bodde i byer og tettsteder uten stedlige lærere i indianerspråk. I Norge er det i all hovedsak samer som får opplæring via fjernundervisning, så også her er urfolksdimensjonen tydelig.

Språksentrene i Norge tilbyr kompetansegivende samiskkurs hvor studenter kan ta eksamen ved Samisk høgskole eller UiT Norges arktiske universitet. De siste årene har disse kursene utgjort en stor del av den totale studiepoengproduksjonen i samisk språk i Norge. I artikkelen ser man på tidligere og nyere modeller for samarbeid mellom språksenter og utdanningsinstitusjoner på høyere nivå, og på statistikk over antall kurs, studenter og studiepoeng for perioden 2009–2014. Videre ser man på finansering og andre problemstillinger ved slikt samarbeid.

Rådet for humanistisk forskning (RHF) i NAVF startet det første forskningsprogrammet, som gikk over ti år og var RHF's mest langvarige program. Forskningsrådssystemet har hittil finansiert tre program. To av dem var tiårige – det ene løper fortsatt, men er i avslutningsfasen –, ett var femårig. Mellom programperiodene har rådene avsatt midler til samisk humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning, men med mindre organisert styring og oppfølging enn i programmene. Samlet budsjett til programmer og avsetninger har hittil vært 167 mill. kroner.

Det første forskningsprogrammet dreide seg i større grad enn de to senere om særskilte problemstillinger knyttet til oppbygging av samisk forskning og forskningsmiljøer. Programmet benyttet flere spesielle virkemidler, blant annet et eget delprogram for vitenskapsteori og varierte former for institusjonsstøtte ut fra konkrete behov. Det neste programmet, som startet omtrent ti år etter at det første var avsluttet, utlyste enkelte ganger spesielle virkemidler, for eksempel kompetansehevingsstøtte til høgskolene. Det nåværende programmet har stort sett benyttet seg av de virkemidlene resten av Forskningsrådet bruker. Man anser at de samiske forskningsmiljøene i mindre grad har behov for særskilte ordninger nå, med unntak av individuelle doktorgradsstipend, som Forskningsrådet ellers stort sett har gått bort fra. I alt har forskningsrådssystemet i løpet av disse 40 årene tildelt 34 doktorgradsstipend, fem av dem som deler av større forskningsprosjekt. Når det gjelder tematikk, fokuserte man i NAVF på samisk forskning i de tradisjonelle forskningsfagene, men senere har de samiske forskningsprogrammene vært opptatt av tema og problemstillinger som omfatter flere humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag. Samisk språk har imidlertid vært viet stor oppmerksomhet i alle programmene. Det gjelder også de små samiske språk- og kulturområdene, og etter hvert er det gitt støtte også til prosjekt som har samiske språk og kulturer utenfor Norge som forskningsfelt. Et særtrekk ved forskningsrådenes holdning til samisk forskning er at det fra 1976 til i dag har vært avsatt midler uten opphold, også i «mellomperiodene» mellom programmer. Innenfor humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning ellers i forskningsrådene har det ikke vært vanlig å sørge for slik kontinuitet på felt der man har hatt tidsbegrensede programmer. Statistikken er utarbeidet spesielt for denne artikkelen og har ikke vært publisert tidligere. Noen utvalgte prosjekt fra de to siste programmene presenteres i rammer.

I 2014 meldte en åttendedel av menighetene i Nidaros, en fjerdedel av menighetene i Sør-Hålogaland og halvparten av menighetene i Nord-Hålogaland at de hadde brukt noe samisk i gudstjenestelivet i løpet av året. Økningen siden 2012 er merkbar i alle tre bispedømmer. Et knippe menigheter har i treårsperioden dessuten gått fra å bruke samisk unntaksvis til å inkludere samisk i flertallet av gudstjenestene. En tidsserie på tre år er et spinkelt statistisk grunnlag, men mange sammenfallende data tyder på at de positive tendensene ikke bare skyldes naturlige svingninger. Det er likevel stor lokal variasjon, og omfanget på bruk av samisk er generelt lite.

Den norske kirke fremstår som arena for synliggjøring av samisk språk. Det er bare i det samiske språkforvaltningsområdet at gudstjenestene i større grad fremstår som reell bruksarena for samisk språk. Med unntak av en til to menigheter er fast bruk av samisk normalisert i forvaltningsområdet, men det er relativt stor variasjon i språkbruksnivå. Det utfordres til å se etter mulige måter å styrke språkbruksnivået i liturgien på. Kirketolkertjenesten fremstår som forutsetning for at samisk kan brukes i forkynnelsen. Dette er en særlig utfordring for sørsamisk og lulesamisk, som mangler slike stillinger. SSBs kirkelige årsstatistikk viser at Den norske kirke generelt står betydelig sterkere i forvaltningsområdet for samisk språk enn på landsbasis. Forvaltningsområdet skiller seg mindre fra menigheter i områder med sammenliknbar demografi, men de negative trendene synes likevel å være noe svakere. Det samiske språkforvaltningsområdet skiller seg ut med sterkere oppslutning om konfirmasjon.

Den norske kirkes bruk av samisk foreslås tatt opp med det regjeringsoppnevte utvalget som gjennomgår samelovens språkregler. Det bør tas hensyn til behov knyttet til samisk språk i kirkelivet i arbeidet med ny kirkeordning for Den norske kirke. Det anbefales videre at arbeidet med statistikk om bruken av samisk språk i kirkelivet videreføres, slik at utviklingen på feltet kan følges og stimulerende tiltak målrettes.

Undersøkelser fra Norge har vist at tannhelsen i befolkningen har vært i bedring de siste årene. Det kan se ut som om forskjellen i tannhelse mellom nord og sør i landet er i ferd med å utjevnes. Den offentlige tannhelsetjenestens tallmateriale for pasienter yngre enn 19 år har også vist en positiv endring i tannhelsen over tid i kommuner med høy andel av samisk befolkning. Tannlegedekningen i Finnmark har bedret seg betydelig siden 2004. Per i dag (2015) er alle tannlegestillingene i fylket besatt. Man antar at dette er en årsak til bedret tannhelse i befolkningen. En annen sentral årsak til den positive utviklingen av tannhelsen for barn og unge er trolig det forebyggende og helsefremmende arbeidet som tannhelsetjenesten i Finnmark har lagt stor vekt på. Helsedirektoratet og Finnmark fylkeskommune har gjennom økonomiske bevilgninger muliggjort omfattende forskning på tannhelse i befolkningen i utvalgte kommuner i Finnmark. Det er forventet at når resultatene fra disse undersøkelsene foreligger, vil forskningsbasert kunnskap kunne nyttes i det forebyggende arbeidet og i utvikling av tannhelsetjenesten til den samiske befolkningen.

Anbefalinger

Det har i denne artikkelen kommet fram at opplæringa i samisk i grunnskolene og den videregående opplæringa har en del utfordringer. Antallet elever som mottar opplæring i Samisk førstespråk går ned både i grunnskolen og i den videregående opplæringa. For grunnskolen har denne nedgangen pågått så lenge at det må kunne kalles for en trend. For den videregående opplæringa er det for tidlig å trekke noen slutninger. Elevene som mottar opplæring i Samisk førstespråk i grunnskolen har normalt også opplæring i andre fag på samisk. Antallet elever med Samisk førstespråk uten opplæring på samisk i andre fag har imidlertid økt. Det er ikke mulig å si noe om årsakene til denne økningen. Disse forholdene bør imidlertid undersøkes nærmere. Antallet elever som mottar opplæring i Samisk andrespråk ser ut til å ha stabilisert seg på et lavere nivå enn tidligere. For å styrke revitaliseringa av samiske språk burde det være en målsetning å øke dette elevtallet. I den videregående opplæringa har antallet elever som mottar opplæring i Samisk andrespråk økt. Dette er en positiv utvikling. Det bør likevel undersøkes nærmere om det er et bortfall av elever som har hatt opplæring i samisk i grunnskolen, men ikke har opplæring i Samisk andrespråk i den videregående opplæringen. Det har kommet fram forhold som tyder på det og eventuelle årsaker bør undersøkes nærmere. Situasjon for samisk opplæring i skolen kan ha sin årsakssammenheng med to andre forhold som er belyst i denne artikkelen: Læremiddelsituasjonen for opplæring i og på samisk og Fylkesmennenes tilsyn med samiskopplæringa. Selv om læremiddelsituasjonen i grunnskolen har blitt bedre de siste fire årene, er det fortsatt til dels store mangler. Tilsynene i Oslo og Akershus og i Nordland viste lovbrudd og at samiske elevers rettigheter til opplæring i samisk ikke ble oppfylt. Tilsyn i Finnmark viste at de tre undersøkte kommunene og en videregående skole utførte opplæringa i og på samisk på en tilfredsstillende måte. Det hadde ikke blitt ført tilsyn i andre fylker de fire siste årene. Noe som også er et interessant funn.

Jordbruk, skogbruk og fiske er ofte representerte næringer for personer som er bosatt i STN-området, og som mangler videregående opplæring. Primærnæring har imidlertid mange næringsundergrupper som kanskje ikke er like relevante i alle deler av landet. En kunne identifisere mer relevante undergrupper for primærnæringene for STN-området og lage tilsvarende sammenligninger med de to andre områdene. I denne artikkelen er det presentert tall for arbeidstilknytning for dem som har falt fra i videregående opplæring. Analysen kunne videreføres ved å gi sammenlignbare tall for arbeidstilknytning for personer som *har* avsluttet videregående, og for personer som har avsluttet universitets- eller høyskoleutdanning. Hvor stor er andelen sysselsatte, og hvilke næringer jobber disse personene i? Frafallet i videregående opplæring er noe lavere i de store byene enn ellers i landet. I motsetning til Øvrige nord og Sør- og Midt-Norge mangler STN-området store byer. En kunne på det grunnlag undersøke om årsaken til forskjellene i frafallet i videregående opplæring, slik de er beskrevet i kapittel 3, rett og slett er forekomsten av byer.

Fylkesmannen i Finnmark og Fylkesmannen i Nordland må fortsette kompetansehevingsarbeidet for samiske fjernundervisningslærere. I arbeidet må man legge vekt på fjernundervisningsdidaktikk, bruk av tekniske verktøy, samisk språk og man må sikre urfolksdimensjonen i fjernundervisninga. Det må stilles ressurser til rådighet for kompetansehevinga. Det vil være berikende å se til gode eksempler på god fjernundervisning fra utlandet. Fjernundervisningstilbydere må sikres rammevilkår som bidrar til at de kan

planlegge langsiktig i forbindelse med tilsettinger av FU-personell. Informasjonen om fjernundervisning som opplæringsmodell må informeres om til både skoleeiere og foreldre. Refusjonssatsen til skoleeiere for samisk fjernundervisning må økes vesentlig. Ved samisk fjernundervisning for de aller yngste elevene bør en assistent bistå i opplæringa hos mottakerskolen. Ei målrettet kompetanseheving for samiske fjernundervisningslærere må gjennomføres, ikke minst fordi det er få eller ingen kurstilbud i fjernundervisningsdidaktikk i lærerutdanningene.

Samiske elever bosatt i utlandet bør ha rett til komplementær samiskopplæring på samme måte som norske elever bosatt i utlandet har rett til komplementær norskopplæring.

For at kursdeltakerne skal lære nok samisk til å bruke språket i jobben, er det nødvendig å arrangere flere andresemesterkurs. I perioden har bare ett språksenter arrangert slike kurs. Men språksentrene har gjennom årene også hatt gode erfaringer med overføring av undervisning fra universitet og høyskole via lyd-bilde studio, ikke minst for kurs på dette nivået. Dette verktøyet burde kunne brukes mer, og kan kombineres med det som språksentrene er svært gode på, nemlig å legge språkopplæringa inn i praktiske aktiviteter, og også å skape arenaer hvor studentene kan bruke språkkunnskapene sine. Språksentrene kunne også vurdere å samarbeide om kurs i egen regi ved hjelp av lyd-bilde-studio, fordi det for noen språksenter er problemer med å få tak i lærere med riktig kompetanse også til kurs på nybegynnernivå. Språksentrene etterlyser en forutsigbar veg fra begynnerkurs i samisk til eksamen på universitets- og høyskolenivå. Dette gjelder både forutsigbarhet når det gjelder å få økonomisk støtte, og organisering og tilrettelegging ved universitet og høyskole. Forutsetninga i samarbeidet med UiT er at kursdeltakerne søker om studentstatus på lik linje med ordinære studenter. Tallene viser også at det er et stort potensial for å få flere studenter til å melde seg opp til eksamen, hvis kravene til å få status som student med eksamensrett kunne forenkles. Erfaringer viser at det for mange deltakere på begynnerkursene som arrangeres etter Samisk høyskoles kursplaner, er vanskelig å fortsette på høyere nivå. Kursplanene bør tilpasses det som kreves for å fortsette på andresemesterkurs. Det har vært vanskelig og tidkrevende å få tak i tall på hvor mange kursdeltakere som har tatt kompetansegivende eksamen på høyskole- og universitetsnivå. Både Samisk høyskole og UiT bør registrere studentene fra disse kursene på en slik måte at det for hvert år er mulig å få antall eksaminander fordelt på språksentrene. Kompetansegivende kurs er dyre fordi de krever mange lærertimer. Språksentrene fikk i perioden 2009–2013 støtte til kursene fra 5-årig-voksenopplæringsprogrammet i regi av Samisk høyskole. Voksenopplæringsprogrammet blei finansiert fra Samefolkets fond. Fra 2013 har Sametinget også bevilget støtte til kompetansegivende kurs via aktivitetsstøtte til språksentrene. Studenter som følger kursene, har dessuten kunnet søke om stipend fra Sametinget. Alt i alt er dette en stor økonomisk satsing fra Sametinget. Det burde vært ført statistikk over hvor store beløp som bevilges til slike kurs hvert år, slik at man får oversikt over ressursbruken, og det burde også vurderes hvordan man kan utnytte midlene best mulig.

Det er absolutt ønskelig at Forskningsrådet starter et nytt program for samisk forskning når det nåværende programmet avsluttes. Imidlertid er det viktige problemstillinger i det samiske samfunnet i dag som ikke kan dekkes av et program for humanistisk og samfunnsvitenskapelig samfunn alene. Forskningsrådet bør derfor vurdere å åpne programmet for tema og

problemstillinger innenfor blant annet større deler av klima-, miljø- og reindriftsforskningen, i tråd med ønsker formulert både av Sametinget og den siste forskningsmeldingen¹.

Det anbefales til sist at Den norske kirke viderefører arbeidet med innsamling og analyse av statistikk om bruken av samisk språk i kirkelivet. Å ha et godt bilde av utviklingen på feltet vil gjøre Den norske kirke bedre i stand til å identifisere og målrette tiltak som styrker den samiske språkbrukssituasjonen i tråd med de føringer som allerede er lagt. Statistikk materialet innhentet i de tre nordligste bispedømmene gir for øvrig grunnlag for en bredere analyse av språkbrukssituasjonen enn det som det har vært rom for i denne artikkelen, for eksempel relatert til dåp, konfirmasjon, vigsel, begravelse, Samefolkets dag og utdelt litteratur på samisk. I et videre statistikkarbeid kan det vurderes å se nærmere også på dette statistikk materialet.

Det anbefales til sist at Den norske kirke viderefører arbeidet med innsamling og analyse av statistikk om bruken av samisk språk i kirkelivet. Å ha et godt bilde av utviklingen på feltet vil gjøre Den norske kirke bedre i stand til å identifisere og målrette tiltak som styrker den samiske språkbrukssituasjonen i tråd med de føringer som allerede er lagt. Statistikk materialet innhentet i de tre nordligste bispedømmene gir for øvrig grunnlag for en bredere analyse av språkbrukssituasjonen enn det som det har vært rom for i denne artikkelen, for eksempel relatert til dåp, konfirmasjon, vigsel, begravelse, Samefolkets dag og utdelt litteratur på samisk. I et videre statistikkarbeid kan det vurderes å se nærmere også på dette statistikk materialet.

Kunnskap om tannhelseforhold, eventuelle forskjeller og årsakssammenhenger er også nødvendig for å kunne planlegge og utvikle tannhelsetjenesten. En sentral oppgave for tannhelsetjenesten bør være å kunne tilby alle forskjellige grupper som lever under ulike kulturelle og yrkesmessige livsbetingelser, et likeverdig tannbehandlingstilbud. Beslutninger som innvirker på helsen, inkludert tannhelsen, tas ofte utenfor helsetjenestens primære ansvarsområde. Det er derfor avgjørende med samarbeid, prioritering og felles innsats blant alle kommunale og statlige instanser og frivillige organisasjoner i folkehelsearbeidet. For å lykkes med dette er det behov for forskningsbasert kunnskap som kan danne grunnlag for å satse riktig. Helsetjenestene skal være basert på, og tilrettelagt for, den enkeltes spesifikke behov. Det vil øke muligheten for en fremtidig god oral helse, jevnt fordelt i den samiske befolkningen.

¹ Meld. St. 18 (2012–2013) *Lange linjer – kunnskap gir muligheter* sier i sin omtale av programmet: «Det er avgjørende at urfolk har mulighet til å videreutvikle sin kunnskap og kompetanse som grunnlag for sin innflytelse på og medvirkning i den generelle samfunnsutviklingen, spesielt i nordområdene. Dette omfatter både økonomiske, kulturelle, næringspolitiske og ressurs- og geopolitiske endringer. Ikke minst gjelder det endringer i klima, økologi, natur og miljø i nord. Det er samtidig viktig at denne kunnskapen blir integrert i øvrig kunnskapsutvikling og gjort tilgjengelig for forvaltning og næringliv.»

Innholdsfortegnelse

1	Mandat og grunnlag.....	14
1.1	Analysegruppas mandat	14
1.2	Konsultasjonene mellom statlige myndigheter og Sametinget	15
1.3	Behov for et kunnskapsgrunnlag.....	15
1.4	Analysegruppa	16
2	Samisk språk i grunnskolen og videregående opplæring	17
2.1	Samiske språk i skolen	17
2.2	Lovverket og læreplan.....	18
2.2.1	Lovverket for grunnskolen	18
2.2.2	Lovverket for den videregående opplæringa	18
2.2.3	Læreplanverket.....	19
2.3	Samisk språk i grunnskolen	19
2.3.1	Det samla elevtallet med samisk i fagkretsen.....	19
2.3.2	Elevtallet for samisk som opplæringsspråk	20
2.3.3	Elevtallet i Samisk førstespråk	20
2.3.4	Samisk som opplæringsspråk og Samisk førstespråk.....	21
2.3.5	Elevtallet i samisk som 2. språk	21
2.3.6	Fordeling av andrespråkselever mellom andrespråk 2 og andrespråk 3.....	22
2.3.7	Elevtallet innenfor Forvaltningsområdet for samisk språk.....	22
2.4	Samisk språk i videregående skole	25
2.4.1	Samisk førstespråk i den videregående opplæringa	26
2.4.2	Samisk andrespråk i den videregående opplæringa.....	27
2.4.3	Opplæring på samisk	29
2.5	Læremiddelsituasjonen	29
2.5.1	Opplæring på nordsamisk.....	29
2.5.2	Opplæring på lulesamisk	30
2.5.3	Opplæring på sørsamisk	30
2.5.4	Opplæring i samisk andrespråk	31
2.5.5	Sametinget syn	31
2.6	Tilsyn med samiskopplæringa.....	32
2.6.1	Tilsynenes innhold	32
2.6.2	Tilsyn i Oslo og Akershus	34
2.6.3	Tilsyn i Nordland.....	35
2.6.4	Tilsyn i Finnmark	36
2.7	Utfordringer og anbefalinger.....	38
3	Gjennomstrømning i videregående opplæring	42
3.1	Innhold	42
3.2	Myndighetenes satsing på videregående opplæring.....	43

3.3 Gjennomstrømning i videregående opplæring	44
3.3.1 Innledning.....	44
3.3.2 Frafall etter utdanningsprogram	46
3.3.3 Frafall etter kjønn	48
3.3.4 Frafall etter grunnskolepoeng.....	50
3.3.5 Frafall etter foreldrenes utdanningsnivå.....	51
3.4 Hva gjør de som falt ut av videregående opplæring?.....	52
3.4.1 Innledning.....	52
3.4.2 Frafall	53
3.4.3 Hva jobber de med?.....	55
3.5 Konklusjon og forslag til videre analyser	57
3.5.1 Konklusjon	57
3.5.2 Forslag til videre analyser	57
4 Samisk fjernundervisning.....	58
4.1 Innledning	58
4.1.1 Juridisk forankring	59
4.1.2 Fjernundervisningas historie	59
4.1.3 Samisk fjernundervisning i dag	60
4.1.4 Behovet for fjernundervisningstilbud.....	61
4.1.5 Strategisk plan for samisk fjernundervisning:.....	61
4.1.6 Behovet for kompetanse i fjernundervisningsmetodikk.....	61
4.2 Innholdet i samisk fjernundervisning.....	62
4.3 Utvikling av samisk fjernundervisning siste ti år	63
4.3.1 Nordsamisk.....	63
4.3.2 Lulesamisk	64
4.3.3 Sørsamisk	66
4.4 Avslutning.....	69
4.5 Tilrådinger.....	69
5 Språksentrenes voksenopplæring	71
5.1 Innledning	71
5.2 Samiske språksenter i Norge.....	71
5.3 Samiskopplæring for voksne.....	72
5.3.1 Ikke kompetansegivende kurs	73
5.3.2 Kompetansegivende kurs	73
5.4 Modeller for samarbeid med universitet og høyskole.....	75
5.4.1 I regi av universitet eller høyskole	75
5.4.2 I egen regi med eksamen ved universitet eller høyskole	76
5.4.3 Problemstillinger ved samarbeid med høyskole/universitet.....	79
5.4.4 Finansiering av kurs	81

5.5 Oppsummering og tilråding	82
6 Forskningsrådene – 40 år for samisk forskning.....	85
6.1 Innledning	86
6.1.1 Hva er et forskningsprogram?	86
6.1.2 Datamaterialet	86
6.2 Kronologisk gjennomgang av programmer og satsinger	87
6.2.1 1981–1993.....	87
6.2.1.1 «Samisk og kvensk språk, historie og kultur» (1981–1990).....	87
6.2.1.2 «Samiske/samisk-norske studier» (innsatsområde innenfor samfunnsvitenskap 1983–93).....	90
6.2.2 1994–2000.....	91
6.2.2.1 Urfolksnettverket.....	92
6.2.2.2 Forspill til et nytt forskningsprogram – utredninger	92
6.2.2.3 Hva er samisk forskning – i Forskningsrådet?	93
6.2.2.4 Handlingsplan.....	93
6.2.3 Hvor ble det av kvenene?	94
6.2.4 2001–2005	94
6.2.4.1 «Program for samisk forskning» – bakgrunn	94
6.2.4.2 Programplan	94
6.2.4.3 Finansiering og drift av programmet.....	95
6.2.4.5 Evaluering	98
6.2.5 2005–2007 – mellom to programmer	99
6.2.6 2007–2016.....	99
6.2.6.1 «Program for samisk forskning II» – bakgrunn	99
6.2.6.2 Programplan	100
6.2.6.3 Midtveisevaluering.....	103
6.3 Utviklingen gjennom programmene – fokusområder	105
6.3.1 Budsjetter.....	105
6.3.2 Utlysningspolicy.....	106
6.3.3 Rekruttering.....	106
6.3.3.1 Kjønn i rekrutteringen	107
6.3.3.2 Etnisitet – rekruttering av samer til forskning.....	107
6.3.3.3 Fullføring.....	107
6.3.4 Samiske forskningsmiljøer: oppbygging og utvikling ved institusjonene.....	109
6.3.5 Styrking av fagene	109
6.3.6 Samisk språk.....	110
6.3.7 De små samiske språkområdene.....	111
6.3.8 Formidling.....	112
6.3.9 Internasjonalisering	113
6.3.10 De samiske forskningsprogrammene i Forskningsrådet – tilpasninger etter behov	114

6.3.11 Departementenes rolle	115
6.4 Konklusjon	115
7 Samisk språk i Den norske kirke	117
7.1 Innledning	118
7.2 Bakgrunn – historie og nåtidig kontekst	118
7.2.1 Historiske utviklingstrekk i Den norske kirkes arbeid med samisk språk.....	118
7.2.2 Den norske kirke og samisk språk i dag – organisering, språkpolitikk og lover	119
7.3 Statistikk om bruk av samisk språk i Den norske kirke	121
7.3.1 Geografisk utbredelse / antall menigheter som har gudstjenester med innslag på samisk	122
7.3.2 Omfang av gudstjenester med innslag på samisk gjennom året – prostinivå	124
7.3.3 Omfang av gudstjenester med innslag på samisk gjennom året – menighetsnivå.....	128
7.3.4 Utviklingstrekk i lys av etatsstatistikken	130
7.3.5 Samisk språkbruksnivå i den enkelte gudstjeneste med vekt på forvaltningsområdet for samisk språk	131
7.4 Hva forteller den generelle kirkestatistikken om Den norske kirkes stilling og betydning i samiske samfunn?	137
7.5 Oppsummering, utfordringer og anbefalinger.....	140
8 Tannhelse i samisk befolkning i Finnmark	144
8.1 Bakgrunn	144
8.2 Hensikt med og avgrensning av artikkelen	145
8.3 Befolkningsdata på tannhelse i Norge og Nord-Norge	145
8.4 Aktualisering av forskning på tannhelse i samisk befolkning	146
8.5 Tannhelse i nord-prosjektet	146
8.6 Tydelige tegn til betydelig bedring i tannhelsen i nord	147
8.7 Tannlegedekningen i Finnmark	150
8.8 Samisk kvote på tannlegestudiet	151
8.9 Behovet for fremtidig forskningsbasert kunnskap om tannhelsen i samisk befolkning i Norge – oppsummering og anbefalinger	152
9 Samiske tall	154
9.1 Innledning.....	154
9.2 Noen kommentarer til tabellene	154

1 Mandat og grunnlag

Retningslinjer for Faglig analysegruppe for samisk statistikk er fastsatt av Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet 12. september 2011 i medhold av Prosedyrer for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget av 11. mai 2005, fastsatt ved kgl. res. 1. juli 2005

Formålet med vedtaket var å styrke faktagrunnlaget for vurderinger og beslutninger i konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget.

1.1 Analysegruppas mandat

Faglig analysegruppe skal innen 1. oktober hvert år legge fram en rapport til Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet og Sametinget. Rapporten skal, så langt mulig, gi oversikt over og analyse av situasjon og utviklingstrekk i det samiske samfunnet i Norge. Rapporten legges til grunn for det årlige budsjettarbeidet og for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget.

Analysegruppen kan drøfte og formidle sine funn gjennom faglige artikler og kronikker, og gruppen kan invitere til og delta i faglige konferanser, seminarer og lignende.

Analysegruppen har ansvaret for å utvikle og jevnlig forbedre metoder for presentasjon av oversikter og analyser i de årlige rapportene. Rapporten bør i størst mulig grad være sammenlignbar fra en periode til en annen.

Utarbeidelsen av rapporten skal ta utgangspunkt i foreliggende statistikk og/eller annen relevant data og informasjon fra evaluerings-, utrednings- og forskningsarbeid.

Analysegruppen har ansvaret for å fremskaffe foreliggende statistikk og nødvendig data og informasjon for utarbeidelse av rapporten.

Analysegruppen bestemmer selv hvilke temaer som behandles i de årlige rapportene. Blant temaer som kan være aktuelle å behandle er:

Av mandatet framgår det at følgende samfunnsområder er særlig aktuelle å behandle:

- Språk
- Oppvekst, utdanning og forskning
- Ligestilling
- Helse og sosial, herunder befolkningsutvikling, demografi, inntekt
- Næringer, herunder sysselsetting, næringsstruktur, tradisjonelle næringer
- Miljø- og ressursforvaltning, endringer i det materielle kulturgrunnlaget, deltakelse og innflytelse
- Kulturarbeid og allmennkultur, herunder kunstuttrykk, media
- Sivile samiske samfunn, herunder organisasjons- og institusjonsutvikling

Analysegruppen kan påpeke mangel på kilde- og kunnskapsgrunnlag og behov for utvikling av statistikk innen temaer gruppen anser for relevante.

Analysegruppen kan bli bedt om utfyllende vurderinger og eventuelt nærmere bearbeidelse av deler av materialet i forhold til særlige behov som Regjeringen og Sametinget måtte ha.

1.2 Konsultasjonene mellom statlige myndigheter og Sametinget

Som urfolk har samene rett til å bli konsultert i saker som kan få direkte betydning for dem. Denne retten er nedfelt i *ILO-konvensjonen nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater* artikkel 6.

Formålet med prosedyrene er å:

- Bidra til en praktisk gjennomføring av statens forpliktelse til å konsultere med urfolk
- Søke å oppnå enighet mellom statlige myndigheter og Sametinget når det overveies å innføre lover eller tiltak som kan påvirke samiske interesser direkte
- Legge til rette for utvikling av et partnerskapsperspektiv mellom statlige myndigheter og Sametinget som virker til styrking av samisk kultur og samfunn
- Utvikle felles forståelse for situasjonen og utviklingsbehovet i samisk samfunn

I prosedyrer for konsultasjon mellom statlige myndigheter og Sametinget heter det videre i paragraf 5 om de faste møtene:

- Det skal avholdes faste halvårslige politiske møter mellom statsråden for samiske saker og Sametingspresidenten. Fagstatsråden deltar på disse møtene etter behov. I de faste halvårslige politiske møtene skal en ta opp situasjonen og utviklingsbehovene for samfunn, saker av grunnleggende prinsipiell karakter og pågående prosesser.
- Det skal avholdes faste halvårslige møter mellom Sametinget og det interdepartementale samordningsutvalget for samiske saker. I møtene skal det blant annet redegjøres for aktuelle samepolitiske saker i kommende periode.

1.3 Behov for et kunnskapsgrunnlag

I prosedyrer for konsultasjon mellom statlige myndigheter og Sametinget behandler paragraf 8 behov for utredninger og kunnskapsgrunnlag. Den sier følgende om kunnskapsgrunnlaget:

- Kommunal- og regionaldepartementet og Sametinget nedsetter i fellesskap en faglig analysegruppe som blant annet på bakgrunn av samisk statistikk årlig avlegger en rapport om situasjon og utviklingstrekk i det samiske samfunn. Rapporten legges til grunn for konsultasjoner i konkrete saker og for konsultasjoner om utviklingsbehov for samiske samfunn i ett av de halvårslige møtene mellom statsrådene for samiske saker og Sametingspresidenten.
- Når statlige myndigheter eller Sametinget mener det er behov for utredninger for å styrke faktagrunnlaget eller det formelle grunnlaget for vurderinger og beslutninger skal

dette tilkjennegis så tidlig som mulig, og partene skal bringe spørsmål knyttet til mandat for eventuelle utredninger inne i konsultasjonsprosessen. Staten og Sametinget skal søke å oppnå enighet om både mandat, og hvem som skal stå for et eventuelt utredningsarbeid. Staten og Sametinget har plikt til å bistå med nødvendige opplysninger og materiale som det er behov for ved gjennomføringen av utredningsarbeidet.

Det nedsettes en analysegruppe til å komme med en årlig rapport.

1.4 Analysegruppa

Arbeids- og inkluderingsdepartementet og Sametinget er blitt enige om i fellesskap å oppnevne leder, nestleder og tre medlemmer til analysegruppa, dette med en funksjonstid på fire år. De oppnevnt er i perioden 2011- 2016:

Jon Todal, leder (Sámi allaskuvla-Samisk høgskole)

Magritt Brustad, nestleder (Institutt for samfunnsmedisin, UiT Norgga árkálaš universitehta-UiT Norges arktiske universitet)

Else Grete Broderstad (Senter for samiske studier, UiT Norgga árkálaš universitehta- UiT Norges arktiske universitet)

Paul Inge Severeide (Statistisk sentralbyrå)

Kevin Johansen (Nordlánda Universitehta-Universitetet i Nordland)

Prosjektleder er Yngve Johansen, som er ansatt i halv stilling.

2 Samisk språk i grunnskolen og videregående opplæring

Torkel Rasmussen, 1. amanuensis. Samisk høgskole Kautokeino

Sammendrag

Faget Samisk som andrespråk i grunnskolen har hatt en betydelig nedgang etter skoleåret 2005/06. Artikkelen viser at nedgangen kan ha stoppet opp og stabilisert seg på et lavere nivå enn tidligere. Tilbakegangen for Sørsamisk andrespråk er likevel bekymringsfull. Det er også registrerte en større tilbakegang for faget Samisk førstespråk. Det gjøres spesielt oppmerksom på det skillet som har oppstått mellom elever som mottar opplæring i Samisk førstespråk og antall elever som har samisk som opplæringsspråk. Det blir stadig flere elever som mottar opplæring i Samisk førstespråk uten å ha opplæring i andre fag i grunnskolen på samisk.

Tall for dekningsgraden av læremidler for opplæring på samisk, viser at situasjonen har blitt en del bedre de siste fire år. Men spesielt for lule- og sørsamisk må situasjonen fortsatt betegnes som kritisk ettersom elevene mangler læremidler i de fleste fag i grunnskolen.

En gjennomgang av Fylkesmannsembetenes tilsynsrapporter fra tilsyn med samiskopplæringa viser lovbrudd ved alle tilsyn i Nordland og Oslo/Akershus. I Finnmark er alle tilsynsrapportene udelt positive. Det har ikke vært gjennomført tilsyn med samiskopplæringa i andre fylker.

2.1 Samiske språk i skolen

Denne artikkelen tar i hovedsak for seg opplæringa i samiske språk i den norsk grunnskolen og videregående opplæring de siste fem årene. Det vil si skoleårene fra 2010/11 til 2014/15. Det gis også noen lengere tilbakeblikk for å vise trendene i utviklinga.

Bruk av samisk språk i opplæringa reguleres av Undervisningsloven og Kunnskapsløftet - læreplanverket for grunnskolen og videregående opplæring. Kapittel 0 gir av den grunn en kort gjennomgang av de sentrale delene om samisk språk i loven og læreplanene.

Det undervises i og på tre samiske språk i grunnskolen: nord-, lule- og sørsamisk, og det kan undervises i og på disse tre samiske språkene i den videregående skolen. I denne artikkelens kapittel 3 gis en samlet oversikt over antallet elever som har opplæring i et av de samisk språkene i grunnskolen. I kapittel 2.4 legges det fram tall for opplæring i samisk i den videregående opplæringa, mens kapittel 0 behandler læremiddelsituasjon for opplæring på samisk og for de forskjellige alternativene for samisk andrespråk.

Fylkesmannsembetene fører tilsyn med opplæringa i grunnskolen og den videregående opplæringa og også med skolenes opplæring i og på samisk. Artikkelens kapittel 2.6 tar for seg de tilsyn med samiskopplæringa som er utført de siste fire årene.

2.2 Lovverket og læreplan

2.2.1 Lovverket for grunnskolen

Opplæringslovens § 6-2. *Samisk opplæring i grunnskolen* slår fast at elever i samiske distrikt har rett til opplæring på samisk. Utenfor samiske distrikt har elevene rett til slik opplæring dersom foreldrene til minst ti elever krever det. Når opplæringa har startet opp, kan den ikke legges ned så lenge det fortsatt er minst seks elever igjen i gruppa.

Samisk distrikt er i opplæringsloven § 6-1 definert til å være Forvaltningsområdet for samisk språk², og andre kommuner eller deler av kommuner som regjeringa har besluttet å kalle samisk distrikt. Ingen områder utenfor Forvaltningsområdet for samisk språk er blitt klassifisert som samiske distrikt. Dermed gjelder bestemmelser i opplæringsloven for samiske distrikt pr i dag kun i Forvaltningsområdet for samisk språk, og begrepet Forvaltningsområdet vil i fortsettelsen bli brukt.

Innenfor Forvaltningsområdet kan kommunene vedta at alle elevene i grunnskolen skal ha opplæring i samisk. Tre kommuner har fattet slike vedtak som fortsatt står ved lag: Nesseby, Karasjok og Kautokeino. I disse kommunene er samisk i en av de mulige variantene et obligatorisk fag for elevene i kommunenes grunnskoler.

Utenfor Forvaltningsområdet har samer i grunnskolealder rett til opplæring i samisk (opplæringsloven § 6-2, femte ledd). Det vil si at samiske barn har en individuell rett til opplæring i samisk, men de har ikke en individuell rett til å ha samisk som opplæringspråk. Samer er i lovens § 6-1 definert som «person som kan skrivast inn i samemanntalet, og barn av dei som kan skrivast inn». Det er også slått fast i loven at: «Departementet kan gi forskrifter om alternative former for slik opplæring når: opplæringa ikkje kan givast med eigna undervisningspersonale på skolen». Dette har åpnet opp for bruk av fjernundervisningsmetoder i samisk opplæringa der lærer og elev ikke er fysisk til stede i samme klasserom, men kommuniserer ved hjelp av datamaskin.

2.2.2 Lovverket for den videregående opplæringa

Undervisningslovens § 6-3 slår fast at samer i videregående opplæring har rett til opplæring i samisk. Denne rettigheten gjelder hele landet og den forsvinner ikke selv om skolen ikke er i stand til å finne en lærer i faget. På samme måte som for samiskopplæringa i grunnskolen heter det at: «Departementet kan gi forskrifter om alternative former for slik opplæring når opplæringa ikkje kan givast med eigna undervisningspersonale på skolen». De videregående skolene har dermed plikt til å tilrettelegge opplæringa i samisk f.eks. som fjernundervisning. Elevene i videregående opplæring har ikke rett til å få opplæring på samisk. Men Kunnskapsdepartementet kan pålegge enkelte skoler å tilby opplæring i eller på samisk i særskilte fag i den videregående opplæringa innenfor visse kurser eller visse grupper. De fleste videregående skoler eies av fylkeskommunene og Undervisningsloven § 6-3 slår fast at fylkeskommunene kan tilby opplæring på samisk. I tillegg finnes det to statlige samiske videregående skoler i Karasjok og Kautokeino.

² Forvaltningsområdet for samisk språk består av kommunene: Nesseby, Tana, Karasjok, Porsanger, Kautokeino, Kåfjord, Lavangen, Tysfjord, Røyrvik og Snåsa.

2.2.3 Læreplanverket

Opplæring i offentlig grunnskole og den videregående opplæringa følger et av læreplanverkene *Kunnskapsløftet* eller *Kunnskapsløftet Samisk*. I Forvaltningsområdet skal alle offentlige grunnskoler følge Kunnskapsløftet Samisk. Læreplanverket har utviklet læreplaner for tre varianter av samisk språkopplæring i grunnskolen (*Udir 2013-1: 2013-2*): *Samisk førstespråk*, *Samisk andrespråk 2* og *Samisk andrespråk 3*. De fleste som har opplæring i Samisk førstespråk i grunnskolen har også samisk som opplæringsspråk. For den videregående opplæringa er det utviklet et fjerde alternativ *Samisk andrespråk 4* som er ment for elever som ikke har hatt opplæring i samisk i grunnskolen. Målet med faget Samisk førstespråk er uttrykt slik i læreplan.

Faget samisk som førstespråk skal utvikle elevenes språkkompetanse ut fra de evner og forutsetninger den enkelte har. Muntlige ferdigheter og lese- og skrivekompetanse er både et mål i seg selv og et nødvendig grunnlag for læring og forståelse i alle fag på alle trinn. Faget skal motivere til lese- og skrive lyst, og bidra til å utvikle gode læringsstrategier. (Udir 2013-1/Samisk andrespråk er ment for elever som ikke har samisk som morsmål og ikke har lært samisk før de begynner på skolen. Samisk andrespråk 2 har en mer ambisiøs målsetning enn Samisk andrespråk 3, men samme timetall. Samisk som andrespråk 2 er ifølgel læreplanen:

... det alternativet som gir best språkkunnskaper etter endt skolegang og valg av dette alternativet på grunnskolen, vil bidra til å legge grunnlag for elevens funksjonelle tospråklighet. (Udir 2013-2)

Samisk andrespråk 3 nevnes som et alternativ for elever som ikke kan noe samisk når de starter med opplæring i faget. En går derfor ut fra at disse elevene vil ha nytte av å bruke mer tid på å lære samisk. Elever som starter med samisk sent på barnetrinnet eller først på ungdomstrinnet får også opplæring etter denne varianten. Det er ikke nødvendigvis et mål at elevene blir tospråklige. Samisk andrespråk 4 er ment for elever i den videregående opplæringa som ikke har hatt opplæring i samisk tidligere. Det har for første gang blitt undervist etter denne læreplanen dette skoleåret. (Udir 2013-2; 2015-1.)

2.3 Samisk språk i grunnskolen

Tallmaterialet til dette kapittelet er hentet fra Grunnskolens informasjonssystem på internett (GSI 2014), og tilsendt fra Utdanningsdirektoratet (Udir 2015-1). Noen tall er hentet fra tidligere utgaver at Samiske tall forteller (Todal 2011; 2012).

2.3.1 Det samla elevtallet med samisk i fagkretsen

Tabell 2.1 Det samla elevtallet med samisk i fagkretsen

	2005/06	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
I alt	3055	2245	2153	2126	2126	2116
Nordsamisk	2844	2058	1987	1933	1947	1943
Lulesamisk	88	96	72	98	93	99
Sørsamisk	123	91	94	95	86	74

Tabell 2.1 viser at tallet på elever som har opplæring i samiske språk gikk ned med ti fra i fjor. Tallet på elever som har fått opplæring i lulesamisk øker med seks eller 6,5 prosent. For sørsamisk er det en nedgang på tolv elever eller 14,0 prosent. Nedgangen i antall elever som mottar opplæring i samisk, er betydelig etter skoleåret 2005/06 som er det siste året den gamle læreplanen var i bruk. Dette er grundig drøftet av Todal tidligere (2011; 2012). Her ses det av den grunn spesielt på utviklinga de siste fem år. Nedgangen fra 2010/11 er på 129 elever eller 5,7 prosent. Når en tar i betraktning at elevtallet i grunnskolen i denne perioden går ned i Nord-Norge med 5,3 prosent kan det tyde på at situasjonen for opplæringa i samiske språk har stabilisert seg (GSI 2014), men på et lavere nivå enn tidligere. Det kommer også fram av tallene at tilbakegangen gjelder både nordsamisk og sørsamisk, mens opplæring i lulesamisk øker med tre elever eller 3,1 prosent i femårs perioden. Nedgangen for opplæring i sørsamisk er 17 elever eller 18,7 prosent. Det må betegnes som en stor nedgang.

2.3.2 Elevtallet for samisk som opplæringsspråk

Tallene i tabellen nedenfor er det totale antallet elever som får opplæring på samisk i grunnskolen enten opplæringsspråket er sør-, lule- eller nordsamisk. Adskilte tall for sør-, lule- og nordsamisk har ikke vært tilgjengelig.

Tabell 2.2 Antall elever i grunnskolen med samisk som opplæringsspråk

	2005/06	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
I alt	977	893	855	873	822	812

Tabell 2.2 viser at 812 elever hadde samisk som opplæringsspråk i grunnskolen i skoleåret 2014/15. Dette var en nedgang på ti elever eller 1,2 prosent fra året før. De siste fem årene har antallet elever gått ned 893 til 812. Dette er en nedgang på 81 elever eller 9,1 prosent. Fra 2005/06 til i år var nedgangen på 165 elever eller 16,9 prosent. I skoleåret 2003/04 hadde 1057 elever samisk som opplæringsspråk i grunnskolene i Norge. Dette er det høyeste antallet noen gang. Nedgangen fra 2003/04 til 2014/15 er på 245 elever eller 23,2 prosent. Dette må karakteriseres som en stor nedgang. Noe av denne nedgangen kan skyldes mindre barnekull i noen sentrale samiske områder. Tallene viser klart at færre barn mottar opplæring etter en sterk modell for samisk opplæring nå enn på begynnelsen av 2000-tallet. Dette er negativt for samisk språkutvikling, og det er et forhold som bør undersøkes nærmere.

2.3.3 Elevtallet i Samisk førstespråk

Det gis opplæring i både Sør-, Lule- og Nordsamisk førstespråk i grunnskolene i Norge.

Tabell 2.3 Antallet grunnskoleelever med samisk som førstespråk

	2005/06	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
I alt	998	971	940	930	916	915
Nordsamisk	953	923	895	879	877	878
Lulesamisk	29	29	25	30	19	22
Sørsamisk	16	19	20	21	20	15

Tabell 2.3 viser at 915 elever har opplæring i Samisk førstespråk i grunnskolen. Det er en nedgang på en elev eller 1,1 prosent fra året før. Av disse får 878 elever opplæring i Nordsamisk førstespråk, 22 elever i Lulesamisk førstespråk og 15 elever i Sørsamisk førstespråk.

Elevtallet i Nordsamisk førstespråk har gått ned både siden 2005/06 og siden 2010/11. Fra 2005/06 er nedgangen på 83 elever eller 8,3 prosent og fra 2010/11 er nedgangen på 66 elever eller 6,8 prosent. Elevtallet i Lulesamisk førstespråk har ligget på i underkant av 30 i perioden, men falt til 19 i fjor for å øke til 22 i år. Elevtallet i Sørsamisk førstespråk har ligget rundt 20 for å synke til 15 fra i fjor til i år. Dette er en nedgang på 25 prosent.

2.3.4 Samisk som opplæringspråk og Samisk førstespråk

De fleste elevene som har opplæring i Samisk førstespråk har også samisk som opplæringspråk. Det er imidlertid ikke fullt samsvar mellom antallet elever som har Samisk førstespråk og antallet elever som har samisk som opplæringspråk.

Tabell 2.4 Antall grunnskoleelever med samisk som førstespråk og samisk som opplæringspråk

	2005/06	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
Samisk førstespråk	998	971	940	930	916	915
Samisk som opplæringspråk	977	893	855	873	822	812
Forskjell	21	78	85	57	94	103

Tabell 2.4 viser at det siste år var 103 elever som fikk opplæring i Samisk førstespråk uten at de hadde samisk som opplæringspråk. Denne forskjellen har økt fra 21 i skoleåret 2005/06. De siste fem årene har dette tallet variert mye, men det er hele tiden betydelig høyere enn for skoleåret 2005/06.

Det er høyst usikkert hva det kommer av at et større antall barn nå får opplæring i Samisk førstespråk ute å ha samisk som opplæringspråk. Det kan komme av at opplæring på samisk ikke er tilgjengelig i hjemkommunen eller nærmeste skole. Det kan også komme av at foreldre velger bort samisk som opplæringspråk selv om denne opplæringa er tilgjengelig. Dette er et tema som burde undersøkes nærmere.

2.3.5 Elevtallet i samisk som 2. språk

Det gis opplæring i både Sør-, Lule- og Nordsamisk andrespråk i grunnskolen i Norge.

Tabell 2.5 Antall grunnskoleelever med opplæring i Samisk andrespråk

	2005/06	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
I alt	2057	1274	1213	1196	1210	1201
Nordsamisk	1891	1135	1092	1054	1070	1065
Lulesamisk	59	67	47	68	74	77
Sørsamisk	107	72	74	74	66	59

Tabell 2.5 viser en markant nedgang i antallet elever som har opplæring i Samisk andrespråk i grunnskolen fra 2005/06 fram til i år. Årsakene til denne nedgangen er diskutert i *Samiske tall*

forteller 4 og 5 (Todal 2011; 2012: 110-11). Todal viser her til den nye læreplan Kunnskapsløftet og drøfter om den kan ha påvirket språkvalgene til foreldrene. Tabell 2.5 viser også at antallet barn som har Samisk andrespråk i grunnskolen har vært relativt stabile de siste fire år. Det er en liten nedgang på ni elever eller 0,7 prosent fra i fjor. Dette kan tyde på at nedgangen i faget har stanset.

2.3.6 Fordeling av andrespråkselever mellom andrespråk 2 og andrespråk 3

Det er som tidligere nevnt mulig å velge mellom to varianter av Samisk andrespråk i grunnskolen. Samisk andrespråk 2 har et høyere kompetansemål enn Samisk andrespråk 3. En kan derfor forutsette at elever som velger Samisk andrespråk 2 blir bedre i samisk enn elever som velger Samisk andrespråk 3. Det er derfor interessant å se på fordelinga av elever mellom disse to fagene.

Tabell 2.6 Antall grunnskoleelever med Samisk andrespråk splittet etter fagplan

	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
Andrespråks elever i alt	1285	1213	1196	1210	1201
Andrespråk 2	645	598	567	617	717
Andrespråk 3	640	615	629	593	484

Tabell 2.6 viser at det de siste tre årene har vært en utvikling der flere av de som velger opplæring i Samisk andrespråk, velger å følge læreplan for Samisk andrespråk 2 enn Samisk andrespråk 3. Skoleåret 2010/11 var tallene nesten identiske. Skoleåret 2014/15 har 59,7 prosent valgt Samisk andrespråk 2 mens 40,3 prosent har valgt Samisk andrespråk 3. Dette må ses på som positivt ettersom Samisk andrespråk 2 har høyere kompetansemål enn Samisk andrespråk 3. Det vil si at flere elever nå får opplæring etter en læreplan som gir dem bedre samiskkunnskaper.

2.3.7 Elevtallet innenfor Forvaltningsområdet for samisk språk

Professor Jon Todal viser i «Samiske tall forteller 5» en del tall for elevene innenfor Forvaltningsområdet for samisk språk i skoleåret 2011/12. Nedenfor brukes Todals tall og tall for skoleåret 2014/15 for å sammenligne utviklinga de siste tre årene. Dette gjelder det totale elevtallet i Forvaltningsområdet, andelen som har samisk i fagkretsen og om disse har opplæring i Samisk førstespråk eller andrespråk. Dette er gjort innenfor Forvaltningsområdet fordi en her kan studere hvor stor andel av det totale elevantallet som mottar opplæring i samisk. Innenfor Forvaltningsområdet kan alle elever velge opplæring i samisk. Derfor kjenner vi det totale antallet elever som kan velge samiskopplæring. Utenfor Forvaltningsområdet er retten til samiskopplæring knyttet til visse kriterier, og vi vet ikke hvor mange som oppfyller dette kriteriet. (Todal 2012: 111-12.)

Tabell 2.7 Elevtall i kommunene i Forvaltningsområdet skoleårene 2011/12 og 2014/15 samt endring i perioden

	Elevtallet i kommunene 2011/12	Elevtallet i kommunene 2014/15	Endring i elevtallet fra 2011/12 til 2014/15	Endring i prosent fra 2011/12 til 2014/15
I alt	2310	2268	-42	-1,8
Porsanger	460	412	-48	-10,4
Karasjok	366	327	-39	-10,7
Kautokeino	338	359	21	6,2
Tana	307	276	-31	-10,1
Snåsa	250	210	-40	-16,0
Tysfjord	203	211	8	3,9
Kåfjord	192	219	27	14,1
Lavangen	119	118	-1	-0,8
Nesseby	75	78	3	4,0
Røyrvik	(55)	58	3	5,5

Tabell 2.7 viser at elevtallet i Forvaltningsområdet for samisk språk gikk tilbake med 42 elever fra 2011/12 til 2014/15. Dette er en tilbakegang på 1,8 prosent. Forvaltningsområdet for samisk språk ble imidlertid utvidet med Røyrvik kommune Nord-Trøndelag i det sørsamiske språkområdet 1.1. 2013. Den reelle tilbakegangen i elevtallet for de kommunene som utgjorde forvaltningsområdet i 2011/12 er av den grunn 100 elever eller 4,3 prosent.

Tabellen viser store forskjeller i utviklinga av elevtallet mellom kommunene. Kåfjord og Kautokeino har størst økning med henholdsvis 27 og 21 elever eller 14,1 og 6,2 prosent. Tilbakegangen er størst i Snåsa med 16,0 prosent. Det er også verdt å merke seg tilbakegangen i elevtallet på vel ti prosent i Karasjok, Porsanger og Tana. Dette er kommuner med relativt mange elever som får opplæring i samisk.

Tabell 2.8 Antall elever i Forvaltningsområdet med og uten opplæring i samisk, opplæring i Samisk førstespråk og Samisk andrespråk

	Elever i alt forvaltnings-området	Elever uten opplæring i samisk	Elever med opplæring i samisk	Elever med Samisk førstespråk	Elever med Samisk andrespråk
Elevtall 2011/12	2310	1092	1218	783	435
Elevtall 2014/15	2268	1088	1180	741*	439*
Forandring 2011/12 til 2014/15	-42	- 4	- 38	- 42	+ 4

*Det korrekte tallet er noe høyere fordi tall fra to kommuner er så lave at de ikke har blitt gjort tilgjengelig av Utdanningsdirektoratet.

Tabell 2.8 viser at 1218 elever hadde opplæring i samisk innenfor Forvaltningsområdet skoleåret 2011/12. De utgjorde 57 prosent av alle elevene med samiskopplæring i Norge. I år mottar 1180 elever i Forvaltningsområdet opplæring i samisk. De utgjør 55,8 prosent av alle elevene som får opplæring i samisk. Dette er en nedgang på 1,2 prosentpoeng.

Antallet elever med opplæring i Samisk førstespråk gikk ned med 42 i Forvaltningsområdet. Det er en nedgang på 5,4 prosentpoeng. Antall elever med opplæring i Samisk andrespråk økte med fire. Det er en økning på 0,9 prosentpoeng.

I 2011/12 fikk 53 prosent av elevene innenfor Forvaltningsområdet opplæring i samisk språk i grunnskolen. I år mottar 52,0 prosent av elevene opplæring i samisk. Av disse fikk langt de fleste opplæring i Samisk førstespråk. Tendensen i år er den samme som for 2011/12. Omlag hver tredje elev i Forvaltningsområdet får opplæring i Samisk førstespråk.

Tabell 2.9 Elevtall i kommunene skoleårene 2011/12 og 2014/15, elever med opplæring i samisk, samt endring i perioden

	Elever i kommunene 2011/12	Elever med opplæring i samisk 2011/12	Elever i kommunene 2014/15	Elever med opplæring i samisk 2014/15	Endring fra 2011/12 til 2014/15
Porsanger	460	123	412	119	-4
Karasjok	366	366	327	327	-39
Kautokeino	338	338	359	359	21
Tana	307	155	276	137	-18
Snåsa	250	29	210	11	-18
Tysfjord	203	49	211	73	24
Kåfjord	192	73	219	85	12
Lavangen	119	12	118	.	
Nesseby	75	.	78	.	
Røyrvik	55		58	.	

Tabell 2.9 viser utviklinga for elever som får opplæring i samisk i kommunene i Forvaltningsområdet. Tall for Røyrvik skoleåret 2011/12 er ikke kjent. I Karasjok, Kautokeino og Nesseby er samisk et obligatorisk fag for alle elevene og endringene i disse kommunene følger naturlig nok endringer i elevtallet. Tysfjord og Kåfjord har hatt store økninger i antallet elever som mottar opplæring i samisk med henholdsvis 49,0 og 16,4 prosent.

Snåsa har en stor nedgang på 18 elever eller 62 prosent. Denne nedgangen skyldes delvis at en del elever som mottok fjernundervisning i samisk fra Åarjel-saemiej skuvle på Snåsa, nå får opplæring i samisk av en lokal lærer på hjemmeskolen. Tillegg blir fjernundervisningselever nå registrert på hjemmeskolen og ikke som elever på Snåsa. Tidligere var disse registrert på skolen som tilbød fjernundervisning. (Nilsson Valkeapää 2015.) Tana har også hatt en nedgang på 18 elever som mottar opplæring i samisk. Dette er en nedgang på 11,6 prosent. Både Snåsa og Tana har hatt en større nedgang i elevtallet i grunnskolen, uten at det kan trekkes slutninger mellom disse to forholdene.

Tabell 2.10 Prosentvis fordeling av elevene med samisk opplæring skoleårene 2011/12 og 2014/15

	Elever med opplæring i samisk i % av alle elevene		Elever med Samisk førstespråk i % av alle elevene		Elever med Samisk andrespråk i % av alle elevene	
	2011/2012	2014/15	2011/2012	2014/15	2011/2012	2014/15
I alt	53	52,2	34	32,9	19	19,4
Porsanger	26	28,9	7	5,1	19	23,8
Karasjok	100	100,0	76	76,1	24	23,9
Kautokeino	100	100,0	93	90,5	7	9,5
Tana	51	49,6	31	31,5	20	18,1
Snåsa	12	5,2	.	.	.	.
Tysfjord	24	34,6	10	10,4	14	24,2
Kåfjord	39	38,8	5	5,9	34	32,9
Lavangen	10	.	.	.	.	.
Nesseby	.	94,9	23	30,8	.	64,1
Røyrvik		.	0	0		.

Tabell 2.10 viser at det for de fleste kommunene er det bare små endringer for antall elever som mottar undervisning i samisk de siste fire årene. Tysfjord har imidlertid en klar økning. I 2011/12 fikk 24 prosent opplæring i samisk. I år er andelen 34,6 prosent. Hele økinga kommer i Samisk andrespråk som øker fra 14 til 24,2 prosent. I Nesseby øker prosenten som mottar opplæring i Samisk førstespråk fra 23 prosent til 30,8. Snåsa har en nedgang fra 12 til 5,2 prosent for andelen elever som mottar opplæring i samisk.

2.4 Samisk språk i videregående skole

Samiske elever i den videregående opplæringa har rett til å få opplæring i samisk språk. Det er ikke mulig å bruke samme geografiske inndeling som for grunnskolen i presentasjonen av samisk språk i videregående opplæring. Dette kommer av at mange kommuner mangler videregående skole og at ungdommer av den grunn ofte tar videregående utdanning utenfor hjemkommunen.

Tallene til dette kapittelet er hentet fra *Samiske tall forteller 5* (Todal 2012: 114-16) for skoleårene 2010/11 og 2011/12. For skoleårene 2012/13 til 2014/15 brukes tall som er tilsendt fra Utdanningsdirektoratet (Udir 2015-1) samt hentet fra Utdanningsdirektoratets oversikt over fagvalget til elevene i videregående opplæring (Udir 2013-3; 2014; 2015-2).

Tabell 2.11 Antall elever med samisk i fagkretsen i den videregående utdanningen

	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
Hele landet	433	473	416	452	449
Finnmark	341	384	332	356	357
Troms	49	54	53	42	48
Nordland	27	16	18	37	24
Nord-Trøndelag	9	7	.	8	11
Resten av landet	7	12	13*	9	9

*Nord-Trøndelag inngår i antallet elever i resten av landet.

Tabell 2.11 viser at antallet elever med samisk opplæring varierer en del fra år til år uten at det framkommer en klar tidstendens. Men en ser i alle fall ikke den samme tendensen som for opplæring i samisk i grunnskolen der antallet elever med samisk opplæring går ned. I femårsperioden øker derimot antallet elever med 16 eller 3,7 prosent. Tabellen viser også at et stort flertall av elevene som har opplæring i samisk i den videregående opplæringa, 79,5 prosent, går på skole i Finnmark.

Tabell 2.12 Fordeling av elevene mellom Samisk første og Samisk andrespråk for elever med opplæring i samisk i den videregående opplæringa

	2010/2011	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
I alt	433	473	416	452	449
Førstespråk	248	267	236	243	205
Andrespråk	185	206	180	209	244

Tabell 2.12 viser at det er en forskyvning i elevmassen som får opplæring i samisk i den videregående opplæringa fra i fjor til i år. Antallet elever som får opplæring i Samisk førstespråk går ned med 38 elever eller 15,6 prosent. Samtidig øker antallet elever som får opplæring i Samisk andrespråk med 35 eller 16,7 prosent. Det har vært en trend før 2014/15 at flere elever får opplæring i Samisk førstespråk i den videregående opplæringa enn i Samisk andrespråk. Det er uten tvil positivt dersom flere som har hatt opplæring i Samisk andrespråk i grunnskolen velger å fortsette opplæringa i Samisk andrespråk i den videregående opplæringa eller at elever som ikke har hatt opplæring i samisk, velger å lære samisk i den videregående opplæringa. Det er derimot negativt dersom dette betyr at elever velger Samisk andrespråk selv om de tidligere har hatt opplæring i Samisk førstespråk, slik det har kommet fram i media (NRK 2015). Dette er et forhold som bør undersøkes nærmere.

2.4.1 Samisk førstespråk i den videregående opplæringa

Antallet elever som får opplæring i Samisk førstespråk i den videregående opplæringa vises her fylkesvis for de siste fem årene.

Tabell 2.13 Antallet elever i faget Samisk førstespråk i den videregående skolen

	2010/2011	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
Hele landet	248	267	236	243	205
Finnmark	216	249	212	199	187
Troms	12	11	18	21	18
Nordland	18	.	.	18	.
Nord-Trøndelag	.	.	.	.	.
Resten av landet	.	7	6	.	8

Tabell 2.13 viser at antallet elever som mottar opplæring i Samisk førstespråk i den videregående opplæringa holder seg relativt stabile de fire første årene av siste femårsperiode. Det siste året går antallet ned med 38 elever eller 15,6 prosent. Det må karakteriseres som en stor nedgang. Det er verdt å merke seg at det er 18 elever som får opplæring i Samisk førstespråk i Nordland både i skoleåret 2010/11 og 2013/14, mens antallet de øvrige årene er fem eller mindre.

Tabell 2.14 Antall elever i faget Samisk førstespråk i den videregående opplæringa splittet på nordsamisk og lule-/sørsamisk

	2010/2011	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
Hele landet	248	267	236	243	205
Nordsamisk	*	*	229	226	195
Lulesamisk/ sørsamisk	*	*	7	17	10

*Tall for 2010/11 og 2011/12 har ikke vært tilgjengelig.

Tabell 2.14 viser at et stort flertall av elevene som har opplæring i Samisk førstespråk, har valgt Nordsamisk førstespråk. Skoleåret 2014/15 er antallet 195 eller 95 prosent. Antallet elever med Lule- eller Sørsamisk førstespråk varierer fra syv til 17 eller fra tre til syv prosent de siste tre årene. For skoleårene 2010/11 og 2011/12 har ikke adskilte tall for sør-, lule- og nordsamisk vært tilgjengelige.

2.4.2 Samisk andrespråk i den videregående opplæringa

Samisk andrespråks opplæring i den videregående opplæringa vises her fylkesvis for de siste fem årene.

Tabell 2.15 Antall elever med faget Samisk andrespråk splittet på fylker

	2010/2011	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
Hele landet	185	206	180	209	244
Finnmark	125	135	120	157	178
Troms	37	43	35	24	36
Nordland	9	16	.	16	.
Nord-Trøndelag	9	7	.	.	.
Resten av landet	5	5	25	12	30

Når antallet elever i et fylke ikke er oppgitt er det slått sammen med antallet elever i fylkene lengere sør og rubrikken for resten av landet inneholder også antall elever i dette fylket.

Tabell 2.15 viser en klar økning i antallet elever som har Samisk andrespråk i den videregående opplæringa. Det siste året har økningen vært på 35 elever eller 16,7 prosent. Økningen i Finnmark er på 23 elever eller 14,6 prosent.

Til tross for denne økningen tyder tallene på at en del av elevene som har hatt opplæring i Samisk andrespråk i grunnskolen, ikke fortsetter opplæringa i Samisk andrespråk i den videregående opplæringa. Dette resonnetet bygger på at: De fleste tar tre år videregående utdanning etter grunnskolen, og at antallet elever med Samisk andrespråk i grunnskolen gjennomsnittlig er 120 per årskull. I den videregående opplæringa er det gjennomsnittlig 81,3 elever per årskull som får opplæring i Samisk andrespråk. Dette er en betydelig forskjell.

I tillegg har omlag en tredjedel av elevene som får opplæring i Samisk andrespråk i den videregående opplæringa, faget Samisk andrespråk 4. Dette faget er ment for elever som ikke kan samisk fra før og ikke for elever som har hatt opplæring i Samisk andrespråk i grunnskolen. Dette tyder på et stort bortfall fra faget mellom grunnskolen og den videregående opplæringa. Dette forholdet bør undersøkes nærmere.

Tabell 2.16 Antall elever med faget Samisk andrespråk fordelt etter samiske språk

	2010/2011	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
Hele landet	185	206	180	209	244
Nordsamisk	*	*	155	184	217
Lulesamisk	*	*	9	10	12
Sørsamisk	*	*	16	15	15

*Tall for 2010/11 og 2011/12 har ikke vært tilgjengelig.

Tabell 2.16 viser at et stort flertall av elevene som får opplæring i Samisk andrespråk har valgt Nordsamisk andrespråk. Skoleåret 2014/15 er antallet 244 eller 89 prosent. Antallet som får opplæring i Lulesamisk andrespråk er tolv eller fem prosent, mens antallet for Sørsamisk andrespråk er 15 eller seks prosent.

Økningen i antallet andrespråkselever gjelder spesielt for nordsamisk som øker fra 155 til 217. En økning på 40 prosent. Også lulesamisk har en viss økning, mens tallene for sørsamisk er svært stabile. For skoleårene 2010/11 og 2011/12 har ikke adskilte tall for sør-, lule- og nordsamisk vært tilgjengelige.

Økningen i det totale antallet elever som får opplæring i Samisk andrespråk det siste året, kan ha sammenheng med innføringa av et nytt fag *Samisk andrespråk 4*. Faget er beregnet for elever som ikke har lest Samisk andrespråk i grunnskolen. Det ble for første gang undervist i Samisk andrespråk 4 høsten 2014 og faget hadde ingen elever i skoleåret 2013/14. I år mottar 100 elever opplæring i Samisk andrespråk 2, 74 elever Samisk andrespråk 3 og 74 elever Samisk andrespråk 4 i den videregående opplæringa. Det forrige skoleåret var det omtrent like mange elever som tok Samisk andrespråk 2 som Samisk andrespråk 3. (Udir 2014: 27; 2015-1: 27; 2015-2:27.)

2.4.3 Opplæring på samisk

Slik det kommer fram i kapittel 2.2.2 kan departementet pålegge enkelte skoler å tilby opplæring på samisk i den videregående opplæringa ifølge undervisningslovens § 6-3. Også fylkeskommunene kan på eget initiativ tilby opplæring på samisk ved sine skoler. Til tross for dette har det ikke kommet fram opplysninger om at noen fylkeskommunale skoler tilbyr Opplæring på samisk. Ved de to statlige samiske videregående skoler i Karasjok og Kautokeino tilbys deler av opplæringa på samisk. Det har ikke vært mulig å få en full oversikt over hvor mye opplæring Samisk videregående skole og reindriftsskole i Kautokeino tilbyr på samisk. Samisk videregående skole i Karasjok skriver i sin årsmelding til Utdanningsdirektoratet at: Skolen har hatt som minstemål å gi undervisning på samisk i alle identitetsskapende fellesfag. Med undervisning på samisk menes at all undervisning og veiledning av elever gis på samisk og at elevene kan besvare oppgaver og prøver på samisk. Skoleårene 2013/14 og 2014/15 ble 50 timer (45 minutters enheter) av undervisningen pr. uke gitt på samisk og resten på norsk eller norsk/samisk. All undervisning på medier og kommunikasjon der inntakskravet er samisk førstespråk, gis på samisk. På studiespesialisering ble det undervist på samisk i samfunnsfag, naturfag og historie i 2013/14 og på naturfag, historie og religion i 2014/15. (Samisk videregående skole i Karasjok 2014).

2.5 Læremiddelsituasjonen

I dette kapitlet ses det på læremiddelsituasjon for opplæring på de tre samiske språkene nord-, lule- og sørsamisk, og i Samisk andrespråk for de samme språkene. Læremidler er viktige verktøy for lærere og elever for å sikre at elevene oppnår de kompetansemålene og grunnleggende ferdighetene som eleven skal utvikle gjennom opplæringa. Sametinget har i 2010 og 2014 satt sammen informasjon om læremiddelsituasjonen. Denne informasjonen benyttes her for å vise situasjonen og utviklinga de siste år. (Sametinget et al. 2010: 19-24; Sametinget 2015.) Sametingets oversikt er delt opp for språkene nord-, lule- og sørsamisk og de beskriver læremiddelsituasjon for hvert fag og hvert klassetrinn med følgende kategorier:

1. Behovet er dekket etter læreplanen Kunnskapsløftet samisk, det finnes elevbøker/digitale ressurser, flesteparten av kompetansemålene dekt
2. Deler av kompetansekravet er dekket etter læreplanen Kunnskapsløftet samisk, det finnes temabøker/hefter/digitale læremidler
3. Det finnes elevbøker, nesten heldekkende etter tidligere læreplaner
4. Svært liten dekningsgrad eller læremidler mangler helt

2.5.1 Opplæring på nordsamisk

Tabell 2.17 Læremiddelsituasjonen for opplæring på nordsamisk i grunnskolen i 2010 og 2014. Dekningsgrad pr fag/klassetrinn

	Dekket	Deler dekket	Nesten etter gamle planer	Svært lite/ingenting	Totalt:
Barnetrinnet 2010	13	26	31	21	91
Barnetrinnet 2014	36	22	7	26	91
Ungdomstrinnet 2010	3	13	11	15	42
Ungdomstrinnet 2014	21	3	9	9	42

Tabell 2.17 viser stor mangel på læremidler i 2010. Av 91 undersøkte fag/klassestrinn på barnetrinnet, fantes det svært lite eller ingenting for 21 fag/klassestrinn, mens 31 fag/klassestrinn var nesten dekket med læremidler tilpasset gamle læreplaner. 13 fag/klassestrinn var dekket og 26 delvis dekket. Både for barne- og ungdomstrinnet skjer det en positiv utvikling fra 2010 til 2014. Men fortsatt mangler man læremidler helt for 26 fag/klassestrinn på barnetrinnet og 15 av 42 fag/klassestrinn på ungdomstrinnet. Fag som mangler læremidler på barnetrinnet i 2014 er Engelsk for årstrinn 5-7, Norsk for samisk 1, Geografi 1-4, Historie 1-4, Kroppsøving 1-7 og Mat og helse 5-7. Fag som ikke er dekket på ungdomstrinnet er Norsk for samisk 1, Engelsk og Kroppsøving.

2.5.2 Opplæring på lulesamisk

Tabell 2.18 Læremiddelsituasjonen for opplæring på lulesamisk i grunnskolen i 2010 og 2014. Dekningsgrad pr fag/klassestrinn

	Dekket	Deler dekket	Nesten etter gamle planer	Svært lite/ ingenting	Totalt:
Barnetrinnet 2010	4	41	3	43	91
Barnetrinnet 2014	21	9	6	55	91
Ungdomstrinnet 2010	0	3	5	34	42
Ungdomstrinnet 2014	3	3	0	36	42

Tabell 2.18 viser stor mangel på læremidler på lulesamisk både i 2010 og 2014. Av 91 undersøkte fag/klassestrinn på barnetrinnet i 2010, fantes det svært lite eller ingenting for 43 fag/klassestrinn, mens tre fag/klassestrinn var nesten dekket med læremidler tilpasset gamle læreplaner. Fire fag/klassestrinn var dekket og 41 er delvis dekket. For barnetrinnet skjer det en utvikling fra 2010 til 2014 da 21 fag/klassestrinn er dekket mens ni er delvis dekket. Men nå mangler man læremidler helt for 55 fag/klassestrinn. For ungdomstrinnet mangler man helt læremidler for 36 av 42 fag/klassestrinn i 2014.

2.5.3 Opplæring på sørsamisk

Tabell 2.19 Læremiddelsituasjonen for opplæring på sørsamisk i grunnskolen i 2010 og 2014. Dekningsgrad pr fag/klassestrinn

	Dekket	Deler dekket	Nesten etter gamle planer	Svært lite/ ingenting	Totalt:
Barnetrinnet 2010	4	23	3	61	91
Barnetrinnet 2014	24	4	0	63	91
Ungdomstrinnet 2010	0	0	0	42	42
Ungdomstrinnet 2014	0	3	0	39	42

Tabell 2.19 viser stor mangel på læremidler på sørsamisk både i 2010 og 2014. Av 91 undersøkte fag/klasstrinn på barnetrinnet, fantes det svært lite eller ingenting for 61 fag/klasstrinn i 2010 mens fire fag/klasstrinn var dekket og 23 delvis dekket. På ungdomstrinnet fantes det ingen læremidler. For barnetrinnet skjer det en utvikling fra 2010 til 2014 da 24 fag/klasstrinn er dekket mens fire er delvis dekket. Fortsatt mangler man læremidler helt for 63 fag/klasstrinn. For ungdomstrinnet mangler man helt læremidler for 39 av 42 fag/klasstrinn.

2.5.4 Opplæring i samisk andrespråk

Tabell 2.20 Læremiddelsituasjonen for opplæring i Samiske andrespråk 2 i grunnskolen i 2010 og 2014. Dekningsgrad pr klasstrinn

	Dekket	Deler dekket	Nesten etter gamle planer	Svært lite/ ingenting	Totalt:
Nordsamisk 2010	0	0	8	2	10
Nordsamisk 2014	7	3	0	0	10
Lulesamisk 2010	0	6	0	4	10
Lulesamisk 2014	10	0	0	0	10
Sørsamisk 2010	2	0	8	0	10
Sørsamisk 2014	10	0	0	0	10

Tabell 2.20 viser stor mangel på læremidler for opplæring i Nord-, Lule- og Sørsamisk andrespråk 2 etter læreplanverket Kunnskapsløftet i 2010. Nord- og sørsamisk måtte undervises på åtte årstrinn med læremidler utviklet etter en gammel læreplan. For to årstrinn fantes svært lite eller ingen læremidler. Lulesamisk andrespråk 2 var delvis dekket for seks årstrinn etter ny læreplan, mens det fantes svært lite eller ingen læremidler for fire årstrinn.

I 2014 er situasjonen svært mye forbedret. Behovet for læremidler er dekket for Lule- og Sørsamisk andrespråk 2 på alle ti klasstrinn. For nordsamisk er behovet dekket for klasstrinn 1-7, mens en på klasstrinn 8-10 har dekket deler av kompetansemålet med utviklede eller nytt opptrykk av temabøker, hefter og digitalt materiale. I tillegg finnes elevbøker som er nesten heldekkende etter tidligere læreplaner.

Sametingets matrise viser forøvrig at behovet for læremiddel i faget Samisk andrespråk 3 er nesten dekket i grunnskolen. Unntakene er Lulesamisk andrespråk 3, klasstrinn 10 og Sørsamisk andrespråk 3, klasstrinn 8-10 der det er mangler. Der er deler av kompetansemålet dekt med utviklet eller nytt opptrykk av temabøker, hefter og digitalt materiale.

2.5.5 Sametinget syn

Denne oversikten viser et stort sprik mellom Sametingets prinsipielle syn på læremidler for opplæring på samiske språk og virkeligheta. Sametinget (2014-1: 5) prinsipielle syn er at samiske elever har samme rettigheter som andre elever i norsk skole til å få læremidler på sitt morsmål. Denne retten er ikke oppfylt ettersom det både i 2010 og 2014 er mangel på samiskspråklige læremidler i mange fag.

Sametinget har i sin behandling av opplæringsloven i juni 2014, pekt på at samiske elevers rett til læremidler på sitt opplæringspråk, ikke er sikret i lov med tilhørende forskrift. Retten til læremidler på begge de norske målformene er sikret i opplæringsloven og retten presiseres og

styrkes i forskrift til loven. Sametinget har av den grunn bedt om en revidering av opplærings- og privatskoleloven for å styrke samiske elevers rett til opplæring i og på samisk og på grunnlag av samiske kulturverdier, herunder særskilt retten til samiske læremidler på alle fag i hele grunnopplæringa. (Sametinget 2014-1: 5; 2014-2: 120.)

2.6 Tilsyn med samiskopplæringa

Samiske elevers rettigheter etter opplæringsloven har vært et prioritert område for tilsyn med grunnskolen og den videregående opplæringen siden 2009. I tildelingsbrevet fra Kunnskapsdepartementet ble Utdanningsdirektoratet da gitt i oppdrag:

”å gjennomføre tilsyn med fylkeskommunenes og kommunenes oppfølging av samiske elevers rettigheter etter opplæringsloven, herunder også tilgangen til læremidler”. (Kunnskapsdepartementet 2009: 31)

I praksis er det Fylkesmannsembetet som har ansvar for å føre tilsyn med samiskopplæringa i sine respektive fylker.

Tabell 2.21 Fylkesmannsembetenes tilsyn med samiskopplæringa i perioden 2012 til 2015

	2012	2013	2014	2015
Oslo og Akershus	5	0	0	0
Sør-Trøndelag	0	0	0	1
Nordland	0	4	0	0
Finnmark	0	2	1	1
Totalt	5	6	1	2

Tabell 2.21 viser at fylkesmannsembetene utførte 14 tilsyn med opplæringa i samiske språk i perioden 2012 til juni 2015. Disse tilsynene ble holdt i fylkene Oslo og Akershus, Sør-Trøndelag, Nordland og Finnmark. 13 tilsyn gjaldt grunnskolen og ett tilsyn en videregående skole.

Avdelingene for barnehage og undervisning i Oslo og Akershus, samt de fem nordligste fylkene har blitt tilskrevet og bedt om opplysninger om tilsyn med samiskopplæringa. Rapporter fra tilsyn i de nordlige fylkene har blitt hentet fra Fylkesmennenes hjemmesider på internett der de er offentlig tilgjengelig, mens tilsynsrapportene fra Oslo og Akershus ble tilsendt fra Fylkesmannen i Oslo/Akershus. En tilsynsrapport for tilsyn gjennomført i 2015 var ikke offentliggjort da artikkelen ble ferdigstilt. Dette gjelder Fylkesmannen i Sør-Trøndelags tilsynsrapport for samiskopplæringa i Namdalseid kommune 9. juni.

2.6.1 Tilsynenes innhold

Det overordnede målet med tilsynsvirksomhet i forbindelse med samiske elevers rettigheter etter opplæringsloven, er å sikre at målgruppa får det tilbudet de har krav på. Samiske elever skal gis mulighet til å oppnå kompetanse innen samisk språk. Tilsynet skal kontrollere om kommunen forholder seg til lovens krav, og eventuelt bidra til at tilstanden i kommunen blir i samsvar med kravene i regelverket. De lovkrav som kontrolleres i tilsynet er valgt på bakgrunn av hvilke bestemmelser som er mest sentrale for at samiske elever skal få det tilbudet om opplæring i og på samisk som kommunene er pålagt å tilby. Valg av lovkrav som skal

kontrolleres i tilsynet ble gjort etter erfaringer fra piloteringen i Nordland høsten 2009. (Fylkesmannen i Oslo og Akershus 2012-3: 3)

Tilsynsrapportene inneholder et kapittel der en redegjør for hva som undersøkes. Nedenfor oppsummeres hovedtrekkene fra tilsyn i Rana kommunen i Nordland da dette gir et bilde av hva som har blitt undersøkt i alle kommunene. (Fylkesmannen i Nordland 2014-1). I tillegg benyttes tilsynsrapporten fra Kautokeino (Fylkesmannen i Finnmark 2015) for å vise hva som har blitt undersøkt innenfor forvaltningsområdet. Det er spesielt fire forhold som har blitt undersøkt ved tilsynene.

1. Forsvarlig system – opplæringsloven § 13-10 annet ledd

Kommunen har etter opplæringsloven § 13-10 annet ledd et overordnet ansvar for at skoleledelsen ved hver enkelt skole oppfyller kravene og pliktene i loven, og at de tilbyr de tjenester og aktiviteter som loven beskriver. For å oppfylle kravene til et forsvarlig system må skoleeier kunne dokumentere:

At det foreligger rutiner som sikrer at alle i organisasjonen som har oppgaver knyttet til samiske elevers rettigheter har tilstrekkelig kunnskap om innhold og krav i de bestemmelsene som er relevante.

At det foreligger rutiner som sikrer at kommunen får nødvendig informasjon om det som faktisk skjer når det gjelder opplæring i samisk.

At det foreligger rutiner for at denne informasjonen blir vurdert i forhold til lovkravene.

At det foreligger rutiner for å sette inn nødvendige tiltak dersom det avdekkes at praksis ikke er i samsvar med lovkravene.

2. Samisk opplæring i grunnskolen – opplæringsloven § 6-2

De fire kommunene der tilsyn ble utført i Nordland fylke, befinner seg utenfor Forvaltningsområdet. De regnes ikke som samisk distrikt i henhold til utdanningsloven og derfor har utgangspunktet for fylkesmannens vurderinger vært avgrenset til lovbestemmelsene i opplæringsloven § 6-2 som angår rettigheter utenfor samiske distrikt. Utenfor samiske distrikt har alle samer i grunnskolealder rett til opplæring i samisk. Dette betyr at disse kommunene plikter å gi samer i grunnskolealder opplæring i samisk uavhengig av gruppestørrelse.

Skoleeier må ha et system som sikrer at opplæringa i samisk er i samsvar med Læreplanverket for Kunnskapsløftet – Samisk, jf. opplæringsloven § 6-4 og forskrift til opplæringsloven §§ 1-1 og 1-11. Samiskopplæringa må følge den til enhver tid fastsatte fag- og timefordelingen, jf. opplæringsloven § 2-2. Fag- og timefordelinga i grunnskolen er en del av den pliktige opplæringa og kan ikke fravikes, jf. opplæringsloven §§ 2-1 og 2-3.

Fylkesmannen i Finnmark har holdt to tilsyn med samiskopplæringa i kommuner som ligger i Forvaltningsområdet for samisk språk og regnes som samisk distrikt. Dette gjelder Kautokeino og Porsanger (Fylkesmannen i Finnmark 2014; 2015). I disse kommunene har alle i grunnskolealder rett til opplæring i og på samisk etter opplæringsloven § 6-2. I tillegg har Kautokeino kommune med hjemmel i loven vedtatt at alle i elever i grunnskolealder skal ha opplæring i samisk.

3. Nødvendig utstyr, inventar og læremiddel – opplæringsloven § 9-3

Etter opplæringsloven § 9-3 plikter skoleeier å sørge for at skolene har tilgang til nødvendig utstyr, inventar og læremiddel. Videre gjelder et krav om at læremidlene skal være egnet til å

benyttes i undervisninga. I forbindelse med samisk opplæring innebærer det blant annet en plikt til å ha læremidler i tråd med gjeldende læreplanverk og utstyr som muliggjør undervisning/fjernundervisning.

4. Alternative opplæringsformer i samisk – forskrift til opplæringsloven § 7-1

Dersom skolen ikke har egnet undervisningspersonale, har elever med rett til opplæring i samisk krav på å få slik opplæring i alternative former. Slik opplæring kan blant annet være fjernundervisning, intensivundervisning og spesielle leirskoleopphold. Dersom fjernundervisning benyttes kreves det at skoleeier har systemer som ivaretar den enkelte elevs rettigheter. Skoleeier har ansvar for at opplæring er i henhold til regelverket, også når elevene får opplæring som fjernundervisning. Det er videre viktig at skoleeier har rutiner for å bistå elevene ved fjernundervisning, ikke minst teknisk sett.

2.6.2 Tilsyn i Oslo og Akershus

Fylkesmannen i Oslo og Akershus gjennomførte fem tilsyn med samiskopplæringa i 2012. Tilsyn ble gjennomført i Oppegård, Oslo, Rælingen, Skedsmo og Ås kommune (Fylkesmannen i Oslo og Akershus 2012-1; 2012-2; 2012-3; 2012-4; 2012-5). Alle de fem tilsynene ble avsluttet med pålegg om retting. Tilsynsrapportene er oppsummert i et skriv fra Utdanningsdirektoratet til Kunnskapsdepartementet (Udir 2013-4: 19-20). Det ble avdekket flest lovbrudd som gjaldt kravet om å utarbeide skriftlige rutiner som sikrer at:

- kommunen får nødvendig informasjon om det som faktisk skjer når det gjelder opplæring i samisk
- det foreligger rutiner for at informasjonen blir vurdert i forhold til lovkravene
- det settes inn nødvendige tiltak dersom det avdekkes at praksis ikke er i samsvar med lovkravene
- myndigheten som er delegert til rektor tas inn i delegasjonsreglementet,
- kommunenes system sikrer at elever med rett til opplæring i samisk får minste årstimetall, at kommuner sørger for at elev/foresatt får velge mellom samisk som førstespråk og samisk som andrespråk
- kommunen må sørge for at skolene som benytter Skype/internett i forbindelse med fjernundervisning, har stabile tekniske løsninger.

Det er også avdekket en del lovbrudd i tilknytning til kontrollområdene som omhandler:

- kravet om å utarbeide skriftlige rutiner som sikrer at alle som har oppgaver knyttet til samiske elevers rettigheter har tilstrekkelig kunnskap om innhold og krav i de bestemmelsene som er relevante
- krav om at det foreligger dokumentasjon på at det er innhentet foreldresamtykke ved fritak fra andre fag for elever på barnetrinnet
- at kommunen må sørge for at elever som har rett til opplæring i og på samisk får velge mellom språkene nordsamisk, sørsamisk og lulesamisk.

Direktoratet drar ikke noen generelle konklusjoner om tilstanden for samisk opplæringa på grunnlag av vurderingene fra Oslo og Akershus fordi kun ett fylkesmannsembete hadde ført tilsyn i 2012. Direktoratet skriver avslutningsvis at: «... av påleggene som er gitt fremkommer det at skoleeierne i større grad må sørge for at det foreligger tilstrekkelig utstyr og undervisningsmateriale slik at elevene som har krav på samisk opplæring får dette i den utstrekning de har krav på.» (Udir 2013: 25.)

2.6.3 Tilsyn i Nordland

Det er utført fire tilsyn med samisk opplæringa i Nordland fylke. Alle tilsyn startet i 2013 og ble avsluttet i 2014. Tilsyn er utført i Rana, Narvik, Evenes og Saltdal kommune (Fylkesmannen i Nordland 2014-1; 2014-2; 2014-3; 2014-4).

Resultat av tilsyn i Nordland

Fylkesmannen avdekket lovbrudd i forbindelse med samiskopplæringa i alle de fire kommunene de førte tilsyn med. Færrest lovbrudd ble avdekket i Evenes kommune som ikke sikret samiske elevers rettigheter til forskriftsmessig fag- og timefordeling og minste årstimetall.

De andre kommunene hadde ikke et forsvarlig system for å avdekke, vurdere og følge opp om opplæringslovens krav til opplæring i samisk ivaretas. Narvik kommune sikret heller ikke samiske elevers rettigheter til forskriftsmessig fag- og timefordeling og minste årstimetall. Skoleeier hadde ikke en skriftlig avtale med fjernundervisningstilbyder som avklarte ansvaret for læreplankrav, vurdering, lærerkompetanse, organisering av opplæringa og rapportering til skoleeier.

Saltdal kommune oppfylte ikke opplæringsloven § 6-2 i henhold til informasjon om retten til å velge språkform: nord-, lule- eller sørsamisk, og retten til opplæring i samisk ble ikke innfridd med det omfang lov og forskrift foreskriver.

Kommunene ble pålagt å rette opp en rekke feil og mangler innen en tidsfrist. Kravet var at de skal etablere og implementere et skriftlig, forsvarlig system som er egnet til å vurdere om krav i opplæringsloven med forskrift er oppfylt, og må i denne forbindelse se til at:

- Det foreligger rutiner som sikrer at alle i organisasjonen som har oppgaver knyttet til samiske elevers rettigheter har tilstrekkelig kunnskap om innhold og krav i de bestemmelsene som er relevante.
- Det foreligger rutiner som sikrer at skoleeier får nødvendig informasjon om det som faktisk skjer når det gjelder opplæring i samisk.
- Det foreligger rutiner for at informasjonsutvekslinga blir vurdert i henhold til lovkravene.
- Det foreligger rutiner for å sette inn nødvendige tiltak dersom det avdekkes at praksis ikke er i samsvar med lovkravene.

Kommunene må også sikre at retten til samisk opplæring i grunnskolen innfris, og må i denne forbindelse se til at:

- Det etableres rutiner som sikrer at årlige rundskriv om fag- og timefordeling gjøres kjent og etterleves.
- Det etableres rutiner som sikrer at samiske elever får minste årstimetall, samt utarbeide og implementere en rutine for kontroll med dette.
- Det etableres rutiner som sikrer at innholdet i opplæringa til enhver tid er i samsvar med gjeldende læreplanverk.
- Det etableres rutiner som sikrer foreldre og/eller elever rett til å velge språkform for opplæring i samisk (nord-, lule- eller sørsamisk).

I tillegg skal kommunene sikre at retten til alternative opplæringsformer i samisk blir ivaretatt, og må i denne forbindelse se til at det etableres rutiner for å sikre foreldremedvirkning når alternative opplæringstilbud skal utarbeides.

2.6.4 Tilsyn i Finnmark

Det er utført fire tilsyn med samisk opplæringa i Finnmark fylke: Grunnskolene i Alta, Alta Videregående skole, Lakselv skole i Porsanger kommune og Kautokeino barneskole og Kautokeino ungdomsskole (Fylkesmannen i Finnmark 2013-1; 2013-2; 2014; 2015). Tilsynene i Finnmark følger samme mal som tilsynene lenger sør, men de skiller seg ut fra tilsynene i Oslo/Akershus og Nordland ved at det ikke er avdekket noen lovbrudd.

Grunnskolene i Alta kommune

Fylkesmannen vurdering av forholdene ved Alta kommunes grunnskoler er udelt positive. Fylkesmannen konkluderer med at «Alta kommune har et forsvarlig system for å vurdere og følge opp om opplæringslovens krav til samisk opplæring ivaretas». Det ble ikke avdekket noen lovbrudd og heller ikke gitt noen pålegg.

Fylkesmannen konkluderer med at Alta kommune har gode rutiner i forhold til struktur og prosess i sitt kvalitetsvurderingssystem. Strukturkvalitet kjennetegnes av motiverte og kvalifiserte lærere med kompetanse i samisk. Kommunen har stedlig opplæring på skolene. Dette gjelder elever i grunnskolen i Alta som ønsker opplæring i samisk. Kommunen sier videre at de har hatt forespørsler om alternativ opplæring og at de har gitt et tilbud i form av lyd og bilde. Fylkesmannen ser at kommunen har et system for hvordan de tilrettelegger for alternative opplæringsformer og at de har ulike løsninger som sørger for at den enkelte elev får et tilbud om en alternativ opplæringsform.

Andre forhold som fører til en positiv vurdering er at kommunen har informasjonsrutiner for å informere om rett til opplæring i samisk for foresatte/elever. Kommunen har et informasjonsbrev som deles ut til foresatte foran hvert skoleår. Et annet eksempel er at Alta kommune gir opplæring i og på samisk til elever ved Komsa skole. Dette er vedtatt av kommunestyret i Alta kommune. Et tredje eksempel er at det er opprettet et nettverk for alle samisklærere i kommunen. Lærerne treffes innenfor ordinær arbeidstid og har avsatt ressurs til å gjennomføre faste, månedlige møter. Nettverket har utarbeidet et planverk som skolene skal bruke i samiskopplæringa. Dette er, ifølge Fylkesmannens tilsynsrapport, et flott og viktig arbeid som skoleeier har satt av ressurser til.

Lakselv skole – Porsanger kommune

Fylkesmannen har gjennomført tilsyn med samiskopplæringa ved Lakselv skole i Porsanger kommune. Kommunen ligger i Forvaltningsområdet og regnes som samisk distrikt i henhold til opplæringsloven. Grunnskolene i kommunen er derfor pliktige til å tilby opplæring i og på samisk (Opplæringsloven § 6-2).

Vurderingene i tilsynsrapporten oppgis å være gjort utfra de minstekrav som er satt for kommuner med elever i samiske distrikt. 1. Læreplanen i samisk må følges, 2. Fag og timefordelingsplanen er bindende. 3. Skolen tilbyr samisk som første eller andrespråk.

Vurderingene i tilsynsrapporten er udelt positive. «Dokumentasjonen viser at det gis tilbud om opplæring i og/eller på samisk på alle trinn og skolen har rutiner for overganger mellom barnetrinnet og ungdomstrinnet som sikre elever sin rett til språkvalg og språkalternativ. Dette vurderer Fylkesmannen som at Lakselv skole tilbyr samisk som første eller andre språk til elevene på skolen. Skolen viser i sin dokumentasjon eksempler på halvårsplaner og årsplaner hvor kompetansemål fra samisk læreplan er førende og legges til grunn i fagene. Innsendt dokumentasjon viser at skolen bruker godkjente læreverk og/eller andre læremidler etter Kunnskapsløftet Samisk. Elevene får opplæring i og/eller på samisk etter samisk læreplan og

vurderes etter kompetansemål i det enkelte fag. Elevene er delt i egne samiske klasser på barne- og ungdomstrinnet og følger gjeldende fag og timefordelingsplan.

Det er et krav at lærere som underviser skal ha relevant og godkjent kompetanse. Den innsendte dokumentasjon viser at lærerne på Lakselv skole har dette og på bakgrunn av dette vurderer Fylkesmannen at Porsanger kommune sikrer at lovkravet blir oppfylt. Skolen har tilgjengelig og godkjent læremateriell/læremidler og oppfyller Opplæringsloven § 9-3 om "Utstyr" som lyder: "Skolene skal ha tilgang til nødvendig utstyr, inventar og læremiddel"

Fylkesmannen viser til Opplæringsloven § 13-10 om system. Porsanger kommune skal ha et system som er egnet til å vurdere om kravene i lov og forskrift blir oppfylt. Systemet skal avdekke, vurdere og iverksette tiltak. Systemkravet innebærer krav til rutiner for kommunikasjon og samhandling mellom skoleeier og skoler i organisasjonen. Med rutiner menes det her hva som skal utføres, hvem som skal gjøre det, hvordan det skal gjøres og når det skal skje. Med bakgrunn i dokumentasjon fra kommunen mener Fylkesmannen at Porsanger kommune har et forsvarlig system som er robust nok til å avdekke lovbrudd.

Fylkesmannen mener at Porsanger kommune og Lakselv skole har sannsynliggjort at de legger til rette for at elever får samisk opplæring og at det ikke er avdekket noe som skulle tilsi at det foreligger et lovbrudd.

Kautokeino barneskole og Kautokeino ungdomsskole

Fylkesmannen har gjennomført tilsyn med samiskopplæringa ved Kautokeino barneskole og Kautokeino ungdomsskole i Kautokeino kommune i 2015. Kommunen ligger i Forvaltningsområdet og regnes som samisk distrikt i henhold til opplæringsloven. Grunnskolene i kommunen er derfor pliktige til å tilby opplæring både i og på samisk (Opplæringsloven § 6-2). Vurderingene i tilsynsrapporten for tilsynet i Kautokeino er udelt positive. Dokumentasjonen viser at det gis tilbud om opplæring i og på samisk, og opplæring i og på norsk på alle trinn i grunnskolen. Skolene har rutiner for overganger mellom barnetrinnet og ungdomstrinnet for å sikre elevene sin rett til språkvalg og språkalternativ. Skolene viser i sin dokumentasjon eksempler på halvårsplaner og årsplaner hvor kompetansemål fra samisk læreplan er førende og legges til grunn i fagene. Dette gjelder både for samisk som førstespråk og samisk som andrespråk. Begge skolene har sendt dokumentasjon på lokale læreplaner i samisk som førstespråk.

Innsendt dokumentasjon viser også at skolen bruker godkjente læreverk og/eller andre læremidler etter Kunnskapsløftet Samisk. Elevene får opplæring i og /eller på samisk etter samisk læreplan og vurderes etter kompetansemål i det enkelte fag. Fylkesmannen vurderer det derfor slik at elevene følger læreplanen i samisk på skolene i Kautokeino kommunen. Fylkesmannen mener å ha nok dokumentasjon som viser at skolene følger gjeldende fag og timefordelingsplan.

Dokumentasjon viser at lærerne på Kautokeino barneskole og Kautokeino ungdomsskole har nødvendig kompetanse og på bakgrunn av dette vurderer Fylkesmannen at Kautokeino kommune sikrer at lovkravet blir oppfylt. Skolen har tilgjengelig og godkjente læremateriell/læremidler.

Fylkesmannen vurderer også situasjon i Kautokeino kommune i forhold til krav om system i opplæringsloven § 13-10. Systemkravet innebærer krav til rutiner for kommunikasjon og samhandling mellom skoleeier og skoler i organisasjonen. Med rutiner menes det her hva som skal utføres, hvem som skal gjøre det, hvordan det skal gjøres og når det skal skje. Med

bakgrunn i dokumentasjon fra kommunen mener Fylkesmannen at Kautokeino kommune har et forsvarlig system som er robust nok til å avdekke lovbrudd.

Alta videregående skole

Det er i perioden fra 2012 til juni 2015 ført tilsyn med samiskopplæringa ved en videregående skole i Norge. Dette gjelder Alta videregående skole som er eid av Finnmark fylkeskommune. Tilsynet ble gjennomført med dokumentkontroll og intervjuer med nøkkelpersoner og elever.

Lovgrunnlaget for tilsynet skiller seg litt ut fra de andre tilsynene fordi en vurderer opplæringsloven § 6-3 som sier at: Samar i videregående opplæring har rett til opplæring i samisk. Departementet kan gi forskrifter om alternative former for slik opplæring når opplæringa ikkje kan givast med eigna undervisningspersonale på skolen.

Fylkesmannens vurdering viser at Alta Videregående skole oppfyller denne lovparagrafen for samiske elever og har gode rutiner for å gjennomføre opplæring i samisk.

2.7 Utfordringer og anbefalinger

Det har i denne artikkelen kommet fram at opplæringa i samisk i grunnskolene og den videregående opplæringa har en del utfordringer. Antallet elever som mottar opplæring i Samisk førstespråk går ned både i grunnskolen og i den videregående opplæringa. For grunnskolen har denne nedgangen pågått så lenge at det må kunne kalles for en trend. For den videregående opplæringa er det for tidlig å trekke noen slutninger.

Elevene som mottar opplæring i Samisk førstespråk i grunnskolen har normalt også opplæring i andre fag på samisk. Antallet elever med Samisk førstespråk uten opplæring på samisk i andre fag har imidlertid økt. Det er ikke mulig å si noe om årsakene til denne økninga. Disse forholdene bør imidlertid undersøkes nærmere.

Antallet elever som mottar opplæring i Samisk andrespråk ser ut til å ha stabilisert seg på et lavere nivå enn tidligere. For å styrke revitaliseringa av samiske språk burde det være en målsetning å øke dette elevtallet.

I den videregående opplæringa har antallet elever som mottar opplæring i Samisk andrespråk økt. Dette er en positiv utvikling. Det bør likevel undersøkes nærmere om det er et bortfall av elever som har hatt opplæring i samisk i grunnskolen, men ikke har opplæring i Samisk andrespråk i den videregående opplæringen. Det har kommet fram forhold som tyder på det og eventuelle årsaker bør undersøkes nærmere.

Situasjon for samisk opplæring i skolen kan ha sin årsakssammenheng med to andre forhold som er belyst i denne artikkelen: Læremiddelsituasjonen for opplæring i og på samisk og Fylkesmennenes tilsyn med samiskopplæringa. Selv om læremiddelsituasjonen i grunnskolen har blitt bedre de siste fire årene, er det fortsatt til dels store mangler. Tilsynene i Oslo og Akershus og i Nordland viste lovbrudd og at samiske elevers rettigheter til opplæring i samisk ikke ble oppfylt. Tilsyn i Finnmark viste at de tre undersøkte kommunene og en videregående skole utførte opplæringa i og på samisk på en tilfredsstillende måte. Det hadde ikke blitt ført tilsyn i andre fylker de fire siste årene. Noe som også er et interessant funn.

Kilder

Fylkesmannen i Finnmark 2013-1: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : SAMISKE TILSYN : Alta kommune. Datert 09.08. 2013.

Fylkesmannen i Finnmark 2013-2: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : SAMISKE TILSYN : Finnmark fylkeskommune : Alta videregående skole. Datert 09.12.2013.

Fylkesmannen i Finnmark 2014: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : OPPLÆRING : Porsanger kommune – Lakselv skole. Udatert. Tilsyn åpnet 07.01.2014

Fylkesmannen i Finnmark 2015: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : OPPLÆRING : Kautokeino kommune – Kautokeino barneskole og Kautokeino ungdomsskole. Udatert. Tilsyn åpnet 02.02.2015

Fylkesmannen i Nordland 2014-1: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : SAMISKE ELEVERS RETTIGHETER ETTER OPPLÆRINGSLOVEN : Rana kommune. Datert 18.07.2014.

Fylkesmannen i Nordland 2014-2: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : SAMISKE ELEVERS RETTIGHETER ETTER OPPLÆRINGSLOVEN : Narvik kommune. Datert 27.03.2014.

Fylkesmannen i Nordland 2014-3: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : SAMISKE ELEVERS RETTIGHETER ETTER OPPLÆRINGSLOVEN : Evenes kommune. Datert 27.03.2014.

Fylkesmannen i Nordland 2014-4: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : SAMISKE ELEVERS RETTIGHETER ETTER OPPLÆRINGSLOVEN : Saltdal kommune. Datert 19.03.2014.

Fylkesmannen i Oslo og Akershus 2012-1: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : SAMISKE ELEVERS RETTIGHETER ETTER OPPLÆRINGSLOVEN : Oppegård kommune. Datert 08.05.2012.

Fylkesmannen i Oslo og Akershus 2012-2: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : SAMISKE ELEVERS RETTIGHETER ETTER OPPLÆRINGSLOVEN : Oslo kommune. Datert 16.06.2012.

Fylkesmannen i Oslo og Akershus 2012-3: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : SAMISKE ELEVERS RETTIGHETER ETTER OPPLÆRINGSLOVEN : Rælingen kommune. Datert 04.05.2012.

Fylkesmannen i Oslo og Akershus 2012-4: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : SAMISKE ELEVERS RETTIGHETER ETTER OPPLÆRINGSLOVEN : Skedsmo kommune. Datert 08.05.2012.

Fylkesmannen i Oslo og Akershus 2012-5: ENDELIG TILSYNSRAPPORT : SAMISKE ELEVERS RETTIGHETER ETTER OPPLÆRINGSLOVEN : Ås kommune. Datert 08.05.2012.

GSI (2014): Grunnskolens informasjonssystem på internett. Lest 01.12. 2014. Online: <https://www.wis.no/gsi/tallene>

Kunnskapsdepartementet 2009. *TILDELINGSBREV TIL UTDANNINGSDIREKTORATET FOR BUDSJETTÅRET 2009.* Lest 24.04.2015. Online:

<https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kd/vedlegg/brev/endeling-tildelingsbrev-udir-2009.pdf?id=2181970>

Nilsson Valkeapää, Susanna 2015: Rektor ved Áarjel-saemiej skuvle. Telefonsamtale 23.06.2015.

NRK 2015: *Velger bort samisk for å oppnå bedre karakterer*. Nyhetsreportasje i NRK Sápmi 11. april 2015. Lest 10.05.2015. Online: <http://www.nrk.no/sapmi/velger-bort-samisk-for-a-oppna-bedre-karakterer-1.12355010>

Opplæringsloven: *Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova)*. LOV-1998-07-17-61 Lovdata. Lest: 13.11.2014. Online: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61>.

Sametinget 2014-1: Sametingets handlingsplan for utvikling av læremiddelutvikling 2015-2018. Sametinget. Karasjok.

Sametinget 2014- 2: Møtebok 02/14 fra Sametingets plenum. Sak 20/14. Sametinget. Karasjok.

Sametinget 2015: *Sametingets matrise over læremidler 2015*. Datert 19.02.2015. Oversendt pr. e-post fra Sametingets administrasjon 13.05.2015.

Sametinget et al 2010: Tiltak for å effektivisere utviklingen og produksjon av samiske læremidler. Rapport fra arbeidsgruppe sammensatt av Sametinget, Kunnskapsdepartementet og Utdanningsdirektoratet. Lest: 10.12.2014. Online: <http://www.samediggi.no/content/download/6425/59173/version/1/file/Tiltak+for+%C3%A5+effektivisere+utvikling+og+produksjon+av+samisk+l%C3%A6remidler.pdf>.

Samisk videregående skole i Karasjok 2014: Utdrag av skolens årsmelding til utdanningsdirektoratet for 2014. Tilsendt av rektor Synnøve Solbakken-Härkönen på e-post 18.05.2015.

Todal, Jon 2011: «Alvorleg nedgang for faget samisk som andrespråk». I Broderstad, Else Grete, Magritt Brustad, Johan Ailo Kalstad, Paul Inge Severeide og Jon Todal (red.): *Samiske tall forteller 4 : Kommentert samisk statistikk 2011*. s, 19-42. Samisk høgskole. Kautokeino.

Todal, Jon 2012: «Samisk språk i barnehage og skule 2011/12». I Broderstad, Else Grete, Magritt Brustad, Kevin Johansen, Paul Inge Severeide og Jon Todal (red.): *Samiske tall forteller 5 : Kommentert samisk statistikk 2012*. s, 104-116. Samisk høgskole. Kautokeino.

Udir 2013-1: *Læreplan i samisk som førstespråk*. s, 2. Utdanningsdirektoratet. Oslo. Lest 10.11.2014. Online: <http://www.udir.no/kl06/SFS1-04/Hele/Formaal/>

Udir 2013-2: *Læreplan i samisk som andrespråk*. s, 4-6. Utdanningsdirektoratet. Oslo. Lest 10.11.2014. Online: <http://www.udir.no/kl06/SAS1-04/Hele/Kompetansemaal/?read=1>

Udir 2013-3: *Fagvalet til elevane i videregående opplæring skoleåret 2012/13*. Utdanningsdirektoratet. Oslo. Lest: 14.05.2015. Online: http://www.udir.no/globalassets/upload/forskning/2015/fagval_vgo_2012_2013.pdf

Udir 2013-4: *Oppsummering av Fylkesmennenes tilsyn i 2012*. Et skriv fra Utdanningsdirektoratet til Kunnskapsdepartementet datert 24. april 2013. Utdanningsdirektoratet. Oslo. Lest: 15.04.2015. Online: http://www.udir.no/Upload/Tilsyn/Oppsummering_fylkesmennenes_tilsyn_2012.pdf

Udir 2014: *Fagvalet til elevane i videregående opplæring skoleåret 2013/14*. Utdanningsdirektoratet. Oslo. Lest: 14.05.2015. Online: <http://www.udir.no/Tilstand/Analyser-og-statistikk/vgo/Fagvalg-i-videregaende-opplaring/Fagvalet-til-elevane-i-vidaregaande-opplaring-skolearet-201415/>

Udir 2015-1: Oversikt over antall elever som har opplæring i og på samisk i grunnskoler og videregående opplæring i Norge. Inndelt etter samisk språk og opplæringsvariant på kommune og fylkesnivå. Tilsendt pr e-post fra Utdanningsdirektoratets administrasjon 12.05.2015.

Udir 2015-2: *Fagvalet til elevane i videregående opplæring skoleåret 2014/15*. Utdanningsdirektoratet. Oslo. Lest: 14.05.2015. Online: <http://www.udir.no/globalassets/upload/forskning/2015/fagval-i-vgo-2014-2015.pdf>

3 Gjennomstrømning i videregående opplæring

Tom Granseth, seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå

Sammendrag

Omtrent sju av ti elever fullfører videregående opplæring innen fem år fra de startet i videregående for første gang, 6 prosent er fortsatt i utdanning, og 23 prosent oppnår ikke vitnemål/fagbrev eller slutter underveis (frafall) i femårsperioden. Frafallet er betydelig høyere i de yrkesfaglige utdanningsprogrammene enn i de studieforberedende. Frafallet er også høyere for elever bosatt i de samiske bosettingsområdene enn ellers i landet.

Det er ikke uten videre slik at de som faller fra i videregående opplæring, er økonomisk inaktive.

Om lag to av tre som har falt fra i videregående opplæring, er i arbeid etter en viss tid, noe som også støttes i andre studier. Andelen som får arbeid, er noe høyere i nord enn i sør.

Det er geografiske forskjeller når det gjelder hvilke bransjer som «velges». Denne artikkelen utdyper dette nærmere.

3.1 Innhold

Statistisk sentralbyrå utarbeider årlig statistikk over gjennomstrømning i videregående opplæring. Den viser hvor mange av elevene som fullfører videregående opplæring i løpet av fem år etter at de startet i videregående opplæring for første gang, og hvor mange som ikke fullfører, eller som ikke består eksamen/fagprøve. Statistikken angir også hvor stor andel av kullet som fullfører eller ikke. Statistikken viser at frafallet er høyest i de tre nordligste fylkene.

I denne artikkelen presenteres statistikk for videregående opplæring etter annet geografisk nivå enn elevens bostedsfylke (ved 16-årsalder). Områdene er det samiske bosettingsområdet³ i Nordland, Troms og Finnmark (i det videre kalt STN-området), øvrige Nord-Norge nord for Saltfjellet (Øvrige nord) og resten av landet (Sør- og Midt-Norge).

Myndighetene har søkelys på frafall i videregående opplæring. Kapittel 3.2 handler om noen av de viktigste tiltakene myndighetene har satt i verk for å redusere frafallet.

I kapittel 3.3 presenteres tall for gjennomstrømning i videregående opplæring, både status per i dag og utvikling de siste årene. En har sammenlignet frafallet etter elevens kjønn,

³ Utvalgte kommuner og delkommuneområder i Norge nord for Saltfjellet, knyttet til det geografiske virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringsutvikling. Virkeområdet er endret flere ganger. I denne artikkelen er det nytt områdeavgrensningen som gjaldt for 2012.

utdanningsprogram, grunnskolepoeng og foreldrenes utdanningsnivå, områdene imellom. Datakilde er nasjonal utdanningsdatabase (NUDB), som blant annet er basert på data fra fylkeskommunenes administrative datasystem for inntak til videregående opplæring.

Er de som falt fra i videregående opplæring, i jobb, og i hvilke næringer er de i så fall sysselsatt? I kapittel 3.4 belyses dette nærmere. Datakilder her er befolkningsregisteret, den individbaserte sysselsettingsstatistikken i SSB samt NUDB. NUDB har opplysninger om den enkelte persons tidspunkter for påbegynt/avsluttede utdanninger. Disse tidspunktene gjør det blant annet mulig å finne ut hvem som aldri fullførte videregående opplæring.

I kapittel 3.5 er det trukket hovedkonklusjoner, samt gitt noen forslag til videre analyse.

I artikkelen er det flere steder benyttet betegnelsen elevkullet 2008. Elevkullet 2008 betyr elever som begynte i videregående opplæring for første gang høsten 2008. Overgangen fra Reform 94 til Kunnskapsløftet fra og med høsten 2006 medførte en viss endring i terminologi. Begrepet «studieretning» endret navn til «utdanningsprogram». Begrepet «allmennfag» endret navn til «studiespesialiserende», og fag som fører fram til generell studiekompetanse, kalles med en samlebetegnelse studiespesialiserende fag. I denne artikkelen brukes Kunnskapsløftets terminologi.

3.2 Myndighetenes satsing på videregående opplæring

Myndighetene har satt søkelys på frafall i videregående opplæring. Gjennom sin utdanningspolitikk vil de forsterke de beste sidene ved det norske samfunnet og svare på de viktigste utfordringene. Å sikre alle et godt opplæringstilbud er en nøkkel. Rammene for dagens utdanningspolitikk er nedfelt i Meld. St. 20 (2012–2013) *På rett vei*.

Høy gjennomstrømning i videregående opplæring er nødvendig for å møte behovene i framtidens arbeidsliv. Myndighetene har iverksatt en rekke tiltak, med det konkrete målet å øke andelen som har fullført og bestått videregående opplæring til 75 prosent innen 2015.

Kunnskapsdepartementet er innforstått med at ikke alle igangsatte tiltak har virket etter hensikten. De videregående skolene har gjennomført mange ulike tiltak, noen mer vellykkede enn andre. Det er viktig å identifisere hvilke tiltak som har effekt. Fylkeskommunene har derfor etablert en ordning med utveksling av erfaring.

Av større nasjonale satsinger kan nevnes:

- Ny GIV fra 2010 er et prosjekt med vekt på intensivopplæring i lesing, skriving og regning for elever med svakest faglig nivå på tiende trinn. Prosjektet varte til 2013 og er nå avsluttet, men videreføres som «Program for bedre gjennomføring i videregående opplæring».
- Kunnskapsdepartementet nedsatte i januar 2006 en arbeidsgruppe med mandat til blant annet å identifisere årsakene til at elever ikke fullfører videregående opplæring, og til å vurdere målrettede tiltak som kan bedre gjennomføringen, blant annet vektlegging av tiltak overfor utsatte grupper av elever samt mulige tiltak som stimulerer til å ta inn læringer. Det ble foreslått spesielle tiltak blant annet overfor minoritetsspråklige elever, herunder samiske.
- Høsten 2006 ble Kunnskapsløftet innført. Det avløste Reform 94. I videregående opplæring medførte denne reformen en rekke endringer, både med ny struktur og nye læreplaner. Reformen medførte også nye måter å drive den norske skolen på, med større mangfold med hensyn til valg av løsninger og arbeidsmåter.

- Vekslingsmodellen er en fleksibel opplæringsmodell med stor grad av veksling mellom opplæring i skole og opplæring i bedrift. Vekslingsmodellen er et alternativ til den tradisjonelle hovedmodellen med to år i skole og to år i lærebedrift. En målsetting med vekslingsmodellen er å skape mest mulig relevans i opplæringen fram til fagbrev gjennom ønskede lærefag, med redusert frafall som resultat.
- En viktig forutsetning er at modellen er forankret i næringslivet. Det finnes ulike tilskuddsordninger til virksomheter som tar inn lærlinger og lære kandidater, blant annet en særskilt tilskuddsordning som har som mål å stimulere virksomheter til å gi lærlinger og lære kandidater med spesielle behov muligheten til å oppnå fagutdanning.

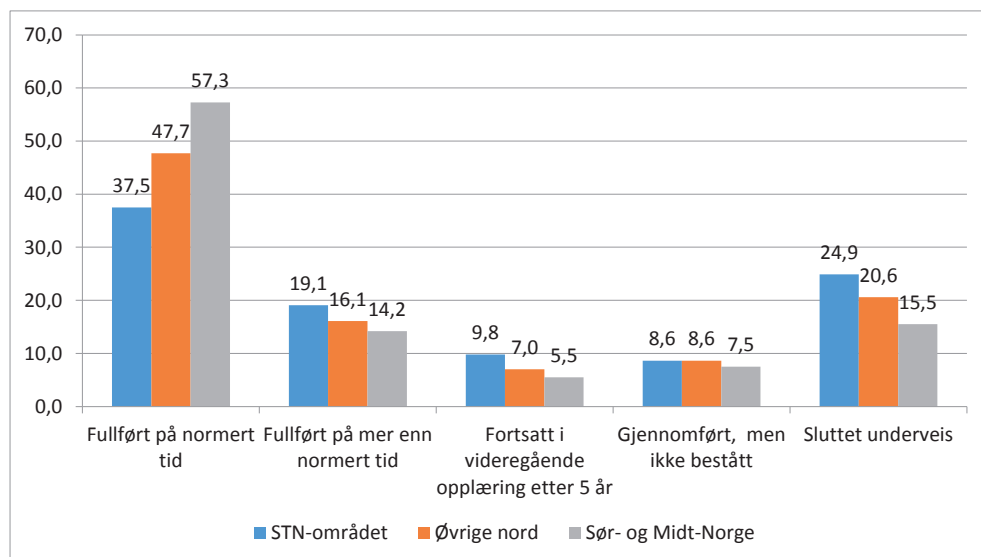
3.3 Gjennomstrømning i videregående opplæring

3.3.1 Innledning

Av de 62 787 elevene som startet på videregående opplæring for første gang høsten 2009, fullførte 70,8 prosent av elevene innen fem år etter skolestart. I tillegg var 5,7 prosent av elevene fortsatt i opplæring etter denne perioden, mens 23,6 prosent av elevene hadde falt fra, enten ved at eleven hadde sluttet, eller ved at han/hun ikke hadde bestått eksamen eller fagprøve. I denne artikkelen er vi særlig opptatt av de elevene som falt fra i videregående opplæring.

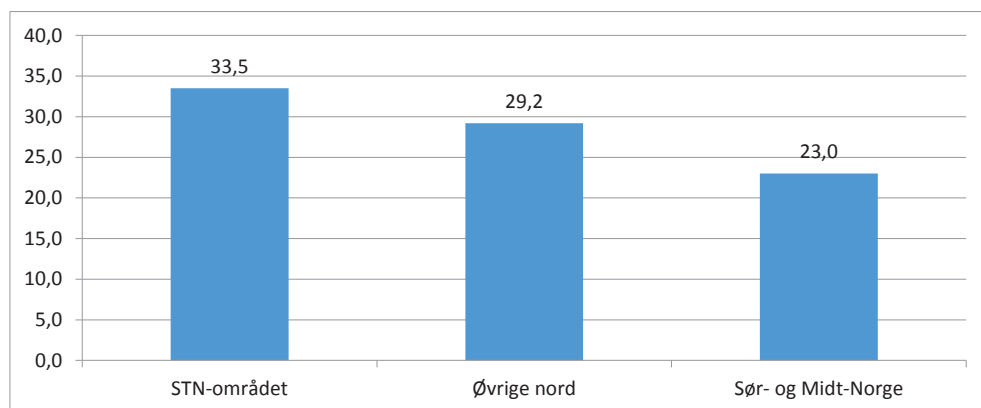
Figur 3.1 viser fordelingen for de ulike fullføringsgradene, for de tre områdene våre. Det er verdt å merke seg at årsaken til det høye frafallet for de to nordlige områdene rett og slett er at elevene slutter underveis. Andelen elever som ikke har bestått eksamen eller fagprøve, er om lag lik i alle tre områder.

Figur 3.1 Grad av fullføring i videregående opplæring, etter elevens bosettingsområde. Elevkullet 2009.

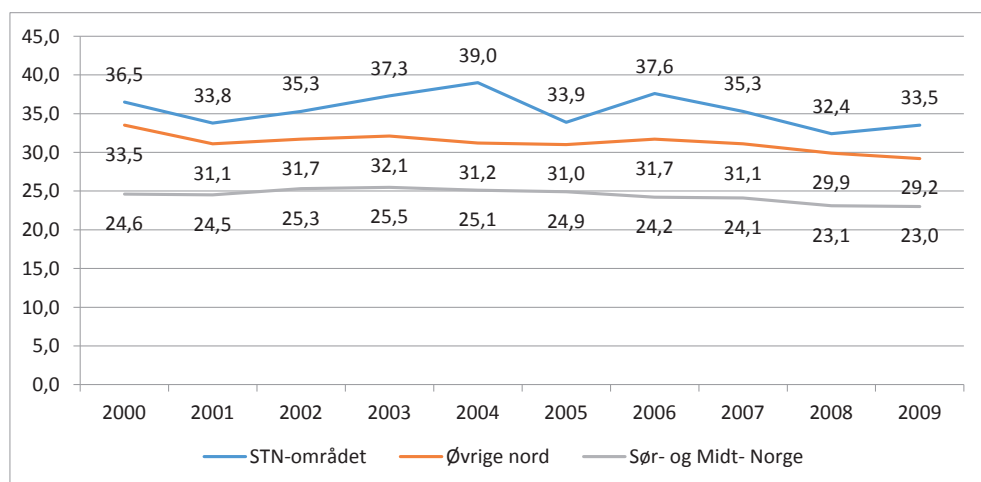
Figur 3.2 viser at elever i STN-området og elever i Øvrige nord har høyere frafall i videregående opplæring enn elever bosatt i Sør- og Midt-Norge. Frafallet i startkullet 2009 var 23,0 prosent i Sør- og Midt-Norge, mens det var 29,2 prosent i Øvrige nord og 33,5 prosent i STN-området.

Figur 3.2 Frafall i videregående opplæring, etter elevens bosettings-område. Elevkullet 2009

Det er en tendens at frafallet i videregående opplæring er redusert de siste årene. Figur 3.3 viser at frafallet i Øvrige nord og Sør- og Midt-Norge har hatt en stabil og positiv utvikling siden startkullet 2003. Etter et relativt stabilt frafall for elevkullene 2000 til 2006 er frafallet for STN-området redusert fra 37,6 prosent for 2007-kullet til 32,4 prosent for 2008-kullet. Fra 2008 til 2009 har det imidlertid vært en svak økning i frafallet til 33,5 prosent, noe som er det nest laveste på 2000-tallet. I STN-området er det små elevkull. Det prosentvise frafallet kan derfor variere fra år til år.

Figur 3.3 Frafall i videregående opplæring, etter elevens bosettings-område. Elevkullene 2000–2009

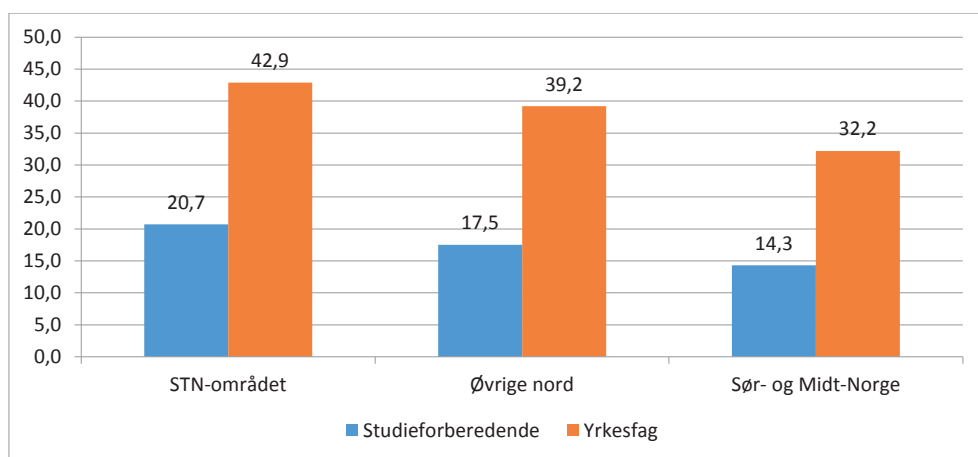

3.3.2 Frafall etter utdanningsprogram

SSBs gjennomstrømningsstatistikk viser at elevene på studieforberedende utdanningsprogram har et betydelig lavere frafall enn elevene på yrkesfag. Dette gjelder i alle deler av landet og også i våre tre områder.

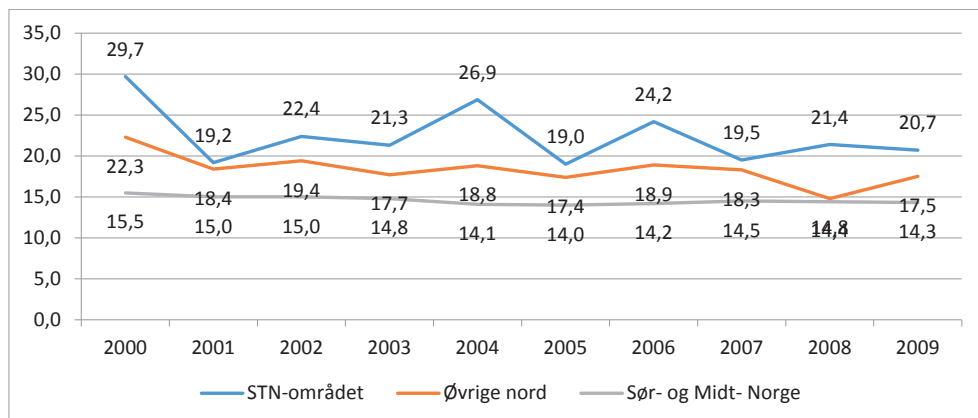
For elevkullet med oppstart høsten 2009 var frafallet 20,7 prosent for elever som var bosatt i STN-området, og som gikk på studieforberedende utdanningsprogram. For elevene på yrkesfag var frafallet 42,9 prosent. Andelene i Øvrige Nord er 17,5 prosent på studieforberedende og 39,2 prosent på yrkesfag, se figur 3.2.1 nedenfor.

Figur 3.4 Frafall i videregående opplæring, etter type utdanningsprogram og elevens bosettingsområde. Elevkullet 2009

Figur 3.5 viser hvordan frafallet på studieforberedende utdanningsprogram har utviklet seg de siste årene. I STN-området er frafallet på studieforberedende utdanningsprogram redusert fra 29,7 prosent for 2000-kullet til 20,7 prosent for startkullet i 2009. Utover det er det vanskelig å finne en tydelig trend. Frafallet har vært lavere for enkelte år. Både i 2001, 2005 og 2007 var frafallet på under 20 prosent. Som tidligere nevnt er det få elever i STN-området, og dermed kan det prosentvise frafallet variere mye fra år til år, noe tallene viser tydelig. I Øvrige nord er frafallet på studieforberedende redusert, fra 22,3 prosent i 2000 til dagens nivå på 17,5 prosent. En legger for øvrig merke til en ganske markant økning i frafallet for siste årskull. I Sør- og Midt-Norge gikk frafallet ned fra 2000 til 2004. Etter det har frafallet vært stabilt.

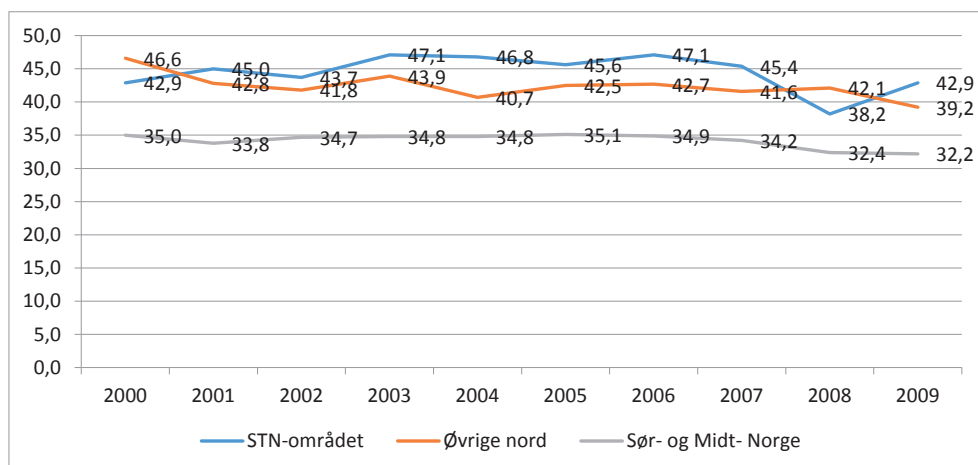
Figur 3.5 Studieforbereidende utdanningsprogram. Frafall i videregående opplæring, etter elevens bosettingsområde. Elevkullene 2000–2009

Figur 3.6 viser hvordan frafallet på yrkesfag har utviklet seg fra 2000. I STN-området startet en positiv utvikling i 2006. Fra 2008 til 2009 økte imidlertid frafallet igjen, med 4,7 prosentpoeng til 42,9 prosent, som forøvrig er identisk med frafallet for 2000-kullet.

Både i Sør- og Midt-Norge og i Øvrige nord hadde startkullet i 2009 det laveste frafallet på 2000-tallet.

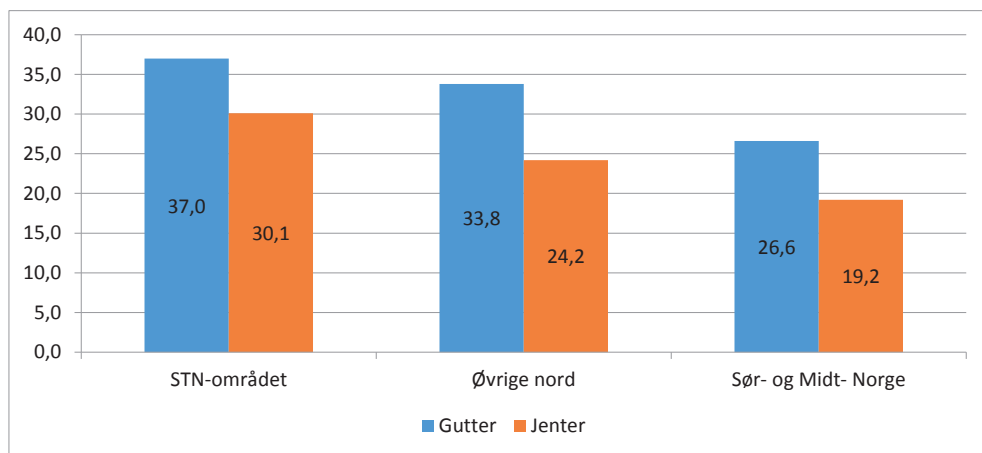
Figur 3.6 Yrkesfaglige utdanningsprogram. Frafall i videregående opplæring, etter elevens bosettingsområde. Elevkullene 2000–2009

3.3.3 Frafall etter kjønn

Jentenes frafall i videregående opplæring har tradisjonelt vært en god del lavere enn frafallet blant guttene. Figur 3.3.1 viser den kjønnsmessige forskjellen for de tre områdene våre. For startkullet 2009 var det 7,4 prosentpoengs forskjell i jentenes favør i Sør- og Midt-Norge. I Øvrige nord var forskjellen nesten 10 prosentpoeng, mens forskjellen var 6,9 prosentpoeng i STN-området.

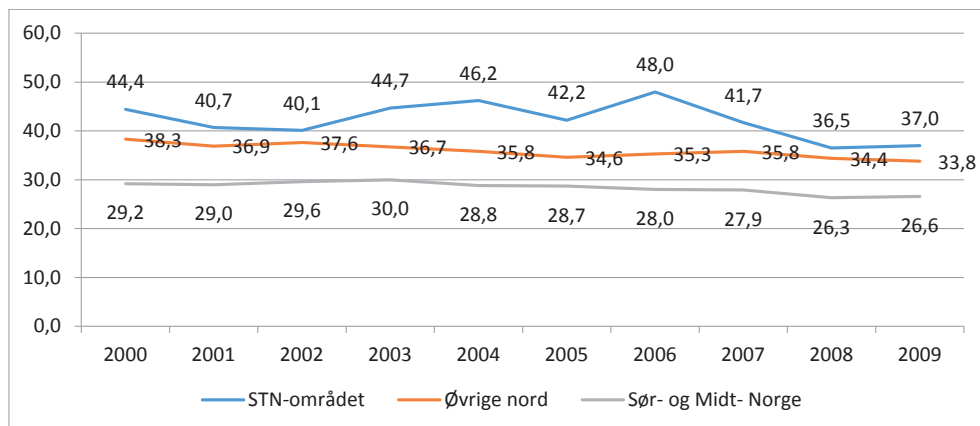
Figur 3.7 Frafall i videregående opplæring, etter elevens kjønn og bosettingsområde. Elevkullet 2009

Figurene 3.8 og 3.9 viser hvordan frafallet for gutter og jenter har utviklet seg siden 2000. Frafallet for guttene bosatt i STN-området økte til og med 2005-kullet. Etter det ble trenden snudd. Fra startkullet 2006 er frafallet redusert fra 48,0 prosent til 37,0 prosent for 2008-kullet, riktignok med en svak økning fra 2008- til 2009-kullet.

I de to andre områdene har frafallet til guttene utviklet seg svakt positivt i perioden. I Øvrige nord er dagens nivå det laveste på 2000-tallet, mens frafallet økte noe fra 2008 til 2009-kullet for Sør- og Midt-Norges del. Nivået for 2009-kullet er likevel det nest laveste på 2000-tallet.

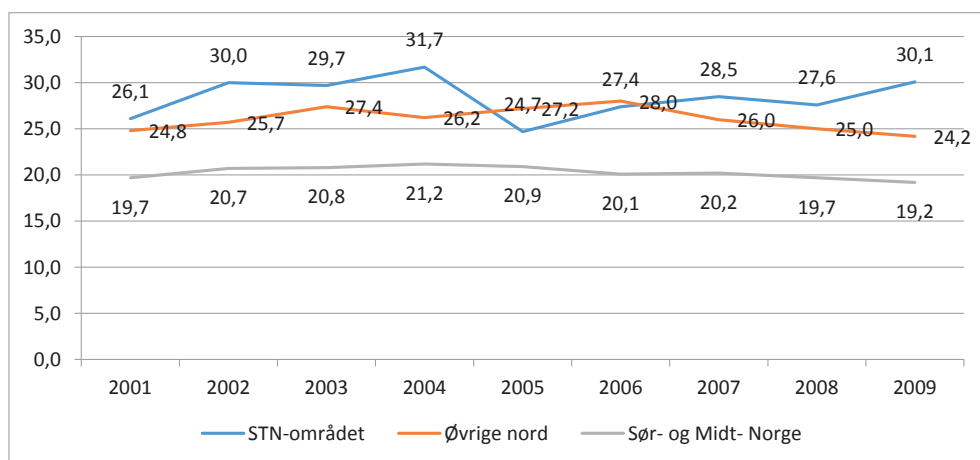
Figur 3.8 Gutter. Frafall i videregående opplæring, etter elevens bostedtsområde. Elevkullene 2000–2009

Jentenes frafall i videregående opplæring har også utviklet seg positivt de aller siste årene. I Øvrige nord er frafallet for 2009-kullet på 24,2 prosent, noe som er det laveste frafallet på 2000-tallet. Etter en økning fra 2000- til 2006-kullet er frafallet redusert med 3,8 prosentpoeng. Frafallet i Sør- og Midt-Norge har utviklet seg på samme måte som i Øvrige nord. For begge områdene er dagens frafall det laveste på 2000-tallet.

I STN-området, derimot, har jentenes frafall vist en tydelig negativ tendens de siste årene. Frafallet har økt fra 24,7 prosent for 2005-kullet til 30,1 prosent for 2009-kullet. En må helt tilbake til startkullet 2004 for å finne et høyere frafall, 31,7 prosent. Som tidligere nevnt er elevkullene i STN-området små, og de årlige endringer kan være tilfeldige.

Figur 3.9 Jenter. Frafall i videregående opplæring, etter elevens bostedtsområde. Elevkullene 2000–2009

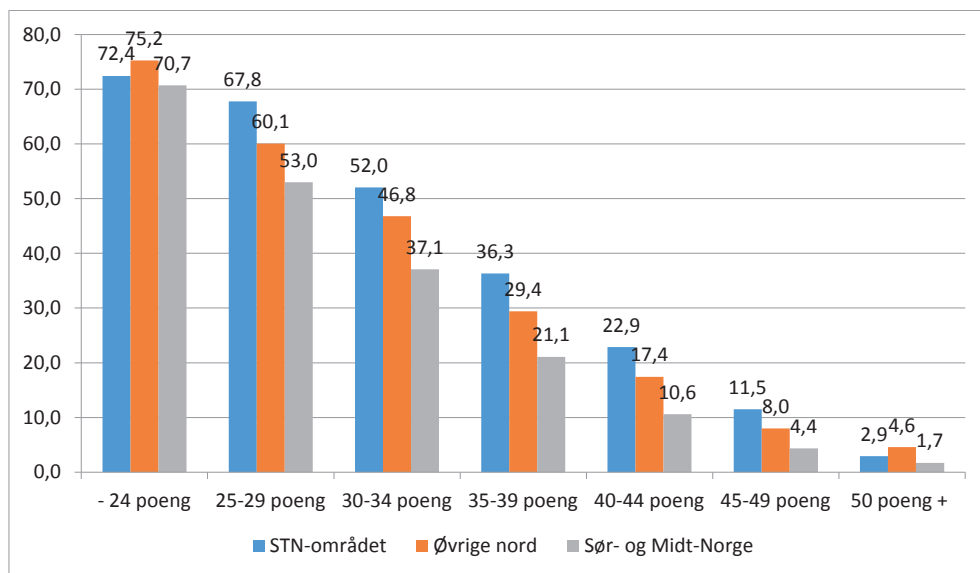
3.3.4 Frafall etter grunnskolepoeng⁴

Det er klar sammenheng mellom resultatene oppnådd i grunnskolen og frafallet i videregående opplæring. Dette vises med all tydelighet i figur 3.10. Ikke overraskende er frafallet lavest for elevgruppen med best karakterer fra grunnskolen.

Elever fra startkullet i 2009 som hadde mindre enn 25 grunnskolepoeng, hadde et frafall på 71 til 75 prosent. På den annen side, elever som oppnådde 50 poeng eller mer fra grunnskolen, hadde et frafall i størrelsesorden 2 til 5 prosent.

Med unntak av elevgruppene med henholdsvis lavest og høyest grunnskolepoeng var frafallet i STN-området høyere enn i de to andre områdene. Hva årsaken til det er, er ikke godt å si, annet enn at det er relativt få elever i STN-området. Selv få elevers frafall gir store prosentvise utslag. Fordelt på sju «karaktergrupper» blir derfor tallene veldig små. I gruppen elever med mindre enn 25 grunnskolepoeng var det for eksempel bare 29 elever bosatt i STN-området i startkullet 2009.

Figur 3.10 Frafall i videregående opplæring, etter elevens grunnskolepoeng. Elevkullet 2009

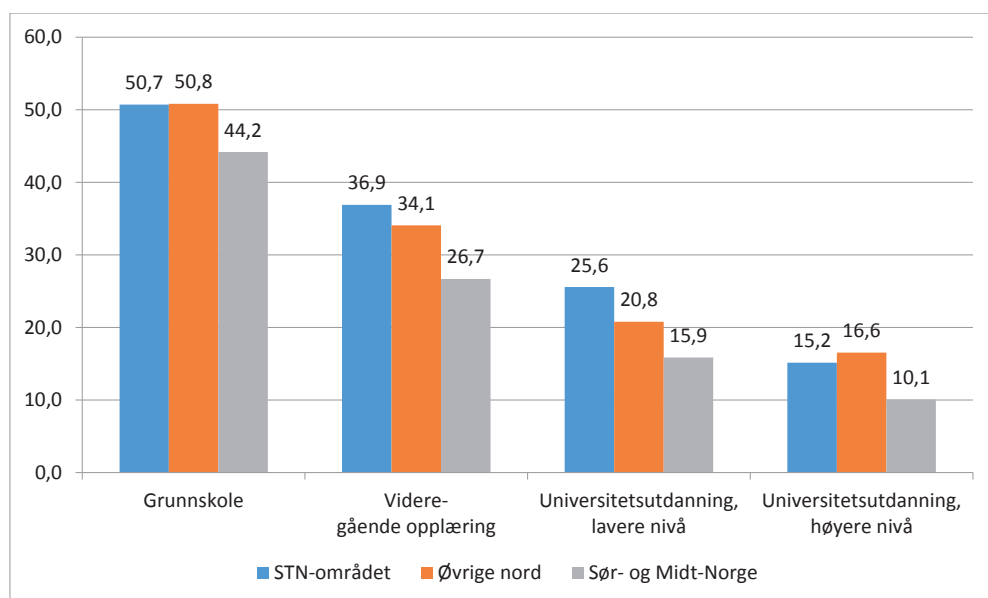
⁴ Karakterene i fagene i grunnskolen omregnes til grunnskolepoeng. Grunnskolepoeng oppsummerer alle elevens resultater i forskjellige fag og er med på å danne grunnlaget for opptak til videregående opplæring. Grunnskolepoeng er summen av alle karakterer dividert på antall karakterer, og deretter multiplisert med 10. Elever med mindre enn 8 karakterer får 0 grunnskolepoeng.

3.3.5 Frafall etter foreldrenes utdanningsnivå

Det er også klar sammenheng mellom frafall i videregående opplæring og foreldrenes utdanningsnivå⁵. Figur 3.5.1 viser at over halvparten av elever som har foreldre med grunnskole som høyeste utdanning, falt fra i videregående opplæring i de to nordligste områdene. I Sør- og Midt-Norge var frafallet lavere, 44,2 prosent.

Elever med foreldre der minst en av dem har utdanning fra høyskole eller universitet på høyere nivå, har vanligvis et lavere frafall. For sistnevnte elevkull var frafallet i STN-området på 15,2 prosent, 16,6 prosent i Øvrige nord og 10,1 prosent i Sør- og Midt-Norge.

Figur 3.11 Frafall i videregående opplæring, etter foreldrenes utdanningsnivå. Elevkullet 2009

⁵ Den av foreldrene som har høyest utdanningsnivå

3.4 Hva gjør de som falt ut av videregående opplæring?

3.4.1 Innledning

Har personer som falt fra i videregående opplæring de siste årene, noen tilknytning til arbeidslivet? Hvis de er i arbeid, hvilken bransje⁶ er de i så fall sysselsatt i? Er det geografiske, kjønnsmessige og aldersmessige forskjeller når det gjelder frafall i næringen de er sysselsatt i? Disse spørsmålene er forsøkt besvart i dette kapitlet. De som falt utenfor arbeidslivet, de økonomisk inaktive, er ikke omtalt her.

I den forbindelse vises til SSB Rapport 2014/37 «Ungdom som verken er i arbeid eller utdanning» av Tor Petter Bø og Åsne Vigran. Rapporten tar for seg ungdom under 30 år som verken er i jobb, utdanning eller opplæring. Rapporten gir tall over tid og gir også internasjonale sammenligninger, se <http://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/ungdom-som-verken-er-i-arbeid-eller-utdanning>.

Det er en del forskjeller i frafallet omtalt i dette kapitlet og frafallet omtalt i kapittel 2. Tallene i dette kapitlet omfatter også personer som aldri begynte på videregående opplæring. Gjennomstrømningsstatistikken gjelder kun elever som begynte på videregående opplæring for første gang den høsten de var 16 år.

Gjennomstrømningsstatistikken gir elevens status for fullføring etter fem år. Elever som er «fortsatt i utdanning etter fem år», kan dermed enten ha fullført utdanningen eller ha sluttet etter at femårsperioden er utløpt. Statusen for disse elevene er dermed ikke kjent i gjennomstrømningsstatistikken. Frafallet i dette kapitlet har derimot ingen tidshorisont på fem år, og endelig status på fullføringen er kjent. I gjennomstrømningsstatistikken gjelder elevens bosted ved 16-årsalder, i praksis ved start i videregående opplæring. I dette kapitlet er dagens bostedsområde nyttet. En sammenligning områdene imellom er vanskelig fordi personer kan ha flyttet siden de startet i videregående opplæring.

Datakilde NUDB har opplysninger om alle personers start- og avslutningstidspunkter for de ulike trinn i utdanningen. På grunn av mangelfulle opplysninger om utdanning før 1974 er populasjonen avgrenset til aldersgruppen 19 til 49 år. Frafallet som dette kapitlet handler om, gjelder personer som aldri avsluttet videregående. Dette er enten:

1. personer som aldri begynte på videregående opplæring.

Disse har ikke registrert dato for start i videregående opplæring. Hvis i tillegg dato for avsluttet videregående og dato for start på høyere utdanning mangler, regnes personen som «aldri begynt på videregående».

eller

2. personer som begynte, men som aldri fullførte videregående opplæring.

Disse har dato for start på videregående før 2009, og mangler dato for avsluttet videregående, og i tillegg mangler de også dato for start på universitet/høyskole.

Personer som startet i videregående opplæring i 2009 eller senere, og som mangler dato for avsluttet videregående, er mest trolig fortsatt i utdanning. Disse er ikke regnet som frafalt og er ikke med i den videre analysen.

⁶ Bransje er basert på standard for næringsgruppering, SN2007.

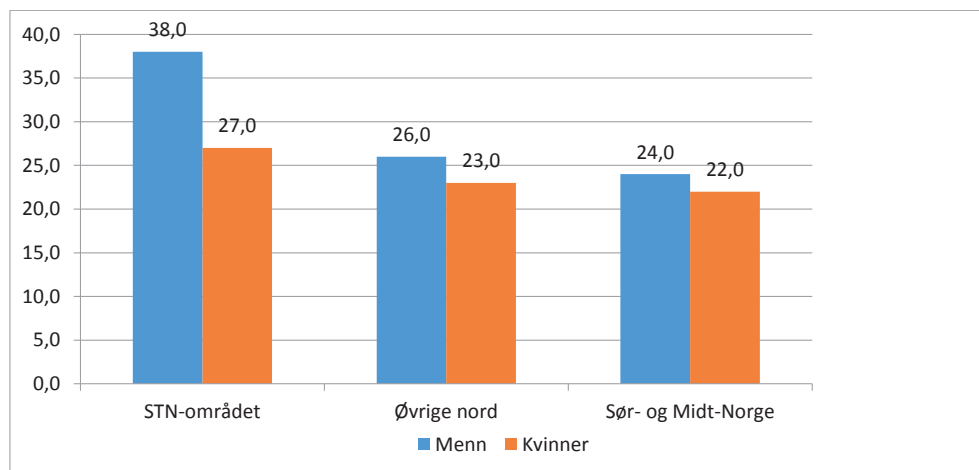
3.4.2 Frafall

Per 1. januar 2014 var befolkningen i STN-området i aldersgruppen 19–49 år 20 579 personer. En av tre av disse, 33,1 prosent, har aldri fullført videregående opplæring. Dette er et vesentlig høyere frafall enn i de to andre områdene. I Øvrige nord var frafallet på 26,3 prosent, mens tilsvarende tall i Sør- og Midt-Norge er 23,9 prosent. Til tross for forskjellene omtalt ovenfor ser frafallet for øvrig ut til å samsvare med frafallet omtalt i kapittel 2.

Figur 4.12 viser hvordan frafallet i videregående opplæring fordeler seg på kjønn. Frafallet er høyest i STN-området, med 38 prosent for menn og 27 prosent for kvinner. Dette er et betydelig høyere frafall enn i de to andre områdene.

Figuren viser ellers at frafallet i Sør- og Midt-Norge er 2 prosentpoeng lavere for kvinner enn for menn. I STN-området er denne kjønnsforskjellen på 11 prosentpoeng.

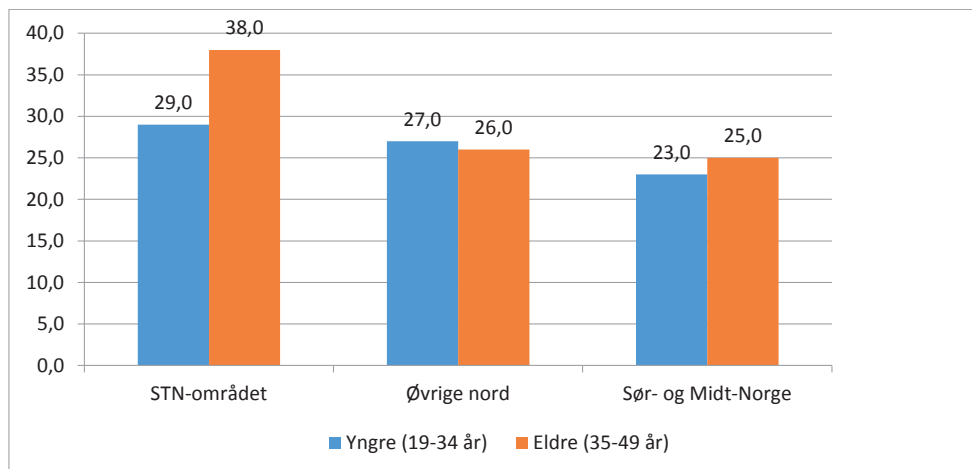
Figur 3.12 Frafall i videregående opplæring, etter elevens kjønn og bosettingsområde. Alle elevkull

Figur 4.13 viser hvordan frafallet er fordelt på aldersgrupper. Bortsett fra Øvrige nord er frafallet høyest i aldersgruppen 35 til 49 år (eldre). Dette er personer som startet i videregående opplæring en eller annen gang i perioden 1982 til 1996.

I STN-området falt 38 prosent av de eldre fra i videregående opplæring. I aldersgruppen 19–34 år (yngre) er frafallet 29 prosent, altså en forskjell på 9 prosentpoeng i de yngres favør. I Sør- og Midt-Norge er denne forskjellen på 2 prosentpoeng. I Øvrige nord har, som nevnt, de eldre lavest frafall.

Figur 3.13 Frafall i videregående opplæring, etter elevens alder og bosettingsområde. Alle elevkull

3.4.2 Har de fått seg jobb?

Er de som falt ut av videregående opplæring, i arbeid, eller er de utenfor arbeidslivet?

Forsker Idunn Brekke ved Høgskolen i Oslo og Akershus har gjennomført en studie av arbeidstilknytningen til elever som faller ut av videregående opplæring, og som begynte i videregående opplæring imellom 1994 og 1998. Hennes konklusjon er at sju av ti som falt ut fra videregående opplæring, er i jobb ti år etter at de begynte. Hun konkluderer med at mange slutter på skolen nettopp for å få seg jobb, se <http://www.hioa.no/Aktuelle-saker/Faar-jobb-selv-om-de-dropper-ut-av-skolen>

Tabell 3.1 viser at om lag to av tre som aldri fullførte videregående opplæring, er i arbeid per i dag. Denne sysselsettingsandelen er noe høyere i STN-området enn i de to andre områdene, 64,2 prosent i Sør- og Midt-Norge og 66,5 i Øvrige nord.

Tabell 3.1 viser også at andelen som er i arbeidslivet, er høyere blant menn enn blant kvinner. I STN-området er 70,5 prosent av menn som mangler videregående opplæring, i arbeid. Tilsvarende andel for kvinner er 61,4 prosent.

Tabell 3.1 Andel i arbeid, etter elevens kjønn og bosettingsområde

	Menn	Kvinner	I alt
STN-området	70,5	61,4	67,0
Øvrige nord	69,7	61,9	66,5
Sør- og Midt-Norge	69,0	57,9	64,2

Omtalt på en annen måte viser tabell 3.1 at om lag 35 prosent av dem som falt ut fra videregående, er uten arbeid per i dag. SSBs arbeidskraftundersøkelse viser at det er 7,8 prosent arbeidsledighet i aldersgruppen 15–24 år, mens i aldersgruppen over, 25–54 år, er ledigheten 3,3 prosent.

Tallene i tabell 3.2 kan ikke sammenlignes med SSBs arbeidsledighetstall. En arbeidsledig er en person som er uten inntektsgivende arbeid, som har forsøkt å skaffe seg arbeid i løpet av de siste fire ukene, og som kunne ha påtatt seg arbeid i løpet av de to påfølgende ukene. En sammenligning med dette kapitlets tall blir umulig fordi en ikke kjenner andelen som faktisk er arbeidssøkende.

Er det rimelig å tenke seg at de eldre, som altså falt fra i videregående opplæring for mange år siden, i større grad har fått seg jobb enn de yngre som «nylig» har falt fra i videregående opplæring?

Svaret på det er at tiden spiller på lag med de jobbsøkende. Tabell 3.2 viser at sysselsettingsandelen for de eldre som mangler videregående opplæring, er noen prosentpoeng høyere enn blant de yngre. For de yngre er andelen 60 til 66 prosent, mens for de eldre er denne andelen 68 til 70 prosent. Dette aldersmessige forholdet gjelder i alle tre områdene med noe varierende forskjell. I STN-området, der flest har fått seg arbeid, er forskjellen mellom aldersgruppene minst, 2,8 prosentpoeng. I Sør- og Midt-Norge er forskjellen større, 7,3 prosentpoeng.

Tabell 3.2 Andel i arbeid, etter elevens alder og bosettingsområde. Prosent

	Yngre, 19–34 år	Eldre, 35–49 år	I alt
STN-området	65,5	68,3	67,0
Øvrige nord	63,4	69,8	66,5
Sør- og Midt-Norge	60,4	67,7	64,2

3.4.3 Hva jobber de med?

Hvilke bransjer jobber de i, de som mangler videregående opplæring? Tabell 4.4.1 gir detaljerte tall for hvilke næringer de arbeider i, de som mangler videregående opplæring. Tallene er fordelt etter område og kjønn.

Tabellen viser at kvinner er sysselsatt i andre bransjer enn menn. Tabellen viser også at det er visse geografiske forskjeller i «bransjevalg». Det er fire næringer som går igjen, og om lag 55 prosent av personene er sysselsatt i en av disse næringene.

- Nesten en av fem er sysselsatt innen varehandel. Varehandel er på topp både i Sør- og Midt-Norge og i Øvrige nord. I STN-området er det derimot to andre næringer som er mer representert.
- I Sør- og Midt-Norge er helsesektoren den nest vanligste bransjen, mens helsesektoren er oftest representert i STN-området. I helsesektoren er det klare kjønnsmessige forskjeller. Andelen kvinner som «velger» denne sektoren, er seks ganger så stor som andelen menn. Andelen menn som arbeider i helsesektoren, er i underkant av 7 prosent i begge områdene i nord og 5 prosent i Sør- og Midt-Norge.
- Bygg og anlegg og industri er ofte representerte bransjer for dem som mangler videregående opplæring. Disse to bransjene er mer typiske for menn. Om lag 18 prosent av mennene er sysselsatt innen bygg og anlegg. Kun 2 prosent av kvinnene jobber i denne bransjen. Andelen er om lag like for alle tre områdene.

- Jordbruk, skogbruk og fiske er den nest oftest «valgte» næringen i STN-området. Denne næringen er mer sjelden «valgt» i Øvrige nord og i Sør- og Midt-Norge. 18,5 prosent av mennene i STN-området og kun 3,8 prosent av kvinnene er sysselsatt innen jordbruk, skogbruk og fiske.

Tabell 3.3 Næringstilknytning til personer uten videregående opplæring, etter kjønn. Prosent

STN-området	Menn	Kvinner	I alt
I alt	100,0	100,0	100,0
Helse- og sosialtjenester	6,5	37,3	17,3
Jordbruk, skogbruk og fiske	18,5	3,8	13,3
Varehandel	11,7	15,6	13,1
Bygg og anlegg	18,0	1,5	12,2
Industri	14,0	8,3	12,0
Transport etc.	11,8	3,6	8,9
Forretningsmessig tjenesteyting	4,0	6,4	4,8
Øvrige næringer	15,5	23,5	18,4
Øvrige nord	Menn	Kvinner	I alt
I alt	100,0	100,0	100,0
Varehandel	16,5	20,6	18,1
Helse- og sosialtjenester	6,6	34,2	17,2
Bygg og anlegg	18,5	1,4	11,9
Industri	12,2	6,6	10,0
Transport etc.	12,3	3,0	8,7
Forretningsmessig tjenesteyting	6,8	7,9	7,3
Jordbruk, skogbruk og fiske	9,3	1,9	6,4
Øvrige næringer	17,8	24,4	20,4
Sør- og Midt-Norge	Menn	Kvinner	I alt
I alt	100,0	100,0	100,0
Varehandel	17,4	21,9	19,2
Helse- og sosialtjenester	5,1	29,0	14,5
Bygg og anlegg	18,1	1,7	11,7
Industri	14,1	6,4	11,0
Forretningsmessig tjenesteyting	10,2	10,4	10,3
Transport etc.	12,0	3,7	8,7
Jordbruk, skogbruk og fiske	3,4	1,1	2,5
Øvrige næringer	19,7	25,8	22,1

3.5 Konklusjon og forslag til videre analyser

3.5.1 Konklusjon

Kapittel 3.3 viser at

- frafallet er høyere i STN-området enn i de to andre områdene, både etter elevens kjønn og utdanningsprogram.
- For alle tre områder gjelder at frafallet blant gutter og frafallet i yrkesfag er noe redusert de siste årene. Frafallet blant jenter og blant elever på studieforberedende utdanningsprogram er om lag uendret i perioden.

Det vises i kapittel 3.4 at

- om lag to av tre personer uten videregående opplæring er i arbeid. Andelen som er sysselsatt, er noe større i STN-området enn i de to andre områdene.
- Varehandel, helsesektoren, bygg og anlegg samt industri er ofte «valgte» næringer. I STN-området er primærnæringen betydelig mer vanlig enn i de to andre områdene.
- Det er til dels store kjønnsmessige forskjeller i «bransjevalg». Kvinner arbeider i større grad i omsorgsykker, samtidig som menn i langt større grad arbeider innen bygg og anlegg. Disse kjønnsmessige forskjellene gjelder for alle tre områder.

3.5.2 Forslag til videre analyser

I kapittel 3.4 vises at jordbruk, skogbruk og fiske er ofte representerte næringer for personer som er bosatt i STN-området, og som mangler videregående opplæring. Primærnæring har imidlertid mange næringsundergrupper som kanskje ikke er like relevante i alle deler av landet. En kunne identifisere mer relevante undergrupper for primærnæringene for STN-området og lage tilsvarende sammenligninger med de to andre områdene.

I denne artikkelen er det presentert tall for arbeidstilknytning for dem som har falt fra i videregående opplæring. Analysen kunne videreføres ved å gi sammenlignbare tall for arbeidstilknytning for personer som *har* avsluttet videregående, og for personer som har avsluttet universitets- eller høyskoleutdanning. Hvor stor er andelen sysselsatte, og hvilke næringer jobber disse personene i?

Frafallet i videregående opplæring er noe lavere i de store byene enn ellers i landet. I motsetning til Øvrige nord og Sør- og Midt-Norge mangler STN-området store byer. En kunne på det grunnlag undersøke om årsaken til forskjellene i frafallet i videregående opplæring, slik de er beskrevet i kapittel 3, rett og slett er forekomsten av byer.

4 Samisk fjernundervisning

Kevin Johansen, cand.polit. fra Universitetet i Tromsø / Universidad de Granada.
Seniorrådgiver hos Fylkesmannen i Nordland

Sammendrag:

Etter at opplæringslova blei innført i Norge, har alle samiske elever individuell rett til opplæring i samisk i skolen. Mange samiskelever er bosatt i områder der det ikke finnes stedlige samisklærere. I slike tilfeller må skoleeieren tilby alternative opplæringsformer i samisk. Den mest utbredte av disse er fjernundervisning. Samiske tall forteller har tidligere dokumentert økt urbanisering blant samer i Norge. Dette bidrar til at behovet for samisk fjernundervisning vil øke i åra som kommer.

Dette kapitlet tar for seg samisk fjernundervisning i et historisk perspektiv og ser på elevtallsutviklinga de ti siste åra både i sør-, lule- og nordsamisk område. For å få fram fjernundervisningas andel av det totale elevtallet i samisk ses tallene også opp mot det samiske elevtallet i alt.

I enkelte fagmiljøer hersker det ei holdning om at fjernundervisning er en annenrangs opplæringsmetode. Dette har sin bakgrunn mer i myter enn i fakta. Fjernundervisning kan være nøyaktig like god (eller mindre god) som annen opplæring. Elevene som får sin samiskopplæring via fjernundervisning, skal nå de samme kompetansemålene i læreplanen som andre samiskelever, og de skal vurderes på samme måte. Derfor er det viktig at samisk fjernundervisning er likeverdig med annen samiskopplæring, og all annen språkopplæring for den saks skyld.

Fjernundervisning har i stor grad vært et urfolksinitiativ der urbanisering har medført krav om innovative opplæringsformer. Canada var blant de første som begynte med denne opplæringsformen for First Nations som bodde i byer og tettsteder uten stedlige lærere i indianerspråk. I Norge er det i all hovedsak samer som får opplæring via fjernundervisning, så også her er urfolksdimensjonen tydelig.

4.1 Innledning

I 2014 var det ti år siden organisert samisk fjernundervisning blei oppretta i Norge. Bakgrunnen for dette var et økt behov for alternative opplæringsformer i samisk etter at de fleste samiske internatskoler blei nedlagt. Det blei igangsatt et prosjekt i sørsamisk område –*Sørsamisk ved*

hjemmeskoler, der man la om opplæringen slik at eleven kunne bo heime og samtidig fikk rettighetsfestet samiskopplæring.

Fjernundervisning kan defineres på følgende måte: «Fjernundervisning er en måte å organisere undervisning på der eleven eller studenten helt eller delvis har kontakt med lærestedet uten å behøve å være til stede fysisk på dette stedet.»⁷ Denne formen for opplæring kan også kalles fleksibel opplæring, nettstudier, IKT-støttet læring, fleksibel opplæringsmodell, osv.⁸

4.1.1 Juridisk forankring

Samisk fjernundervisning er en alternativ opplæringsform der man bruker lyd og bilde via *skype*, i lyd- og bilde-studio eller ved hjelp av andre tekniske løsninger.

Retten til opplæring i samisk er hjemlet i opplæringslova § 6 og i forskrift til opplæringslova § 7-1, som omtaler alternative opplæringsformer. Opplæringslova § 13-1 sier at det er kommunen og skoleeieren som har plikt til å oppfylle opplæringa, også samisk opplæring.

Samiske elever fikk sine rettigheter vesentlig styrket etter innføringen av opplæringslova i 1998. Uten denne loven ville samisk språkopplæring stått langt svakere i dag.

4.1.2 Fjernundervisningas historie

Fjernundervisning har internasjonalt i stor grad vært et urfolksinitiativ. First Nations i Canada og American Indians i USA var blant dem som først begynte å tilby opplæring med denne metoden (Lindberg m.fl. 2003).⁹ Metoden blei utvikla på bakgrunn av et behov for opplæring i områder med store avstander der det var mangel på kvalifiserte lærere. Delvis på bakgrunn av at dette var et urfolksinitiativ, blei fjernundervisning som metode av mange innafor vestlige utdanningsmiljøer sett på som kvalitativt dårligere enn tradisjonell klasseromsundervisning (op.cit. s.2).

I Norge ble den organiserte fjernundervisninga som tidligere nevnt oppretta i 2004 etter gjennomføringer av prosjekter som hadde som formål at samiske elever skulle motta samisk språkopplæring og samtidig kunne bo heime.¹⁰ Da opplæringslova ble innført, innså man også at mange skoleeiere utenfor samiske kjerneområder ville ha store vanskeligheter med å tilby stedlig opplæring i samisk (Rønning, s. 9).

Modellen for alternativ opplæringsform som blei utvikla, besto av tre dimensjoner:

1. Fjernundervisning
2. Ambulerende lærer
3. Språksamlinger

Opplæringsmodellen blei utvikla gjennom nær dialog med samiske opplæringsmiljøer, og sentrale myndigheter så nødvendigheten av at institusjoner med nær kontakt med samiske opplæringsmiljøer hadde koordineringsansvaret for samisk fjernundervisning.

⁷ Wikipedia: <http://no.wikipedia.org/wiki/Fjernundervisning>

⁸ Utdanningsdirektoratet 2015

⁹ Lindberg, Tracey, Priscilla Campeau og Janice Makokis: Indigenous Distance Education, i: *Cultural Survival* 27,4 (Vinteren 2003)

¹⁰ Rønning, Wenche: *Sørsamisk opplæring ved hjemmeskoler*. NF-rapport nr. 1, 2005. Nordlandsforskning

Fylkesmennene i Finnmark og Nordland blei forespurt av sentrale myndigheter om å påta seg dette koordineringsansvaret. Fylkesmennene var positive, men svarte at det kun var aktuelt å påta seg et slikt ansvar dersom samiske opplæringsmiljøer mente dette var hensiktsmessig og ønskelig. Departementet gikk i dialog med samiske miljøer, som støttet ideen. Dermed fikk Fylkesmannen i Finnmark koordineringsansvaret for nordsamisk fjernundervisning og Fylkesmannen i Nordland koordineringsansvaret for sørsamisk fjernundervisning.

På dette tidspunktet blei det ikke vurdert å ha et tilsvarende koordineringsansvar for lulesamisk fjernundervisning, men etter en dialog med lulesamiske kompetansemiljøer på et seinere tidspunkt fikk Fylkesmannen i Nordland også koordineringsansvaret for lulesamisk fjernundervisning.

4.1.3 Samisk fjernundervisning i dag

Samisk fjernundervisning er et relativt komplekst fagområde der opp mot 20 enheter tilbyr fjernundervisning til samiske barn og unge, både i grunnskolen og for videregående opplæring. Det undervises i nord-, lule- og sørsamisk og for første- og andrespråkelever. Institusjonene som tilbyr opplæringa, er både kommunale skoler, kommunale skoler med statlig finansiering, fylkeskommunale skoler, statlige skoler og private språksentre. Koordinering og informasjon er viktig for at systemet skal fungere.

Følgende institusjoner tilbyr samisk fjernundervisning i dag:

Nordsamisk:

Kautokeino barneskole
Kautokeino ungdomsskole
Sirma skole, Tana
Sameskolen i Tana
Sameskolen i Troms
Manndalen skole
Billefjord oppvekstsenter
Masi skole, Kautokeino
Bossekop skole, Alta
Tverrelvdalen skole, Alta
Karasjok skole
Samisk videregående skole, Karasjok
Nord-Troms videregående skole, Nordreisa

Lulesamisk:

Mørkvedmarka skole, Bodø
Árran lulesamisk senter

Her har Mørkvedmarka skole ansvaret for fjernundervisning i grunnskolen og Árran for videregående opplæring.

Sørsamisk:

Sameskolen for Midt-Norge, Hattfjelldal ¹¹

¹¹ Sameskolen for Midt-Norge tilbyr også fjernundervisning for nordsamiske elever og sørsamisk fjernundervisning på videregående.

Åarjel-Saemiej Skuvle, Snåsa
Brekken oppvekst- og lokalsenter
Grong videregående skole
Aajege – Røros videregående skole

I sørsamisk tilbyr Hattfjelldal, Snåsa og Brekken fjernundervisning for grunnskolen og Grong og Aajege for videregående opplæring.

Solstad m.fl. hevder i rapporten *Samisk via fjernundervisning* (NF-rapport nr. 10/2012) at det er for mange fjernundervisningstilbydere (s. 117).

4.1.4 Behovet for fjernundervisningstilbud

Tidligere utgaver av *Samiske tall forteller* viser at det er en økende urbaniseringsgrad blant samer. I tillegg ønsker samer som flytter til byer og større tettsteder, i større grad at deres barn skal fortsette med samiskopplæring etter flytting. Det er stor mangel på lærere med samisk språkkompetanse, og det betyr at mange kommuner vil ha store utfordringer med å skaffe samisklærere. Til sammen betyr dette at samisk fjernundervisning vil ha økende etterspørsel i framtida, og at flere barn vil få sin samiskopplæring som fjernundervisning, eventuelt kombinert med for eksempel språksamlinger.

4.1.5 Strategisk plan for samisk fjernundervisning:

Fra sentrale myndigheter har det vært et ønske om en noe mer lik gjennomføring av fjernundervisninga for de ulike språkområdene. Det blei nedsatt ei arbeidsgruppe som skulle gi innspill til Utdanningsdirektoratet om en strategisk plan for samisk fjernundervisning. Utdanningsdirektoratet sammenfattat deretter planen slik de ønsket den skulle være.

Sentrale punkter i planen var oppretting av en samisk fjernundervisningsenhet som skulle tilby samisk fjernundervisning, ei delvis omlegging til asynkrone¹² opplæringsleksjoner og et sterkere juridisk grunnlag for språksamlinger.

Det blei gjennomført ei begrenset høring av utkastet der enkelte aktører innafor fjernundervisning, spesielt i sørsamisk område, reagerte på utkastet. Kunnskapsdepartementet ba Utdanningsdirektoratet utarbeide et noe revidert utkast til rammeverk basert på innspillene som kom fram under høringa. Utdanningsdirektoratet samarbeidet da med Fylkesmennene om et utkast som legger opp til å beholde fjernundervisningstilbyderne man har i dag, under forutsetning av at de oppfyller kvalitets- og kvalifiseringskriterier basert på pedagogisk og språklig kompetanse samt kompetanse i fjernundervisningsdidaktikk.

4.1.6 Behovet for kompetanse i fjernundervisningsmetodikk

Selv i dag er det mange som mener fjernundervisning ikke er en fullgod metode for språkopplæring, og at den derfor kun er ei nødløsning der tradisjonell opplæring ikke kan tilbys. Athabasca University i Kanada, som er en av de institusjonene som har arbeidet mest med fjernundervisning i et urfolksperspektiv, påpeker at fjernundervisning kan holde minst like høyt nivå som tradisjonelle opplæringsformer (Lindberg m.fl. 2003, s. 2).

¹² «Asynkron» betyr her nettbaserte leksjoner uten opplæring i sanntid, elev og lærer kommuniserer ikke direkte via skjerm.

4.2 Innholdet i samisk fjernundervisning

Som nevnt tidligere har fjernundervisningstilbudet vært noe ulikt i de ulike språkområdene. Dette kan det være gode årsaker til, da språksituasjonen er så vidt ulik. Under beskrives kort de ulike modellene.

Fjernundervisningselevne har ulikt timetall basert på om de velger samisk som første- eller andrespråk, og ut fra hvilket årstrinn de er på. I tabellen under framkommer gjennomsnittlig årstimetall i samisk som førstespråk og andrespråk.¹³

Tabell 4.1 Samlet årstimetall i samisk som første- og andrespråk

Læreplan/klassestrinn	Årstimetall
Samisk som førstespråk	
1.–4. klasse	160
5.–7. klasse	104
8.–10. klasse	94
Samisk som andrespråk	
1.–7. klasse	87
8.–10. klasse	76
Videregående opplæring studiespesialiserende fag	103
Videregående opplæring yrkesfag	45

Elever som har opplæring i samisk, er fritatt fra vurdering i sidemål og fritatt for opplæring i andre fremmedspråk, hvis de ønsker det. Det er viktig å presisere at samiske elever kan velge å ha både norsk og samisk som førstespråk. Da legges timetallet i førstespråk og andrespråk sammen, og så deler man likt mellom språkene eller vokter det språket eleven ønsker å styrke. Foreløpig er det ikke lagt opp til at elevene kan velge å få opplæring i to samiske språk i skolen.¹⁴ De fleste elevene som mottar fjernundervisning, har valgt å ha samisk som andrespråk.

Nordsamisk:

Nordsamisk er det språket flertallet av fjernundervisningselevne har. Modellen går ut på at elevene får en andel fjernundervisning, og i mange tilfeller kombineres dette med hospitering i en samiskklasse deler av timetallet eleven får tildelt. Med andre ord er deler av opplæring fjernundervisning, og deler er som elev i en samiskklasse. Enkelte elever får imidlertid kun fjernundervisning og ikke hospitering. Dette kan ha flere årsaker, men en er at spesielt for de yngste kan man ikke reise alene til hospiteringsopphold, og det at foresatte eller andre må reise som ledsager, kan gjøre det praktisk vanskelig.

¹³ Udir -1-2014 Kunnskapsløftet fag- og timefordeling og tilbudsstruktur

¹⁴ Skoleeieren har full anledning til å tilby opplæring i to samiske språk, men vil ikke få refundert utgifter til det andre samiske språket. Fag- og timefordelingen legger heller ikke opp til opplæring i to samiske språk, slik at det i så fall må skje utenfor ordinær skoletid.

Lulesamisk:

Lulesamisk har hatt få fjernundervisningselever i grunnskolen, noe som blant annet skyldes ei vesentlig mer konsentrert bosetting i lulesamisk område enn for eksempel i sørsamisk område. I videregående opplæring er elevtallene vesentlig høyere, noe som blant annet skyldes at samtlige lulesamiske elever i videregående får sin opplæring i form av fjernundervisning. I tillegg har lulesamiske elever ei språksamling hver vår på Drag i Tysfjord kommune.

Sørsamisk:

Sørsamisk område har spredt bosetting og tradisjonelt mange fjernundervisningselever. Elevene får hele timetallet som fjernundervisning, og mange av elevene får språksamlinger i tillegg.¹⁵ De ulike fjernundervisningstilbyderne har forskjellige ordninger rundt dette. Sameskolen for Midt-Norge tilbyr seks uker språksamling, Sameskolen i Snåsa fire uker og Brekken oppvekst- og lokalsenter to-tre uker. I videregående opplæring har de kortere samlinger. Noen av elevene kombinerer fjernundervisning med ambulerende lærer.

4.3 Utvikling av samisk fjernundervisning siste ti år

Under er elevtallsutviklinga beskrevet for de ti siste åra. Tallene i parentes viser hvor mange av elevene som har hatt samisk som førstespråk. For videregående opplæring er det noen få elever som har fått opplæring i samisk som fremmedspråk. Disse er her inkludert i tallene for andrespråk.

4.3.1 Nordsamisk

Tabell 4.2 Fjernundervisning i nordsamisk¹⁶

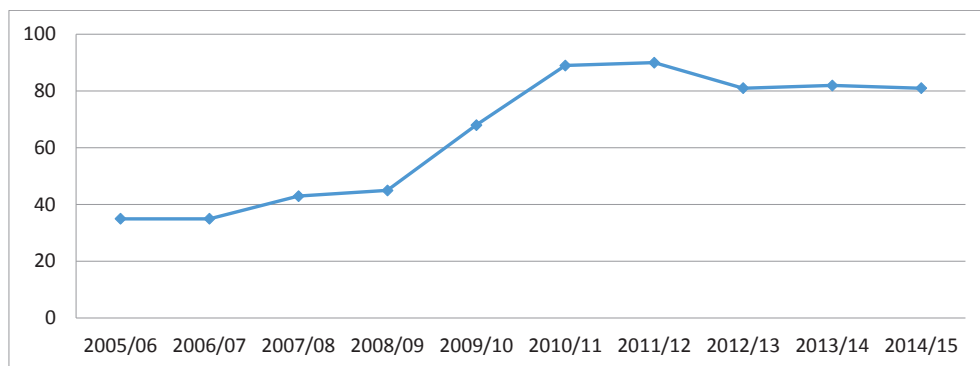
	2005 /06	2006 /07	2007 /08	2008 /09	2009 /10	2010 /11	2011 /12	2012 /13	2013 /14	2014 /15
Grunnskole (samisk som 1. språk i parentes)	35	35	43	45	68 (19)	89 (9)	90 (14)	81 (8)	82 (7)	81 (8)

Over ser vi de faktiske elevtallene for nordsamisk fjernundervisning de siste ti åra.

¹⁵ I utgangspunktet har elevene ikke rett til språksamlinger etter opplæringslova § 6, men hvis skoleeieren gjør ei vurdering av at opplæringa ikke er forsvarlig uten språksamlinger, skal eleven tilbys samlinger.

¹⁶ Det har ikke vært mulig å oppdrive tallene for nordsamisk fjernundervisning i videregående opplæring.

Figur 4.1 Elevtall i fjernundervisning i nordsamisk i grunnskolen

Figur 4.1 viser at elevtallet for nordsamisk fjernundervisning hadde ei sterk økning i åra 2008–2012 for så å gå noe ned. I dag er tallene fortsatt mye høgere enn i 2008–2009, så man kan anta at elevtallet har stabilisert seg noe under toppåra. Men det er fortsatt vesentlig høgere enn for ti år siden.

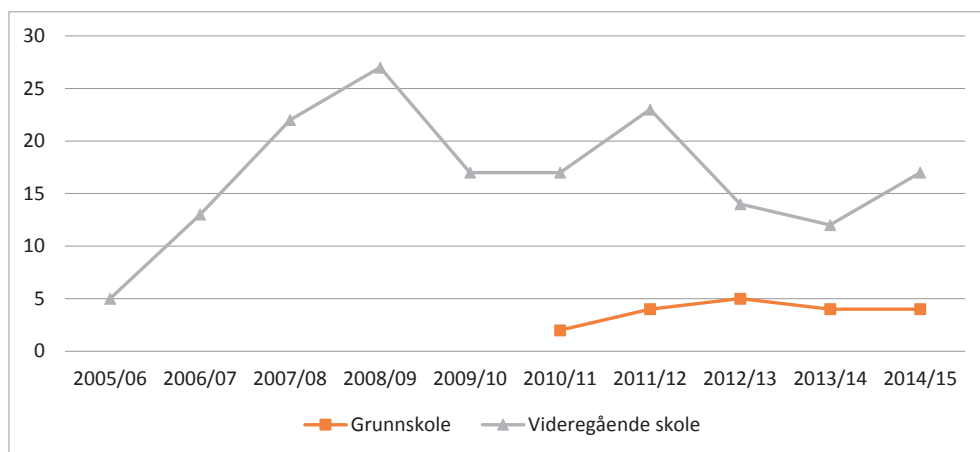
4.3.2 Lulesamisk

Tabell 4.3 Fjernundervisning i lulesamisk

	2005 /06	2006 /07	2007 /08	2008 /09	2009 /10	2010 /11	2011 /12	2012 /13	2013 /14	2014 /15
Grunnskole ¹⁷						2	4	5	4	4
Videregående	5 (5)	13 (8)	22 (13)	27 (5)	17 (8)	17 (4)	23 (4)	14 (4)	12 (4)	17 (4)
Språksamling				9	23	9			16	

¹⁷ Organisert lulesamisk fjernundervisning kom ikke i gang før 2010, derfor finnes det ikke tall fra tidligere.

Figur 4.2 Elevtallsutvikling i fjernundervisning, lulesamisk

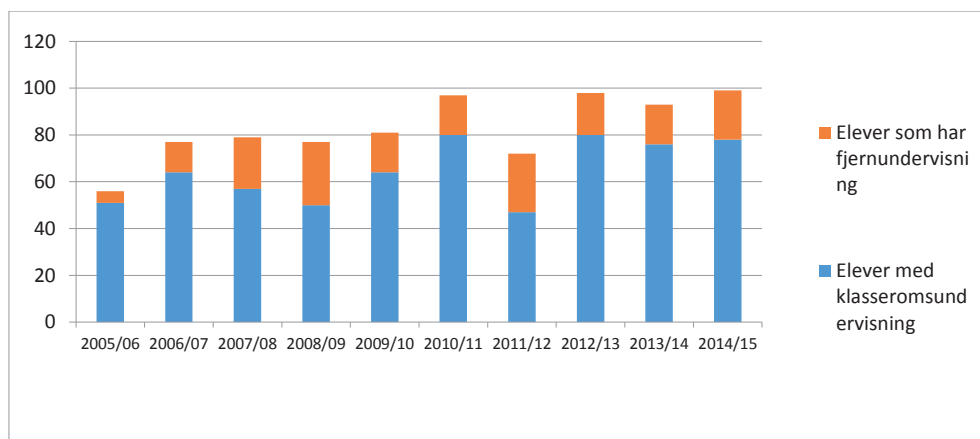
Figur 4.2 viser at elevtallet for lulesamisk fjernundervisning i videregående går i bølger og akkurat nå er på veg oppover. Et slikt svingende elevtall gir store utfordringer for fjernundervisningstilbyderne når det gjelder langsiktig planlegging av bemanningssituasjonen. Når man ikke vet elevtallet fra år til år, er det vanskelig å forsvare for eksempel store satsinger med hensyn til målrettet kompetanseheving for fjernundervisningslærerne.

For grunnskolen viser figuren at elevtallene er små, men stabile. Potensialet for økte elevtall innafor lulesamisk fjernundervisning i grunnskolen må anses å være betydelig.

Tabell 4.4 Elevtall i lulesamisk totalt

	2005 /06	2006 /07	2007 /08	2008 /09	2009 /10	2010 /11	2011 /12	2012 /13	2013 /14	2014 /15
Elevtall	56 (29)	77 (31)	79 (25)	77 (27)	81 (26)	97 (29)	72 (25)	98 (30)	93 (19)	99 (22)

Figur 4.3 Fordeling mellom fjernundervisning og klasseromsundervisning lulesamisk

Figur 4.3 viser at den største delen av den lulesamiske elevmassen får sin opplæring som stedlig undervisning. På videregående nivå får imidlertid alle lulesamiske elever sin rettmessige opplæring i form av fjernundervisning. Det betyr at fjernundervisningstilbyderen på lulesamisk videregående er helt avgjørende for at lulesamiske elever på videregående nivå får sin samiskopplæring.

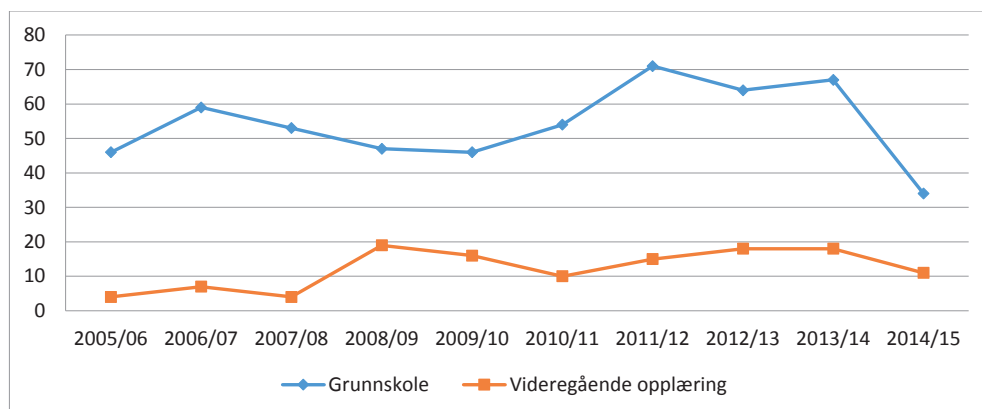
4.3.3 Sørsamisk

Tabell 4.5 Fjernundervisning i sørsamisk

	2005 /06	2006 /07	2007 /08	2008 /09	2009 /10	2010 /11	2011 /12	2012 /13	2013 /14	2014 /15
Grunnskole	46	59	53	47	46	54	71	64	67 (3)	34 (3)
Videregående	4	7 (1)	4 (1)	19	16	10 (1)	15 (1)	18 (4)	18 (3)	11 (1)
Språksamling grunnskole ¹⁸	53	54	85	65	49	54	54	58	34	54
Språksamling videregående	3	6	13	12	10	9	15	15	19	7 ¹⁹

¹⁸ I tillegg til de her nevnte språksamlingene deltok sørsamiske elever i tidsrommet 2008–2011 på *Saemesth dle!*, sørsamiske språkleire, et Interreg.-prosjekt arrangert av Sameskolstyrelsen og Fylkesmannen i Nordland. På disse språkleirene deltok mellom 40 og 85 sørsamiske elever i grunnskolen fra norsk og svensk side.

Figur 4.4 Elevtallsutvikling i fjernundervisning sørsamisk

Figur 4.4 viser ulik variasjon i elevtallet i grunnskolen og videregående opplæring for sørsamisk. På begge nivå har det vært perioder med økning i elevtallet, men de siste par åra har elevtallet gått ned. Dette viser lik tendens som for elevtallene i sørsamisk for stedlig undervisning.

Tabell 4.6 Elevtall totalt i sørsamisk

	2005 /06	2006 /07	2007 /08	2008 /09	2009 /10	2010 /11	2011 /12	2012 /13	2013 /14	2014 /15
Elevtall	97 (16)	116 (18)	109 (18)	101 (19)	97 (20)	90 (18)	94 (20)	95 (21)	86 (20)	74 (15)

Figur 4.5 Fordeling mellom fjernundervisning og klasseromsundervisning sørsamisk

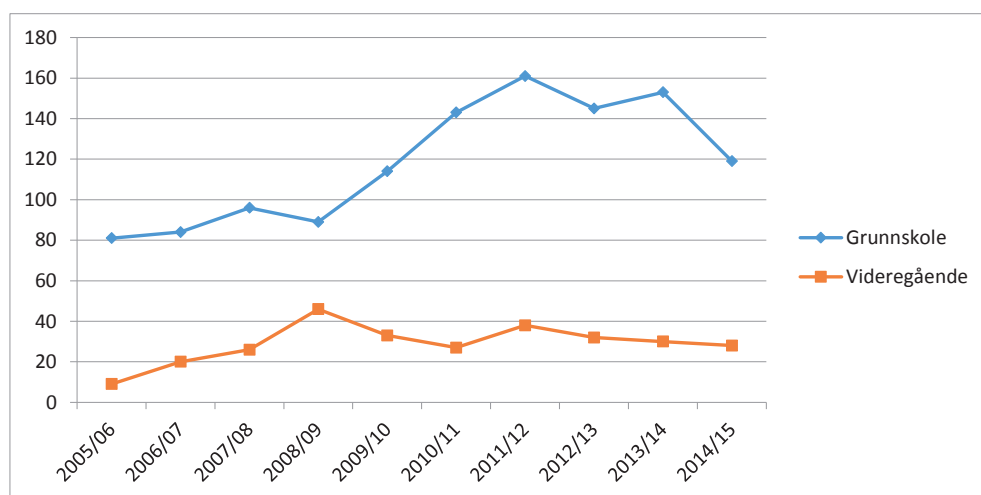

Figuren viser at fjernundervisning utgjør en stor andel av den totale opplæringa i sørsamisk. Enkelte år er storparten av sørsamisk opplæring fjernundervisning. Også for sørsamisk viser dette at fjernundervisning er svært viktig for å sikre at alle samiske elever får sin rett til samiskopplæring oppfylt.

Tabell 4.7 Fjernundervisning i alt

	2005 /06	2006 /07	2007 /08	2008 /09	2009 /10	2010 /11	2011 /12	2012 /13	2013 /14	2014 /15
Grunnskole	81	84	96	89	114	143	161	145	153 (3)	119 (3)
Videregående ²⁰	9	20	26	46	33	27	38	32	30	28
Totalt	90	104	122	135	147	170	199	177	183	147
Hospitering/ språksamling	56	60	98	86	82	72	69	73	69	61

Figur 4.6 Elevtallsutvikling i samisk fjernundervisning

Figuren viser relativ stabilitet for fjernundervisning i videregående opplæring totalt sett, mens det for grunnskolen har vært ei dramatisk økning, langt på vei de samme åra som det totale elevtallet økte i samisk, mens man for de siste åra har opplevd en total nedgang i samisk fjernundervisning for grunnskolen.

²⁰ Tallene inkluderer som tidligere nevnt ikke nordsamisk fjernundervisning i videregående.

4.4 Avslutning

Artikkelen har sett på samisk fjernundervisning i et tiårsperspektiv. Vi har sett at utviklingen har gått noe i bølger når det gjelder elevtall. Utviklingen for fjernundervisning sammenfaller i stor grad med den totale elevtallsutviklingen i samisk. Imidlertid viser statistikken også at fjernundervisning for enkelte år, og for enkelte samiske språk, har vært helt avgjørende for at samiskelever har fått sin språkopplæring.

Derfor er samisk fjernundervisning svært viktig, og det er sannsynlig at med økende urbanisering vil fjernundervisning bli stadig viktigere, for at nasjonale målsettinger om satsing på samisk språk kan oppfylles.

4.5 Tilrådinger

Fylkesmannen i Finnmark og Fylkesmannen i Nordland må fortsette kompetansehevsarbeidet for samiske fjernundervisningslærere. I arbeidet må man legge vekt på fjernundervisningsdidaktikk, bruk av tekniske verktøy, samisk språk og man må sikre urfolksdimensjonen i fjernundervisninga. Det må stilles ressurser til rådighet for kompetansehevinga. Det vil være berikende å se til gode eksempler på god fjernundervisning fra utlandet.

Fjernundervisningstilbydere må sikres rammevilkår som bidrar til at de kan planlegge langsiktig i forbindelse med tilsettinger av FU-personell.

Informasjonen om fjernundervisning som opplæringsmodell må informeres om til både skoleeiere og foreldre.

Refusjonssatsen til skoleeiere for samisk fjernundervisning må økes vesentlig.

Ved samisk fjernundervisning for de aller yngste elevene bør en assistent bistå i opplæringa hos mottakerskolen.

Ei målrettet kompetanseheving for samiske fjernundervisningslærere må gjennomføres, ikke minst fordi det er få eller ingen kurstilbud i fjernundervisningsdidaktikk i lærerutdanningene. Samiske elever bosatt i utlandet bør ha rett til komplementær samiskopplæring på samme måte som norske elever bosatt i utlandet har rett til komplementær norskopplæring.

Referanser

Broderstad, A. R., og Sørli, K. (2012). Bo- og flyttetrender i norsk-samiske kommuner gjennom 40 år i relasjon til sysselsetting. I *Samiske tall forteller 5. Kommentert samisk statistikk 2012*. Kautokeino: Samisk høyskole.

Broderstad, E. G., Brustad, M., Johansen, K., Severeide, P. I., og Todal, J. (Red.) (2014). *Samiske tall forteller 7. Kommentert samisk statistikk 2014*. Kautokeino: Samisk høyskole.

Lindberg, T., Campeau, P., og Makokis, J. (2003). Indigenous Distance Education. I *Cultural Survival* 27.4.

Rønning, W. (2005). *Sørsamisk opplæring ved hjemmeskoler*. NF-rapport nr. 1. Bodø: Nordlandsforskning.

Solstad, M. m.fl. (2012). *Samisk via fjernundervisning. Ei kartlegging og veien videre*. NF-rapport nr. 10. Bodø: Nordlandsforskning

Todal, J. (2012). Samisk språk i barnehage og skule 2011/12. I *Samiske tall forteller 5. Kommentert samisk statistikk 2012*. Kautokeino: Samisk høyskole.

Utdanningsdirektoratet (2015). Ny fag- og timefordeling.

Wikipedia: <http://no.wikipedia.org/wiki/Fjernundervisning>

5 Språksentrenes voksenopplæring

Lene Antonsen, cand.philol. og forsker ved Institutt for språkvitenskap ved UiT Norges arktiske universitet.

Sammendrag:

Språksentrene i Norge tilbyr kompetansegivende samiskkurs hvor studenter kan ta eksamen ved Samisk høyskole eller UiT Norges arktiske universitet. De siste årene har disse kursene utgjort en stor del av den totale studiepoengproduksjonen i samisk språk i Norge. I artikkelen ser man på tidligere og nyere modeller for samarbeid mellom språksenter og utdanningsinstitusjoner på høyere nivå, og på statistikk over antall kurs, studenter og studiepoeng for perioden 2009–2014. Videre ser man på finansiering og andre problemstillinger ved slikt samarbeid.

5.1 Innledning

For alle språksentrene i Norge som får årlig grunnstøtte fra Sametinget, er språkkurs for voksne en viktig del av virksomheten. Etter hvert har de fleste språksentrene lagt mer vekt på kompetansegivende kurs, og disse kursene har også blitt en del av det desentraliserte utdanningstilbudet i samisk i Norge. Dette gjør det aktuelt å se nærmere på disse kursene: På hvilke nivå er kursene, hvordan blir de organisert og finansiert? Denne artikkelen dreier seg om perioden 2009–2014, men inneholder også opplysninger fra tidligere år for å vise forskjellige modeller for samarbeid mellom utdanningsinstitusjoner på høyere nivå og språksenter. Språksentrenes årsrapporter er lagt til grunn der hvor det ikke er nevnt annen kilde.

5.2 Samiske språksenter i Norge

I kommunene utafor kjerneområdet for samiske språk er det et problem at det er få samisktalende i den yrkesaktive generasjonen. Dermed er det ikke nok personer med samiskkompetanse til å fylle stillinger i skole, barnehager og helsevesen. To år etter at samelovens språkregler blei iverksatt, blei de to første språksentrene etablert, og det var i de to kommunene hvor samisk språk sto svakest innafor forvaltningsområdet for samisk språk, Porsanger og Kåfjord. Etter hvert er det blitt etablert språksenter i mange flere kommuner, også utafor forvaltningsområdet. Men det er ennå ikke etablert språksenter i de samiske kjerneområdene, Karasjok og Kautokeino, hvor det ikke har vært like stort behov for slik virksomhet. Slik speiler etableringa av språksenter den språklige situasjonen i de forskjellige kommunene. Rapporten «Evaluering av samiske språksentre» (Nygaard et. al. 2012) gir et godt og detaljert bilde av språksentrenes organisering og virksomhet.

Språksentrene har kommet til på grunn av lokale initiativ, men Sametinget har tatt initiativ til et formelt nettverk mellom språksentrene, og siden 2007 har sentrene hatt erfaringsutveksling på årlige samlinger, hvor også Sametinget deltar. I 2014 fikk tretten språksenter grunnstøtte fra

Sametinget. Disse er med i tabell 5.1, sammen med opplysninger om hvilken kommune de er lokalisert i, og om de er innafør eller utafør forvaltningsområdet for samisk språk. I artikkelen henvises det til språksentrene med kommunenavn, selv om ikke alle språksentrene er en del av den kommunale virksomheten.

Tabell 5.1 Samiske språksenter i Norge

Språksenter	Kommune	Forvaltnings- området for samiske språk	Oppstart	Språk
Samisk språk- og kultursenter	Porsanger	innafør	1994	nordsamisk
Samisk språksenter	Kåfjord	innafør	1994	nordsamisk
Árran lulesamisk senter	Tysfjord	innafør	1999	lulesamisk
Várdobáiki samisk senter	Evenes ²¹	utafør	1999	nordsamisk
Isak Saba guovddáš	Nesseby	innafør	2002	nordsamisk
Tana samiske språksenter	Tana	innafør	2002	nordsamisk
Gáisi språksenter	Tromsø	utafør	2004	nordsamisk
Aajege – Samisk språk- og kompetansesenter	Røros	utafør	2005	sørsamisk
Áltá Sámi Giellagoovddáš AS	Alta	utafør	2006	nordsamisk
Ástávuona giellagoahhtie	Lavangen	innafør	2009	nordsamisk
Gielem nastedh	Snåsa	innafør	2012	sørsamisk
Gieleaerne	Røyrvik	innafør	2013	sørsamisk
Storfjord språksenter	Storfjord	utafør	2013	nordsamisk og kvensk

Kilde: Sametingets strategier 2015 og språksentrenes rapporter

5.3 Samiskopplæring for voksne

Språksentrene tilpasser sin virksomhet til lokale behov, og de fleste sentrene har satset mye på å arrangere samiskkurs for voksne. Språksentrene har også lagt stor vekt på didaktikk²², og er viktige arenaer for å prøve ut nye og alternative metoder. Deres styrke har vært å dra nytte av samisktalende i lokalmiljøet, og de står friere enn skoleverket til å bruke samisktalende som ikke har formell kompetanse i samisk.

Noen språksenter har hentet inspirasjon fra utlandet. Samisk høgskoles tilbud i 1994 om studietur til Wales og kurs om kommunikatív metode var en viktig del av grunnlaget for at de to første samiske språksentrene blei startet. Språksentrene har de siste årene igjen vist interesse for Wales, hvor senterledelsen i Lavangen har vært for å se hvordan ansatte i barnehagene lærer språket delvis på kurs og delvis på arbeidsplassen. Samme språksenter har vært i Israel for å lære om Ulpan-metoden, som har vært brukt for å revitalisere hebraisk.

²¹ I tillegg til Evenes kommune er følgende kommuner andelshavere i språksenteret: Balangen, Gratangen, Narvik, Salangen, Skånland og Tjeldsund kommuner.

²² Hva man underviser, hvordan og hvorfor

Andre språksenter har selv utviklet didaktiske metoder som blir eksportert til utlandet. Kursmaterieell og metoder fra språksentrene i Porsanger og Kåfjord blei i 2009–2010 delt med studenter i Lovozero i Russland. Studentene deltok på kurs i regi av Samisk høyskole om overføring av kildinsamisk. Senteret i Nesseby har utviklet et språkkurs basert på kognitiv teori og metode for dem som har samisk som passivt språk, men som har en barriere for å bruke språket i lokalmiljøet sitt. Slike kurs er holdt i Sverige, og kursboka *Tar språket mitt tilbake* blei gitt ut på svensk i 2013. Boka skal i 2015 også gis ut på engelsk i Canada i samarbeid med en organisasjon i British Columbia.

Senteret i Tysfjord har laget kursbøker for lulesamisk, med serien *Sámásta*. Språksenteret i Røros har utviklet læremidler på internett, grammatikkprogrammene *Oahpa-áarjel*, ordboka *Nedtedigibaakoeh* og ord-appen *Gielese*, sammen med UiT Norges arktiske universitet. Språksentrene henter også inspirasjon hos hverandre, og noen språksenter legger ut eget undervisningsmateriale på internett slik at også andre kan dra nytte av det.

5.3.1 Ikke kompetansegivende kurs

De fleste samiskkursene er beregnet for kursdeltakere uten særlige forkunnskaper, men det er også tilbud om kurs for samisktalende som ønsker å lære å lese og skrive samisk. Mange av kursene blir skreddersydd for spesielle brukergrupper. Dette gjelder for eksempel lesekurs for eldre, kurs for foreldre med barn med samisk på skolen, eller for personer som egentlig kan mye samisk, men som trenger å få selvtillit til å bruke språket aktivt. Kursene avholdes på dagtid, på kveldstid, som intensivkurs eller spredt over lengre perioder. Språksenteret i Tysfjord har også arrangert et kurs over 7–8 måneder som arbeidsmarkedskurs, i samarbeid med ASVO (Nygaard et. al. 2012: 24).

Kursene som er nevnt her, er så forskjellige at det er vanskelig å sammenlikne dem. Alle slike kurs er viktige for å styrke bruken av samisk språk lokalt og i kommunal virksomhet. Selv om noen av språksentrene også har satset på større kurs hvor deltakerne i en periode leser samisk på full tid, er de fleste kursene beregnet på kursdeltakere som følger dem ved siden av jobb og familie.

Flere språksenter arrangerer språkbadkurs, vanligvis på sommeren. Språksenteret i Porsanger startet opp med slike kurs, og etter hvert blei slike kurs også arrangert av andre språksenter. Kursene har hatt forskjellig omfang; de første årene var vanlig lengde tre eller to uker, mens det de seinere årene er vanligere med språkbadkurs som varer ei uke eller ei helg. Kursene har for mange deltakere vært et viktig supplement til kompetansegivende kurs i regi av universitet, hvor det samisktalende miljøet vanligvis ikke er så sterkt. For studentene har kursene vært en trygg arena hvor de har kunnet prøve ut samiskkunnskapene sine, før de har tatt skrittet fullt ut og blitt samisktalende også utafor kurset.

5.3.2 Kompetansegivende kurs

Etter hvert har kompetansegivende kurs blitt mer sentrale i språksentrenes virksomhet. De første årene tok noen kursdeltakere grunnskoleeksamen i samisk, men enda oftere blei kursene tilpassa læreplanene på videregående skole slik at deltakerne kunne ta privatisteksamen for samisk som C-språk ved en videregående skole i nærheten. Men det finnes mange eksempler på at språksenter på forskjellig måte har samarbeidet med Samisk høyskole og UiT for at personer lokalt skal kunne få både opplæring og formell kompetanse i samisk, ikke minst når

det gjelder kurset Samisk semesteremne (se tabell 5.2). Flere modeller for slikt samarbeid er beskrevet under kapittel 5.4. Siden 2003 har det vært mulig å ta kompetansegivende eksamen i nordsamisk også på begynnernivå ved UiT, og ved Samisk høyskole fra 2008. Dette har åpnet muligheter for språksentrene til å tilpasse sine ordinære kurs slik at deltakerne kan ta eksamen med studiepoeng. Fra 2009 har det vært en større satsing gjennom det 5-årige voksenopplæringsprogrammet i regi av Samisk høyskole. Det er også mulig å ta kompetansegivende begynnerkurs i sørsamisk (se tabell 5.2), men for lulesamisk finnes bare kursene Lulesamisk 1–3 for studenter som allerede har grunnleggende kunnskaper i språket²³.

Tabell 5.2 Begynneropplæring i samisk ved universitet og høyskole

Institusjon	Kurs	Studiepoeng
Samisk høyskole	SAAL 1: Nordsamisk i praktisk læringssituasjon – 1. del	15
	SAAL 2: Nordsamisk i praktisk læringssituasjon – 2. del	15
	Samisk semesteremne (DSALBO). Kvalifiserer til profesjonsstudier på samisk ved Samisk høyskole.	30
UiT Norges arktiske universitet	SAM-1031: Nordsamisk som fremmedspråk: Innføringskurs 1	20
	SAM-1030: Nordsamisk som fremmedspråk: Grammatikk. Kurset gis ikke lenger, da grammatikken er integrert i innføringskursene.	10
	SAM-1032: Praktisk nordsamisk II. Kurset gis ikke lenger.	10
	SAM-1034: Nordsamisk som fremmedspråk: Lytting og muntlig kommunikasjon	10
	SAM-1036: Nordsamisk som fremmedspråk: Innføringskurs 2	20
	SAM-1035: Nordsamisk som fremmedspråk: Lesing og skriftlig kommunikasjon	10
	SAM-0010: Samisk nybegynnerkurs 1. Kurset gis ikke lenger. Overlappende med SAM-1031.	20
	SAM-0020: Samisk nybegynnerkurs 2. Kurset gis ikke lenger. Overlappende med SAM-1036.	10
	SAM-0100: Videregående emne i samisk (erstattet Samisk semesteremne fra 2005). Kurset gis ikke lenger.	20
	Samisk semesteremne, 10 vekttall. Kurset forutsatte forkunnskaper i samisk minst tilsvarende videregående skoles C-språk, eller gode muntlige kunnskaper. Kurset gis ikke lenger.	[= 30]
Høgskolen i Nord-Trøndelag	Sørsamisk begynneropplæring 1, et samlings- og nettbasert studium.	15
	Sørsamisk begynneropplæring 2, et samlings- og nettbasert studium. Kvalifiserer for å begynne på Sørsamisk 1. ²⁴	15

²³ Kursene gir sammenlagt 90 studiepoeng og inngår i bachelor-graden. <<http://www.studiesok.no/lulesamisk-1-universitetet-i-nordland/>> (25.06.15)

²⁴ <http://www.hint.no/studietilbud/?S_OBJECTID=sorsamiskbegynneropplarin> (25.06.15)

5.4 Modeller for samarbeid med universitet og høyskole

Flere modeller har vært prøvd i samarbeidet mellom språksentrene og høyskole og universitet. I noen tilfeller er det språksenteret som er ansvarlig for undervisninga, i andre tilfeller fungerer språksenteret som en støttespiller til undervisninga som gis av universitet eller høyskole, ofte ved hjelp av lyd-bilde-studio.

5.4.1 I regi av universitet eller høyskole

For å bedre rekrutteringa til samisk lærerutdanning gjorde Samisk høyskole et forsøk med å desentralisere det første året av lærerutdanninga til Kåfjord og Tana, samtidig som kurset Samisk semesteremne blei lagt inn i studieprogrammet for lærerutdanninga. Høsten 1997 blei det arrangert Samisk semesteremne i Kåfjord med 18 studenter, og våren 1998 blei tilbudet fulgt opp med Samisk 1 (10 vektall), som er et kurs på morsmålsnivå, og ca. 12 studenter fulgte dette. I Kåfjord var det da allerede etablert et språksenter som hjalp til med rekruttering til kursene. Senteret arrangerte også et tre ukers språkbadkurs i forkant av oppstarten høsten 1997 (Antonsen & Johansen 2013). Selv om det bare var noen få studenter som fortsatte på lærerutdanninga, var dette et veldig viktig tiltak som ga ringvirkninger i et par tiår etterpå. Mange av studentene skaffet seg pedagogisk utdanning på andre måter og blei viktige ressurspersoner i samiskundervisninga både i grunnskolen og videregående skole i Nord-Troms. Noen studenter gikk inn i andre viktige kommunale stillinger. UiT ga i 1998–99 tilbud om kurset Samisk semesteremne (10 vektall) i Lakselv. Også studenter fra Tana fulgte studiet via lyd-bilde-studio i samarbeid med språksenteret i Porsanger.

Både UiT og Samisk høyskole har samarbeidet med språksenter om å overføre ordinær undervisning fra campus til språksenteret via lyd-bilde-studio. Tre ganger i perioden 2005–2007 fulgte studenter i Kåfjord SAM-100 som fulltidsstudium med lyd-bilde-overføring fra UiT. Den siste gangen blei tilbudet gitt samtidig til studenter ved språksenteret i Tana (Antonsen 2007; Antonsen & Johansen 2013). Skoleåret 2011–2012 fulgte studenter på Evenes og i Kåfjord den ordinære undervisninga i kurset Samisk semesteremne ved Samisk høyskole. Felles for disse samarbeidene var at språksentrene fulgte opp studentene med støtteundervisning, og kursene blir vurdert som svært vellykka samarbeid med stor gjennomføringsgrad. Også i Tysfjord har det vært samarbeid med Universitetet i Nordland om lulesamisk språk på høyere nivå (Nygaard et. al. 2012: 25). I 2012 blei det startet opp bachelorstudium i lulesamisk, og dette blei gjennomført med studiesamlinger både ved språksenteret og på campus (Johansen 2013: 78).

Språksentrene kan også være en viktig støttefunksjon for universitet og høyskole ved at de har et stort nettverk av mennesker som har fulgt deres ikke-kompetansegivende kurs, og disse blir aktivt rekruttert til kompetansegivende studier. Språksentrene har i stor grad gitt støttetilbud direkte til studenter: Språksenteret i Tromsø arrangerte i 2012–2013 både språkbad over helger, og dessuten studiereise til Karasjok og Kautokeino for universitetsstudenter og kursdeltakere på egne kurs. Språksenteret i Snåsa har også vært en viktig støtte for Høgskolen i Nord-Trøndelag (HiNT) på flere måter. De gir en del undervisning når studiet i regi av HiNT har samlinger på Snåsa, og de gir leksehjelp til studenter. Dessuten satte senteret i 2013 i gang et program hvor de etablerte kontakt mellom studenter og samisktalende som skal fungere som språklige mentorer for dem, og som også skal praktisere muntlig samisk med studentene. Språkbadkursene på sommeren som flere språksenter arrangerer, er også et komplement til den ordinære undervisninga for at studentene skal få mer muntlig trening i samisk.

5.4.2 I egen regi med eksamen ved universitet eller høyskole

I dette kapittelet skal vi se nærmere på kurs hvor språksenteret selv gir undervisning, men hvor kursdeltakerne kan ta eksamen ved høyskole eller universitet. Denne typen samarbeid startet for 15 år siden ved at språksenteret i Kåfjord i 1999–2000 og 2002–2003 ga tilbud om Samisk semesteremne, som samlingsbasert kurs med halv hastighet og med eksamen ved UiT. Undervisninga blei gitt av egne ansatte, men med universitetet som faglig veileder. Dette tilbudet blei i stor grad finansiert av Samisk studieforbund (SOL) via «Støtte til studieringer på høyere nivå». Etter hvert tok det slutt på denne typen øremerkede bevilgninger over statsbudsjettet til studieorganisasjoner.

Språksenteret i Kåfjord har hatt et liknende samarbeid også med Samisk høyskole. Skoleåret 2004–2005 blei det gitt tilbud om «Samisk og duodji» med 30 studiepoeng over ett år. Språksenteret og Kåfjord kommune finansierte undervisninga og eksamen (Antonsen & Johansen 2013). Dette studiet blei også gitt i Nesseby 2003–2004 i samarbeid med språksenteret der (Nesseby e-poster). Da UiT i 2003 startet opp med samiskkurs med studiepoeng på begynnernivå, benyttet senteret i Kåfjord anledningen og tilpasset sine kurs slik at kursdeltakerne deres kunne bli godkjent for å ta eksamen ved UiT i Tromsø. Det var likevel ikke så mange studenter som tok eksamen hvert år, fordi søknadsfristen til universitetet var i slutten av semesteret før kurset startet opp, og det var for tidlig for de fleste av kursdeltakerne. Blant annet var det ofte ikke klart om de hadde fått permisjon fra arbeidsplassen.

I Handlingsplanen for samiske språk 2009 blei Sametingets satsing med 7,9 millioner kroner til et 5-årig voksenopplæringsprogram lansert (Nygaard et. al. 2012: 68). Programmet var hovedsakelig finansiert med avsetninger fra Samefolkets fond (Sametingets strategier 2015). I planen får språksentrene en viktig funksjon som tilbydere av språkkurs for voksne i samarbeid med Samisk høyskole. Gjennom denne satsingen tilpasset flere språksenter språkkursene sine til SAAL 1 og 2, hver på 15 studiepoeng (se tabell 5.2). Avlagt eksamen gir mulighet til å gå videre på kurset Samisk semesteremne ved Samisk høyskole. Språksentrene fikk ca. 64 000 kr i støtte til lærerutgifter for hvert kurs, og Samisk høyskole ga faglig oppfølging og arrangerte eksamen. I tillegg arrangerte Samisk høyskole et 30-poengs metodikkurs for lærere (5-årig-programmets rapport). Språksentrene i nordsamisk område var under voksenopplæringsprogrammet til og med 2011. Fra 2012 blei midlene brukt til kurs i sørsamisk område. Flere nordsamiske språksenter innledet da samarbeid med UiT. Universitetet hadde på dette tidspunktet startet opp med et prosjekt for å lage moduler med lærestoff og interaktive oppgaver på internett for samisk som fremmedspråk²⁵. Slike internettmoduler gjorde det lettere for språksentrene å samarbeide med universitetet. UiT godkjenner studentene og arrangerer eksamen. Etter hvert innførte også Samisk høyskole en ordning hvor deltakerne kunne melde seg som studenter ved høyskolen, men hvor språksentrene både gir undervisning og arrangerer eksamen.

I tabell 5.3 er det en oversikt over kompetansegivende kurs gitt av språksentrene i perioden 2009–2014. Dessverre har det vært umulig å få tall over studenter og eksamener fra Samisk høyskole og UiT. Opplysningene i tabellen baserer seg derfor på språksentrenes årsrapporter, komplementert med informasjon fra e-post fra språksentrene. Tallene forteller hvor mange som gjennomførte kursene, og hvor mange som tok avsluttende eksamen. Det kan være litt usikkerhet rundt hva det vil si å gjennomføre et kurs. Slik sett kan det være et poeng å ha med antall deltakere, fordi det for mange kurs er et stort sprik mellom antall deltakere og antall

²⁵ NUV-prosjekt P88/2011, med 900 000 kr i støtte fra Norgesuniversitetet

eksamener. Det har vært flere institusjoner med i samarbeidet enn de som er nevnt i tabellen. Språksentrene i Nesseby og Tana har samarbeidet om kurs fordi det ikke var lærer med riktig kompetanse ved språksenteret i Tana. I tillegg arrangerte Samisk høgskole kurset SAAL 1 ved Samisk Hus Oslo, og UiT samarbeidet med Verddeprosjektet²⁶ i Kvænangen om kurset SAM-1031. Begge disse kursene var i 2012. Disse kursene er ikke tatt med i tabellen siden de ikke var i regi av språksenter.

Tabell 5.3 Oversikt over kompetansegivende samiskkurs og antall deltakere som har tatt eksamen

	Porsanger	Kåffjord	Alta	Nesseby	Tromsø	Lavangen	Evenes	Røros
2009		SAAL 1 4						
2010	SAAL1 (10) 7	SAAL1 9	SAAL1 (8) 3	SAAL1 (8) 7		SAAL1 (16) 2 SAAL1 5		
	SAAL2 5	SAAL2 7				SAAL2 9		
2011	SAAL1 (9) 8	SAAL1 9			SAAL1 (14) 11		SAAL1 (14) 8	
	SAAL2 (7) 5	SAAL2 7	SAAL2 (7) 6	SAAL2 5	SAAL2 7		SAAL2 (8) 6	
2012	S-1031 (9) 1	SAAL1 10	SAAL1 (13) 8	S-1031 (13) 5		S-1031 (13) 4	SAAL1 (4) 3	SAAL1 (16) 11 SAAL1 (19) 15
	SAAL2 (9) 7	SAAL2 9			S-1034 (10) 4			
		Semester- emne ²⁷ 1					Semester- emne ⁵ (7) 6	
2013	S-1031 (8) 7	S-1031 7	SAAL1 (9) 8		S-1031 (8) 0	S-1030 (8) 2		
			SAAL2 (10) 6	S-1030 11	S-1032 5	S-1032 (5) 2		SAAL2 (16) 11 SAAL2 (12) 10
2014	S-1031 (6) 5	S-1031 (5) 3	SAAL1 13 SAAL1 4	S-1031 (7) 3		S-1031 (5) 2		SAAL1 (8) 7
		S-1034 (7) 1	SAAL2 4		S-1034 (8) 1			Semester- emne (6) 5
i alt	8 kurs	10 kurs	8 kurs	5 kurs	6 kurs	7 kurs	3 kurs	6 kurs

S-1031 = SAM-1031, osv. Tallene i parentes oppgir antall deltakere som gjennomførte kurset i de tilfellene hvor ikke alle deltakerne gikk opp til eksamen.

²⁶ Verddeprosjektet er en del av Kvænangen kommunes satsning på næringsutvikling. Prosjektet har vært støttet av Troms fylkeskommune, kommunen og Sametinget (<<http://www.kvanangen.kommune.no/satser-paa-vennskap.4785365-163213.html>> – lest 25.6.15).

²⁷ Kurset var i regi av Samisk høgskole, overført med lyd-bilde-studio.

Som vi ser fra tabellene 5.3 og 5.4, så har stadig flere språksenter benyttet seg av mulighetene for samarbeid med Samisk høyskole og UiT, og de siste tre årene har språksentrene til sammen arrangert 11 kurs hvert år. Språksenteret i Kåffjord har vært mest aktivt og arrangert hele ti kurs i perioden, fulgt av språksentrene i Alta og i Porsanger, som har arrangert åtte kurs hver. De to siste årene er det bare språksentrene i Alta og Røros som har fortsatt samarbeidet med Samisk høyskole, mens de andre språksentrene har samarbeidet med UiT.

Muligheta til å kunne ta eksamen med studiepoeng beskrives i mange av språksentrenes rapporter som en viktig faktor for å øke rekruttering til kursene. Unntaket er språksenteret i Evenes, som ikke har arrangert kompetansegivende kurs de to siste årene fordi kursdeltakerne ikke ønsker å legge så mye vekt på grammatikk, men heller ønsker flere kurs med vekt på muntlig kommunikasjon (Evenes e-post). Også språksentrene i Tromsø og Lavangen forteller at ikke alle kursdeltakerne ønsker å ta eksamen med studiepoeng.

Språksenteret i Tysfjord har ikke arrangert kompetansegivende kurs, og det har heller ikke vært kompetansegivende kurs i lulesamisk på begynnernivå. Men språksenteret ønsker å samarbeide med Universitetet i Nordland for at *Sámásta*-kursene skal kunne gi studiepoeng (Tysfjord rapporter 2012). Språksenteret opplever at interessen for å delta på kursene er laber, slik som situasjonen er i dag (Tysfjord rapporter 2013).

Spesielt på kurs i samarbeid med UiT er det mange av dem som har gjennomført kurset, som ikke har tatt eksamen. Delvis er årsaken at ikke alle deltakerne har brydd seg om å få studiepoeng, men en viktig årsak er også universitetets strenge tidsfrister for å søke seg som student, se mer om dette i kapittel 5.3.3. Det kommer ikke fram av alle rapportene om det er kvinner eller menn som tar kursene, men i de tilfellene der dette nevnes, er det en klar overvekt av kvinnelige deltakere.

Det er verdt å merke seg at språksenteret i Tromsø har arrangert kurs, selv om UiT har kurstilbud på campus. Språksenteret har i større grad enn universitetet gitt kurs på kveldstid og i helger, og har dermed vært et viktig tillegg til universitetets ordinære tilbud. Etter fusjonen med Høgskolen i Finnmark i 2013 har UiT nå campus i Alta, men det er ennå ikke gitt tilbud om samiskkurs her. Det vil si at språksenteret er eneste tilbyder av kompetansegivende kurs i Alta.

Språksenteret i Røros er det eneste språksenteret utafor nordsamisk område som arrangerer kompetansegivende kurs, og det har deltatt i voksenopplæringsprogrammet til Samisk høyskole, istedenfor å samarbeide med HiNT.

Tabell 5.4 Antall kurs, studenter som tar eksamen og studiepoeng inndelt etter nivå

	1. semesterkurs						2. semesterkurs		
	Begynnerkurs 15–20 stp. (SAAL1 og SAM-1031)			Fortsettelseskurs 10–15 stp.			Samisk semesteremne 30 stp.		
	kurs	stud.	stp.	kurs	stud.	stp.	kurs	stud.	stp.
2009	1	4	60						
2010	6	33	495	3	21	315			
2011	4	36	540	6	36	540			
2012	8	57	905	3	20	280	1 ²⁸	6	180
2013	4	22	400	7	47	605			
2014	7	37	620	3	6	80	1	5	150
I alt	30	189	3010	22	130	1820	2	11	330

I tabell 5.4 er det tatt med bare studenter som har tatt eksamen²⁹, og kursene er fordelt etter nivå. Hvis man studerer på full tid, kan man ta både begynnerkurs og fortsettelseskurs som første semester. Kurset Samisk semesteremne vil utgjøre hele det andre semesteret. Som det går fram av tabellen, arrangeres det atskillig flere kurs helt på begynnernivå enn på fortsettelsesnivå, selv om fortsettelseskursene ofte er mindre av omfang enn begynnerkursene. Hele 58 % av studiepoengene avlegges på begynnerkursene. For 2014 er det en kraftig nedgang i antall studenter som tar eksamen på fortsettelseskursene, men det kan være en tilfeldig svingning i tallene. I årene 2011–2013 blei det sammenlagt produsert mer enn 1000 studiepoeng hvert år på kurs arrangert av språksentrene. Dette er mye sammenliknet med total studiepoengproduksjon i samisk ved høyskoler og universiteter i Norge, som var 2290 for året 2011, og 2669 for året 2012 (Johansen 2013: 83).

Hvis målet er at kursdeltakerne skal kunne nok samisk til å bruke språket i jobben, er ikke ett semesters studier nok. Bare språksenteret på Røros har selv arrangert 2. semesterkurs i samisk, det vil si Samisk semesteremne. Dette er et krevende kurs, og i størrelse tilsvarer det to av kursene på lavere nivå. Det krever også lærere med høyere kompetanse enn på begynnerkursene. I perioden blei ett Samisk semesteremnekurs overført via lyd-bilde-studio fra Samisk høyskole til to språksenter, se tabell 5.3. Også tidligere har undervisning på dette nivået vært overført fra UiT via lyd-bilde-studio til språksenter (se kapittel 5.3.1), og en slik overføring av undervisning ser ut til å være en god løsning. Men mange av dem som har gjennomført begynnerkursene, har fortsatt på Samisk semesteremne i Kautokeino i regi av Samisk høyskole, hvor søkingen er doblet i denne perioden (5-årig-programmets rapport: 16).

5.4.3 Problemstillinger ved samarbeid med høyskole/universitet

Tilbudene ved Samisk høyskole og UiT har mange likheter, selv om kursene er forskjellige. Høgskolens SAAL 1 og 2-kurs vektlegger muntlig bruk av språket, og begge kursene har muntlig eksamen med bestått/ikke-bestått og gir 15 studiepoeng. UiT legger i større grad vekt

²⁸ Kurset var i regi av Samisk høyskole, overført med lyd-bilde-studio.

²⁹ Rapportene som tabellen bygger på, skiller i noen tilfeller ikke mellom «gått opp til eksamen» og «bestått eksamen». Dermed kan det korrekte antall studiepoeng ha vært litt mindre.

på at kursene skal gi grunnlag for videre studier, og det er eksamen med bokstavkarakterer. Begynnerkurset SAM-1031 gir 20 studiepoeng og avsluttes med både muntlig og skriftlig eksamen. Begge institusjonene har gitt tilbud om kurs eller workshops til språksenterlærerne.

Samisk høgskole fikk bevilget midler fra Sametingets 5-årige voksenopplæringsprogram og har dermed hatt ressurser til å ansette en koordinator til samarbeidet med språksentrene. En del av midlene blei brukt til å delfinansiere kursene som språksentrene holdt. UiT har ikke hatt øremerkede midler til samarbeidet med språksentrene, men har i hele perioden tatt inn kursdeltakerne som studenter på lik linje med de ordinære studentene. Dette er en billig og forutsigbar løsning fordi universitetet planlegger kurs i et langt perspektiv og avholder dem nærmest uansett hvor mange studenter som begynner på kursene. Men løsningen er også lite fleksibel fordi det samtidig betyr at kursdeltakerne og språksentrene må forholde seg til universitetssystemets ordinære tidsfrister, og det finnes heller ingen egen koordinator. Deltakerne har måttet søke seg som studenter i slutten av semesteret før kurset har startet opp, og språksentrene har også måttet melde inn kursene innafor tidsfrister for at eksamen skal kunne avholdes. Deltakerne må på lik linje med ordinære studenter dokumentere generell studiekompetanse eller søke om å få godkjent realkompetanse. Ikke alle kursdeltakere har rukket å gjøre dette, eller de har vært for unge til det, slik at det på flere kurs er under halvparten av deltakerne som tar eksamen. Forskrift til opptak til høyere utdanning gir institusjonene mulighet til å fastsette regler som gir unntak fra krav om generell studiekompetanse for studenter på begynnerkurs i samisk og Samisk semesteremne³⁰, men UiT har ikke benyttet seg av denne muligheten. Et annet problem er at hvis studenten kommer fra et land utafor Norden, må vedkommende dokumentere spesielle tester i norsk. Språksentrene opplever at lista er lavere for å bli godkjent som student ved Samisk høgskole enn ved UiT. (Telefonsamtale med Lars-Joar Halonen ved språksenteret i Lavangen; Kåfjord e-poster; Alta e-poster.)

Det er flere viktige betingelser som skal på plass for å gi et kompetansegivende kurs i regi av språksenteret. Det må være nok deltakere til kursene, men flere av årsrapportene fra språksentrene framhever at kompetansegivende kurs gir økt rekruttering til kursene. Det har stort sett ikke vært et veldig stort problem å finne interesserte, men utfordringa for kompetansegivende kurs er for deltakere å finne tid til å følge opp studiet. Delvis har dette vært løst med permisjon med lønn fra jobben; noen studenter har nytt godt av Fylkesmannens studiehjemler. Fra 2005 har det vært mulig å søke om stipend fra Sametinget (Sametinget e-post) og kompetansegivende kurs gir også mulighet for å få støtte fra Statens lånekasse for utdanning. Der hvor språksentrene samarbeider nært med kommunene, har man kunnet koordinere permisjoner fra kommunale stillinger med kurstilbudet. Språksenteret må også ha lærer med riktig kompetanse for å undervise ved samiskkurs. I Tana har man løst dette ved å samarbeide om kursene med senteret i Nesseby. Andre språksenter har opplevd å måtte avlyse kurs på grunn av manglende lærer.

Kursene må også tilpasses høgskolenes eller universitetets studieplan, hvor et viktig moment er at studentene skal kvalifisere seg til å ta kurs på høyere nivå. SAAL-kursene legger vekt på praktiske aktiviteter og muntlig bruk av språket, og i evalueringer er det spesielt pekt på at for deltakere uten forkunnskaper i samisk er det vanskelig å fortsette på Samisk semesteremne etter SAAL 1 og 2. Det er foreslått i større grad å tilpasse innholdet av SAAL-kursene til det som kreves for å begynne på semesteremne-kurset. En annen mulig løsning vil være å tilby et kurs SAAL 3 mellom begynnerkursene og Samisk semesteremne. (5-årig-programmets rapport: 21.)

³⁰ Denne muligheten finnes også for studier i finsk og kvensk. Se § 3–5.

<https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2007-01-31-173#KAPITTEL_3> (09.08.2015)

5.4.4 Finansiering av kurs

Språksentrenes virksomhet finansieres delvis av fast grunntilskudd og delvis av prosjektf finansiering. Alle språksentrene som er nevnt i denne artikkelen, får et grunntilskudd fra Sametinget, og summen er lik for alle språksentrene. Det faste grunntilskuddet skal brukes til basisaktiviteter, planlegging av faste aktiviteter, tilrettelegging av tiltak og metoder som passer eget arbeidsfelt/region (Sametingets strategier 2015). Grunntilskuddet blei innført i 2001, og avløste da prosjektstøtta som man måtte søke om for hvert år. Tilskuddet har vært økt i takt med den generelle lønns- og prisutviklinga fra 400 000 kr til 852 000 kr i 2014 (Nygaard et. al. 2012: 7; Sametingets strategier 2015). På grunnlag av samarbeidsavtaler mellom fylkeskommuner og Sametinget gis det også et fylkeskommunalt bidrag. Troms fylkeskommune var først ute med denne ordninga i 2005. De fylkeskommunale tilskuddene varierer, både utfra hvilket fylke språksenteret er i, og utfra praksisen til hver enkelt fylkeskommune, da noen fylkeskommuner vurderer hvert enkelt språksenters behov og oppgaver, og andre gir samme sum til alle.

Innafor forvaltningsområdet får de samiske språksentrene kommunal støtte bevilget av tospråkligheitsstilskuddet for å betjene kommunen, bortsett fra i Nesseby og Tysfjord. Også Tromsø og Røros kommuner gir betydelig kommunal støtte. Dette gir språksentrene mulighet til å ha flere fast ansatte, og ikke minst ha samisklærer som en del av den faste bemanninga. De andre kommunene utafor språkområdet er i en annen situasjon, og er i større grad avhengige av annen finansiering i tillegg.

Kompetansegivende kurs er dyre fordi de krever mange lærertimer, vanligvis 150–200 timer. Stort sett krever ikke språksentrene betaling fra deltakerne, annet enn eventuelt symbolske egenandeler. For å kunne tilby et kompetansegivende kurs må språksenteret enten ha egne ansatte med riktig kompetanse og nok tidsressurser, eller man kan engasjere en ekstern lærer til å gi undervisning. Språksentrene fikk 64 000 kr for hvert SAAL-kurs (15 studiepoeng) i støtte fra Samisk høyskole via 5-årig-programmet. Da Samisk høyskole ikke lenger ga økonomisk støtte til voksenopplæringskurs i det nordsamiske området, tok språksentrene dette opp med Sametinget. Resultatet blei at fra 2013 har Sametinget bevilget støtte til språkkurs gjennom Sametingets ordning med aktivitetstilskudd. Tilskuddet skal brukes til aktiviteter som synliggjør, fremmer og utvikler språkbruk og språkopplæring (Sametingets strategier 2015; Rasmussen 2013), og disse midlene har vært en viktig årsak til at det har vært arrangert så mange kurs som tabellene 5.3 og 5.4 viser. Det hadde vært ønskelig å kunne vise til statistikk over hvor store beløp som er bevilget til kompetansegivende kurs, men Sametinget har ikke gjort en systematisk registrering av dette. Men eksempelvis kan nevnes at språksenteret i Kåfjord i 2013 fikk 175 000 kr i støtte til å arrangere SAM-1031 (20 studiepoeng). Dessuten har noen av språksentrene fått støtte fra Samisk studieforbund, opptil 68 600 kr pr. kurs (Alta rapporter 2011).

For språksentrene er det viktig med forutsigbarhet. Det vil si at det er viktig med langsiktighet i de økonomiske betingelsene, slik at man kan kjøre et løp som går over i hvert fall 3–5 år uten årlige søknader om finansiering (Nygaard et. al. 2012: 71; Workshoprapport). Dette gjør det mulig å rekruttere personer med kompetansen som trengs for å undervise på kompetansegivende kurs. Språksenteret i Alta søkte i 2012 om støtte fra Sametinget til et tre-årig prosjekt, men fikk avslag (Alta rapporter 2012).

Det er også viktig med langsiktighet i tilbudet fra høyskole og universitet, ikke minst når studentene ønsker å kvalifisere seg for videre studier (Røros rapporter 2012; Johansen 2013:

85). Samisk høgskole og UiT bør samordne kursene slik at det er mulig for en student å kombinere kurs fra begge institusjonene (Samisk høgskoles notat).

5.5 Oppsummering og tilråding

Denne artikkelen har tatt for seg samarbeidet mellom samiske språksenter og høyskoler og universitet om kompetansegivende samiskkurs til voksne. Det har vært fulgt forskjellige modeller for samarbeidet. En modell er at høyskolen eller universitetet gir undervisninga, gjerne via lyd-bilde-studio, og språksenteret støtter opp med infrastruktur, støtteundervisning og rekruttering. En annen modell som har vært praktisert siden 1999, er at språksentrene selv arrangerer undervisning. Dette har vært spesielt vellykka i samarbeid med Samisk høgskole og UiT Norges arktiske universitet når det gjelder kompetansegivende kurs innafor det første semesteret med studier i nordsamisk og sørsamisk, og i perioden 2011–2013 blei det produsert mer enn 1000 studiepoeng hvert år på slike kurs.

For at kursdeltakerne skal lære nok samisk til å bruke språket i jobben, er det nødvendig å arrangere flere andresemesterkurs. I perioden har bare ett språksenter arrangert slike kurs. Men språksentrene har gjennom årene også hatt gode erfaringer med overføring av undervisning fra universitet og høyskole via lyd-bilde studio, ikke minst for kurs på dette nivået. Dette verktøyet burde kunne brukes mer, og kan kombineres med det som språksentrene er svært gode på, nemlig å legge språkopplæringa inn i praktiske aktiviteter, og også å skape arenaer hvor studentene kan bruke språkkunnskapene sine. Språksentrene kunne også vurdere å samarbeide om kurs i egen regi ved hjelp av lyd-bilde-studio, fordi det for noen språksenter er problemer med å få tak i lærere med riktig kompetanse også til kurs på nybegynnernivå.

Språksentrene etterlyser en forutsigbar veg fra begynnerkurs i samisk til eksamen på universitets- og høyskolenivå. Dette gjelder både forutsigbarhet når det gjelder å få økonomisk støtte, og organisering og tilrettelegging ved universitet og høyskole.

Forutsetninga i samarbeidet med UiT er at kursdeltakerne søker om studentstatus på lik linje med ordinære studenter. Tallene viser også at det er et stort potensial for å få flere studenter til å melde seg opp til eksamen, hvis kravene til å få status som student med eksamensrett kunne forenkles.

Erfaringer viser at det for mange deltakere på begynnerkursene som arrangeres etter Samisk høgskoles kursplaner, er vanskelig å fortsette på høyere nivå. Kursplanene bør tilpasses det som kreves for å fortsette på andresemesterkurs. Det har vært vanskelig og tidkrevende å få tak i tall på hvor mange kursdeltakere som har tatt kompetansegivende eksamen på høyskole- og universitetsnivå. Både Samisk høgskole og UiT bør registrere studentene fra disse kursene på en slik måte at det for hvert år er mulig å få antall eksaminander fordelt på språksentrene.

Kompetansegivende kurs er dyre fordi de krever mange lærertimer. Språksentrene fikk i perioden 2009–2013 støtte til kursene fra 5-årig-voksenopplæringsprogrammet i regi av Samisk høgskole. Voksenopplæringsprogrammet blei finansiert fra Samefolkets fond. Fra 2013 har Sametinget også bevilget støtte til kompetansegivende kurs via aktivitetsstøtte til språksentrene. Studenter som følger kursene, har dessuten kunnet søke om stipend fra Sametinget. Alt i alt er dette en stor økonomisk satsing fra Sametinget. Det burde vært ført statistikk over hvor store beløp som bevilges til slike kurs hvert år, slik at man får oversikt over ressursbruken, og det burde også vurderes hvordan man kan utnytte midlene best mulig.

Referanser

- 5-årig-programmets rapport = Raporta. Vida jagi giellaprográmma. Sámi allaskuvla 2014.
- Alta e-post = E-post fra Sara Viktoria Andersen, daglig leder ved Alta samiske språksenter, 7.8.2015.
- Alta rapporter = Alta samiske språksenter: Aktivitetsrapporter 2009–2011. Rapport om bruk av direktetilskudd fra Sametinget 2012–2013. Utvidet årsmelding 2014.
- Antonsen, L. (2007). *Giella buolvvas bulvii*. Gáivuona sámegiela morfologijja guorahallan. Sámegeiela váldofágadutkamuš. Gielladiehtagat instituhtta. Humanisttalaš fakultehta. Romssa universitehta. [Hovedoppgave i samisk. Tromsø: Universitetet i Tromsø.] <<http://munin.uit.no/handle/10037/1210>>
- Antonsen, L., og Broch Johansen, S. (2013). Kåfjord samiske språksenter – erfaringer og minner. *Samisk skolehistorie 6. Artikler og minner fra skolelivet i Sápmi*. Karasjok: Davvi girji. <<http://skuvla.info/skolehist/giellaguov-n.htm>>
- Evenes e-post = E-post fra Kjersti Myrnes Balto, daglig leder ved Várdobáiki, 4.6.2015.
- Evenes rapporter = Várdobáiki samiske språksenter: Årsberetninger 2009–2012. Rapport om bruk av direktetilskudd fra Sametinget 2013.
- Handlingsplan for samiske språk 2009 = Arbeids- og inkluderingsdepartementet. Handlingsplan for samiske språk 2009.
- Johansen, K. (2013). Studiepoengproduksjon i samisk i høyere utdanning. I *Samiske tall forteller 6. Kommentert samisk statistikk 2013*. Rapport 1/2013. Kautokeino: Samisk høyskole.
- Kåfjord e-poster = E-post fra Inger Marie Åsli, språkkonsulent i Kåfjord kommune 12.5.2015 og 8.6.2015.
- Kåfjord rapporter = Kåfjord samisk språksenter: Årsmeldinger 2009–2012. Rapport om bruk av direktetilskudd fra Sametinget 2013.
- Lavangen e-post = E-post fra Lars Joar Halonen, leder ved Ástávuona giellagoahctie, 29.5.2015.
- Lavangen rapporter = Ástávuona giellagoahctie: Årsrapporter 2009–2013.
- Nesseby e-poster = E-poster fra Jane Juuso, prosjektleder ved Isak Saba senteret, 27.5.2015 og 15.6.2015.
- Nesseby rapporter = Isak Saba guovddáš. Rapporter om bruken av midlene 2009–2011. Rapport om bruk av direktetilskudd fra Sametinget 2012–2013.
- Nygaard, V., Varsi Balto, Á. M., Solstad, M., og Solstad, K. J. (2012). *Evaluerings av samiske språksentre*. Norut rapport 2012:6. Oppdragsgiver: Sametinget. Karasjok.
- Porsanger e-post = E-post fra Alf Nystad, daglig leder ved Samisk språk- og kultursenter, 13.5.2015.
- Porsanger rapporter = Porsanger samisk språk- og kultursenter. Årsrapporter 2006–2013.
- Rasmussen, T. (2013). Sametingets midler til samiske språk. *Samiske tall forteller 6. Kommentert samisk statistikk 2013*. Rapport 1/2013. Kautokeino: Samisk høyskole.
- Røros e-post = E-post fra medarbeider Helen Blind Brandsfjell, 20.4.2015.
- Røros rapporter = Aajege – Samien gieles- jih maahtoejarnge. Rapporter 2009–2011. Rapport om bruk av direktetilskudd fra Sametinget 2012–2013.
- Røyrvik rapport = Gielearnie. Røyrvik. Rapport om bruk av direktetilskudd fra Sametinget 2013.
- Snåsa rapporter = Gielem Nastedh. Rapport om bruk av direktetilskudd fra Sametinget 2012–2013.

Sametinget e-post = E-post fra rådgiver Kirsten Appfjell Eira, 28.5.2015.

Sametingets strategier 2015 = Sametingets strategier for samiske språksentre. Sak 057/15.

Samisk høgskoles notat = Internt notat om møtet med dei nordsamiske språksentra i Alta 3. og 4. mars 2015. Jon Todal, professor ved Samisk høgskole.

Storfjord e-post = E-post fra Silja S. Mattila, daglig leder ved Storfjord språksenter, 4.6.2015.

Storfjord rapport = Storfjord språksenter. Årsrapport 2013.

Tana rapporter = Deanu giellagáddi. Årsmeldinger 2007, 2009–2013.

Tromsø e-post = E-post fra Katarzyna Zofia Dominczak, konsulent ved Gáisi språksenter, 2.6.2015.

Tromsø rapporter = Gáisi språksenter. Årsrapporter 2009–2011. Rapport om bruk av direktetilskudd fra Sametinget 2012–2013.

Tysfjord rapporter = Árran samisk språksenter. Aktivitetsrapporter 2009–2012. Rapport om bruk av direktetilskudd fra Sametinget 2013.

Workshoprapport = Rapport – Workshop for samiske språksentre. Kautokeino 19.–20. januar 2015. Sametinget.

6 Forskningsrådene – 40 år for samisk forskning

Kari Morthensen, spesialrådgiver, Norges forskningsråd

Sammendrag

Kapitlet gir en kronologisk framstilling av den organiserte innsatsen for samisk humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning i Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (NAVF) og Norges forskningsråd, og hvordan enkelte fokusområder har vært behandlet i de ulike programmene.

Rådet for humanistisk forskning (RHF) i NAVF startet det første forskningsprogrammet, som gikk over ti år og var RHF's mest langvarige program. Forskningsrådssystemet har hittil finansiert tre program. To av dem var tiårige – det ene løper fortsatt, men er i avslutningsfasen –, ett var femårig. Mellom programperiodene har rådene avsatt midler til samisk humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning, men med mindre organisert styring og oppfølging enn i programmene. Samlet budsjett til programmer og avsetninger har hittil vært 167 mill. kroner.

Det første forskningsprogrammet dreide seg i større grad enn de to senere om særskilte problemstillinger knyttet til oppbygging av samisk forskning og forskningsmiljøer. Programmet benyttet flere spesielle virkemidler, blant annet et eget delprogram for vitenskapsteori og varierte former for institusjonsstøtte ut fra konkrete behov. Det neste programmet, som startet omtrent ti år etter at det første var avsluttet, utlyste enkelte ganger spesielle virkemidler, for eksempel kompetansehevingstøtte til høyskolene. Det nåværende programmet har stort sett benyttet seg av de virkemidlene resten av Forskningsrådet bruker. Man anser at de samiske forskningsmiljøene i mindre grad har behov for særskilte ordninger nå, med unntak av individuelle doktorgradsstipend, som Forskningsrådet ellers stort sett har gått bort fra. I alt har forskningsrådssystemet i løpet av disse 40 årene tildelt 34 doktorgradsstipend, fem av dem som deler av større forskningsprosjekt.

Når det gjelder tematikk, fokuserte man i NAVF på samisk forskning i de tradisjonelle forskningsfagene, men senere har de samiske forskningsprogrammene vært opptatt av tema og problemstillinger som omfatter flere humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag. Samisk språk har imidlertid vært viet stor oppmerksomhet i alle programmene. Det gjelder også de små samiske språk- og kulturområdene, og etter hvert er det gitt støtte også til prosjekt som har samiske språk og kulturer utenfor Norge som forskningsfelt.

Et særtrekk ved forskningsrådenes holdning til samisk forskning er at det fra 1976 til i dag har vært avsatt midler uten opphold, også i «mellomperiodene» mellom programmer. Innenfor humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning ellers i forskningsrådene har det ikke vært vanlig å sørge for slik kontinuitet på felt der man har hatt tidsbegrensete programmer. Statistikken er utarbeidet spesielt for denne artikkelen og har ikke vært publisert tidligere. Noen utvalgte prosjekt fra de to siste programmene presenteres i rammer.

6.1 Innledning

Forskningsrådene i Norge har en lang tradisjon for satsing på samisk forskning i humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag.³¹ Den første øremerkingen av midler til samisk humanistisk forskning startet i 1976, og det første forskningsprogrammet så dagens lys i 1981. Derfra fram til i dag går det en ubrutt linje med forskningsprogrammer og -satsinger innenfor disse fagene. Norge er det eneste landet som kan vise til målrettet satsing på samisk forskning over så lang tid. Programmenes varighet, innretning og budsjett har variert, og det vil jeg belyse i denne artikkelen.

Forskjellige programmer og satsinger i forskningsrådssystemet har finansiert samiskrelatert forskning innenfor sine tema. Også innenfor «fri prosjektstøtte» er det tildelt midler til samiske forskningsprosjekt. I denne artikkelen vil jeg imidlertid bare se på de programmene som eksplisitt har påtatt seg ansvar for å rekruttere til og utvikle samisk forskning og samiske forskningsmiljøer, altså de humanistiske og samfunnsvitenskapelige programmene og satsingene.

6.1.1 Hva er et forskningsprogram?

Forskningsrådet organiserer mange av oppgavene sine i tidsbegrensete programmer. Dette bidrar til å målrette innsatsen mot spesielt prioriterte områder og fremmer koordinering, samarbeid og informasjonsutveksling mellom ulike forskningsmiljøer. Et forskningsprogram har et styre som styrer etter en programplan, påser at programmets prosjekt bidrar til å oppfylle programmets målsettinger og følger opp prosjektene underveis.

Forskningsrådets programmer kan ha som siktemål å frambringe anvendbare forskningsresultater, men Rådets grunnforskningsprogrammer har gjerne bredere målsettinger og omfatter ofte rekruttering til forskningsfeltet og bidrag til langsiktig oppbygging av forskningsmiljøer. Alle programmene for samisk forskning har vært grunnforskningsprogrammer.

6.1.2 Datamaterialet

Av tidsmessige og praktiske årsaker er datagrunnlaget for artikkelen begrenset til det som i dag foreligger i Norges forskningsråd. Om perioden 1976–80 foreligger det ingen opplysninger, og det er sparsomt med informasjon om den samfunnsvitenskapelige satsingen 1983–93. Den øvrige virksomheten er imidlertid forholdsvis godt dokumentert. Takket være den grundige evalueringen av programmet «Samisk og kvensk språk, historie og kultur» (se 6.2.1.1) er dette programmet atskillig bedre dokumentert enn den påfølgende perioden uten organisert program.

³¹ I perioden 1945 til 1993 ble det opprettet fem forskningsråd i Norge: Norges teknisk-naturvitenskapelige forskningsråd (NTNF, fra 1945), Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (NAVF, fra 1949), Norges fiskeriforskningsråd (NFFR, også fra 1949), Norges landbruksvitenskapelige forskningsråd (NLVF, fra 1972) og, fra 1987, Norges råd for anvendt samfunnsforskning (NORAS), som utgikk fra Rådet for forskning for samfunnsplanlegging (RFSP) i NAVF. Det var Rådet for humanistisk forskning i NAVF som begynte å øremerke midler til samisk forskning. Denne øremerkingen ble senere erstattet av et program, og det ble også øremerket midler til studentstipend i samfunnsvitenskap innenfor Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning i NAVF. I 1993 ble alle rådene slått sammen til Norges forskningsråd. Det var NAVFs satsing på samisk forskning som dannet grunnlaget for programmene for samisk forskning i Norges forskningsråd.

Deretter stiger datakvaliteten igjen, i takt med økende krav til registrering av og rapportering fra offentlig virksomhet.

Tabellene gir oversikt over prosjekt og prosjekttyper fordelt på fag og institusjoner, unntatt for perioden 1994–2000, der det ikke foreligger opplysninger om fagfordeling. De er begrenset til tildelinger som anses som direkte rekrutterende eller kompetanseoppbyggende. Andre tiltak, som gjesteforsker-, professor II- og utenlandsstipend, arrangements- og publiseringsstøtte er ikke tatt med. Prosjekttypene er ført opp med de betegnelsene de hadde i det tidsrommet tabellen gjelder for. «Hovedfagsstipend» har for eksempel skiftet navn til «studentstipend» og senere «mastergradsstipend» i løpet av de årene artikkelen omhandler.

For de to programmene i Norges forskningsråd er det også tatt med tabeller som viser hvilke prosjekttyper som ble utlyst år for år i programperiodene. Slike opplysninger har det ikke vært mulig å skaffe for de andre periodene.

I løpet av de årene som omfattes av denne artikkelen, har både tenkningen og terminologien knyttet til forskningsbevilgninger endret seg. Det har også organiseringen, så vel av departementene som av forskningsrådssystemet³². Jeg redegjør kortfattet for dette der jeg mener det er nødvendig.

6.2 Kronologisk gjennomgang av programmer og satsinger

6.2.1 1981–1993

6.2.1.1 «Samisk og kvensk språk, historie og kultur» (1981–1990)

Rådet for humanistisk forskning (RHF) i NAVF startet i 1981 et program for forskning i samisk og kvensk språk, historie og kultur. Bakgrunnen var at *Humaniorautredningen*³³, et stort arbeid som RHF fikk utarbeidet i 1973–76, viste at kulturstudier blant etniske minoriteter var et underforsket område i Norge. Rådet hadde bevilget nærmere 3 mill. kroner til studier av samiske forhold i 1976–80, og nå vedtok man å sette i gang et tiårig forskningsprogram for

³² I grunnforskningsrådet NAVF var den humanistiske og den samfunnsvitenskapelige forskningen organisert i hvert sitt råd, Rådet for humanistisk forskning (RHF) og Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning (RSF). De to rådene satset hver for seg på samisk forskning (se 2.1.1 og 2.1.2). Etter sammenslåingen av alle forskningsrådene (se 1.1) ble den humanistiske og den samfunnsvitenskapelige forskningen samordnet i ett område, og satsingen på samisk forskning ble også samorganisert. I dagens forskningsråd, Norges forskningsråd, har de samiske forskningsrådsprogrammene vært finansiert av Divisjon for vitenskap, som har ansvar for grunnforskning på alle felt. Programmene for samisk forskning har likevel vært begrenset til humaniora og samfunnsvitenskap.

³³ *Humaniorautredningen*, Norges allmennvitenskapelige forskningsråd, Rådet for humanistisk forskning, Oslo 1976

minoritetskulturforskning fra 1980.³⁴ En så langvarig programsatsing hadde RHF ikke finansiert før. Initiativtakeren var daværende ordfører i RHF, John Herstad, som var professor i historie ved Universitetet i Tromsø og sto nærmere samiske og kvenske forhold enn de fleste andre rådsmedlemmene. Rådet innhentet notater fra 15 forskere i ulike fag, der de redegjorde for forskningsbehov i fagene, og professor Narve Bjørge, som også satt i RHF, sammenfattet³⁵ disse notatene og presenterte forslag til tiltak og prioriteringer.

På bakgrunn av dette forarbeidet ble programmet utformet med tre delprogrammer:

- et vitenskapsteoretisk program for humanistisk orientert minoritetsforskning, som skulle gjennomføres først, som støtte for de to påfølgende forskningsprogrammene
- et forskningsprogram for kvensk språk, historie og kultur
- et rekrutterings- og forskningsprogram for samisk språk, historie og kultur

Programmet ble avsluttet med en satsing på institusjonsstøtte.

I denne artikkelen omtales bare de samiskrelevante delene av programmet.

Flere av de fagnotatene som inngikk i grunnlaget for forskningsprogrammet, påpekte at urfolksforskningen skal skje på urfolks egne premisser. Denne problemstillingen ble ikke eksplisitt omtalt i programmet, men det vitenskapsteoretiske programmet, som i realiteten var ett prosjekt, var ment å skulle arbeide med slike spørsmål. Det ble publisert flere artikler fra prosjektet, og de spilte en viktig rolle i den offentlige debatten om minoriteter og minoritetsforskning.

Tabell 6.1 Prosjekttyper i «Samisk og kvensk språk, historie og kultur» (samisk del) fordelt på institusjoner

	Hoved- fags- stipend	Ut- dan- nings- stipend	Dr. art.- stipend	Prosjekt- støtte	Forsker- stipend	Institu- sjons- støtte	SUM
Univ. i Tromsø	13	3		4		1	21
Samisk høyskole						1	1
Nordisk samisk institutt				1	2	4	7
Univ. i Oslo	3			1	1		5
Univ. i Bergen			1				1
Univ. i Trondheim	1			2	1	1	5
Bodø DH				1			1
Alta lærerhøgskole					1		1
Statens lærerhøgskole i forming	1						1
Norsk Folkemuseum				1			1
Ukjent institusjonstilknytning	2			1			3
SUM	20	3	1	11	4	7	46

³⁴ *Evalueringsrapport for forskningsprogrammet Samisk og kvensk språk, historie og kultur*, Norges allmennvitenskapelige forskningsråd 1992, ISBN 82-7216-798-0

³⁵ «Oppsummerende notat til Rådet for humanistisk forskning om 'Fagleg utviklingsprogram for samisk og kvensk språk, historie og kultur', Tromsø, oktober 1980»

Tabell 6.2 Prosjekttyper i «Samisk og kvensk språk, historie og kultur» (samisk del) fordelt på fag

	Hoved- fags- stipend	Ut- dannings- stipend	Dr. art. ³⁶ stipend	Prosjekt- støtte	Forsker- stipend	Institu- sjons- støtte	SUM
Antropologi	1		1		1		3
Arkeologi	2						2
Etnologi	1						1
Filosofi					1		1
Historie	6	2		6	1	2	17
Kunsthistorie	3			1			4
Litteraturvitenskap	1						1
Medievitenskap					1		1
Pedagogikk						1	1
Religionsvitenskap	1						1
Språkvitenskap	4			2		2	8
Statsvitenskap	1				1		2
Tverrfaglig		1			1	2	4
SUM	20	3	1	9	6	7	46

Tabell 6.3 Prosjekt i «Samisk og kvensk språk, historie og kultur» (samisk del) fordelt på fag og institusjoner

	NSI	Samisk høg- skole	Univ. i Tromsø	Univ. i Oslo	Univ. i Trond- heim	Univ. i Bergen	Bodo DH	Alta lærer- høg- skole	Statens lærer- høgsk. i form- ing	Norsk Folke- - mus- eum	Ukj. inst.- til- knyt- ning	SUM
Antropologi			1	1		1						3
Arkeologi			2									2
Etnologi				1								1
Filosofi	1											1
Historie	2		10	1	2		1					16
Kunst- historie	1								1		2	4
Litteratur- vitenskap			1									1
Medieviten- skap								1				1
Pedagogikk		1										1
Religions- vitenskap				1								1
Språkviten- skap	4		4	1							1	10
Statsviten- skap			1							1		2
Tverrfaglig			2			1						3
SUM	8	1	21	5	3	1	1	1	1	1	3	46

³⁶ Dr.art. var på den tiden en ny type doktorgrad som man ønsket fokus på også i samisk sammenheng. Støtte til dr.philos.-avhandlinger ble gitt som forsker- eller utdanningsstipend.

Tabell 6.4 Prosjekttyper i «Samisk og kvensk språk, historie og kultur» (samisk del) fordelt på kjønn

	Kvinner	Menn	SUM	Merknader
Hovedfagsstipend	9	11	20	
Dr.art.-stipend		1	1	
Utdanningsstipend ³⁷	1	2	3	
Prosjektstøtte	7	15	22	11 prosjekt, 5 av dem omfattet flere personer
Forskerstipend	1	3	4	
Institusjonsstøtte	3	6	9	7 bevilginger
SUM	21	38	59	

Det har ikke vært mulig å bringe fram opplysninger om utlysingspraksis i dette programmet. Programmet ble evaluert³⁸ av et utvalg under ledelse av professor Evert Baudou, Umeå universitet. Utvalget gjorde et svært grundig arbeid og drøftet både programmets målsetting, delprogrammene og enkeltresultater. De uttalte seg positivt om målsettingen og tanken bak delprogrammene, men påpekte at et så stort og mangfoldig forskningsprogram burde hatt en tydeligere, overordnet ledelse med større ansvar fra starten. (En slik overordnet ledelse kom først på plass i 1984.) Institusjonsstøttefasen, som var den siste, mente de imidlertid hadde vært meget godt ledet og svært vellykket.

Utvalget mente at det var gode, men for få prosjekt innenfor samisk språkforskning som ga grunnlag for videre forskning og kunne bli interessante også i et internasjonalt minoritetsspråkforskningsspektiv. Innenfor arkeologi og etnologi hadde programmet styrket forskningsmiljøene, bidratt til god kompetanseoppbygging og aktualisert større etnisk bevissthet. Utvalget var også fornøyd med resultatene innenfor historie og samfunnsvitenskap, det ble påpekt at prosjektene hadde gitt viktig kunnskap som kunne bedre beslutningsgrunnlaget for myndighetene.

Utvalget understreket at programmet hadde lyktes både i å støtte yngre forskere og bygge opp institusjonene, og at norsk samisk forskning var utviklet mye lengre enn tilsvarende forskning i Sverige. Men generelt påpekte det behovet for aktivt samarbeid, både nordisk og bredere internasjonalt, gjerne i form av nettverk.

Utvalget konkluderte med at programmet hadde skapt en ny situasjon, både forskningspolitisk og kulturpolitisk. Samene var i større grad enn tidligere blitt subjekt i den samiske forskningen.

6.2.1.2 «Samiske/samisk-norske studier» (innsatsområde innenfor samfunnsvitenskap 1983–93)

Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning (RSF) i NAVF hadde også en satsing på samisk forskning. Den var i utgangspunktet rettet mot hovedfagsstudenter, fortrinnsvis samer, som støtte til hovedoppgaver om samiske/samisk-norske forhold. Det ble tildelt to–tre stipend årlig. Antall studentstipendiaten var i underkant av 25. RSF støttet også et forskningsprogram om

³⁷ Mens et dr.art.-stipend hadde en doktoravhandling som siktemål, kunne utdanningsstipendene bidra til ulike former for kompetanseutvikling – doktoravhandlinger, artikkelproduksjon eller annet. Denne prosjektypen er ikke lenger i bruk.

³⁸ *Evaluering av forskningsprogrammet Samisk og kvensk språk, historie og kultur*, Norges allmennvitenskapelige forskningsråd 1992, ISBN 82-7216-798-0

samiske forhold ved Universitetet i Tromsø og en forskerveileder ved Nordisk samisk institutt (NSI). I alt bevilget RSF noe over 3 mill. kroner til denne satsingen.

6.2.2 1994–2000

I 1993 ble alle forskningsrådene i Norge slått sammen til ett råd. De to programmene for samisk forskning som var finansiert av NAVF, ble ikke umiddelbart fulgt opp av nye programmer. Det skyldtes nok først og fremst det omfattende arbeidet med omorganiseringen av forskningsrådssystemet, men også et ønske om å forholde seg systematisk til dette feltet i det nye rådet. Norges forskningsråd avsatte likevel årlig 3–3,5 mill. kroner til samisk humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning. Midlene ble utlyst en til to ganger i året, som en slags fri prosjektstøtte innenfor samisk humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning. I perioden 1994–2000 ble det utlyst student- og doktorgradsstipend, senior- og gjesteforskerstipend, støtte til forskerprosjekt og professor II-stillinger, publiserings- og arrangementsstøtte, utenlandsstipend, reise- og nettverksstøtte, og det ble tildelt midler innenfor alle støtteformene, i alt ca. 23 mill. kroner.

Tabell 6.5 Prosjekttyper 1994–2000 fordelt på institusjoner

	Student- stipend	Doktorgrads- stipend	Forsker- prosjekt	SUM
Nordisk samisk institutt	11	5	3	19
Samisk høyskole	1			1
Samisk nærings- og utviklingssenter		2	1	3
Univ. i Oslo			1	1
Univ. i Bergen	1		1	2
Høgskolen i Tromsø	1			1
Høgskolen i Bodø		1		1
Norges fiskerihøgskole	1			1
Nordisk samisk institutt			2	2
Barnevernets utviklingssenter Nord-Norge			1	1
NOVA		1		1
Menighetsfakultetet	1			1
Norges forskningsråd	4	1		5
SUM	20	10	9	39

Tabell 6.6 Prosjekttyper 1994–2000 fordelt på kjønn

	Kvinner	Menn	Ukjent	Totalt
Studentstipend	10	6	4	20
Doktorgradsstipend	3	7		10
FoU-prosjekt		2	7	9
SUM	12	14	13	39

Det har ikke vært mulig å skaffe tilstrekkelige opplysninger om prosjektenes fordeling på fag i denne perioden til at det gir mening å publisere dem her.

6.2.2.1 Urfolksnettverket

I perioden 1997–2001 delfinansierte Norges forskningsråd det såkalte Urfolksnettverket. Nettverket hadde samisk problematikk, urfolks- og minoritetsproblematikk som overordnet ramme og var et samarbeidstiltak mellom Senter for samiske studier ved Universitetet i Tromsø, Samisk høyskole og daværende Nordisk samisk institutt. Nettverket fikk stor betydning og er mye omtalt i samisk forskningssammenheng. Nettverkets målsettinger var å

- utdanne flere samiske og samiskspråklige forskere
- bidra til bedre kommunikasjon mellom forskere
- bidra til økt faglig progresjon og kvalitet
- bidra til økt bruk av samisk språk i forsknings- og formidlingssammenheng
- bidra til å utvikle adekvat kunnskap om det samiske samfunnet, slik at en kulturell og rettslig pluralisme kunne utvikles i nasjonalstaten
- styrke urfolksforskningen generelt og bidra til økt erkjennelse av verdien av urfolks egen kunnskap

Nettverket var organisert med kjernegrupper rundt en ansvarlig forsker, en sentralfunksjon med forskningsleder, styringsgruppe og sekretariat. Forskningsrådet bidro med finansiering av en halv forskningslederstilling, men konkrete forskningsprosjekt måtte det søkes støtte til fra andre kilder, i og utenfor Forskningsrådet.

Urfolksnettverket mente selv³⁹ at det hadde virket til en generell oppjustering av interessen for samarbeid ved de deltakende institusjonene. De påpekte at dette hadde vært spesielt viktig for de samiske institusjonene, fordi de ofte hadde opplevd å være i en dobbelt minoritetssituasjon, både som representanter for samiske interesser og som små institusjoner. De framhevet også at doktorgradsseminarene deres hadde bidratt til en felles forståelseshorisont for studenter som arbeidet med en akademisk grad på høyere nivå.

Utredningen «Langs lange spor»⁴⁰ vurderte nettverkets arbeid slik: «Nettverket har bidratt til å styrke informasjon om forskningsbehov innen det samiske samfunnet og informasjon om pågående forskning, samtidig som prosjektet har fokusert på organisering og styring av forskning for å fremme likeverdighet mellom samene og andre folk.» Under henvisning til Urfolksnettverket anbefalte utvalget at det burde opprettes et nettverk for samisk forskning, og at et slikt nettverk burde søke samarbeid med forskningsmiljøer i de andre nordiske landene.

6.2.2.2 Forspill til et nytt forskningsprogram – utredninger

I stortingsmeldingene nr. 36 *Forskning for fellesskapet* og 52 *Om norsk samepolitikk* (1992–93) ble Sametinget og Forskningsrådet bedt om i fellesskap å utrede forhold knyttet til samisk forskning. Sametinget og Forskningsrådet ble enige om å ta for seg hver sine aspekter av utredningsarbeidet: Sametinget utredet styring, finansiering og organisering av samisk forskning, mens Forskningsrådet tok for seg hovedtrekk og behov innenfor forskningen.

Sametingets utredning⁴¹ var konsentrert om rammebetingelsene og de organisatoriske utfordringene for samisk forskning og inneholdt derfor en del forslag som ikke var direkte relevante for et program i Forskningsrådet, men også refleksjoner om forholdet mellom det

³⁹ Egenevaluering i brev til Forskningsrådet, 22.2.2000

⁴⁰ «Langs lange spor – om samisk forskning og høyere utdanning», utredning avlevert Kunnskapsdepartementet 20.6.2012

⁴¹ «Utredning om samisk forskning avgitt Sametinget 5. desember 1996»

samiske samfunnet og forskningen, behovet for samisk språk i forskningen og behovet for å rekruttere samer til forskning. Disse refleksjonene ble brakt med inn i programmet. Utredningen påpekte også at det samiske samfunnet hadde forskningsbehov som ikke kunne dekkes i et program som bare skulle omfatte kultur- og samfunnsforskning, men at for eksempel helseforskning burde inkluderes.

Forskningsrådets utredning⁴² tok for seg behovene innenfor forskningen: kunnskapsbehov, faglige fokusområder, rekruttering, forskerutdanning, faglige nettverk, mobilitet og internasjonalisering. Utredningen ble gjennomført av Området for kultur og samfunn i Forskningsrådet, og de fleste av de tiltakene som ble foreslått, gjaldt forhold innenfor kultur- og samfunnsforskningen. Utredningen redegjorde for forskningsbehov innenfor en rekke tradisjonelle forskningsfag. Dessuten påpekte den behovene for rekruttering og kompetanseoppbygging, med særlig vekt på studentstipend og på manglende tilbud om samiske emner i doktorgradsutdanningen. Tradisjonell kunnskap, registrering av kulturhistorisk kildemateriale og behovene i museumssektoren ble også omtalt. Ett kapittel var viet etiske problemer i samisk forskning, sør-, lule- og østsamene ble løftet fram, og ett kapittel omhandlet internasjonal orientering innenfor samisk forskning. I likhet med Sametingets utredning la også denne til grunn at samene i størst mulig grad skulle styre sin egen utvikling, og at samene hadde behov for forskning på alle de områdene som kunne bidra til å videreutvikle det samiske samfunnet.

6.2.2.3 Hva er samisk forskning – i Forskningsrådet?

Spørsmålet om hvordan man skulle definere «samisk forskning», ble også tatt opp i Forskningsrådets utredning. Rådet beskrev sin holdning til definisjonsspørsmålet slik:

Forskningsrådet ser det ikke som avgjørende for sin finansiering av forskning på feltet at det foreligger en allment akseptert definisjon av samisk forskning. Forskningsrådet vil kunne finansiere forskning som er relevant for det samiske samfunnet og forskning om samiske forhold som er av interesse også for andre enn samer. Forskningsrådet vil bidra til å rekruttere samer til forskning, men vil ikke stille som betingelse for å finansiere prosjekter under betegnelsen «samisk forskning» at forskningen utføres av samer – selv om man erkjenner at det i en del tilfeller kan høyne forskningens kvalitet at forskerne selv er samer. (s. 5)

Denne pragmatiske holdningen til definisjonsspørsmålet har ligget til grunn for Forskningsrådets finansiering av samisk forskning siden den gangen. Det betyr ikke at man ikke, særlig i rekrutteringssammenheng, har etterspurt samisk bakgrunn hos søkerne. Kvaliteten på forskningen har imidlertid alltid gått foran spørsmålet om søkerens etnisitet.

6.2.2.4 Handlingsplan

Forskningsrådet brukte disse to utredningene som bakgrunn for å utarbeide en handlingsplan for samisk forskning⁴³, som ble vedtatt av hovedstyret i september 2000. Handlingsplanen la vekt på nettverk og samarbeidstiltak, både med og mellom forskningsinstitusjoner og relevante politiske organer, og på arbeid med etiske problemstillinger. I tillegg til aktivt arbeid for å inkludere samisk forskning i Forskningsrådets programmer og tiltak generelt omfattet handlingsplanen et program for samisk humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning, som startet året etter, se 6.2.4.

⁴² «Samisk forskning. Forskningsrådets utredning november 1998»

⁴³ «Forskningsrådets satsing på samisk forskning – handlingsplan vedtatt av Hovedstyret 6. september 2000»

6.2.3 Hvor ble det av kvenene?

Med ratifiseringen av ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater i 1990 anerkjente Norge samene som urfolk. Kvenene fikk status som nasjonal minoritet, sammen med romanifolket, rom, jøder og skogfinner i Stortingsmelding nr. 15 (2000–2001) Nasjonale minoriteter i Norge – Om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogfinnar. Stortingsmeldingen var en oppfølging av at Norge hadde ratifisert Europarådets konvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter i 1998. Da Norges forskningsråd utredet bakgrunn for å starte et nytt program for samisk forskning, fant man derfor at det ikke var naturlig å innlemme kvenene i dette. Man etablerte en egen satsing for kvensk forskning, som løp i perioden 1993–2010, med avsetninger på 1–1,5 mill. kroner årlig fram til 20008. Satsingen ble først administrert av Forskningsrådet og fra 2003 av Universitetet i Tromsø. Etter dette har Forskningsrådet ikke øremerket midler til kvensk forskning, men er i dialog med Kommunal- og moderniseringsdepartementet om en mulig satsing på forskning om nasjonale minoriteter.

6.2.4 2001–2005

6.2.4.1 «Program for samisk forskning» – bakgrunn

Grunnlaget for å starte et program for samisk forskning i Norges forskningsråd fant man i flere dokumenter: Stortingsmelding nr. 41 (1996–97) *Om norsk samepolitikk*, Stortingsmelding nr. 39 (1998–99) *Forskning ved et tidsskille* og NOU 2000: 3 *Samisk lærerutdanning – mellom ulike kunnskapstradisjoner*, Forskningsrådets egen handlingsplan og de nevnte utredningene fra Sametinget og Forskningsrådet om samisk forskning.

6.2.4.2 Programplan

Programplanen til «Program for samisk forskning» problematiserte forskernes utgangspunkt og bakgrunn mer eksplisitt enn NAVF-programmet:

Den kunnskapen som frambringes gjennom forskning, er, som all annen kunnskap, preget av forskernes bakgrunn, kjønn og synsvinkler. At også forskningsresultater er «posisjonert kunnskap», blir særlig framtreddende i forhold til forskning i urfolkssamfunn. Etter hvert som forskning har fått økt betydning for å forstå utviklingen i det samiske samfunnet, stilles det i stadig større grad spørsmål ved forskningens selvfølgeligelige autoritet. [...] Debatten om grunnlagsspørsmål anskueliggjør at forskerens utikikkspunkt er av sentral betydning for så vel temavalg som tolkningshorisont. Fra en «utenfra-posisjon» vil gjerne spørsmål om «hva det er som særpreger og utskiller samisk kultur og samfunn» og «hvordan samer påvirkes av samfunnet generelt», være interessant. Bak denne typen spørsmål, som fokuserer samers «forskjellighet», ligger det et uuttalt «oss» og en uproblematisk målestokk eller standard der majoritetssamfunnet utgjør normaltilstanden. Fra en «innenfra-posisjon» er det ikke nødvendigvis slik at det alltid er «det norske» som er referanserammen. Det er derfor en sentral utfordring for samisk forskning å åpne for tolkningshorisonter som ikke nødvendigvis har et interetnisk eller minoritetsmajoritetsperspektiv. Det vil være viktig å bidra til å bygge opp et perspektiv på forskning ut fra samiske erfaringer, begreper og verdier.⁴⁴

I overensstemmelse med dette skulle programmets forskning sentreres rundt to hovedområder, også forankret i henholdsvis et innenfra- og et utenfraperspektiv: «Samisk selvartikulering: uttrykk og betingelser» og «Samisk samfunnsliv: relasjonelle og institusjonelle aspekter». På selvartikuleringsområdet skulle programmet finansiere forskning om samiske språk, litterære uttrykk som joik, sagn, myter og fortellinger, samisk fortid, moderne kulturuttrykk og offentlighet, og samiske barn og unges sosiale arenaer og artikulering. Forskning på relasjoner

⁴⁴ «Program for samisk forskning. Programplan», s. 4

og institusjoner skulle omfatte miljø- og forvaltningsproblematikk, ressursutnytting, rettsstilling, moderne samiske institusjoner, politikktutforming, og institusjonaliseringen av næringsutviklingen. Forskning på den samiske helse- og sosialtjenesten var også til en viss grad omfattet av programmet, men det ble understreket at muligheten til å satse på dette feltet ville være avhengig av finansiering fra flere kilder enn dem programmet i utgangspunktet hadde tilgang til.

Programmets hovedmål var å rekruttere og stimulere til forskning som kunne gi ny forståelse og nye perspektiver, og dessuten stimulere til tverrfaglig og fler-institusjonelt samarbeid innenfor samisk forskning. Programmet skulle både ivareta og utvikle fagfelt, forskningsfelt og -miljøer med svakere forskningstradisjoner enn de etablerte, og dessuten bidra til å bygge et kunnskapsgrunnlag til nytte både for samiske og norske beslutningstakere. Elleve delmål skulle bidra til å realisere hovedmålet.

Programmet ville benytte alle de støtteformene Forskningsrådet vanligvis benyttet i grunnforskningssammenheng. I tillegg ville programmet benytte enkelte mindre særordninger, som «avslutningsstipend» i form av seks måneders lønn for forskere som ønsket å fullføre et forskningsarbeid eller vitenskapelige artikler. Og forskere og studenter med behov for å lære samisk i forbindelse med forskningen sin skulle kunne søke «kompetansehevingsstipend» for 6–12 måneder.

6.2.4.3 Finansiering og drift av programmet

I utgangspunktet var programmet finansiert fra Forskningsrådets «generelle midler», det vil si de midlene Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet stilte til Rådets frie disposisjon, og med midler fra Kommunaldepartementet, som har det overordnede ansvaret for samepolitikken i Norge. Programstyret forsøkte å få flere departementer til å bidra, siden flere av de områdene programmet ønsket å finansiere forskning innenfor, hørte inn under andre departementers ansvarsfelt. Disse forsøkene førte imidlertid ikke fram, så Sametingets ønske om å utvide programmet til å omfatte flere fagområder enn humaniora og samfunnsvitenskap (se 6.2.2.2) lot seg derfor ikke etterkomme. Samlet budsjett for programmet var 35,2 mill. kroner.

Programmet finansierte i alt 52 prosjekt og 17 mindre tildelinger i forbindelse med Forskningsdagene⁴⁵. Fire universiteter, fem høyskoler, fem forskningsinstitutter, tre museer, tre forlag og fire andre institusjoner fikk midler fra programmet. Dette anså programstyret som en god spredning, gitt intensjonen om å bygge opp samisk forskning også ved institusjoner som i mindre grad hadde vært engasjert på feltet tidligere.

⁴⁵ Forskningsdagene er en nasjonal, årlig festival for forskningsformidling. Festivalen startet i 1995 på initiativ fra Norges forskningsråd. I løpet av halvannen uke viser alle typer forsknings- og kunnskapsbaserte institusjoner fram sin virksomhet for allmennheten. Arrangementene er gratis for publikum og spenner fra demonstrasjoner, utstillinger og debatter til båtturer, quizer og «forsker grand prix»-show. De siste årene har ca. 200 institusjoner over hele landet deltatt som arrangører.

Tabell 6.7 «Program for samisk forskning» – utlysninger og tildelinger fordelt på år

År	Søknadstyper utlyst	Særskilt oppmerksomhet	Søknader	Innvilget
2001	Forskerprosjekt inntil 1 år, studentstipend		23	8
2002	Forskerprosjekt, dr.grads- stipend, studentstipend	Store prosjekt med rekruttering. Sedvaner og rettigheter, kvinneperspektiv, utvikling av samiske institusjoner	25	10
2003, første utlysning	Dr.grads- studentstipend og		6	3
2003, andre utlysning	Forskerprosjekt, postdoktor-, doktorgrads- og studentstipend, gjesteforsker-, utenlands- og avslutningsstipend, kompetanseheving (særskilt i høyskolene), formidling under Forskningsdagene		42 + Forsknings- dagene 10	13 + Forsknings- dagene 8
2004	Forskerprosjekt, student-, gjesteforsker- og avslutningsstipend, kompetanseheving, formidling (nettverk, publisering, arrangement, også Forskningsdagene)	Samisk offentlighet, ressursutvikling, rettsstilling	27 + Forsknings- dagene 9	7 + Forsknings- dagene 6
2005, første utlysning	Studentstipend, publisering o.a. formidling, også Forskningsdagene	Publisering på samisk; for programmets prosjekt alle typer formidling på samisk, norsk og engelsk	5	3
2005, andre utlysning	Forskerprosjekt, doktorgradsstipend, studentstipend, publisering, annen formidling Forskningsdagene	Positivt hvis rekrutteringseffekt og hvis samisk er originalspråk i forskningen Positivt hvis samisk er originalspråk i forskningen På norsk, samisk el. annet internasjonalt språk På samisk, norsk, engelsk – særskilt interesse hvis samisk er hovedspråk og formidles til det samiske samfunnet På norsk el. samisk, gjerne til barn + ungdom om utdanningsmuligheter, samarbeidstiltak, kreativ formidling	21 + Forsknings- dagene 4	8 ⁴⁶ + Forsknings- dagene 3
	Ordinære søknader og bevilgninger		149	52
	+ Forskningsdagene		23	17
SUM			172	69

⁴⁶ Inkludert delfinansiering av et doktorgradsstipend

Tabell 6.8 «Program for samisk forskning» – prosjekttyper fordelt på institusjoner

	Student-stipend	Doktorgrads-stipend	Postdoktor-stipend	Forsker-prosjekt	SUM
Universitetet i Tromsø	9	1	1		11
Samisk høyskole	2	1		2	6
Nordisk samisk institutt (NSI)		1		2	3
Univ. i Oslo		2		1	3
Univ. i Bergen	1	3			4
NTNU	1				1
Høgskolen i Tromsø	1				1
Høgskolen i Telemark	1				1
Norut samfunnsforskning				1	1
Norut NIBR Finnmark		1		2	3
NUPI				1	1
Arran				1	1
Norges forskningsråd		1			1
SUM	15	10	1	10	36

Tabell 6.9 «Program for samisk forskning» – prosjekttyper fordelt på fag

	Student-stipend	Doktorgrads-stipend	Postdoktor-stipend	Forsker-prosjekt	SUM
Antropologi	2	2		1	5
Arkeologi		1	1		2
Helsevitenskap	1				1
Historie	2				2
Kunsthistorie	3				3
Litteraturvitenskap	1				1
Medievitenskap				1	1
Off. administrasjon	1				1
Religionsvitenskap	2				2
Rettsvitenskap				1	1
Språkvitenskap	2	2		2	6
Statsvitenskap	1	1		1	3
Økonomi				1	1
Fler- og tverrfaglig		4		3	7
SUM	15	10	1	10	36

Tabell 6.10 «Program for samisk forskning» – prosjekt fordelt på fag og institusjoner

	NSI	Sam-isk høg- skole	U i Tromsø	U i Os- lo	NTNU	Arran	Forsk- nings- rådet	Norut NIBR Finn- mark	Norut samf.- forsk- ning	U i Ber- gen	Høgsk. i Tele- mark	S U M
Antropologi			3					1		1		5
Arkeologi			1	1								2
Helsevitenskap			1									1
Historie			1		1							2
Kunsthistorie		1	1								1	3
Litteraturvitenskap			1									1
Medievitenskap	1											1
Off.ad-min.		1										1
Religionsvitenskap			2									2
Rettsvitenskap	1		1									2
Språkvitenskap	1	3	1									5
Statsvitenskap								2		1		3
Økonomi	1											1
Tverrfaglig				2		1	1		1	2		7
SUM	4	5	12	3	1	1	1	3	1	4	1	36

Tabell 6.11 «Program for samisk forskning» – prosjekttyper fordelt på kjønn

Søknadstype	Kvinner	Menn	Totalt
Studentstipend	12	3	15
Doktorgradsstipend	8 ⁴⁷	2	10
Postdok.-stipend	1		1
Forskerprosjekt	3	7	10
SUM	24	12	36

6.2.4.5 Evaluering

Programmet ble sluttevaluert av programstyret selv, i overensstemmelse med det som da var evalueringspraksis i Forskningsrådet. Programstyret erklærte seg tilfreds med dekningen av hovedtemaet «Samisk samfunnsliv: relasjonelle og institusjonelle aspekter», der prosjekt innenfor arkeologi, historie, pedagogikk, rettsvitenskap, sosialantropologi, statsvitenskap, sykepleievitenskap, økonomi og flere tverrfaglige prosjekt ga god bredde i dekningen.

Det andre hovedtemaet, «Samisk selvartikulering: uttrykk og betingelser», var imidlertid ikke kommet like godt ut, mente programstyret, og beklaget dette, særlig med bakgrunn i at slike studier fra før var underrepresentert i samisk forskning. Til gjengjeld konstaterte styret at programmet i høy grad hadde bidratt til å finansiere forskning som kunne bidra til å danne beslutningsgrunnlag for samiske og norske offentlige organer.

Programmet bidro også til å bygge opp kompetanse i samisk forskning, gjennom brede utlysninger, både tematisk og virkemiddelmessig. Dessuten utlyste man ett år særskilt støtte til

⁴⁷ Inkludert delfinansiering av et doktorgradsstipend

høgskoler. Tiltaket hadde ikke umiddelbar effekt, men resulterte i støtte til to prosjekt ved Samisk høgskole året etter.

Prosjektet «Etniske relasjoner i Nordre Nordland i historisk perspektiv»⁴⁸ har i sju delprosjekt blant annet dokumentert at reindriften i nordre Nordland er eldre enn antatt, at den samiske befolkningen i Lofoten har vært langt mer tallrik enn man har trodd, og at Ofoten opplevde sterk befolkningsvekst på 1700-tallet, tross epidemier og uår. Noe uventet kom det fram at sjøsamer, men ikke reindriftssamer, gjerne tok jobb i den nye industrien som vokste fram rundt 1900. Varsler og forestillinger om døden er også undersøkt. De fantes både i den norske og den samiske delen av befolkningen, men holdt seg lengst hos samene. Prosjektet omfattet også den hittil grundigste kartleggingen av samisk folketall og bosetting i nordre Nordland gjennom 1600- og 1700-tallet, og en drøfting av hvilke betegnelser man kategoriserte samene etter. Prosjektet har bidratt vesentlig til å utfylle flere sider ved Nordlands historie. Resultatene er oppsummert i boken *Nordlands kulturelle mangfold: etniske relasjoner i historisk perspektiv*.⁴⁹

6.2.5 2005–2007 – mellom to programmer

Allerede ved avslutningen av Forskningsrådets første program for samisk forskning var det klart at programmet ville få en etterfølger. Men det første programmet skulle evalueres, og den nye programplanen skulle skrives. I denne mellomperioden ønsket Forskningsrådet å opprettholde en viss aktivitet innenfor samisk forskning, til tross for at det ikke var vanlig å fortsette støtten til et programs forskningsfelt når programmet var avsluttet. Man utlyste to typer støtte: studentstipend og arrangementsstøtte. Det ble gitt sju bevilgninger til arrangementer, herav fire til arrangementer i tilknytning til Forskningsdagene. Studentstipendene ble utlyst som «belønningsstipend» til studenter som skrev oppgaver innenfor samiske emner, og som fikk karakteren A eller B. Det ble gitt tre slike stipend. Samlet ble det bevilget ca. ½ mill. kroner.

Det var to grunner til at man valgte å utlyse disse virkemidlene. For det første var det rimelige ordninger som ikke medførte økonomiske bindinger over flere år. For det andre kunne de håndteres administrativt, særlig studentstipendene. Arrangementsstøtten ble også utlyst med eksplisitte og målbare krav, slik at det ikke var nødvendig med noe faglig utvalg til å vurdere søknadene. Det var en fordel, både økonomisk og tidsmessig.

6.2.6 2007–2016

6.2.6.1 «Program for samisk forskning II» – bakgrunn

Høsten 2005 ble det vedtatt å starte et nytt program for samisk forskning i humaniora og samfunnsvitenskap. Bakgrunnen var blant annet omtalen av det forrige programmet i St.meld. nr. 20 (2004–2005) *Vilje til forskning* (Forskningsmeldingen):

Utdannings- og forskningsdepartementet legger til grunn at den satsingen på samisk forskning som ligger i programmet, videreføres og styrkes, enten med dagens innretning eller ved at programmet gis en ny profil. Det siste kan være nødvendig for å innlemme forskningstemaer som ikke prioriteres innenfor dagens programramme, som for eksempel forskning om klimaendringer og reindrift. Programsatsingen må videre ivareta formidlingsoppgaver i forhold til den samiske befolkningen. (s. 165)

⁴⁸ Prosjektet ble finansiert i perioden 2002–2005. Det ble administrert av Árran og ledet av professor Lars Ivar Hansen, Universitetet i Tromsø.

⁴⁹ Red. Bjørg Evjen og Lars Ivar Hansen, Pax Forlag, Oslo 2008 (ISBN: 978-82-530-3113-2)

I februar 2006 henvendte Forskningsrådet seg til forskningsmiljøene med ansvar/interesse for samisk forskning og bad dem uttale seg om hva de så som viktige behov innenfor samisk forskning. I tillegg hadde Sametinget gjennomført en undersøkelse av de samiske forskningsmiljøenes reaksjoner på Forskningsmeldingen. I april 2006 ble dessuten det forrige programstyrets egevaluering lagt fram for Forskningsrådet. Evalueringen inneholdt en rekke forslag til videre oppfølging av samisk forskning, både tematisk og organisatorisk.

Alle disse dokumentene lå til grunn for opprettelsen og utformingen av det nye programmet for samisk forskning. Et utvalg utarbeidet forslag til programplan. Der var Sametinget representert. Dessuten ble Sametinget konsultert om forslaget før programplanen ble vedtatt, i overensstemmelse med konsultasjonsavtalen mellom Sametinget og myndighetene, som trådte i kraft i 2005. Dette programmet har de samme finansieringskildene som det forrige og dekker derfor ikke flere forskningsfag enn det, men de ble satt inn i overordnede tema som omfattet nye problemstillinger.

6.2.6.2 Programplan⁵⁰, finansiering og drift

Det nye programmet satte som hovedmål å styrke samisk forskning, både med hensyn til kvantitet og vitenskapelig kvalitet. Som det forrige programmet har også dette elleve delmål. De fleste av dem bygger videre på de delmålene det forrige programmet hadde satt seg, med et par unntak: Det fokuseres ikke lenger verken på rekruttering av kvinner eller på vektlegging av kjønnsperspektiv i forskningen. Når det gjelder rekruttering av kvinner, var den så vellykket i det forrige programmet at man anså at det ikke lenger var behov for særskilt oppmerksomhet – kvinnene rekrutterte seg selv. Det er mer uklart hvorfor det ikke ble ansett som nødvendig å løfte fram kjønnsperspektiver i temaene. Innsamling av grunnlagsmateriale er heller ikke tatt med videre. Men det nye programmet ville legge vekt på ulike faglige, teoretiske og metodiske innfallsvinkler i forskningen. Programmet ville også fremme forskning som skulle belyse kompleksiteten og utviklingen i de samiske samfunnene. Samisk selvtartikulering er ikke eksplisitt nevnt som delmål i den nye programplanen, men derimot forskning som undersøker relasjonene mellom det samiske samfunnet og majoritetssamfunnet. En målsetting om å fremme forskning om samenens forståelse av natur- og kulturprosessene i nordområdene er også ny, etter anbefaling fra det forrige programstyret og som oppfølging av ønsket fra «Vilje til forskning» om at programmet skulle omfatte forskning om klimaendringer og reindrift.

Også dette programmet finansieres av midler fra Forskningsrådets generelle tildeling fra Kunnskapsdepartementet og fra Kommunaldepartementet. Programmets budsjett har økt fra 8,2 mill. kroner i 2006 til 15,6 mill. kroner i 2015. Pr. 2015 er totalbudsjettet på ca. 109 mill. kroner. Programmet omfatter i prinsippet de virkemidlene som Forskningsrådet vanligvis benyttet seg av til å støtte grunnforskning på den tiden da programmet startet. Sammenliknet med det forrige programmet benyttes studentstipend i mindre grad, og etter hvert bare som del av forskningsprosjekt. Man har forsøkt å få fram flere postdok.-stipendiater ved å la så godt som alle utlysninger omfatte denne søknadstypen, men det har bare resultert i tre stipend, mot ett i forrige program. I løpet av programperioden har man lagt økende vekt på prosjekt som omfatter flere forskere og stipendiater, og man har i større grad oppfordret til utenlandsopphold og til prosjekt som sammenlikner samiske forhold med andre urfolks situasjon.

⁵⁰ «Program for samisk forskning II 2007–2017. Programplan»

Tabell 6.12 «Program for samisk forskning II» – utlysninger og tildelinger fordelt på år

År	Søknadstyper	Særskilt oppmerksomhet	Søknader	Innvilget
2007/2008 (to utlysninger)	Forskerprosjekt Doktorgrads- og postdok.-stipend, forprosjekt, publisering og oversettelse	<i>Mindre</i> forskerprosjekt	25	9
2008/2009	Forskerprosjekt Arrangementsstøtte, publisering og oversettelse	<i>Større</i> forskerprosjekt	32	9
2009/2010	Forskerprosjekt, postdok.-, doktorgrads- og studentstipend, arrangementsstøtte, publisering	<i>Mindre</i> forskerprosjekt. Forskning i og bruk av samisk som forskningspråk, sør- og lulesamisk forskning	47	15
2010/2011	Forskerprosjekt, postdok.-og doktorgradsstipend Publisering, arrangementsstøtte	Sør- og lulesamisk språkforskning, barne- og ungdomsforskning, forskning i og bruk av samisk som forskningsspråk. For forskerprosjekt: samarbeid mellom institusjoner	31	9
2012	Arrangementsstøtte, publisering, planlegging av arrangement/publisering	Formidling på samisk	5	5
2014	Forskerprosjekt, doktorgradsstipend Arrangementsstøtte, publisering	Gjerne demografi, Norden, sirkumpolare sammenlikninger, sør- og lulesamiske forhold (særlig språk), barn og ungdom. For forskerprosjekt: Gjerne samarbeid mellom flere institusjoner	34	9
2015	Forskerprosjekt med rekrutteringselementer (ikke stipend), postdoktor- og doktorgradsstipend Gjesteforsker- og utenlandsstipend, publisering	Gjerne internasjonale, komparative problemstillinger innenfor urfolksforskningen. For forskerprosjekt: gjerne samarbeid med utenlandske institusjoner.	23	5 ⁵¹
SUM			197	61

⁵¹ Ett doktorgradsstipend ble innvilget, men stipendiaten har sagt fra seg stipendet.

Tabell 6.13 «Program for samisk forskning II» – prosjekttyper fordelt på institusjoner, mai 2015

	Forskerprosjekt ⁵²				Frittstående doktorgradsstipend	SUM
	uten rekrutteringsstillinger	med doktorgradsstipend	med postdok.-stipend	med begge typer		
Universitetet i Tromsø	10	2 ⁵³	1	2	4	19
Samisk høyskole	3				2	5
Universitetet i Oslo					2	2
Universitetet i Bergen		1				1
Høgskolen i Bodø					1	1
NIBR	2					2
Norut Tromsø	1					1
NIKU					1	1
SUM	16	3	1	2	10	32

Tabell 6.14 «Program for samisk forskning II» – prosjekttyper fordelt på fag, mai 2015

	Doktorgradsstipend	Postdoktorstipend	Forskerprosjekt	SUM
Antropologi			1	1
Arkeologi	2		1	3
Helsevitenskap	1			1
Historie			1	1
Kunsthistorie	3	1	2	6
Musikkvitenskap			1	1
Pedagogikk			1	1
Rettsvitenskap	1		1	2
Sosiologi			1	1
Språkvitenskap	4	1	5	10
Statsvitenskap			2	2
Fler- og tverrfaglig	4	1	6	11
SUM	15	3	22	40

Tabellen viser antall personer som har fått tildeling. I de tilfellene hvor det er gitt støtte til forskerprosjekt som omfatter rekrutteringsstillinger, og der både prosjektleder og stipendiat(er) lønnes av prosjektet, er samtlige regnet inn. Sluttsummen er derfor høyere enn i tabellene 6.13 og 6.15, men samsvarer med tabell 6.16.

⁵² Rubrikken omfatter prosjekt uten stipendiater og prosjekt der stipendiatstillingene bare er finansiert av andre enn Forskningsrådet.

⁵³ Ett av disse prosjektene omfatter to stipendiater.

Tabell 6.15 «Program for samisk forskning II» – prosjekt fordelt på fag og institusjoner, mai 2015

	Samisk høg- skole	Univ. i Tromsø	Univ. i Oslo	Høg- skolen i Bodø	Norut Tromsø	NIBR	Univ. i Bergen	NIKU	SUM
Antropologi		1							1
Arkeologi		1	1	1					3
Helsevitenskap		1							1
Historie		1							1
Kunsthistorie		1					1		2
Musikkvitenskap		1							1
Pedagogikk	1								1
Rettsvitenskap		1	1						2
Sosiologi					1				1
Statsvitenskap	1	1				1			3
Språkvitenskap	3	5							8
Fler- tverrfaglig		6				1		1	8
SUM	5	19	2	1	1	2	1	1	32

Tabell 6.16 «Program for samisk forskning II» – prosjekttyper fordelt på kjønn, mai 2015

Søknadstype	Kvinner	Menn	Ukjent	SUM
Doktorgradsstipend	12	2	1 ⁵⁴	15
Postdok.-stipend	3			3
Forskerprosjekt	8	14		22
SUM	23	16	1	40

Tabellen viser antall personer som har fått tildeling. I de tilfellene hvor det er gitt støtte til forskerprosjekt som omfatter rekrutteringsstillinger, og der både prosjektleder og stipendiat(er) lønnes av prosjektet, er samtlige regnet inn, som i tabell 6.12.

6.2.6.3 Midtveisevaluering

«Program for samisk forskning II» har foreløpig bare gjennomgått en midtveisevaluering, foretatt av programstyret⁵⁵, ettersom programmet ikke er avsluttet. I midtveisevalueringen sa programstyret seg tilfreds med at antall søknader har økt siden forrige program. Rekrutteringen ble også ansett som god: Pr. 2012 var det innvilget elleve doktorgradsstipend og to postdoktorstipend. Programstyret anså det som et godt bidrag til ettervekst av forskere med kvalifikasjoner og interesse for å forske i samiske tema, selv om det hadde vist seg vanskelig å rekruttere til postdoktorstipend.

⁵⁴ Ingen er tilsatt foreløpig.

⁵⁵ «Program for samisk forskning II – Programstyrets evaluering av programmets første fase», høsten 2012

Evalueringen påpekte lav måloppnåelse når det gjelder utvikling av samisk som vitenskapsspråk: Bare ett doktorgradsprosjekt og ett forskerprosjekt hadde til da hatt samisk som arbeidsspråk. Det er riktignok også gitt støtte til en del publikasjoner og arrangementer på/om samisk språk, men dette er mindre bevilgninger.

Programstyret anså dekningen av de små samiske språkområdene som god, med forskning både innenfor sjø-, sør-, lule- og umesamer, og flere prosjekt om russiske samer.

Når det gjelder internasjonalisering og nettverksbygging, mente programstyret at selv om de store prosjektene hadde mange kontakter, både nasjonalt og internasjonalt, og selv om publisering på samisk og på fremmedspråk bidrar til internasjonalisering, er det fortsatt forbedringspotensial når det gjelder nasjonalt og internasjonalt samarbeid.

De temaene programplanen angir som ønskelige å få utforsket, er svært vidtfavnende. Programstyret påpekte at det nok ville vært umulig å få finansiert forskning innenfor alle undertemaene. Deler av temaet «Språk, tradisjonell kunnskap, muntlige tradisjoner og litteratur» mente de var blitt godt dekket, men de savnet prosjekt om duodji og film. Også innenfor «Ressurser og rettsforhold» og «Moderne samisk samfunnsbygging» har programmet finansiert en god del forskning, men programstyret mente at det var behov for studier av konsultasjonsordningen og av urfolksperspektiv på nordområdenes utvikling. Barn og ungdom er tilgodesett med forskning på skole og barnehage, men det mangler fortsatt forskning på deres dagligliv og deres oppfatning av egen identitet. Programstyret hadde også gjerne sett forskning om kjønn, livsløp og samisk helseforståelse.

Prosjektet «Samisk valgforskningsprogram»⁵⁶ var hovedsakelig en studie av sametingsvalget i 2009, men forskerne så også på utviklingen fram til da. Boka *Sametingsvalg: Velgere, partier, medier* fra prosjektet viser at stadig flere skriver seg inn i Sametingets valgmanntall, og den sterkeste veksten finner man i byene og i den sørlige delen av Norge. Det voksende manntallet innebærer at antall avgitte stemmer øker. Den nye kretsinnstillingen fra 2009 har ført til betydelig bedre samsvar mellom kretsens størrelse og antall mandater, men fortsatt er det relativt dårlig. I kommuner med under 30 velgere er det nå bare lov å forhåndsstemme, og det har ført til nedgang i antall avgitte stemmer i disse kommunene.

Sametingsvelgere har i gjennomsnitt mindre tillit til Sametinget enn til norske politiske institusjoner, men få ønsker å nedlegge Sametinget. Venstresiden har høyere tillit til Sametinget enn høyresiden. Norske Samers Riksforbund (NSR)s velgere har høyest tillit, mens FrPs velgere har lavest. Når det gjelder hva som fører til at man stemmer på de forskjellige partiene, framstår selvbestemmelse som en markant skillelinje. Her er NSR og FrP motpoler.

I perioden 1989–2005 hadde Arbeiderpartiet og NSR en dominerende posisjon i Sametinget, men Ap styrket sin posisjon på bekostning av NSR. Men i hele perioden har det samepolitiske landskapet vært mangfoldig: hele 25 forskjellige listestillere har vært representert i Sametinget.

Prosjektet videreføres med en studie av sametingsvalget i 2013 finansiert av Sametinget og Kommunal- og moderniseringsdepartementet, og en komparativ studie av sametingsvalg i Sverige og Norge finansiert av det svenske forskningsrådet Formas.

⁵⁶ Prosjektet ble finansiert i perioden 2008–2011. Det ble administrert av Samisk høyskole og ledet av forsker Jo Saglie, Institutt for samfunnsforskning.

6.3 Utviklingen gjennom programmene – fokusområder

Her sammenliknes programmene «Program for samisk og kvensk språk, historie og kultur» (den samiske delen), «Program for samisk forskning» og «Program for samisk forskning II» – med unntak av når det gjelder budsjettene, der også satsingene/øremerkingene er tatt med. «Program for samisk forskning» var et femårig program, de to andre programmene var/er tiårige.

6.3.1 Budsjetter

Tabell 6.17 Budsjettutviklingen gjennom alle programmene og satsingene

1976–80: Bevilgninger i Rådet for humanistisk forskning (NAVF)	ca. 3 mill. kroner
Den samiske delen av «Program for samisk og kvensk språk, historie og kultur» (RHF NAVF)	ca. 20 mill. kroner
Studentstipendprogram i Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning (NAVF)	ca. 3 mill. kroner
1994–2000: Bevilgninger i Forskningsrådet	ca. 23 mill. kroner
«Program for samisk forskning» 2001–2005 (Forskningsrådet)	ca. 35,2 mill. kroner
Mellomfase 2006–2007 (Forskningsrådet)	ca. 0,5 mill. kroner
«Program for samisk forskning II» pr. 2015 (Forskningsrådet)	ca. 109 mill. kroner

Samlet sett har forskningsrådssystemet bevilget ca. 167 mill. kroner til programmer og satsinger innenfor samisk humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning.

Ser vi på antall prosjekt i tabell 7.8 sammenliknet med 7.13, kan det virke forbausende at det var flere tildelinger i «Program for samisk forskning» enn i «Program for samisk forskning II», til tross for at det første programmet gikk over halvparten så lang tid og hadde et budsjett som var under en tredel av det «Program for samisk forskning II» sannsynligvis vil ende opp med. Men prosjektypene er annerledes: Tabell 7.8 viser at «Program for samisk forskning» tildelte 15 studentstipend, det var svært billige prosjekt. I «Program for samisk forskning II» har denne prosjektypen knapt vært utlyst separat, men har vært brukt i et par større prosjekt. «Program for samisk forskning II» har en langt høyere andel forskerprosjekt, 22 mot 10. Forskerprosjektene i dette programmet er dessuten større, og fem av dem omfatter både forskere og stipendiater. Lønnskostnadene er også vesentlig høyere nå enn i det første programmet. I «Program for samisk forskning» kostet en doktorgradsstipendiat ca. 1,9 mill. kroner, mens dagens doktorgradsstipend koster ca. 4 mill. kroner.

Et tenkt regnestykke

Hvis alle midlene i alle programmene var delt ut som doktorgradsstipend, ville

- «Program for samisk og kvensk språk, historie og kultur» (samisk del, tiårig) finansiert 35
- «Program for samisk forskning» (femårig) finansiert 19
- «Program for samisk forskning II» (tiårig) finansiert 27

«Program for samisk forskning» aktiviserte 24 forskjellige institusjoner, mens det nåværende programmets bevilgninger er tildelt 12 institusjoner. Den institusjonsmessige bredden i det første programmet skyldtes for en stor del programmets aktive bruk av Forskningsdagene som formidlingskanal. Flere høyskoler og museer fikk delfinansiert forskningsdagsarrangementene sine på denne måten.

6.3.2 Utlysningsspolicy

Til tross for at begge programmene i Norges forskningsråd har ønsket å få fram forskning på bestemte tema, har de stort sett valgt åpne utlysninger. Utlysningene har aldri eksplisitt prioritert bestemte tema, men fra tid til annen har de gitt visse føringer, som imidlertid aldri har hatt forrang framfor kvalitetskrav. Grunnen til at man har valgt tematisk åpne utlysninger, er at man har villet skaffe seg en oversikt over hvilke ressurser det var mulig å mobilisere i forskningsmiljøene, at man ønsket å gjøre programmene kjent, og en viss frykt for at snevrere utlysninger ville resultere i få søknader.

Når det gjelder prosjekttyper, har man imidlertid valgt å utlyse spesifikke typer. Det har sammenheng med når det, økonomisk og tidsmessig, har vært mulig å sette i gang de forskjellige prosjekttypene. Doktorgradsstipend skal være treårige og kan derfor ikke utlyses for de to siste årene i programperioden, og det har også liten hensikt å utlyse store prosjekt for kortere tid enn tre–fire år. Formidlingsstøtte har man særlig gitt mot slutten av programperiodene, da programmets ønske om at prosjektene formidler prosjektresultater, er størst. Unntaket her er Forskningsdagene, som foregår hvert år, og som «Program for samisk forskning» benyttet seg av muligheten til å knytte seg til.

6.3.3 Rekruttering

Studentstipend

Fra 1981 til i dag er det tildelt ca. 85 studentstipend i samisk innenfor humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag. Dette er et virkemiddel som i liten grad har vært i bruk etter 2006, de tre siste studentstipendene som svar på separate utlysninger ble tildelt i perioden mellom de to samiske forskningsprogrammene i Norges forskningsråd.

Doktorgradsstipend

I alt er det tildelt 34 doktorgradsstipend. Det er en klar utvikling i satsingen på denne prosjekttypen, fra ett stipend i «Samisk og kvensk språk, historie og kultur» til 15 i «Program for samisk forskning II». I dette programmet er fem av doktorgradsstipendene gitt som del av større forskerprosjekt, noe Forskningsrådet ser på som en gledelig utvikling.

Postdoktorstipend

Denne prosjekttypen er vanskelig å håndtere statistisk. Under betegnelsen «postdoktorstipend» er det i alt gitt fire bevilgninger, men sannsynligvis ga «Samisk og kvensk språk, historie og kultur» også noen bevilgninger med samme formål som dagens postdoktorstipend. De gikk under betegnelsen «utdanningsstipend» og «forskerstipend», men de to kategoriene ble også brukt til andre formål. Jeg har derfor ikke tatt dem med her.

De to programmene i Forskningsrådet har utlyst midler til postdoktorstipend fem ganger til sammen, men de færreste søknadene har tilfredsstilt kvalitetskravene.

6.3.3.1 Kjønn i rekrutteringen

I rekrutteringssammenheng er det relevant å sammenlikne kjønnsfordeling av student-, doktorgrads-, utdannings- og postdok.-stipend. I «Samisk og kvensk språk, historie og kultur» (samisk del) var forholdet mellom kvinner og menn 10 : 14, i perioden mellom to forskningsråd 13 : 12, i «Program for samisk forskning» 21 : 5 og i «Program for samisk forskning II» 15 : 2. I tillegg kommer de tre studentstipendene som ble tildelt mellom de to siste forskningsprogrammene, de gikk til kvinner. Kvinnenes andel har altså gått fra ca. 42 prosent til 90. Trekker vi ut studentstipendene og ser bare på rekruttering på høyere nivå, har forholdet mellom bevilgninger til kvinner og menn gått fra 1 : 3 til 15 : 2.

6.3.3.2 Etnisitet – rekruttering av samer til forskning

Både «Samisk og kvensk språk, historie og kultur» og de to programmene i Forskningsrådet har hatt som målsetting å rekruttere samer til forskning. «Samisk og kvensk språk, historie og kultur» knyttet det til studentstipendene («Stipendet skal fortrinnsvis tildeles samiske studenter»)⁵⁷, «Program for samisk forskning» utvidet det til å gjelde rekruttering generelt. «Program for samisk forskning II» har som målsetting å «bidra til rekruttering av samer til forskning»⁵⁸, og programplanen tar opp emnet i et eget kapittel, der viktigheten av at samer selv medvirker til og influerer på forskningsagendaen påpekes⁵⁹.

Rekruttering av samer er imidlertid problematisk, ettersom norske offentlige organer ikke spør etter etnisitet. «Program for samisk forskning», som eksplisitt prioriterte samiske kandidater til studentstipend, bad søkerne dokumentere at de var samer. «Program for samisk forskning II» har en målsetting om å rekruttere samer også til doktorgrads- og postdok.-stipend, men har ikke eksplisitt prioritert samer. I utlysningene har man gjort oppmerksom på at man ville se med særskilt interesse på søknader der arbeidet skulle utføres på samisk.

Samiske søkere har gjerne gjort oppmerksom på sin identitet når de anså den som betydningsfull for gjennomføringen av forskningen (forskning på reindrift, intervju-undersøkelser blant samer), men ut over dette har Forskningsrådet ingen systematisk oversikt over antall bevilgninger gitt til samer. Bortsett fra når det gjelder studentstipendiatene under «Program for samisk forskning», er den oversikten man mener å ha, i stor grad basert på antakelser ut fra navneskikk. Den tas derfor ikke med her.

6.3.3.3 Fullføring

I forskningspolitisk sammenheng er det generelt mye oppmerksomhet knyttet til doktorgradskandidatenes arbeidstempo, hvor mange av dem som fullfører avhandlingsarbeidet på såkalt «normert tid», hvor mange som fullfører senere, og hvor mange som ikke fullfører i det hele tatt. Dette er en internasjonal problemstilling. På 2000-tallet har man også i Norge nedlagt mye arbeid i å etablere en ny type doktorgrad med kurs og veiledning, som skal anses som begynnelsen, ikke slutten, på en akademisk karriere.

Innenfor samisk forskning er det særskilte problemer knyttet til stipendiatperioden. Særlig de stipendiatene som skriver arbeidene sine på samisk, kan oppleve at det ikke er utviklet tilstrekkelig vitenskapelig terminologi på deres forskningsfelt. Å gjøre det selv er en svært arbeidskrevende prosess. Tidligere var det dessuten et stort, udekket behov for akademisk

⁵⁷ *Evalueringsprogrammet Samisk og kvensk språk, historie og kultur*, Norges allmennvitenskapelige forskningsråd 1992, s. 56

⁵⁸ «Program for samisk forskning II 2007–2017. Programplan», Norges forskningsråd 2007, s. 5

⁵⁹ Samme, s. 7

arbeidskraft i det samiske samfunnet, og doktorgradsstipendiatene ble «lokket» til å gå inn i andre stillinger eller ta mer eller mindre midlertidige oppdrag før de var ferdige med stipendperioden. Disse hindringene er ekstra problematiske fordi den samiske forskningsverdenen fortsatt er relativt liten, og aldersavgangen begynner å bli merkbar i de miljøene der det ble ansatt forskere først. Både av den grunn og fordi det i økende grad etterspørres resultater av forskningssatsingene, har særlig de to siste forskningsprogrammene knyttet spesiell oppmerksomhet til fullføringsproblematikken.

«Samisk og kvensk språk, historie og kultur» og overgangsfasen

RHF-programmet tildelte bare ett doktorgradsstipend. Stipendiaten fullførte ikke avhandlingen i programperioden. Jeg har ikke klart å få tak i opplysninger om fullføring for doktorgradsstipendiaten som fikk stipend i mellomperioden før Norges forskingsråd satte i gang det første programmet sitt.

«Program for samisk forskning»

Av de ti stipendiatene som hadde treårige stipend under dette femårige programmet, ble ingen ferdig med avhandlingen i løpet av finansieringsperioden sin, men sju har fullført senere. Den første fullførte i 2006, deretter fullførte en i 2007, to i 2008, en i 2010, en i 2011, og en disputerte i januar 2015. En stipendiat forsøker fortsatt å finne finansiering til å fullføre avhandlingen sin. Bare en stipendiat har definitivt forlatt doktorgradsutdanningen.

«Program for samisk forskning II»

er et tiårig program, og mulighetene for å bli ferdig med doktorgraden i løpet av programperioden er derfor bedre, i hvert fall for de stipendiatene som startet tidlig. I løpet av programperioden er dessuten den organiserte doktorgradsutdanningen bedre konsolidert ved institusjonene. I tillegg stiller Forskningsrådet i økende grad krav om at doktorgradsstipendiaten skal være tilknyttet større prosjekt, ettersom det ser ut til at miljøet rundt stipendiatene har betydning for gjennomstrømmingen.

Programmet har i alt tildelt 15 doktorgradsstipend. Tildelingene er imidlertid spredt over hele programperioden, den siste stipendiaten tiltrer i 2015. Man kan derfor ikke forvente at samtlige har disputert før aller tidligst i 2019. Pr. april 2015 hadde fem stipendiaten disputert. Det er halvparten av dem man med noen rimelighet kunne forvente skulle være ferdige.

Forskningsrådet har ingen systematisk, sentral oversikt over avlagte doktorgrader som resultat av bevilgningene sine, og det varierer om programmene fører slik statistikk. Et søk i tre andre kulturforskningsprogrammer viser imidlertid at fullføringen i de samiske programmene er på linje med disse.

6.3.3.4 Hvor avlegges doktorgradene?

De doktorgradsstipendiatene som har arbeidsplass ved et universitet, disputerer der. Av Samisk høgskoles fire stipendiaten har to fullført. De har disputert i Finland. De to stipendiatene i instituttsektoren har begge disputert ved Universitetet i Tromsø.

6.3.4 Samiske forskningsmiljøer: oppbygging og utvikling ved institusjonene

«Samisk og kvensk språk, historie og kultur» hadde som hovedmål å gjøre samiske kulturstudier legitime og fullverdige i norsk humanistisk forskning. Som en av konkretiseringene av denne overordnede målsettingen gjennomførte programmet en «institusjonsstøttefase» fra 1986 til 1990. I denne fasen ble en stilling forfinansiert ved Universitetet i Tromsø og en ved Vadsø museum, og institusjonene overtok deretter ansvaret for stillingene. Det ble også gjennomført flere tiltak ved Nordisk samisk institutt. Et forsøk på satsing på institusjonstiltak innenfor sørsamisk kom det dessverre lite ut av (se 6.3.7). Evalueringen av programmet anser likevel institusjonsstøttefasen som vellykket.

«Program for samisk forskning» hadde også en særskilt institusjonsstrategi⁶⁰, der man hadde som målsetting å samarbeide med universiteter og høyskoler for å styrke det forskningsmessige grunnlaget for arbeidet deres med samiske problemstillinger. Man ønsket også å kanalisere forskningsinitiativ inn i større nettverk med forpliktende samarbeid mellom institusjoner. Programstyrets egevaluering sa seg ikke tilfreds med resultatene av dette strategiske arbeidet, selv om styret påpekte at enkelte prosjekt hadde samarbeidspartnere både i og utenfor Norge, og at programmet finansierte to nettverk. Det ene av disse var Urfolksnettverket, som forskningsrådet hadde begynt å finansiere før programmet kom i gang. Se 6.2.3.1.

«Program for samisk forskning II» omtaler ikke institusjonsoppbygging som sådan, men har flere ganger utlyst midler til større samarbeidsprosjekt, gjerne mellom flere institusjoner.

Universitetet i Tromsø er den institusjonen som har fått styrket sin samiske forskning mest gjennom disse tre programmene. I «Samisk og kvensk språk, historie og kultur» hadde universitetet tre utdanningsstipend, fire prosjektbevilgninger og ett institusjonsstøttetiltak. Samisk høyskole var knapt opprettet da dette programmet var operativt og hadde små muligheter til å posisjonere seg, men fikk støtte til en professor II i pedagogikk i fem år som tiltak for oppbygging av institusjonskompetanse.

I «Program for samisk forskning» hadde Universitetet i Tromsø en postdoktorstipendiat og en doktorgradsstipendiat, men ingen forskerprosjekt. Samisk høyskole og Nordisk samisk institutt, som senere ble slått sammen, hadde til sammen fire forskerprosjekt og to doktorgradsstipend.

I «Program for samisk forskning II» har Universitetet i Tromsø 15 forskerprosjekt, herav seks som omfatter postdoktorer og/eller doktorgradsstipendiater, og fire doktorgradsstipendiater uten tilknytning til forskerprosjekt. Samisk høyskole har tre forskerprosjekt og to doktorgradsstipend. Samisk høyskole har altså fått omtrent like mange tildelinger fra hvert av de to programmene i Forskningsrådet, mens Universitetet i Tromsø har økt antall tildelinger betraktelig fra det første til det andre programmet i Norges forskningsråd.

6.3.5 Styrking av fagene

Språkvitenskap er det faget som i størst grad er blitt styrket gjennom de tre programmene «Samisk og kvensk språk, historie og kultur», «Program for samisk forskning» og «Program for samisk forskning II», et klart resultat av samtlige programmers fokus på dette faget (se 3.6). Språkvitenskap har fått 24 tildelinger, herav 11 forskerprosjekt, ett postdok.-stipend og seks doktorgradsstipend.

⁶⁰ «Program for samisk forskning – Programplan», s. 11

Det nest største «faget» utgjøres av 22 tverrfaglige bevilgninger, med en jevn økning fra det første til det siste programmet. Dette stemmer overens med at de to programmene i Norges forskningsråd har satset på forskning innenfor tema som åpnet for bidrag fra flere fag, mens RHF-programmet fokuserte på tradisjonelle forskningsfag.

Deretter følger historie med 20 tildelinger. De fleste historiebevilgningene var ulike former for prosjektstøtte. Hovedvekten av dem ble gitt i programmet «Samisk og kvensk språk, historie og kultur», som hadde varierte prosjekttyper som i dag ville gått inn i prosjektstøtte-kategorien. De to programmene i Forskningsrådet har til sammen bare gitt to studentstipend og et mindre forskerprosjekt til historiefaget.

Programmenes 4. største fag er kunsthøgskole, inkludert duodji, med 13 tildelinger. Seks av disse er studentstipend, men faget har også et av de største forskerprosjektene i «Program for samisk forskning II», som blant annet omfatter en postdok.- og tre doktorgradsstipend, det ene finansiert av Universitetet i Tromsø.

Antropologifaget, som man kanskje kunne ventet en høy uttelling for, ligger på 5. plass med ni bevilgninger. Det er sannsynlig at den antropologiske forskningen inngår i flere av de tverrfaglige prosjektene.

Prosjektet «Tradisjonell kunnskap og forvaltning av fjorder som økosystemer og kulturlandskap»⁶¹ har hatt lokal økologisk kunnskap i sjøsamiske bosettingsområder som hovedtema. Prosjektet er utviklet innenfor det samiske fiskerinettnettet Favllis, som består av ansatte ved forskningsinstitusjoner og lokale kompetansesentre for ressursforvaltning, rettighetsspørsmål og kulturelle emner i sjøsamiske områder. Prosjektet har innhentet forvaltningsrelevant kunnskap om samspillet mellom økosystemer, kulturlandskap og lokalsamfunn i nordlige fjorder og funnet til dels store økologiske endringer i Porsangerfjorden og Tanafjorden. Sildebestanden er gjenopprettet, men det er færre sjøfugl, nedgang i øvrig lokal fiskebestand og tareskog, og økt forekomst av kråkebolle, sel, oter og kongekrabbe. Endringene skyldes kombinasjonen av ny fangstteknologi og et forvaltningsregime som tillot bruk av denne teknologien i områder som man senere har forstått burde vært skjermet. De sjøsamiske samfunnene preges av svekket fiskerinæring, noe som fører til færre arbeids- og møteplasser, og dermed færre arenaer for overføring av lokal kunnskap. Dette fører i sin tur til at denne kunnskapen ikke målbæres overfor beslutningstakere. Dermed forsterkes de asymmetriske relasjonene mellom lokalsamfunn og offentlige forvaltningsmyndigheter. Prosjektet har gjort erfaringer med innsamling og systematisering av lokal økologisk kunnskap og metoder for å etablere en kunnskapsbase på feltet. Prosjektet har også lagt vekt på bruk av film som metode. Filmen «Det hadde vært godt med seimølja» viser ulike former for kunnskap om Porsangerfjorden, og prosjektet har også brukt materialet til kortere filmsnutter. Partnerskap med lokale samiske institusjoner (Samisk nærings- og utredningssenter, Sjøsamisk kompetansesenter og Senter for nordlige folk) har sikret lokalt eierskap og tilgang til data basert på lokal økologisk kunnskap. En bok fra prosjektet, *Den gang var det jo rikelig med fisk*, ble publisert av Sjøsamisk kompetansesenter. Prosjektet har også samarbeidet med forskere og stipendiater fra Canada, USA, Sveits og Tyskland.

6.3.6 Samisk språk

«Samisk og kvensk språk, historie og kultur» pekte ut språkforskning som et av sine oppmerksomhetsområder. Både grammatikk, dialektforskning, språkrøkt og «praktisk språkarbeid» ble framhevet. Likevel ser det ikke ut til at man la særskilt til rette for bruk av samisk som vitenskapsspråk i selve forskningsprosessen.

⁶¹ Prosjektet ble finansiert i perioden 2008–2012. Det ble administrert av Universitetet i Tromsø og ledet av seniorforsker Einar Eypórsón, Norsk institutt for kulturforskning (NIKU).

Begge Forskningsrådets programmer for samisk forskning har hatt oppmerksomhet rettet mot bruk av samisk språk, både i formidlingssammenheng og i selve forskningen. Man anser at forskere som skriver på samisk, utvikler nye samiskspråklige begrep, og på den måten er de også med på å få fram nye perspektiv i forskningen. Begge programmene har derfor oppfordret til dette og har i tillegg bevilget midler til Samisk vitenskapelig tidsskrift, som publiserer originalarbeider på samisk.

Det har ikke vært foretatt noen systematisk gjennomgang av frekvensen av forskningsarbeider på samisk, men i midtveisevalueringen av «Program for samisk forskning II» (se 6.2.6.3) oppsummerer programstyret at det er gitt et tilskudd til et doktorgradsstipend med nordsamisk som arbeidsspråk og til et samiskspråklig forskerprosjekt. Tre andre forskerprosjekt har hatt samisk språk i litteratur, estetisk terminologi og muntlig bruk som sentrale deler av problemstillingene sine, og de må derfor ses på som viktige bidrag til utvikling av samisk som vitenskapsspråk.

En doktorgrad om fornorskingen av samisk stedsnavnforråd er videreført i et forskerprosjekt der samenes erfaringer sammenliknes med maoriene i New Zealand.

Grunnloven la hjørnesteinen for moderne norsk nasjonsbygging. Den moderne nasjonale bevisstheten ga seg blant annet utslag i fornorskingen av det danske skriftspråket i Norge. Mot slutten av unionstiden ble denne politikken tatt i bruk også overfor samisk og kvensk språk. Fra 1870-årene ble stedsnavnpolitikken utformet med det formål å fornorske samisk navneverk. Det siste reglementet for fornorskingen av gårds- og bruksnavn ble utformet for jordsalgsloven av 1902. Den sa at alle gårds- og bruksnavn måtte være norske. Denne praksisen ble ikke forandret før på 1970-tallet. De samiske navnene overlevde bare muntlig blant samene, og myndighetene hadde skapt et bilde av norsk bosetting over hele landet.

Nå holder den samiske befolkningen på å få tilbake rettigheter de har mistet. I internasjonal sammenheng er fenomenet kjent som «dekolonisering». På 1990-tallet fikk Norge *lov om stadnamn*, og siden da har stedsnavn hatt rettsvern – også samiske og kvenske navn. Der samiske og/eller kvenske navn har historisk legitimitet, skal disse navnene brukes på skilt, og i annen offentlig sammenheng, sammen med det norske.

Samiske naturnavn har etter hvert blitt akseptert og blitt tatt i bruk på offentlige kart. Det har vært vanskeligere med gårds- og bruksnavn, som ble så sterkt fortiet med den tidligere navnepolitikken. Gårds- og bruksnavn danner ofte også grunnlaget for bygde- eller grendenavnene, og det er disse navnene som står på veiskilt og kart. Navnene som skal gjelde offisielt, er de som brukes av folk på stedet, sier loven. Dermed kan stedene ofte ha navn på flere språk. Når det gjelder bygdenavn, er det kommunen som bestemmer. Stedsnavnloven har ført til debatt særlig om retten til to- og flerspråklig navnebruk.

Når de gamle navnene som urfolk har gitt steder, skal tas i bruk igjen offisielt, utløses kraftige og følelsesladde diskusjoner. Det diskuteres i norsk-samiske områder, og i områder der maoriene bor på New Zealand. Stedsnavn er sterkt knyttet til identitet, og de er sterke symboler både for historie og rettigheter. Uenigheten gjelder hvem som har rett til å kontrollere språklige landskaper i form av stedsnavn, og hvilke navn som har rett til å bli tatt hensyn til i det offentlige. Argumentene handler ofte også om verdsettelsen av språket – og tanken om likestilling av kulturer og språk er ganske ny.⁶²

6.3.7 De små samiske språkområdene

Alle forskningsprogrammene har vært spesielt oppmerksomme på «minoritetene i minoriteten», det vil si de sør- og lulesamiske områdene i Norge. «Samisk og kvensk språk, historie og kultur» hadde et eget institusjonsstøttetiltak hvor man skulle starte med å kartlegge potensielle studenter i det sørsamiske miljøet, deretter utlyse studentstipend, og så et forskningsstipend i sørsamisk språk. Dessverre klarte man bare å lokalisere *en* mulig

⁶² Omtalen er en forkortet versjon av et intervju med prosjektlederen, førstemanuensis Kaisa Rautio Helander, Samisk høgskole. Intervjuet ble skrevet av seniorrådgiver Brita Skuland og publisert på Forskningsrådets nettside 6.2.2014. Kaisa R. Helander hadde hovedfagsstipend i «Samisk og kvensk språk, historie og kultur» 1988–1990, doktorgradsstipend i «Program for samisk forskning» 2002–2005 og forskerprosjektmidler i «Program for samisk forskning II» 2010–2013, alt innenfor stedsnavnproblematikk. Doktoravhandlingen og forskningsarbeidet ble utført på samisk.

studentstipendiat, men programmet finansierte to prosjekt i sørsamisk historie. Evalueringsrapporten påpekte at den sørsamiske forskningen kom for svakt ut i programmet.

«Program for samisk forskning» hadde *Kulturell variasjon og kompleksitet i tid og rom* som en av sine gjennomgående prioriteringer, og utdypet dette som «komparative aspekter og temaer og områder som har fått liten forskningsmessig oppmerksomhet til nå»⁶³. Programmet finansierte to forskerprosjekt og to studentstipend i sørsamisk språk, historie og rettsvitenskap, og dessuten et stort prosjekt om lulesamiske forhold, «Etniske relasjoner i Nordre Nordland».

«Program for samisk forskning II» videreførte prioriteringen fra det forrige programmet som en av sine målsettinger. Kapitlet «Generelle perspektiver»⁶⁴ har et underkapittel, «Mangfold og variasjon», der det trekkes fram som en særlig utfordring å øke den forskningsfaglige kunnskapen om sørsamene. I underkapitlet «Kulturell og språklig variasjon» utvides perspektivet til å omfatte lulesamisk og østsamisk. Programmet har finansiert seks doktorgrader, seks forskerprosjekt og et forprosjekt som utforsker problemstillinger knyttet til disse minoritetene, innenfor arkeologi, språk, rettsvitenskap, utdanning og ulike kulturelle aspekter. I tillegg til sør- og lulesamisk er det også et pitesamisk prosjekt, og fire prosjekt omhandler forholdene for russiske samer.

6.3.8 Formidling

Alle programmene har vært opptatt av å få formidlet både informasjon om sitt innhold og sine virkemidler og om resultatene fra prosjektene. Programmene har imidlertid valgt litt ulike innfallsvinkler og løsninger.

«Program for samisk og kvensk språk, historie og kultur»

arrangerte i 1985 et medieseminar om programmet, produserte informasjonsmaterieell og fikk laget et spesialnummer av bladet *Forskningsnytt*, som var NAVFs populærvitenskapelige forskningsmagasin. Dessuten arrangerte programmet tre forskningsseminarer. To av dem omhandlet samisk forskning: ett seminar om vitenskapsteoretiske spørsmål knyttet til forskningen og ett seminar om humanistisk og samfunnsvitenskapelig minoritetsforskning, med større vektlegging av konkrete forskningsprosjekt enn av generell vitenskapsteori. I tillegg var forskerne aktive formidlere selv. I kjølvannet av Alta-saken ble mange av prosjektene oppfattet som interessante av mediene, og flere av forskerne i programmet ble trukket inn som leverandører av stoff til offentlige utredninger.

«Program for samisk forskning»

arrangerte to konferanser – en om rekruttering til samisk forskning og en om kunnskapsstatus på feltet. Rekrutteringskonferansen omfattet en internasjonal del om rekruttering til høyere utdanning generelt og en samisk del der man tok opp erfaringer fra og utfordringer knyttet til forskning i samisk språk og forskning utført på samisk. Kunnskapsstatuskonferansen var konsentrert om kartlegging og forskningsbehov. Erfaringer fra forskningsnettverk, forskningssamarbeid og formidling på nasjonalt og nordisk nivå ble drøftet, og det ble fokusert på forskningspolitiske målsettinger og utfordringer både i forskningsprosjekt og nettverkssamarbeid.

⁶³ «Program for samisk forskning – Programplan», s. 20

⁶⁴ «Program for samisk forskning II 2007–2017 – Programplan», ss. 6–8

Programmet finansierte også en database for registrering av forskningsprosjekt. Dette var en del av arbeidet for å etablere kunnskapsstatus på feltet. Dessverre nådde ikke betydningen av å registrere prosjekt i databasen ut til forskningsmiljøene i tilstrekkelig grad, og databasen ble etter noen år ikke videreført.

«Forskningsdagene» var en god formidlingskanal for dette programmet. 17 arrangementer med finansiering fra programmet ble formidlet under denne landsomfattende «paraplyen». Programmet ga også støtte til to andre arrangement, til publisering av fire bøker og støtte til tidsskrifter – to ganger til Samisk vitenskapelig tidsskrift og en gang til det populærvitenskapelige tidsskriftet Bårjås. Dessuten støttet programmet to filmprosjekt: ett om utmarksbruk og verdderelasjoner og ett om Riddu Riddu-festivalen som identitetsprosjekt.

«Program for samisk forskning II»

vedtok en egen formidlingsplan, slik Forskningsrådet nå forventer av alle programmene sine. Der presiseres det at formidlingsansvaret hovedsakelig ligger på forskerne og på de institusjonene hvor forskningen foregår, men at de bør legge kostnader til formidling inn i søknadsbudsjettene sine. En gjennomgang av prosjektenes formidlingsvirksomhet i 2012 viste stor aktivitet, både i tradisjonelle formidlingsformer som bøker og konferanseinnlegg, og i form av kurs, seminarer, folkemøter og filmer. Programmet har dessuten utlyst formidlingsstøtte som separat søknadstype hvert år. Fra og med 2009 har det vært lagt særskilt vekt på publisering på samisk. Støtte til oversettelse har vært utlyst to ganger. Programmet har støttet utgivelse av to doktoravhandlinger om nordsamisk og en masteroppgave om umesamisk, en artikkelsamling om duodji og to numre av Samisk vitenskapelig tidsskrift, alt dette på samisk. Dessuten er det gitt støtte til oversettelse til nordsamisk av en publikasjon om polare forhold som ble utgitt som bilag til Forskningsrådets barneblad «Nysgjerriger» nr. 3/07 i anledning det internasjonale polaråret.

I 2012 arrangerte programmet en konferanse der en rekke av programmets forskere og stipendiater presenterte resultater fra forskningen sin, på feltene tradisjonskunnskap, språk, samiske samfunn i eldre og i moderne tid, forvaltnings- og rettighetsproblematikk. To innlegg var viet kolasamenes situasjon, og professor Nils Butenschøn presenterte utredningen «Langs lange spor»⁶⁵. I den avsluttende debatten diskuterte man blant annet mulige konflikter knyttet til utvikling av samisk som vitenskapsspråk, men det ble også uttrykt bekymring for at for få samer lot til å være engasjert i programmet.

Programmet har også arrangert et seminar for doktorgradsstipendiatene, der formidling var tema, og der stipendiatene fikk konkrete tips om formidling av resultater fra prosjektene sine.

6.3.9 Internasjonalisering

Internasjonalisering av forskningen er blitt et stadig viktigere felt for Forskningsrådet, og forventningene til programmene om internasjonalisering av prosjektporteføljen er blitt tydeligere.

De to samiske programmene i Forskningsrådet har innarbeidet eksplisitte internasjonale perspektiver i programplanene sine. «Program for samisk forskning» relaterte sin internasjonale strategi til FN's urfolkstiår 1995–2005 og mente at et sentralt tema for internasjonal forskningsdialog kunne være teori og metodeutvikling i sammenhenger der man ofte legger

⁶⁵ Jf. fotnote 10

vekt på muntlig kunnskapsoverføring. Programplanen signaliserte at programmet ville bidra til at den samiske forskningen fikk eksponere seg i internasjonale sammenhenger.

Programstyrets egevaluering viste til at en rekke av prosjektene har internasjonale kontakter og samarbeider med utenlandske forskere, men konkluderte med at forskerne i dette programmet sannsynligvis ikke hadde mer internasjonalt samarbeid enn man kan forvente av forskere.

«Program for samisk forskning II» har et kapittel om internasjonalt samarbeid i programplanen. Kapitlet påpeker at de senere årenes utvikling har vist at programmet bør understreke målet om internasjonalt samarbeid mellom forskningsmiljøene i Norge og relevante utenlandske forskningsmiljøer, både generelt, innenfor de samiske rammene og som bidrag til urfolksforskningen. Blant annet vil utviklingen i nordområdene bety nye utfordringer for urfolkssamfunnene, og forskningsbasert kunnskap vil være en nøkkelfaktor. En utfordring vil være å bringe fram den arktiske befolkningens egen forståelse av natur- og kulturprosessene i nordområdene.

Programmet har ikke utlyst spesielle internasjonaliseringstiltak, men fra 2010 har man i økende grad lagt vekt på samarbeid mellom institusjoner, i 2015 presisert til «utenlandske institusjoner». Også i dette programmet ser det hittil ut til at internasjonalt samarbeid er på forventet nivå.

6.3.10 De samiske forskningsprogrammene i Forskningsrådet – tilpasninger etter behov

Forskningsrådet har etter hvert utviklet en relativt stram struktur når det gjelder utlysningsmuligheter og virkemidler i programmene sine. Programmene for samisk forskning er imidlertid innvilget visse særordninger:

- *Studentstipend* er en stipendtype som Forskningsrådet ikke lenger benytter seg av som individuell ordning. Enkelte programmer åpner for slike stipend som del av forskerprosjekt. «Program for samisk forskning II» har imidlertid fortsatt mulighet til å utlyse individuelle studentstipend, ettersom man har ansett at behovet eksisterte i større grad her enn innenfor andre forskningsområder.
- *Individuelle doktorgradsstipend* er heller ikke en kategori som benyttes i andre sammenhenger i Forskningsrådet. Doktorgradsstipendene inngår nå i større forskerprosjekt. Årsaken til dette er at man anser at veiledningssituasjonen bedres ved at man er del av en forskergruppe, og at sjansene for å fullføre doktorgraden i stipendperioden øker. Innenfor samisk forskning har man imidlertid tatt hensyn til at en del forskningsmiljøer fortsatt er små og ikke har kapasitet til å bygge opp større prosjekt som kan romme doktorgradsstipendiater, så individuelle doktorgradsstipend har vært en mye benyttet kategori i de to programmene i Forskningsrådet.
- *Ikke prioritering av kvinner*: Normalt skal alle Forskningsrådets utlysninger av midler inneholde en passus om at Forskningsrådet vil legge til rette for å styrke rekrutteringen av kvinner til fag med lav kvinneandel og utvikle tiltak for å øke andelen av kvinner i faste vitenskapelige stillinger. Samisk forskning ser ikke ut til å ha behov for slik tilrettelegging, jf. kap. 3.3. Dette vurderes særskilt i forbindelse med hver utlysning.

- *Prosjektbeskrivelse på samisk:* Bruk av samisk språk i forskningen var ikke noe eksplisitt tema i RHF-programmet, selv om programmet la vekt på språkforskning. De to programmene i Forskningsrådet har imidlertid vært opptatt av å utvikle samisk som vitenskapsspråk. Det har vært lagt vekt på bruk av samisk i selve forskningsprosessen, og begge programmene har åpnet for prosjektbeskrivelser på samisk. Av praktiske grunner må Forskningsrådet også ha en versjon på norsk eller engelsk, så søkerne har måttet vedlegge en oversettelse, som Forskningsrådet har finansiert. Dette har vært en særordning for disse programmene.

6.3.11 Departementenes rolle

Programmene for samisk forskning er og har vært grunnforskningsprogrammer. I RHF var ingen sektordepartement involvert i finansieringen, midlene ble fordelt fra Rådets tildeling fra det daværende Kirke- og undervisningsdepartementet⁶⁶. I Norges forskningsråd finansierer de fleste departementene forskning innenfor sine sektorer, også i grunnforskningsprogrammer. I «Program for samisk forskning» hadde Kommunal- og regionaldepartementet, senere Arbeids- og inkluderingsdepartementet⁶⁷, et medlem i programstyret. I 2003 kom imidlertid utredningen «Departementenes sektoransvar for forskning»⁶⁸. Der oppfordres sektordepartementene til ikke å delta i styrer og komiteer i Forskningsrådet. I «Program for samisk forskning II» har Forskningsrådet likevel ønsket å ha med en representant for Kommunaldepartementet, men denne gangen på observatørplass.

Kunnskapsdepartementet forvalter sitt ansvar for forskningen på det samiske området gjennom føringer på overordnet nivå, også til Forskningsrådet, formulert i statsbudsjett og forskningsmeldinger. Det kan være ønsker om å få utredet forhold knyttet til samisk forskning eller ønsker vedrørende innholdet i nye forskningsprogram.

Kommunaldepartementet har det overordnede ansvaret for Norges samepolitikk og har, både i sine tildelingsbrev til Forskningsrådet og fra sine posisjoner i programstyrene, ytret ønsker om innretning av programmene. Disse ønskene har stort sett handlet om å sette søkelys på de små samiske språkene og kulturene, se 6.3.7.

6.4 Konklusjon

Forskningsrådenes bidrag til å få bygget opp samiske forskningsmiljøer og rekruttere til samisk forskning i humaniora og samfunnsvitenskap har vært betydelig. Fra starten, med satsing særlig på studentstipend, gjennom programmer med omfattende satsing både på enkeltforskere, stipendiater og institusjonsstøtte, til større, tverrfaglige prosjekt har innsatsen tilpasset seg den samiske forskningens behov og bidratt til å knytte tettere forbindelse mellom de samiske forskningsmiljøene i Norge. Et særtrekk ved den norske innsatsen er at den har pågått uavbrutt siden 1976. Innenfor den humanistiske og samfunnsvitenskapelige forskningen i

⁶⁶ Det overordnede ansvaret for forskningspolitikken har ligget under forskjellige departementskonstruksjoner i årenes løp. Ansvarlig departement i 2015 er Kunnskapsdepartementet.

⁶⁷ Ansvaret for samepolitikken har også ligget under forskjellige departementer. I 2015 ligger det i Kommunal- og moderniseringsdepartementet.

⁶⁸ *Departementenes sektoransvar for forskning. Sluttrapport fra et arbeid utført av Utdannings- og forskningsdepartementet. Rapport 2004*

forskningsrådene er det bare den frie prosjektstøtten som kan vise til tilsvarende langvarig virksomhet.

Det er absolutt ønskelig at Forskningsrådet starter et nytt program for samisk forskning når det nåværende programmet avsluttes. Imidlertid er det viktige problemstillinger i det samiske samfunnet i dag som ikke kan dekkes av et program for humanistisk og samfunnsvitenskapelig samfunn alene. Forskningsrådet bør derfor vurdere å åpne programmet for tema og problemstillinger innenfor blant annet større deler av klima-, miljø- og reindriftsforskningen, i tråd med ønsker formulert både av Sametinget og den siste forskningsmeldingen⁶⁹.

⁶⁹ Meld. St. 18 (2012–2013) *Lange linjer – kunnskap gir muligheter* sier i sin omtale av programmet: «Det er avgjørende at urfolk har mulighet til å videreutvikle sin kunnskap og kompetanse som grunnlag for sin innflytelse på og medvirkning i den generelle samfunnsutviklingen, spesielt i nordområdene. Dette omfatter både økonomiske, kulturelle, næringspolitiske og ressurs- og geopolitiske endringer. Ikke minst gjelder det endringer i klima, økologi, natur og miljø i nord. Det er samtidig viktig at denne kunnskapen blir integrert i øvrig kunnskapsutvikling og gjort tilgjengelig for forvaltning og næringliv.»

7 Samisk språk i Den norske kirke

Tore Johnsen, cand.theol. fra Menighetsfakultetet. Generalsekretær i Samisk kirkeråd i Den norske kirke

Sammendrag:

Kapittelet belyser utbredelse, omfang og nivå på bruk av samisk språk i gudstjenester i Den norske kirke. Statistikkgrunnlaget er data innhentet særskilt i de tre nordligste bispedømmene siden 2012, samt SSBs kirkelige årsstatistikk.

I 2014 meldte en åttendedel av menighetene i Nidaros, en fjerdedel av menighetene i Sør-Hålogaland og halyparten av menighetene i Nord-Hålogaland at de hadde brukt noe samisk i gudstjenestelivet i løpet av året. Økningen siden 2012 er merkbar i alle tre bispedømmer. Et knippe menigheter har i treårsperioden dessuten gått fra å bruke samisk unntaksvis til å inkludere samisk i flertallet av gudstjenestene. En tidsserie på tre år er et spinkelt statistisk grunnlag, men mange sammenfallende data tyder på at de positive tendensene ikke bare skyldes naturlige svingninger. Det er likevel stor lokal variasjon, og omfanget på bruk av samisk er generelt lite.

Den norske kirke fremstår som arena for synliggjøring av samisk språk. Det er bare i det samiske språkforvaltningsområdet at gudstjenestene i større grad fremstår som reell bruksarena for samisk språk. Med unntak av en til to menigheter er fast bruk av samisk normalisert i forvaltningsområdet, men det er relativt stor variasjon i språkbruksnivå. Det utfordres til å se etter mulige måter å styrke språkbruksnivået i liturgien på. Kirketoltjenesten fremstår som forutsetning for at samisk kan brukes i forkynnelsen. Dette er en særlig utfordring for sørsamisk og lulesamisk, som mangler slike stillinger.

SSBs kirkelige årsstatistikk viser at Den norske kirke generelt står betydelig sterkere i forvaltningsområdet for samisk språk enn på landsbasis. Forvaltningsområdet skiller seg mindre fra menigheter i områder med sammenliknbar demografi, men de negative trendene synes likevel å være noe svakere. Det samiske språkforvaltningsområdet skiller seg ut med sterkere oppslutning om konfirmasjon.

Den norske kirkes bruk av samisk foreslås tatt opp med det regjeringsoppnevte utvalget som gjennomgår samelovens språkregler. Det bør tas hensyn til behov knyttet til samisk språk i kirkelivet i arbeidet med ny kirkeordning for Den norske kirke. Det anbefales videre at arbeidet med statistikk om bruken av samisk språk i kirkelivet videreføres, slik at utviklingen på feltet kan følges og stimulerende tiltak målrettes.

7.1 Innledning

Både sentrale myndigheter, Sametinget og Den norske kirke synes å ha en felles erkjennelse av kirkelivets sentrale betydning for det samiske samfunnet. Dette gjenspeiles i de forventninger som signaliseres med hensyn til hvordan Den norske kirke i sin virksomhet ivaretar samisk kirkeliv.⁷⁰ I dette perspektivet er det naturlig å se kirkens ivaretagelse av samisk språk som en del av Den norske kirkes samfunnsoppdrag som «Norges folkekirke»⁷¹. Hvordan blir så dette ansvaret ivaretatt? I hvilken grad og på hvilken måte fremstår Den norske kirke som aktør og arena for synliggjøring, bruk og styrking av samisk språk?

Dette kapittelet belyser hva statistikk kan fortelle om utbredelse, omfang og nivå på bruk av samisk språk i Den norske kirke i dag. Hovedfokuset er hvordan samisk språk inkluderes i gudstjenestelivet. I tillegg til å belyse bruken av samisk språk vil kapittelet i noen grad også se på hva statistikk kan fortelle om Den norske kirkes stilling generelt i samiske lokalsamfunn. Statistikkgrunnlaget for språktematikken er data som er innhentet særskilt i de tre nordligste bispedømmene, samt SSBs kirkelige årsstatistikk som innhentes fra alle menigheter i Den norske kirke. Spørsmålet om kirkens stilling i samiske samfunn generelt sees i lys av SSBs kirkelige årsstatistikk.

I en bakgrunnsdel innledningsvis etableres en historisk og nåtidig kontekst for forståelsen av statistikk materialet som senere presenteres. I den historiske delen vies oppmerksomheten til en kongelig resolusjon av 1848, som har regulert Den norske kirkes bruk av samisk språk helt fram til vår tid. I den nåtidige delen beskrives kort organisatoriske, strategiske, språkpolitiske og juridiske rammer for Den norske kirkes bruk av samisk språk.

Avslutningsvis oppsummeres hovedfunnene, og det pekes på utfordringer og muligheter og gis anbefalinger med tanke på videre oppfølging av feltet. Det pekes også på dataenes relevans når det gjelder et par overordnede problemstillinger, nemlig arbeidet med å revidere samelovens språkregler samt de endringsprosesser som pågår frem mot 2019/2020 med hensyn til å etablere ny forvaltning og kirkeordning for Den norske kirke som selvstendig trossamfunn.

7.2 Bakgrunn – historie og nåtidig kontekst

7.2.1 Historiske utviklingstrekk i Den norske kirkes arbeid med samisk språk

Det er kjent at Thomas von Westen og samemisjonsarbeidet under ham rundt 1720-tallet hadde et positivt syn på samisk språk. Kirkens offisielle holdning fra denne tiden av kan beskrives som en stadig pendelbevegelse mellom perioder preget av en positivt anerkjennende og proaktiv linje, og perioder preget av en avvisende holdning og direkte motarbeiding av samisk språk. Årene før fornorskningspolitikken begynte å slå inn fra rundt 1850, var imidlertid en positiv periode, og rett før de minoritetspolitiske vindene snudde, ble en sentral bestemmelse etablert. Det handler om kgl.res. 24. februar 1848, som i stor grad kom til å bestemme den kirkelige bruken av samisk språk helt inn i vår egen tid. Det interessante for problemstillingene som

⁷⁰ Jf. Sametingets høringsuttalelse om Strategiplan for samisk kirkeliv (SP 035-10), St.meld. nr. 28 (2007–2008) Samepolitikken (Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2008) og Strategiplan for samisk kirkeliv vedtatt av Kirkemøtet i sak KM 8/11 (Samisk kirkeråd 2011)

⁷¹ Jf. Grunnloven § 16

drøftes i dette kapittelet, er hvordan det geografiske virkeområdet for bestemmelsen til å begynne med var betydelig, men deretter gradvis ble snevret inn.

Den kongelige resolusjonen fra 1848 fastsatte et krav om at prester før tilsetning i nærmere angitte prestegjeld i Nord-Norge måtte ha avlagt presteeksamen i samisk. Opprinnelig var et stort *sammenhengende område* fra Grong i sør til Norges yttergrense i nordøst omfattet av bestemmelsen i den kongelige resolusjonen.⁷² Allerede etter 11 år falt imidlertid hele det sørsamiske og lulesamiske språkområdet samt de sørlige delene av det nordsamiske språkområdet ut. Fra 1859 stod man igjen med den nordlige halvdel av Troms samt Finnmark. På 1900-tallet ble området enda mindre, og til slutt stod et fåtall prestegjeld i tilknytning til indre Finnmark igjen som et siste «samisk-kirkelig reservat» for Den norske kirke. Det dreide seg om prestegjeldene Guovdageaidnu/Kautokeino, Kárášjohka/Karasjok, Porsángu/Porsanger, Unjárga/Nesseby (inkludert Buolbmát/Polmak), Deatnu/Tana og Lebesby. Utover på 70-tallet var bestemmelsen blitt sovende for Lebesby sitt vedkommende, og samisk stod etter hvert relativt svakt også i Deatnu/Tana (dvs. nedre del av dagens Deanu gielda / Tana kommune).

Da sameloven i 1990 fikk et eget språkkapittel, ble det nye forvaltningsområdet for samisk språk identisk med området der den kongelige resolusjonen av 1848 fortsatt ble praktisert og la premisser for kirkelivet lokalt, med Gáivuotna / Kåfjord i tillegg. Selv om virkeområdet for den kongelige resolusjonen tegner hovedbildet av hvor samisk ble brukt av Den norske kirke på denne tiden, finnes det unntak. For eksempel etablerte Nord-Hålogalands biskop på 1970-tallet en geistlig betjening av såkalte «spredtboende samer», dvs. samer som bodde utenfor de ovenfor angitte prestegjeldene. Denne betjeningen var imidlertid sporadisk.

Den gradvise innsnevringen av virkeområdet for den kongelige resolusjonen av 1848 er interessant, da det kaster lys over dagens arbeid med å reversere denne prosessen og igjen øke utbredelsen av bruken av samisk språk i Den norske kirke. Et par foreløpige konklusjoner er nærliggende: For det første er menighetene i dagens Indre Finnmark prosti (Kárášjohka/Karasjok, Guovdageaidnu/Kautokeino, Porsángu/Porsanger, Deatnu/Tana, Buolbmát/Polmak og Unjárga/Nesseby) de eneste menighetene i Den norske kirke med en kontinuitet i bruk av samisk i gudstjenestelivet gjennom hele fornorskningstiden. For det andre: Erfaringen fra størstedelen av det opprinnelige virkeområdet for den kongelige resolusjonen var at Den norske kirke ble en stor fornorsker. For det tredje: Det sørsamiske området sør for Grong var allerede «oppgitt» som område for bruk av samisk i kirkene da den kongelige resolusjonen ble etablert i 1848.

7.2.2 Den norske kirke og samisk språk i dag – organisering, språkpolitikk og lover

I fortsettelsen gis en kort beskrivelse av dagens organisatoriske, strategiske, språkpolitiske og juridiske rammer for Den norske kirkes arbeid med samisk språk. Dette gir holdepunkter for presentasjonen og fortolkningen av det statistiske materialet som følger senere i artikkelen.

Den norske kirkes betjening på samisk språk var fram til 1980-tallet nærmest ensbetydende med nordsamisk. I 1990 anerkjente imidlertid Kirkemøtet i sak KM 15/90 Handlingsplan for samisk kirkeliv et ansvar for alle de tre offisielle samiske språkene i Norge. Kirkemøtet anmodet i samme sak de tre nordligste bispedømmene om å ta ansvar for all geistlig betjening på hvert sitt samiske språk. Nord-Hålogaland bispedømme, som i utstrekning tilsvarende Finnmark og Troms fylker, fikk hovedansvar for nordsamisk. Sør-Hålogaland bispedømme,

⁷² Et departementalt skriv av 1872 til biskopen i Troms stift (nåværende Sør-Hålogaland og Nord-Hålogaland bispedømmer) foreskrev nærmere bruken av samisk språk i gudstjenester og kirkelige handlinger i de berørte prestegjeldene.

som tilsvarer Nordland fylke, fikk ansvar for lulesamisk språk. Nidaros bispedømme, som i utstrekning tilsvarer Nord-Trøndelag og Sør-Trøndelag fylker, fikk ansvar for sørsamisk språk. Denne ansvarsfordelingen er siden lagt til grunn i Den norske kirkes organisering av kirkelig betjening på samisk.

Strategiplan for samisk kirkeliv, vedtatt av Kirkemøtet i 2011 (sak KM 8/11), legger til grunn en samisk språkpolitikk for Den norske kirke som opererer med to nivåer (Samisk kirkeråd 2011:64):

et grunnnivå/minimumsnivå for ivaretagelse av samisk språk som i prinsippet kan ivaretas overalt i Den norske kirke og gjelder uavhengig av sameloven

et nivå knyttet til etterlevelse av forpliktelsene som følger av samelovens språkregler, og som i særlig grad knytter seg til forvaltningsområdet for samisk språk

Med hensyn til det første sier planen at det nasjonale minimumsnivået for ivaretagelse av samisk språk forslagsvis kan knyttes opp mot følgende tiltak:

- hvert år ta i bruk samiske salmer/liturgiledd i gudstjenesten (slik det ofte gjøres med
- andre språk) en eller flere ganger
- markere Samefolkets dag (6. februar) i en eller annen form i gudstjenestelig sammenheng
- gi tilbud om utdeling av samisk 4-årsbok
- gi tilbud om utdeling av Bibel/ Det nye testamente / bibeldeler på samisk
- gi tilbud om salme eller liturgideler på samisk der en samisk familie er involvert i dåp,
- konfirmasjon, vigsel eller begravelse
- gi tilbud om visse samiske elementer i konfirmasjonstiden

Da Kirkemøtet i 2011 vedtok ny gudstjenesteliturgi for Den norske kirke, ble også nytt regelverk for menighetenes gudstjenesteliv vedtatt, såkalte alminnelige bestemmelser.⁷³ Ifølge disse er alle menigheter i forvaltningsområdet for samisk språk forpliktet til å ivareta samisk språk i sitt gudstjenesteliv og skal innarbeide dette i sin lokale grunnordning.⁷⁴ En bestemmelse rettet mot alle menigheter sier at der det er naturlig, kan andre språk [enn norsk] brukes på enkeltledd. Dette er indirekte en invitasjon til å inkludere samisk språk også utenfor forvaltningsområdet. Menighetens lokale grunnordning skal ifølge bestemmelsene godkjennes av biskopen.

For å øke utbredelsen av bruk av samisk språk i Den norske kirke ble et knippe sentrale liturgiledd på sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk tatt inn bak i den ordinære norske liturgiboka av 2011. Av samme grunn ble det i Norsk salmebok av 2013 tatt inn 15 salmer på hvert av de tre nevnte samiske språkene (til sammen 45). Samiske liturgiledd og samiske salmer skal med andre ord i dag finnes tilgjengelige i alle menigheter i Den norske kirke. I rammen av vedtakene i 2011 ble også Samefolkets dag gjort til offisiell kirkelig merkedag med egne tekstrekker og samlingsbønn, samt med en veiledning for den kirkelige markeringen.

Den norske kirkes målsettinger om bruk av samisk språk er også nedfelt i planer for andre virksomhetsområder enn gudstjenestelivet, særlig for trosopplæringen. Plan for trosopplæring i Den norske kirke gir menighetsrådene i forvaltningsområdet et særskilt ansvar for å legge til rette trosopplæringstilbud for samiske barn og unge (Kirkerådet 2010: 11). Planen sier samtidig at samiske barn og unge har rett til opplæring og materiell på sitt eget språk, uavhengig av hvor i landet de bor (Kirkerådet 2010: 42).

⁷³ Alminnelige bestemmelser for Ordning for hovedgudstjeneste fastsatt av Kirkemøtet 10. april 2011

⁷⁴ Lokal grunnordning for gudstjenesten vedtas av menighetsrådet og er det lokale regelverket for gudstjenestelivet i menigheten.

Ifølge samelovens språkregler har alle rett til individuelle kirkelige tjenester på samisk i Den norske kirkes menigheter i forvaltningsområdet (§ 3-6). Den norske kirke legger selv til grunn at sameloven må ha konsekvens også for gudstjenestelivet, selv om lovforarbeidene overraskende nok avgrenset rettigheten til kun å gjelde individualiserte kirkelige handlinger utenom gudstjenester som er åpne for alle (Kirke- og kulturdepartementet 1990: 48).

Menighetene i forvaltningsområdet har så langt dessuten vært forpliktet av språkbestemmelsenes generelle regler for lokale offentlige forvaltningsorganer i forvaltningsområdet. Endringene av Den norske kirkes relasjoner til staten kan potensielt forhindre at sameloven i framtiden skal gjelde for Den norske kirke. Kirkemøtet har imidlertid forutsatt at samelovens språkregler skal gjelde for Den norske kirke også etter endrede relasjoner mellom stat og kirke (KM 8/07). Det er blant annet uttrykt ønske om gjennomgang av samelovens språkregler med henblikk på å inkludere kirkens fellesskapshandlinger i gudstjenester og kirkelige handlinger (KM 8/11 og Samisk kirkeråd 2011:102).

Det er også relevant å nevne at Strategiplan for samisk kirkeliv ser Den norske kirkes arbeid med samisk kirkeliv i lys av Grunnloven § 108 (tidligere 110a).

7.3 Statistikk om bruk av samisk språk i Den norske kirke

Hva kan så statistikk fortelle om status og utvikling for bruken av samisk språk i Den norske kirke? I fortsettelsen ser vi særlig på situasjonen i Nidaros, Sør-Hålogaland og Nord-Hålogaland bispedømmer. Med andre ord beskrives den kirkelige språksituasjonen for et geografisk område tilsvarende Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag, Nordland, Troms og Finnmark fylker. Vi ser på det statistiske materialet i lys av tre hovedproblemstillinger. For det første: Hva er status og utvikling med hensyn til *geografisk utbredelse* av bruk av samisk språk (antall menigheter/prostier). For det andre: Hva er status og utvikling med hensyn til *omfang av gudstjenester* med innslag av samisk språk (antall gudstjenester i hvert prosti / hver menighet). For det tredje: Hva er status og utvikling med hensyn til *bruksnivå av samisk* i gudstjenestelivet (prosentandel samisk i den enkelte gudstjeneste).

Det foreligger ikke statistikk for mange år bakover. De tre nordligste bispedømmene begynte med egen datainnsamling for dette i 2011 med utgangspunkt i et eget skjema. Indikatorene som er brukt her, fanger opp både utbredelse, omfang og språkbruksnivå, og det spørres om språkform både for gudstjenester, dåp, konfirmasjon, vigsel og begravelse. I tillegg etterspørres kirkelig markering av Samefolkets dag, samt antall utdelte 4-årsbøker og bibeldeler på samisk. Hoveddelen av dette skjemaet gjengis nedenfor under punkt 7.3.5. Av kapasitetsgrunner er det kun tallene om bruk av samisk i gudstjenestene som blir gjenstand for analyse i denne artikkelen.

Tallene for det enkelte bispedømme begynner å bli fullstendige først fra 2012. Derfor er det kun årene 2012–2014 man har sammenliknbare data for. Fra 2014 ble det i tillegg tatt inn et spørsmål i skjemaet for SSBs kirkelige årsstatistikk for hele Den norske kirke. Alle landets menigheter – dvs. menighetene tilhørende Den norske kirke – er her bedt om å føre opp «antall gudstjenester med innslag på samisk» i løpet av året. SSB-tallene for 2014 gir oss med andre ord indikasjon på bruken av samisk språk i kirkene på landsbasis. I tillegg fungerer SSB-tallene som kvalitetssikring av tallene fra den særskilte statistikkinnhenting om bruk av samisk språk i de tre nordligste bispedømmene. Med svært få og ubetydelige unntak er det sammenfall mellom de to statistikkildene. Norges samfunnsvitenskapelige datatjeneste (NSD) tilrettelegger menighetsdataene innhentet av SSB i en egen kirke-database.⁷⁵ Både SSBs og NSDs databaser er benyttet som kilder i denne artikkelen.

⁷⁵ Se <http://www.nsd.uib.no/data/kirke/>

Med «gudstjenester» menes i denne artikkelen «gudstjenester på søn-/helligdag» (kategori brukt i SSBs kirkestatistikk) eller såkalte «forordnede gudstjenester» (kategori brukt i den særskilte statistikkinnhenting i de tre nordligste bispedømmene). Dette er tilnærmet identiske kategorier og behandles i fortsettelsen som samme størrelse. Det må tas forbehold om muligheten for feilkilder på grunn av dette, selv om disse forventes å være svært små. Fra 2015 anbefales det at statistikkskjemaet for innhenting av data om samisk språkbruk i de tre nordligste bispedømmene bruker samme kategori som SSBs statistikk.

Kategorien «andre gudstjenester», som brukes både av SSB og av bispedømmene, holdes med andre ord utenfor denne statistikkartikkelen. Én grunn er at gudstjenesten på søn-/helligdager kan betraktes som det fremste uttrykket for menighetens gudstjenesteliv. En annen grunn er eksempler på manglende samsvar mellom tallene rapportert til henholdsvis SSB og bispedømmene. Det gjelder kun et fåtall menigheter i forvaltningsområdet for samisk språk. Hos disse er det i den særskilte statistikkinnhenting til bispedømmene rapportert et betydelig høyere antall «andre gudstjenester» med bruk av samisk enn det totale innrapporterte antallet «andre gudstjenester» til SSB (uavhengig av språk). Årsaken synes å være at man i den bispedømmevis innrapporteringen noen steder har inkludert institusjonsandakter generelt (og ikke bare gudstjeneste på institusjon), noe som ikke defineres som «andre gudstjenester» i SSBs statistikk. Feilkilden vurderes her som betydelig, siden volumet i disse menighetene er ganske stort, noe som altså ikke gjør det hensiktsmessig å sammenlikne tallene. For å unngå dette i fremtiden anbefales det at det i den særskilte statistikkinnhenting om bruken av samisk språk i de tre nordligste bispedømmene legges til grunn en definisjon av «andre gudstjenester» som samsvarer med forståelsen av samme kategori i SSBs kirkelige årsstatistikk.

I fortsettelsen legges det altså kun vekt på «gudstjeneste på søn-/helligdag» / «forordnet gudstjeneste», og for enkelthets skyld vil «gudstjeneste» i fortsettelsen referere til dette.

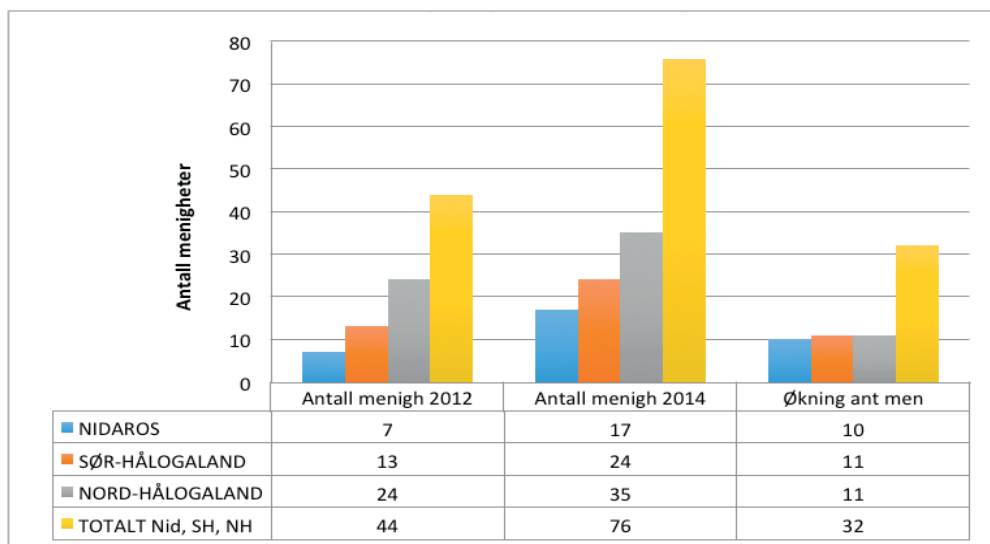
7.3.1 Geografisk utbredelse / antall menigheter som har gudstjenester med innslag på samisk

Den geografiske utbredelsen av bruken av samisk språk i gudstjenestelivet i Den norske kirke kan leses ut av *antall menigheter* som bruker noe samisk i gudstjenesten. Tallene som presenteres i fortsettelsen, gjør ikke forskjell på om det er holdt mange eller få gudstjenester med innslag på samisk gjennom året. Det skjernes heller ikke mellom hvor mye eller lite samisk som er brukt i den enkelte gudstjeneste. For å komme med i statistikken her rekkes det at en menighet kun én eneste gang i løpet av året har hatt et eller annet innslag på samisk språk i gudstjenesten. Selv om dette er lite, er det likevel interessant å registrere, da man av erfaring vet at det kan være ganske store sperrer mot å ta i bruk noe samisk overhodet. Når dette kan registreres i statistikken, indikerer det derfor med stor sannsynlighet et aktivt valg av dem som har ansvar for gudstjenesten lokalt.

Det er ifølge Kirkerådet i dag 1 247 menigheter i Den norske kirke. I 2014 har 6,4 % av alle landets menigheter meldt til SSB at de har hatt en eller flere gudstjenester med innslag av samisk, nærmere bestemt 80 menigheter. 72 av disse menighetene tilhører de tre nordligste bispedømmene. De øvrige 8 fordeler seg på Oslo (4), Hedmark (2) og Bergen (2). Gjennomgangen i fortsettelsen konsentrerer seg om tallene fra de tre nordligste bispedømmene. Merk at tre menigheter som ikke har rapportert gudstjeneste med samisk innslag til SSB, har rapportert om én slik gudstjeneste hver i den særskilte rapporteringen i de tre nordligste bispedømmene. Det gjør at det totale antallet menigheter som har brukt samisk i Den norske kirke i 2014, antakelig er 83, og det totale antallet i de tre nordligste bispedømmene er 75.

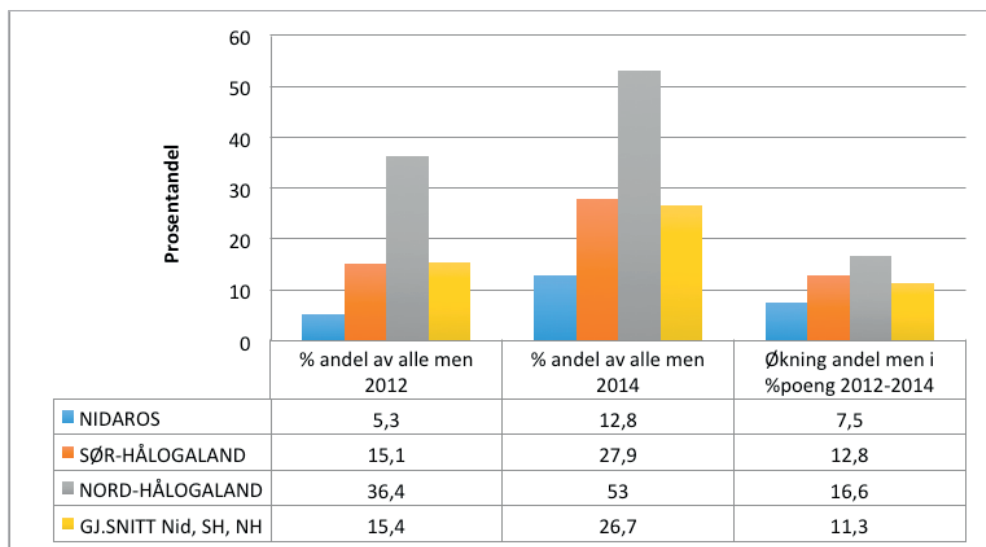
I de tre nordligste bispedømmene er det i alt 285 menigheter (133 i Nidaros, 86 i Sør-Hålogaland og 66 i Nord-Hålogaland). Diagrammet nedenfor (figur 7.1) viser antall menigheter som har rapportert om bruk av noe samisk i gudstjenestelivet gjennom ett år i disse bispedømmene. I 2012 meldte 44 menigheter om minst én gudstjeneste med et samiskspråklig innslag i egen menighet. Tallet var økt til 76 menigheter i 2014. Mens økningen i antall menigheter fra 2012 til 2014 var tilnærmet identisk mellom de tre bispedømmene (10, 11, 11), har Nord-Hålogaland høyest og Nidaros lavest antall menigheter med bruk av samisk. I 2014 var antallet 35 i Nord-Hålogaland, 24 i Sør-Hålogaland og 17 i Nidaros.

Figur 7.1 Antall menigheter i de tre nordligste bispedømmer som har brukt samisk i gudstjenestelivet i løpet av året

Diagrammet nedenfor (figur 7.2) viser samme utvikling omregnet i prosentandel menigheter i de tre nordligste bispedømmene som har brukt noe samisk i gudstjenestelivet gjennom året.

Figur 7.2 Prosentandel menigheter i de tre nordligste bispedømmer som har brukt samisk i gudstjenestelivet i løpet av året

Mens 15,4 % av menighetene i Nidaros, Sør-Hålogaland og Nord-Hålogaland i 2012 meldte om innslag på samisk i gudstjenestelivet, gjorde 26,7 % det samme to år senere. Altså skjedde en økning på 11,3 prosentpoeng for de tre bispedømmene under ett. Til tross for at økningen i antall menigheter var tilnærmet identisk i de tre bispedømmene, var økningen i prosentpoeng større i nord enn lenger sør, da det er betydelig færre sokn i Nord-Hålogaland og Sør-Hålogaland enn i Nidaros. Den bispedømmevise økningen i andel menigheter målt i prosentpoeng var henholdsvis 16,6 prosentpoeng i Nord-Hålogaland, 12,8 prosentpoeng i Sør-Hålogaland og 7,5 prosentpoeng i Nidaros. Status per 2014 er altså at drøyt halvparten av menighetene i Nord-Hålogaland, drøyt en fjerdedel av menighetene i Sør-Hålogaland og drøyt en åttendedel av menighetene i Nidaros bruker noe samisk i gudstjenestelivet gjennom et år. I lys av det som ble sagt innledningsvis om utviklingen for virkeområdet for den kongelige resolusjonen av 1848, er det som forventet at Nord-Hålogaland har størst andel og Nidaros lavest andel av menigheter som bruker noe samisk i de tre nordligste bispedømmene. Det som kanskje er noe overraskende, er at økningen i antallet menigheter som tar i bruk samisk, er omtrent lik i alle bispedømmer.

7.3.2 Omfang av gudstjenester med innslag på samisk gjennom året – prostinivå

Fra å ha sett på utbredelsen av bruken av samisk skal vi nå se nærmere på *omfang av gudstjenester* (altså antall) med innslag på samisk i de tre nordligste bispedømmene. Det er generelt svært beskjedne tall. For å få et visst volum er det derfor hensiktsmessig å synliggjøre tallene på prostinivå. Det gjør det også mulig å sammenlikne utviklingstrekk bispedømmene imellom. Det er viktig å påpeke at det i flertallet av tilfellene er et mindretall av menighetene i

et prosti som bruker noe samisk. Selv i prostier med et større antall gudstjenester skyldes volumet ofte at enkeltmenigheter bryter mønsteret med ingen eller bare én til to gudstjenester i året med samiske innslag. De enkeltmenighetene som skiller seg ut positivt, omtales særskilt nedenfor under punktet 7.3.3.

I de tre nordligste bispedømmene er det i alt 29 prostier. 12 ligger i Nidaros bispedømme, 8 i Sør-Hålogaland bispedømme og 9 i Nord-Hålogaland bispedømme. Diagrammet nedenfor (figur 7.3) visualiserer omfang av gudstjenester med samisk språk i 2012 og 2014. Vi kan dele prostiene i fire grupper basert på tallene for 2014:

a 6 prostier – 5 fra Nidaros og 1 fra Sør-Hålogaland – hadde ingenting å melde. Disse er utelatt i diagrammet.

b 13 prostier rapporterer mellom 1 og 11 gudstjenester med innslag på samisk.

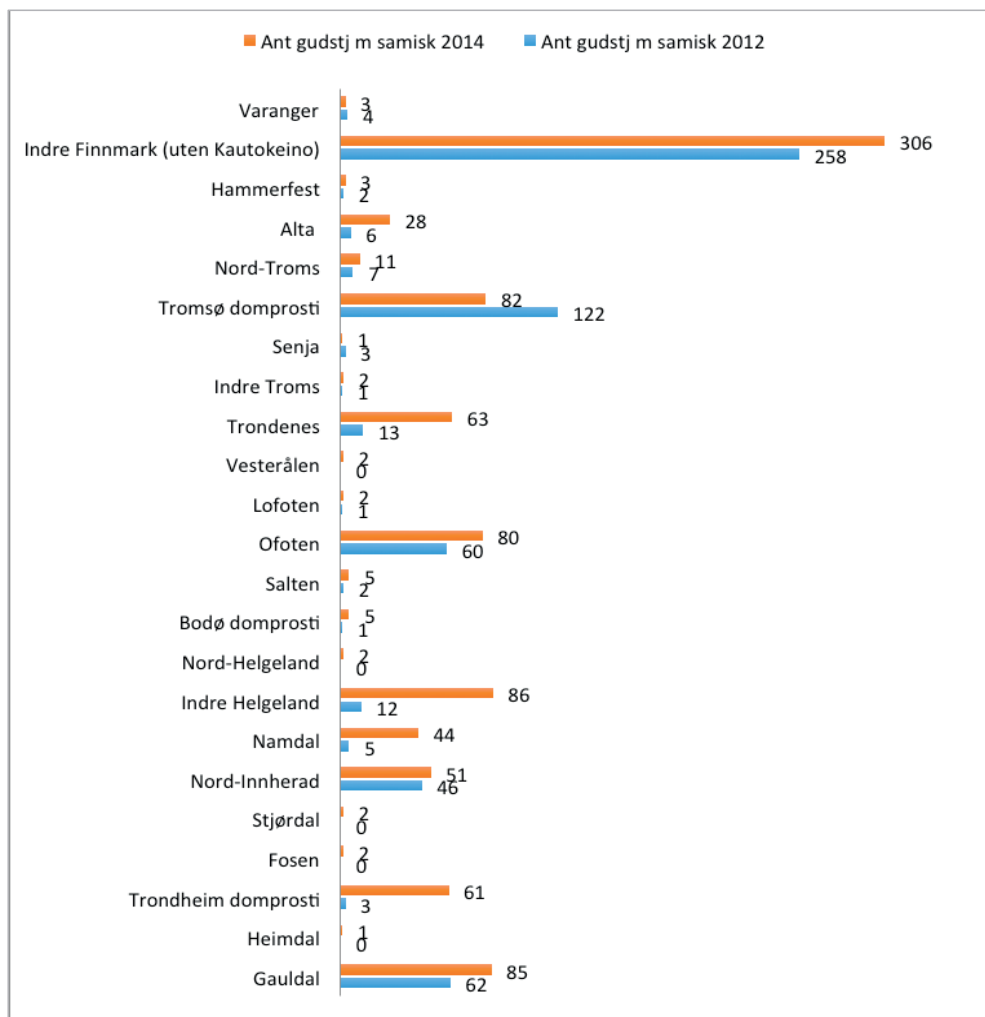
c 9 prostier utgjør et mellomsjikt med 28–86 gudstjenester med innslag på samisk.

d Ett prosti, Indre Finnmark prosti, er i en kategori for seg selv med 305 gudstjenester i 2014 med bruk av samisk språk, og da er Guovdageaidnu/Kautokeino ikke med i tallene.⁷⁶ Omkring en tredjedel av alle gudstjenester med bruk av samisk språk i Den norske kirke ble holdt her i 2014. Med Guovdageaidnu/Kautokeino ville andelen antakelig vært omkring 40 %

I diagrammet er prostiene satt opp i en rekkefølge som noenlunde tilsvarende geografien fra nord til sør. Prostiene Varanger til og med Trondenes tilhører Nord-Hålogaland bispedømme. Prostiene Vesterålen til og med Indre Helgeland tilhører Sør-Hålogaland. Prostiene Namdal til og med Gauldal tilhører Nidaros bispedømme.

⁷⁶ Kautokeino menighet har ikke rapportert sine tall for 2014 hverken til SSBs kirkestatistikk eller i den særskilte innhenting i bispedømmet av data om bruk av samisk språk i menigheten. Ut fra tidligere årsstatistikk til SSB ligger totalantallet gudstjenester på rundt 100 fordelt på ca. 40–50 gudstjenester på søn-/helligdag og resten som andre gudstjenester. Det er sannsynlig at det store flertallet av disse gudstjenestene inkluderer bruk av samisk språk.

Figur 7.3 Prostier i Nidaros, Sør-Hålogaland og Nord-Hålogaland med gudstjenester med bruk av samisk 2012–2014

Indre Finnmark prosti står som nevnt i en særstilling, også som det eneste prostiet i Den norske kirke hvor alle menigheter er en del av forvaltningsområdet for samisk språk. Det gjør det litt vanskelig å sammenlikne dette prostiet med andre prostier. Om man imidlertid holder Indre Finnmark prosti utenfor og sammenlikner de resterende prostiene, blir situasjonen i de tre bispedømmene relativt sammenliknbar. Alle tre bispedømmer står da igjen med to–tre menigheter i forvaltningsområdet for samisk språk: Nord-Hålogaland 2 (Gáivuotna/Kåfjord i Nord-Troms prosti og Loabát/Lavangen i Indre Troms prosti), Sør-Hålogaland 3 (alle i Divtasvuona suohkan / Tysfjord kommune i Ofoten prosti), og Nidaros 2 (Snåase/Snåsa i Nord-Innherad prosti og Raarvihke/Røyrvik i Namdal prosti). Når man med dette utgangspunktet sammenlikner prostiene i de tre bispedømmene, finner man også noen overraskende utviklingstrekk.

Når Indre Finnmark holdes utenfor, var Nidaros det bispedømmet som i 2014 hadde flest gudstjenester med innslag på samisk. Av de 8 prostiene som da står med flest gudstjenester – dvs. mellom 28 og 86 gudstjenester i året med noe samisk – tilhører hele 4 prostier Nidaros. Gjennomsnittlig antall gudstjenester med innslag av samisk i disse 4 prostiene er 60,2. Begge prostier i Nidaros med en menighet i forvaltningsområdet for samisk språk er blant disse (Raarvihke/Røyrvik i Namdal prosti og Snåase/Snåsa i Nord-Innherad prosti).

I Sør-Hålogaland tilhører 2 av prostiene denne kategorien (28–86 gudstjenester i året med innslag på samisk) med 83 som gjennomsnittlig antall gudstjenester med innslag på samisk. De tre menighetene i forvaltningsområdet for samisk språk (lulesamisk), alle i Divtasvuona suohkan / Tysfjord kommune, er representert her med Ofoten prosti.

Nord-Hålogaland bispedømme har, når Indre Finnmark holdes utenom, 2 prostier blant prostiene med flest gudstjenester med innslag på samisk språk. Gjennomsnittet her er på 52 gudstjenester i året med innslag på samisk, altså lavere enn for de nevnte prostiene fra Nidaros og Sør-Hålogaland. I utgangspunktet er det overraskende at Nord-Hålogaland ligger såpass lavt, særlig fordi ingen av de resterende 2 prostiene i Nord-Hålogaland med menigheter i forvaltningsområdet for samisk språk (Nord-Troms prosti med Gáivuotna/Kåfjord menighet og Indre Troms prosti med Loabát/Lavangen menighet) er blant prostiene med 28–86 gudstjenester i året med innslag på samisk.

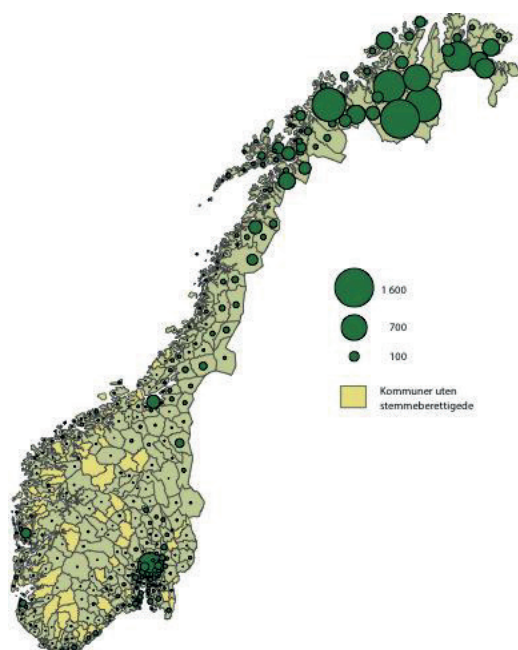
Det kan være interessant å gjøre noen refleksjoner i lys av utviklingen for virkeområdet for den kongelige resolusjonen av 1848, som er omtalt tidligere. Da er det for eksempel ikke overraskende at bruken av samisk er så sterk i Indre Finnmark prosti. Menighetene her var de eneste i Den norske kirke hvor det var en kontinuitet i bruk av samisk språk i gudstjenestelivet gjennom hele fornorskningstiden.

Det som er mer overraskende i lys av utviklingen for virkeområdet for den kongelige resolusjonen, er at de områdene som sist ble faset ut av virkeområdet for bestemmelsen, dvs. kysten av Finnmark og mye av Troms, i dag er blant prostiene som har aller lavest andel av samisk i gudstjenestelivet om man ser de tre bispedømmene under ett. Dette skyldes neppe at andelen samisktatt befolkning er særlig lav i dette området.

Det kan her være interessant å bruke fordelingen av innmeldte i Sametingets valgmanntall som indikasjon. Ikke fordi antall innmeldte i Sametingets valgmanntallet tilsvarer antall samer i Norge – det reelle tallet vil antakelig være flere ganger høyere⁷⁷ – men fordi den geografiske fordelingen av innmeldte i manntallet antakelig er en brukbar indikasjon på hvordan den samiske befolkningen generelt fordeler seg geografisk.

⁷⁷ Sametingets valgmanntall hadde ifølge Sametinget 15 005 innmeldte i 2013 (jf. <https://www.sametinget.no/Valg-og-manntall/Kampanjeside/Valgmanntall/Sametingets-valgmanntall-2013>). En ukvalifisert gjetting er at dette tallet minst kan ganges med 3 for å være i nærheten av antall samer i Norge.

Figur 7.4 Geografisk fordeling av innmeldte i Sametingets valgmanntall

Kartet til venstre, hentet fra SSBs utgivelse *Samisk statistikk 2014 – Sámi statistihkka 2014* (Slaastad 2014: 23), visualiserer innmeldte i Sametingets valgmanntall fordelt på kommuner. Her ser man at noen av kommunene med størst andel innmeldte nettopp finnes i prostiene som grenser til Indre Finnmark prosti. Om man ser på statistikken om bruken av samisk språk i gudstjenestelivet (figur 7.3), ser man imidlertid at disse prostiene er blant prostiene i Nidaros, Sør-Hålogaland og Nord-Hålogaland bispedømmer med *lavest* omfang av gudstjenester med innslag på samisk. Det er nærliggende å anta at stigmaet og usynliggjøringen som fornorskningen skapte i disse områdene, fortsatt virker inn på menighetenes evne og vilje til å inkludere det samiske i gudstjenestelivet.

Nord-Troms prosti, som har en menighet i forvaltningsområdet for samisk språk, var i

2014 registrert med 11 gudstjenester med innslag av samisk språk. De resterende 12 prostiene med innslag på samisk i de tre nordligste bispedømmene har registrert 1–5 gudstjenester i løpet av 2014. 3 av disse tilhører Nidaros, 5 Sør-Hålogaland og 4 av prostiene tilhører Nord-Hålogaland. Det er påfallende at et prosti med en menighet i forvaltningsområdet for samisk språk (Indre Troms prosti) er representert blant prostiene med så lave tall for bruk av samisk. Her er det vanskelig å se at forvaltningsområdet for samisk språk har fått noen konsekvens for gudstjenestelivet.

7.3.3 Omfang av gudstjenester med innslag på samisk gjennom året – menighetsnivå

Ovenfor er omfanget av gudstjenester med innslag på samisk synliggjort på prostinivå. I fortsettelsen rettes fokus mot menighetsnivået. Mens de fleste menighetene som rapporterer bruk av samisk i gudstjenestelivet, kun har brukt samisk i én eller to gudstjenester gjennom året, er det et fåtall menigheter som skaper de store utslagene i statistikken med hensyn til antall gudstjenester med innslag på samisk. Det er interessant å merke seg at de aller fleste av disse menighetene har økt antallet gudstjenester med samiske innslag betydelig fra 2012 til 2014. Tabellen nedenfor (tabell 7.1) synliggjør hvilke menigheter dette handler om, og hvilket samisk språk disse bruker på fast basis i gudstjenestelivet. Da tallene for Indre Finnmark prosti kommenteres særskilt under punkt 7.3.5 nedenfor, holdes de utenfor her.

Tabell 7.1 Antall gudstjenester med innslag på samisk – utvalgte menigheter

SØRSAMISK	2012	2014	LULESAMISK	2012	2014	NORDSAMISK	2012	2014
Nidarosdomen	3	61	Drag/Helland	22	20	Tromsø domkirke	74	70
Røros, Glåmos Brekken og Hitterdalen *	62*	60*	Kjøpsvik	18	14	Skånland, Tovik og Astafjord *	8*	58*
Singsås	0	24	Korsnes	16	6	Alta	6	22
Snåsa	46	51	Hamarøy og Sagfjord *	0*	44*	Tana (IF)***	31	63
Røyrvik	5	46				Nesseby (IF)***	20	28
Namsskogan	0	22				Polmak (IF)***	32	24
Hattfjelldal**	0**	22				Porsanger (IF)***	75	94
Nordrana**	12**	50				Karasjok (IF)***	99	99
Sjona		14				Kautokeino (IF)***		

* Tallene omfatter flere menigheter i samme kommune, som har valgt å rapportere samlede tall på kommunenivå.

** Rapporteringen fra Indre Helgeland prosti var mangelfull i 2012. Tallet for Hattfjelldal i 2012 er usikkert. Tallet for Nord-Rana i 2012 er et anslag sendt fra soknepresten i Nord-Rana til Samisk kirkeråd i e-post av 26.5.2015.

*** Menighetene tilhører Indre Finnmark prosti

Sørsamisk

Tabellen ovenfor viser at det i den aktuelle perioden er særlig menigheter i det sørsamiske språkområdet som fremviser positiv utvikling med hensyn til å øke omfanget av gudstjenester med innslag på samisk (sørsamisk). Med tanke på at sørsamisk er det mest truede av de tre offisielle samiske språkene i Norge, er dette en veldig gledelig utvikling.

Antallet menigheter som melder om innslag på sørsamisk i gudstjenesten på regulær basis, har økt fra fem menigheter i 2012 til tolv menigheter i 2014. Antallet gudstjenester pr. år med innslag på sørsamisk i disse tolv menighetene er økt fra 128 gudstjenester i 2012 til 350 i 2014. Menighetene fordeler seg relativt jevnt over hele det sørsamiske språkområdet i begge bispedømmer (ni i Nidaros og tre i Sør-Hålogaland).

At Nidaros domkirke (Nidarosdomen) er blant disse menighetene, er kanskje den største overraskelsen, og har stor symbolverdi. Her meldes det at innslag på sørsamisk er innført ved alle gudstjenester, uansett om det er soknepresten, domprosten, biskopen eller preses som forretter. Dette var for øvrig den menigheten i Den norske kirke med klart flest til stede på gudstjenester med innslag på samisk gjennom hele året i 2014 (19 614 personer).

Tall fra Saemien Åålmege, den samiske menigheten i sørsamisk språkområde som ble opprettet som prøveordning fra 2009 og permanentisert i 2015, er ikke meldt inn særskilt for 2014. Dette er en samisk kategorialmenighet som dekker hele det sørsamiske området. Det er mulig at flere av gudstjenestene som er holdt i regi av Saemien Åålmege, er ført i dagsregisteret i soknekirker tilhørende lokale menigheter, og derfor inngår i tallene ovenfor, men det er også sannsynlig at i alle fall et fåtall gudstjenester ikke inngår, som for eksempel utendørgudstjenester. Uavhengig av om gudstjenestene i regi av Saemien Åålmege inngår i tallene over eller ikke, kan tallene tyde på at Nidaros bispedømmes arbeid med å styrke sørsamisk kirkeliv gjennom etableringen av Saemien Åålmege også har bidratt til å løfte bevisstheten om det sørsamiske i kirkelivet generelt.

Lulesamisk

Mens antall gudstjenester med bruk av lulesamisk har gått noe ned fra 2012 til 2014 i de tre menighetene i Divtasvuodna/Tysfjord, har de to menighetene i Hamarøy/Hábmer gått fra ingen rapporterte gudstjenester med bruk av samisk til bruk av lulesamisk som fast ordning. Innslag på lulesamisk er med andre ord brukt som tilnærmet normalordning i fem menigheter i 2014 mot tre menigheter i 2012. I disse fem menighetene er det holdt til sammen 84 gudstjenester med bruk av lulesamisk i 2014, mot 56 i 2012.

Til forskjell fra utviklingen i det sørsamiske språkområdet er bruken av lulesamisk på fast basis konsentrert om to kommuner som utgjør et kjerneområde for lulesamisk språk i Norge. Det lulesamiske området er imidlertid større enn dette. I motsetning til i Nidaros og Nord-Hålogaland bispedømmer brukes ikke lulesamisk på fast basis i domkirken i Bodø. Det ville antakelig hatt betydning for utviklingen for lulesamisk språk i bispedømmet som helhet om domkirkemenigheten gikk foran her.

Nordsamisk

Holder vi menighetene i Indre Finnmark prosti utenfor, er det Tromsø domkirke, de tre menighetene i Skånland kommune, og i noen grad Alta menighet som skiller seg positivt ut av menighetene i det nordsamiske språkområdet. I sum representerer disse fem menighetene 150 gudstjenester med innslag av samisk i 2014. Det er 75 % av alle innrapporterte gudstjenester med innslag av nordsamisk i Nord-Hålogaland når Indre Finnmark prosti holdes utenfor.

Med de seks menighetene i Indre Finnmark prosti er det i 2014 ti menigheter i det nordsamiske språkområdet som har innslag på samisk mer eller mindre fast i gudstjenesten. (Situasjonen i Indre Finnmark prosti får særlig omtale under punkt 7.3.5.) Alta menighet kommer i tillegg til disse med ca. en fjerdedel av gudstjenestene med innslag på samisk.

I 2014 var Domkirken menighet i Tromsø nummer to i landet med hensyn til antall til stede på gudstjenester med samiske innslag (9529 til stede). Det meldes at menigheten innførte fast innslag på samisk i løpet av 2011. Menighetene i Skånland kommune har endret praksis i perioden fra unntaksvis å ha innslag på nordsamisk til å ha det som en fast ordning. Alta menighet har ikke innslag på samisk som fast ordning, men har økt andelen betydelig.

7.3.4 Utviklingstrekk i lys av etatsstatistikken

De hovedsakelig positive utviklingstrekkene som statistikken indikerer så langt, understøttes av etatsstatistikken basert på bispedømmenes rapportering til departementet i januar 2015 (jf. tabell 7.2).⁷⁸ Her har Nord-Hålogaland, Sør-Hålogaland, Nidaros og Hamar bispedømmer, med utgangspunkt i resultatindikatorer nedsatt av Den norske kirke, rapportert på antall menigheter med samisk språk innarbeidet i lokal grunnordning for gudstjenesten, og antall menigheter med samisk språk og kultur innarbeidet i lokal trosopplæringsplan.

⁷⁸ Jf. Årsrapport 2014 for Kirkerådet, Mellomkirkelig råd og Samisk kirkeråd, Den norske kirke. Se: https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkeradet/arsmeldinger/aarsrapport_nasjonale_kirkelige_raad_-20141.pdf

Tabell 7.2 Tall fra etatsstatistikken

	Antall menigheter med samisk språk i lokal grunnordning for gudstjenesten		Antall menigheter med samisk språk og kultur i menighetens trosopplæringsplan	
	2013	2014	2013	2014
Hamar	1	0	1	0
Nidaros	11	16	0	4
Sør-Hålogaland	2	6	6	7
Nord-Hålogaland	13	25	8	15
Totalt	27	47	15	26

Etatsstatistikken viser her en positiv tendens. Antallet menigheter som har inkludert samisk språk i lokal ordning for gudstjenesten, var økt fra 27 menigheter i 2013 til 47 menigheter i 2014. Tilsvarende var antall menigheter som hadde innarbeidet samisk språk og kultur i lokal trosopplæringsplan, økt fra 15 i 2013 til 26 i 2014. Den klare økningen i gudstjenestestatistikken for 2014 med hensyn til antall menigheter og antall gudstjenester med innslag av samisk språk ser altså ut til å ha sammenheng med reelle strategiske språkvalg i menighetene nedfelt i lokale planer. Vi kan på grunnlag av etatsstatistikken anta at 63,5 % av de 74 menighetene i Nidaros, Sør-Hålogaland og Nord-Hålogaland bispedømmer som i 2014 hadde gudstjenester med innslag på samisk, gjorde dette på basis av vedtak fattet i menighetsrådet.

7.3.5 Samisk språkbruksnivå i den enkelte gudstjeneste med vekt på forvaltningsområdet for samisk språk

Så langt har utbredelsen og omfanget av gudstjenester med innslag på samisk blitt beskrevet. Å sette søkelys kun på dette vil imidlertid gi et altfor positivt bilde av statusen for samisk språk i gudstjenestelivet i Den norske kirke. Grunnen er at det store flertallet av gudstjenestene i statistikk materialet med innslag på samisk har brukt samisk språk i et svært lite omfang i den enkelte gudstjeneste.

Regjeringens Handlingsplan for samiske språk (2009) har analytiske perspektiver som kan bidra med en mer nyansert fortolkning av statistikk materialet. Handlingsplanen formulerer tre hovedområder ut fra tre nøkkelord: *lære* handler om målrettet samiskopplæring, *bruke* handler om økt bruk av samisk på flest mulig arenaer, og *se* handler om synliggjøring av samisk språk i det offentlige rom. Det er særlig forskjellen på *se*- og *bruke*-perspektivet som åpner for en mer nyansert lesning av den kirkelige statistikken.

Se-perspektivet handler først og fremst om å bidra til å øke verdien og statusen til samisk språk gjennom å synliggjøre samisk på offentlige arenaer. Verdien av dette skal ikke undervurderes, da det innebærer viktig støtte til samiske språkbrukere og det samiske språksamfunnet. *Bruke*-perspektivet handler imidlertid om noe mer, nemlig å skape reelle *bruksarenaer* for samisk språk. Anvendt på temaet i denne artikkelen handler dette om i hvilken grad samisk blir et bruksspråk i gudstjenestelivet, dvs. i hvilken grad den enkelte gudstjeneste fremstår som en gudstjenestefeiring *på samisk*.

De positive trendene som er påvist i statistikk materialet så langt, handler først og fremst om *se*-perspektivet. Det vil si at samisk språk blir synlig og anerkjent gjennom bruk av samisk i ett eller to enkeltledd i gudstjenesten. Hva er imidlertid statusen for samisk i et *bruke*-perspektiv? Det særskilte statistikk skjemaet som det har vært rapportert på i de tre nordligste

bispedømmene, har indikatorer som fanger opp dette. Nedenfor gjengis utdrag av skjemaet og den ledsagende forklaringen av indikatorene.

Figur 7.5 Skjema for innhenting av statistikk om bruk av samisk språk i Nidaros, Sør-Hålogaland og Nord-Hålogaland bispedømmer

	Liturgi				Preken/tale				Språk				
	Samisk liturgi (< 90 % på samisk)	Samisk-norsk liturgi (50–90 % på samisk)	Norsk-samisk liturgi (10–50 % på samisk)	m. samisk innslag (lit. ledd, salme, etc.) (> 10 %)	Tolking til samisk	Tolking til norsk	Bare samisk	Deler på samisk	N.sa	L.sa	S.sa	Annet samisk språk: Usa = unesamisk Psa = pitesamisk Sksa = skolt samisk	
Forordnet gudstjeneste													
Annen gudstjeneste													
Dåp					-	--	--						
Konfirmasjon					-	--	--						
Vigsel													
Gravferd													

Samisk liturgi = mer enn 90 % av liturgien forrettet på samisk

Samisk-norsk liturgi = 50–90 % av liturgien forrettet på samisk

Norsk-samisk liturgi = 10–50 % av liturgien forrettet på samisk

M. samisk innslag = mindre enn 10 % av liturgien forrettet på samisk / enkeltledd eller enkeltsalme(r) sunget på samisk, eller annet samisk element tatt i bruk i gudstjeneste/ kirkelig handling.

Tolking til samisk = preken holdt på norsk og tolket til samisk

Tolking til norsk = preken holdt på samisk og tolket til norsk

Bare samisk = preken holdt bare på samisk

Deler på samisk = deler av preken holdt på norsk og deler av preken på samisk

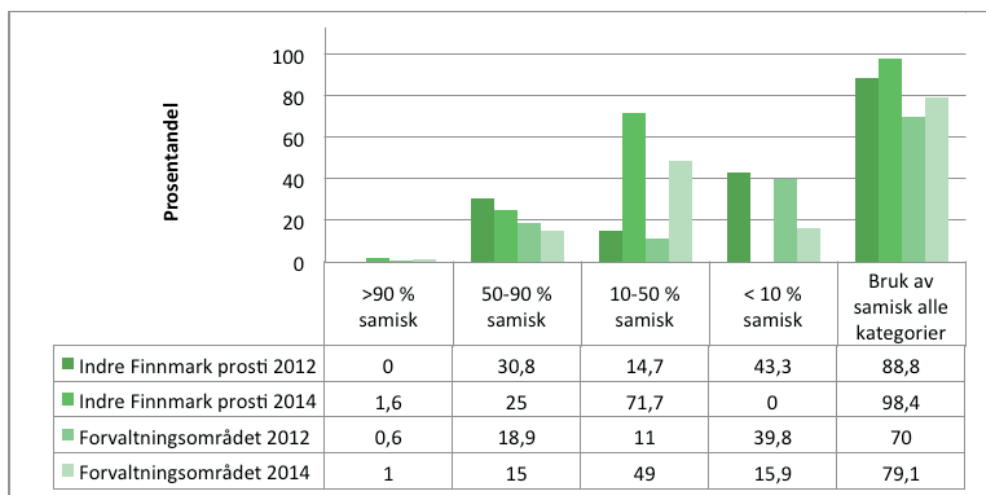
Nsa = nordsamisk, **Lsa** = lulesamisk, **Ssa** = sørsamisk

Skjemaet viser at menighetene har rapportert på to sett parametere som indikerer samisk språkbruksnivå ved enkeltgudstjenester i henholdsvis liturgi og preken. Med hensyn til språkbruk i liturgien kan man velge mellom fire språkbruksnivåer i et kontinuum fra mye til lite bruk av samisk. De fire rapporteringsalternativene er: 1) mer enn 90 % av liturgien på samisk, 2) 50–90 % på samisk, 3) 10–50 % på samisk og 4) mindre enn 10 % på samisk. Med hensyn til prekenspråk har valgalternativene vært: 1) preken tolket til samisk, 2) preken tolket til norsk, 3) preken bare på samisk, 4) deler av preken på samisk.

Gjennomgangen i fortsettelsen avgrenser seg til menighetene i forvaltningsområdet for samisk språk. Avgrensningen henger for det første sammen med at menigheter utenfor forvaltningsområdet svært sjelden bruker samisk ut over 10 % i liturgien, eller bruker samisk som språk i prekenen. En beskrivelse av status i forvaltningsområdet gir derfor et relativt representativt bilde av status for samisk språk som bruksspråk i Den norske kirke. Videre er det naturlig at man har forventninger om et høyere samisk språkbruksnivå i disse menighetene, da

disse har særskilte forpliktelser overfor samiske språkbrukere i henhold til samelovens språkregler og kirkens egne bestemmelser for gudstjenestelivet (jf. avsnitt 2.2 ovenfor). Tallene som presenteres i fortsettelsen, baserer seg på rapporteringen for såkalte «forordnede gudstjenester» eller «gudstjenester på søn-/helligdag», som er tilnærmet det samme. I diagrammet nedenfor (figur 7.6) vises gjennomsnittstallene for 2012 og 2014 for henholdsvis Indre Finnmark prosti og for hele det samiske språkforvaltningsområdet, med unntak av Guovdageaidnu/Kautokeino. Diagrammet viser fem søylegrupper. De fire første viser fordelingen mellom de fire ulike språkbruksnivåene i liturgien ved forordnede gudstjenester / gudstjenester søn-/helligdag. Søylegruppen lengst til høyre viser den samlede prosentandelen for bruk av samisk språk i liturgien, uansett språkbruksnivå.

Figur 7.6 Andel samisk i liturgien i enkeltgudstjenester – Indre Finnmark prosti og språkforvaltningsområdet

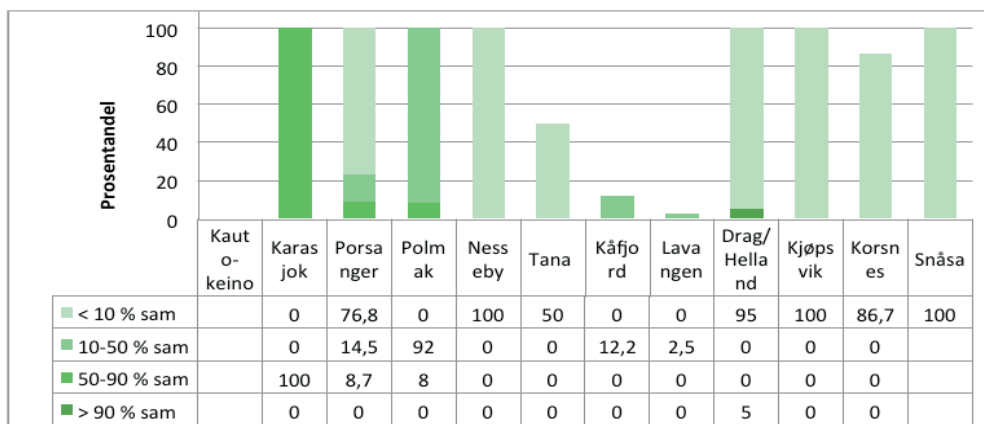
Andelen forordnede gudstjenester (søn-/helligdag) med bruk av samisk (søylegruppa til høyre) har steget i den aktuelle toårsperioden. Økningen er på 9,6 prosentpoeng i Indre Finnmark prosti (88,8–98,4 %) og med 9,1 prosentpoeng (70–79,1 %) i forvaltningsområdet som helhet. De fire søylegruppene fra venstre viser hvordan disse fordeler seg mellom de ulike språkbruksnivåene. Statistikken viser at det knapt forekom gudstjenester der andelen av liturgi på samisk var på over 90 %. Gudstjenestene med bruk av samisk språk i liturgien fordelte seg i hovedsak mellom kategoriene 50–90 %, 10–50 % og under 10 %. Mens kategorien under 10 % hadde størst andel i 2012, forsvant den helt i Indre Finnmark prosti i 2014. Også kategorien 50–90 % samisk gikk noe ned i toårsperioden. Mens 10–50 % liturgi på samisk hadde minst andel av de tre kategoriene i 2012, var den klart største kategori i Indre Finnmark prosti i 2014.

Det er meldt fra bispedømmene, særlig fra Nord-Hålogaland, at det har vært noe usikkerhet i menighetene med hensyn til hvordan de ulike kategoriene skal bestemmes. Det kan derfor ikke utelukkes at vektforskyvningen fra 2012 til 2014, i alle fall delvis, skyldes usikkerhet eller inkonsekvens i hvordan skjønnet er utøvd de to aktuelle årene. Statistikken bør derfor kun leses som en indikasjon på hvor bruksnivået ligger.

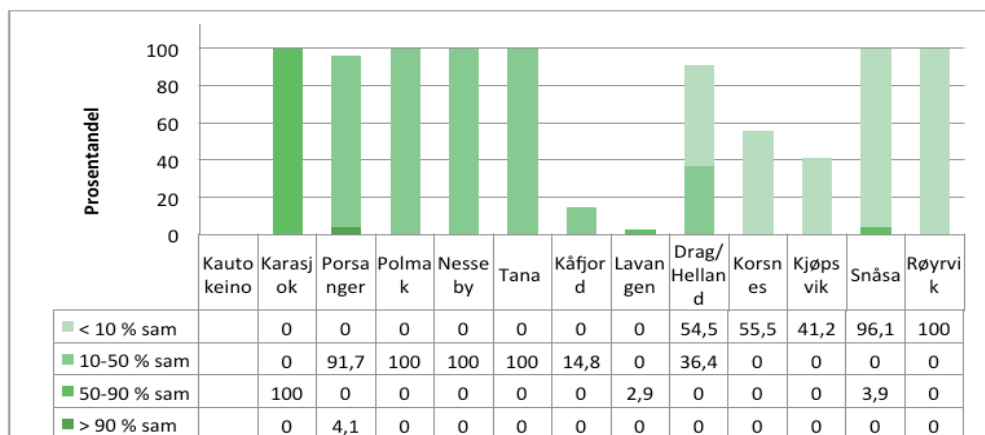
To diagram nedenfor (figur 7.7 og figur 7.8) viser fordelingen mellom de fire språkbruksnivåene i liturgien på menighetsnivå for henholdsvis 2012 og 2014. De seks menighetene i venstre del av diagrammet (t.o.m. Deatnu/Tana) tilhører Indre Finnmark prosti. Deretter følger ytterligere to menigheter tilhørende det nordsamiske språkforvaltningsområdet, nemlig Gáivuotna/Kåfjord og Loabát/Lavangen. De neste tre menighetene, Drag/Helland, Kjøpsvik og Korsnes, ligger i Divtasvuona suohkan / Tysfjord kommune, dvs. i den lulesamiske delen av det samiske språkforvaltningsområdet. Søylen(e) til høyre – Snåase/Snåsa og fra 2014 også Raarvihke/Røyrvik – utgjør det sørsamiske språkforvaltningsområdet.

Fargene i søylene viser andelen brukt samisk i den enkelte gudstjeneste: mørkt indikerer sterkt språknivå, lyst lavt språknivå. Diagrammet viser at språkbruksnivået er høyere i Indre Finnmark prosti enn i de andre menighetene.

Figur 7.7 Prosentandel samisk i liturgien i enkeltgudstjenester – menigheter i språkforvaltningsområdet 2012

Figur 7.8 Prosentandel samisk i liturgien i enkeltgudstjenester – menigheter i språkforvaltningsområdet 2014

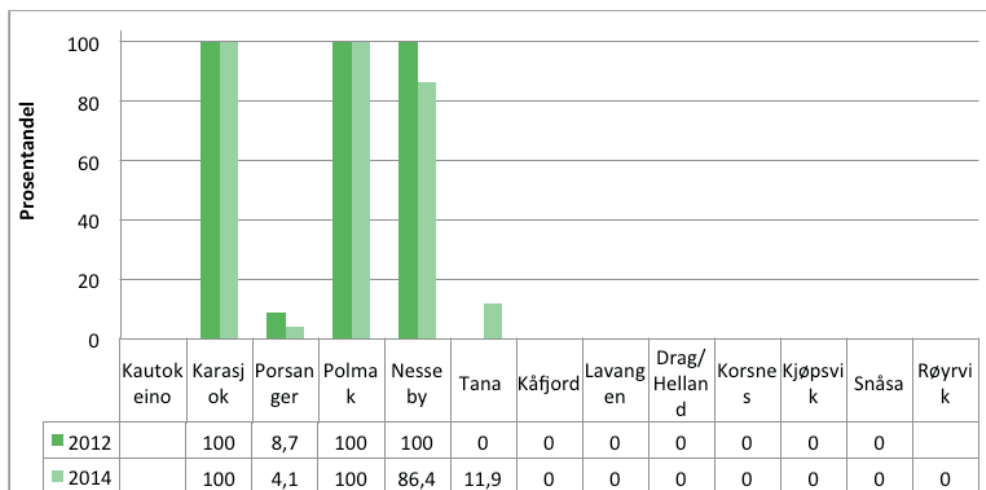
Kárášjohka/Karasjok har sterkest samisk språkbruksnivå og oppgir at alle forordnede gudstjenester i både 2012 og 2014 tilhører kategorien 50–90 % samisk. Selv om tall ikke foreligger for Guovdageaidnu/Kautokeino, er det nærliggende å tro at språkbruksprofilen er mest lik Kárášjohka/Karasjok, av de menighetene vi har tall for. De svært få rapporterte gudstjenestene i 2014 med mer enn 90 % av liturgien er holdt i Porsángu/Porsanger. Deatnu/Tana har doblet andelen gudstjenester med samisk språk fra 50 % i 2012 til 100 % i 2014. Gáivuotna/Kåfjord og Loabát/Lavangen, i særdeleshett sistnevnte, skiller seg negativt ut begge år i forhold til de andre menighetene i forvaltningsområdet. I lys av føringene som Den norske kirkes øverste organer selv har lagt for kirkelivet i forvaltningsområdet for samisk språk, er 14,8 og 2,9 % under det man bør kunne forvente i forvaltningsområdet for samisk språk. I det lulesamiske området var prosentandelen brukt samisk (lulesamisk) i menighetene i Divtasvuodna/Tysfjord, dvs. Drag/Helland, Korsnes og Kjøpsvik menigheter, meget god i 2012. Denne andelen er en del lavere i 2014, særlig i Kjøpsvik (fra 100 % til 41,2 %). En liten andel av gudstjenestene i forvaltningsområdet med mer enn 90 % av liturgien på samisk ble holdt i Drag/Helland menighet i 2012.

Et hovedinntrykk som skapes i statistikken, er at samisk – med unntak av Loabát/Lavangen og Gáivuotna/Kåfjord – i stor grad er normalisert som gudstjenestespråk i forvaltningsområdet for samisk språk, i alle fall i et se-perspektiv (synliggjøring). Det er imidlertid litt mer uklart hva som er status i et bruke-perspektiv. Menighetene i Indre Finnmark prosti skiller seg her ut med et generelt sterkere språkbruksnivå, selv om det også er betydelig indre variasjon her.

Statistikken gir et inntrykk av at det svakeste språkbruksnivået er trukket noe oppover, mens det sterkeste språkbruksnivået er trukket noe nedover i forvaltningsnivået fra 2012 til 2014. Som nevnt er det meldt fra bispedømmene at enkelte menigheter har vært usikre på hvordan de skal kategorisere språknivået. Dessuten er to av kategoriene (10–50 % og 50–90 %) ganske vide og kan i praksis romme ulike nivåer språkstyrke. Bildet som tegnes, må derfor tas med visse forbehold, og man bør være forsiktig med å trekke for bastante slutninger. Tallene gir imidlertid grunnlag for en bevisstgjørende samtale om i hvilken grad menighetene legger til rette for at samisk kan være et bruksspråk i gudstjenesten.

En måte å styrke språkbruksnivået kan være å etterstrebe å styrke språkbruksnivået i *alle* gudstjenester. En annen måte å gjøre dette på kan være å løfte et *visst antall* gudstjenester opp ett språkbruksnivå, og slik skape større variasjon i språkprofilen.

Figur 7.9 Tolking av preken til samisk i enkeltgudstjenester i språkforvaltningsområdet 2012 og 2014

Diagrammet ovenfor (figur 7.9) viser hva som er status for samisk som *forkynnesspråk* ved forordnede gudstjenester (søn-/helligdag) i forvaltningsområdet for samisk språk. Statistikken for 2012 og 2014 viser med all tydelighet at samisk er et *tolkespråk* ved prekenen i Den norske kirke. Om man ser alle menigheter i de tre nordligste bispedømmene under ett, er det rapportert kun én gudstjeneste de to årene der prekenen er holdt på samisk og tolket til norsk.⁷⁹ Om dette har forekommet i Guovdageaidnu/Kautokeino, vites ikke, da det ikke foreligger tall fra denne menigheten.

Diagrammet viser at det er stor forskjell innad i språkforvaltningsområdet med hensyn til hvorvidt menigheten har mulighet til å høre samisk i forbindelse med prekenen. I Indre Finnmark prosti som helhet tolkes prekenen ved halvparten av de forordnede gudstjenestene (når Guovdageaidnu/Kautokeino er unntatt). Mens det tilnærmet alltid tolkes i Kárášjohka/Karasjok, Buolbmát/Polmak og Unjárga/Nesseby (dette gjelder også Guovdageaidnu/Kautokeino selv om de ikke er med i statistikken), skjer dette kun unntaksvis i Deatnu/Tana og Porsángu/Porsanger. De førstnevnte menighetene har hele tiden hatt fast kirketolkstilling. Porsángu/Porsanger har ingen kirketolkstilling og har brukt å «låne» kirketolk fra Kárášjohka/Karasjok. Deatnu/Tana er i samme fellesrådsområde som Buolbmát/Polmak menighet (de to menighetene er slått sammen fra 1.1.2015), som deler tolk med Unjárga/Nesseby. Nedgangen av prosentandelen tolkede gudstjenester i Unjárga/Nesseby og den tilsvarende økningen i Deatnu/Tana i 2014 kan muligens skyldes en viss omfordeling av tolketjenester fra Unjárga/Nesseby til Deatnu/Tana.

⁷⁹ Domkirken menighet i Tromsø har rapportert om én slik gudstjeneste i 2012.

Med unntak av Gáivuona/Kåfjord, som har hatt en liten kirketolkstilling (25 %) som nå er vakant, har ingen av de andre menighetene som mangler bruk av samisk i prekenen, noen samisk kirketolk-/språkmedarbeiderstilling. Statistikken viser dermed at det er klar sammenheng mellom en operativ kirketolktjeneste og bruk av samisk språk i prekenen. Den samiske kirketolktjenesten er med andre ord strategisk og nødvendig for at samiskspråklige skal ha en mulighet til å få høre forkynnelse på samisk i gudstjenesten. Der slike stillinger ikke finnes, er det ikke realistisk at menigheten får høre forkynnelse på samisk.

Mens i alle fall en del menigheter i nordsamisk område får høre forkynnelse på samisk, viser den innmeldte statistikken at dette ikke har forekommet i lulesamisk og sørsamisk del av det samiske språkforvaltningsområdet de aktuelle årene. Til tross for at språkmedarbeiderstillinger i Den norske kirke for lulesamisk og sørsamisk språk var de høyest prioriterte stillingene i Strategiplan for samisk kirkeliv, er ingen av disse stillingene ennå opprettet. Det er vanskelig å se for seg at sørsamer og lulesamer skal ha en realistisk mulighet til å høre sitt eget språk i forkynnelsen i gudstjenestelivet dersom slike ressurser ikke finnes. I lys av dette fremstår det som viktig å få opprettet disse stillingene.

7.4 Hva forteller den generelle kirkestatistikken om Den norske kirkes stilling og betydning i samiske samfunn?

En utfordring i arbeidet med samisk statistikk er at det i Norge ikke registreres informasjon om etnisk tilhørighet. Samiskrelatert statistikk er derfor i hovedsak geografisk basert (Slaastad 2014:7). Da samer i mesteparten av det tradisjonelle bosettingsområdet utgjør en minoritet i sine hjemkommuner, er det videre ikke mulig å lage geografisk basert statistikk som gir indikasjoner på situasjonen for samer i hele det samiske bosettingsområdet. I forvaltningsområdet for samisk språk er imidlertid innslaget av samisk befolkning så stort at geografisk basert statistikk fra dette området gir en rimelig god indikasjon på situasjonen for den samiske befolkningen i de kommunene dette gjelder.

Tall fra SSBs kirkelige årsstatistikk fra forvaltningsområdet for samisk språk kan derfor brukes som indikasjon på Den norske kirkes stilling og betydning for det samiske samfunnet. Statistikken herfra sier først og fremst noe om situasjonen for de samiske lokalsamfunnene som omfattes av denne statistikken. I kraft av at disse kommunene samtidig er viktige kulturelle sentre for det samiske samfunnet for øvrig, er det imidlertid rimelig å anta at bildet som tegnes her, også kan fortelle noe om Den norske kirkes betydning for den samiske befolkningen generelt.

Følgende nøkkeltall fra SSBs kirkelige årsstatistikk brukes i fortsettelsen som indikasjon på oppslutningen om Den norske kirke lokalt i forvaltningsområdet for samisk språk: 1) prosentandel medlemmer i forhold til innbyggertall, 2) prosentandel døpte i forhold til antall fødte, 3) prosentandel konfirmerte av årskullet 15-åringer, 4) prosentandel kirkelig gravferd i forhold til antall døde og 5) antall besøkte gudstjenester pr. innbygger på søn- og helligdag. Tallene for perioden 2009–2014 er satt opp i en samlet tabell nedenfor (tabell 7.2).

Tabell 7.3 Tabell – kirkelige nøkkeltall for språkforvaltningsområdet sammenliknet med landsgjennomsnitt og kostragrupper

% andel medlemmer av total befolkning	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Forvaltningsområdet	91,8	90,3	90,4	89,3	89,2	88,1
KOSTRAgruppe* 3	89,6	88	87,4	86,2	85,8	83,6
KOSTRAgruppe* 6	89,3	87,3	86,6	85,4	85	83,9
Landet	79,2	78	76,9	75,8	74,9	73,8
% andel døpte av fødte	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Forvaltningsområdet	87,8	121,5	82,2	122,9	80,7	84,3
KOSTRAgruppe* 3	100,7	104	92,8	97,6	91,8	86
KOSTRAgruppe* 6	117,3	116,8	112	109,6	99	91,4
Landet	67,8	66,9	66,4	63,7	62	58,9
% andel konfirm. av 15 årskull	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Forvaltningsområdet	86,1	91,4	92,3	94,3	80,9	90
KOSTRAgruppe* 3	84,5	84,1	83,8	83,6	80,6	76,2
KOSTRAgruppe* 6	83,7	83,9	83,6	82,5	83,7	81,7
Landet	65,8	65,3	65,2	64	63,6	62,5
% andel gravferd av døde	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Forvaltningsområdet	92,3	106,2	103,2	108,9	104,3	100
KOSTRAgruppe* 3	102,6	103,6	102,5	100	102,1	96,4
KOSTRAgruppe* 6	101,6	101,2	103,5	99,5	101,6	100,8
Landet	92,4	92,3	91,6	89,7	90,2	89,5
Antall årlige gudstj.besøk	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Forvaltningsområdet	1,64	1,7	1,75	1,66	1,45	1,35
KOSTRAgruppe* 3	1,6	1,6	1,5	1,4	1,4	1,2
KOSTRAgruppe* 6	1,7	1,6	1,6	1,6	1,5	1,5
Landet	1	1	1	0,9	0,9	0,9

* KOSTRA står for Kommune-Stat-Rapportering og gir styringsinformasjon om kommunal virksomhet. SSB inndeler kommunene i sammenliknbare KOSTRA-grupper ut fra kriterier basert på folketall og økonomi.

For å ha et sammenlikningsgrunnlag gjengis i samme tabell tilsvarende tall for hele landet og for kommunene i henholdsvis KOSTRA-gruppe 3 og 6. KOSTRA-gruppene trekkes inn for å kunne sammenlikne forvaltningskommunene med andre kommuner i landet som har noenlunde lik demografi.⁸⁰ Ved å sammenlikne det samiske språkforvaltningsområdet med disse får man en indikasjon på hvorvidt større forskjeller mellom forvaltningsområdet og landsgjennomsnittet først og fremst kan tilskrives generelle demografiske forhold, eller om det også kan tilskrives særlige trekk ved samiske samfunn. KOSTRA-gruppe 3 består av 37 kommuner hvorav 6

⁸⁰ Mer om KOSTRA her: <https://www.ssb.no/offentlig-sektor/kommune-stat-rapportering/om-kostra>

tilhører det samiske språkforvaltningsområdet.⁸¹ KOSTRA-gruppe 6 består av 54 kommuner, hvorav 3 tilhører språkforvaltningsområdet.⁸²

Når man sammenlikner tallene, bør man merke seg at de årlige variasjonene er langt større for forvaltningsområdet for samisk språk enn de andre kategoriene. Tallene kan her gå betydelig ned ett år, for så å gå opp et annet. En medvirkende årsak til dette er antakelig en kombinasjon av at året for dåp/konfirmasjon/begravelse ikke nødvendigvis sammenfaller med år for fødsel/fylt 15 /dødsår, og at statistikken fra forvaltningsområdet er basert på små tallvolum. Når statistikken baseres på større tallvolum fra langt flere kommuner, jevner slike forskjeller seg ut. Denne variasjonen fra år til år kan gjøre det vanskeligere å sammenlikne tall fra ett år med et et annet i forvaltningsområdet. Man kunne imidlertid ha forventet at dåpsandelen i forvaltningsområdet for samisk språk skulle ha vært høyere i 2014 sammenliknet med tallene i 2012 og 2010, som var «toppår» med noe lavere tall årene imellom. Den noe uventet lave dåpsprosenten kan henge sammen med at Guovdageaidnu/Kautokeino ikke har meldt inn sine tall for 2014 (noe som er gjort for de foregående årene). Hvor mye tallene fra Guovdageaidnu/Kautokeino ville endret på tallene som nå foreligger, blir imidlertid bare spekulasjon. Først når tallene for 2015 foreligger, blir det derfor mulig å se om tallene for 2014 er uttrykk for en reell nedgang i dåpsprosenten i forvaltningsområdet for samisk språk.

Uansett, tallene for 2014 viser at oppslutningen om medlemskap, dåp, konfirmasjon og gravferd i Den norske kirke er betydelig høyere i det samiske språkforvaltningsområdet enn på landsbasis. Om vi sammenlikner forvaltningsområdet med KOSTRA-gruppe 3 og KOSTRA-gruppe 6, blir forskjellene langt mindre. Prosentandelen medlemmer i Den norske kirke er høyere i de samiske forvaltningskommunene enn i KOSTRA-gruppe 3 og 6 (88,1 % mot 83,6 % og 83,9 %). Andelen dømte i 2014 er noe lavere enn i KOSTRA-gruppe 3 og 6 (84,3 % mot 86 % og 91,4 %). Oppslutningen om konfirmasjon er derimot betydelig høyere i det samiske språkforvaltningsområdet (90 % mot 76,2 % og 81,7 %), og andelen kirkelig gravferd er høyere enn i KOSTRA-gruppe 3 og omtrent identisk med KOSTRA-gruppe 6 (100 % mot 96,4 % og 100,8 %).

Om man måler utviklingen fra 2009 til 2014 i prosentandel oppgang/nedgang, og sammenlikner språkforvaltningsområdet med utviklingen på landsbasis, og for KOSTRA-gruppe 3 og 6, ser man at utviklingen ikke er like negativ for det samiske språkforvaltningsområdet som for de andre gruppene. Nedgangen i medlemsprosent og dåpsprosent er betydelig mindre enn på landsbasis, og forskjellen med hensyn til konfirmasjon og gravferd er enda større, da forvaltningsområdet i 2014 fremviser vekst i forhold til i 2009. Om man sammenlikner med utviklingen for KOSTRA-gruppe 3 og 6, ser man større nedgang i prosentandel for de nevnte KOSTRA-gruppene enn for forvaltningsområdet for samisk språk.

⁸¹ Følgende kommuner tilhører KOSTRA-gruppe 3 (de samiske språkforvaltningskommunene i fete typer): Aure, Austevoll, Bardu, Båtsfjord, **Deatnu Tana**, Folldal, **Gáivuotna Kálfjord**, Grong, **Guovdageaidnu Kautokeino**, Hemnes, Herøy (Nordl.), Hitra, Hjelmeland, Hol, Høyanger, **Kárásjohka Karasjok**, Lesja, Luster, Lærdal, Meråker, Nordkapp, Nordreisa, Nore og Uvdal, **Porsanger Porsángu Porsanki**, Rindal, Salangen, Sauda, Skjervøy, **Snåase Snåsa**, Suldal, Tokke, Vaksdal, Vardø, Vestre Slidre, Vik, Vinje, Øygarden. Se: <https://www.ssb.no/offentlig-sektor/kommune-stat-rapportering/attachment/221406?ts=14c13219430>

⁸² Følgende kommuner tilhører KOSTRA-gruppe 6 (de samiske språkforvaltningskommunene i fete typer): Beiarn, Berg, Berlevåg, Bindal, Bjarkøy, Bygland, **Divtasvuodna Tysfjord**, Dyrøy, Donna, Engerdal, Fyresdal, Gamvik, Gildeskål, Grane, Gratangen, Hábmær Hamarøy, Hasvik, Hattfjelldal, Ibestad, Jondal, Karlsøy, Kvalsund, Kvæfjord, Kvænangen, **Lavangen**, Lebesby, Leka, Lierne, Loppa, Masfjorden, Moskenes, Måsøy, Namsskogan, Nesna, Nissedal, Norddal, Rendalen, Roan, Rollag, Røst, Saltidal, Sandøy, Smøla, Stordal, Storfjord, Sørfold, Torsken, Træna, Ulvik, **Unjárga Nesseby**, Valle, Vang, Vega, Åseral. Se: <https://www.ssb.no/offentlig-sektor/kommune-stat-rapportering/attachment/221406?ts=14c13219430>

Ser man på antall årlige gudstjenestebesøk per innbygger på søn-/helligdag for 2014, er utviklingen i den aktuelle 6-årsperioden mer negativ enn for oppslutningen om de nevnte kirkelige handlingene. Tallet for forvaltningsområdet for samisk språk var i 2014 på 1,35 gudstjenestebesøk pr. år. Dette er betydelig høyere enn landsgjennomsnittet (0,9), noe høyere enn KOSTRA-gruppe 3, der gjennomsnittet er 1,2 gudstjenestebesøk i året, men lavere enn KOSTRA-gruppe 6 med 1,5 gudstjenestebesøk i året. Som nevnt er det ikke usannsynlig at nøkkeltallene for forvaltningsområdet for samisk språk hadde vært bedre på flere av de nevnte punktene dersom tallene for 2014 fra Guovdageaidnu/Kautokeino hadde foreligget.

I sum indikerer statistikk materialet at Den norske kirke står sterkt, og at kirkelivet fortsatt har relativt stor betydning i det samiske samfunnet. Sammenliknet med samfunnet generelt er oppslutningen om Den norske kirke betydelig større i forvaltningsområdet enn hva som er tilfelle på landsbasis. Situasjonen er mer sammenliknbar med områder som har en noenlunde lik demografi, men også her er trenden i hovedsak mer positiv enn for områder med sammenliknbar demografi. Statistikken for forvaltningsområdet skiller seg tydelig ut på ett punkt, nemlig konfirmasjon, noe som indikerer at konfirmasjonen står sterkt som kulturell institusjon i det samiske samfunnet.

Innenfor 6-årsperioden ser vi for øvrig at både dåps- og gravferdsprosenten flere år overgår 100 % i forvaltningsområdet for samisk språk. En forklaring kan være at personer som bor i andre kommuner, men har slektstilknytning til stedet, velger å døpe sine barn, la seg konfirmere eller begrave sine nærmeste her (Holberg og Brottveit 2013:19). Hvis dette er riktig, er det i så fall en indikasjon på at menighetene i forvaltningsområdet for samisk språk i noen grad ivaretar samisk kirkeliv for en større befolkning enn dem som bor i menigheten. Vi vet ikke nok om hva som eventuelt ligger bak slike valg, men det er grunn til å tro at muligheten for å kunne delta i kirkelige handlinger der samisk språk er anerkjent og i bruk, vil ha betydning for enkelte.

7.5 Oppsummering, utfordringer og anbefalinger

I dette kapittelet er ivaretagelsen av samisk språk i kirkelivet forstått som en del av Den norske kirkes samfunnsoppdrag som «Norges folkekirke», og kapittelet har sett nærmere på hvordan dette ansvaret blir fulgt opp i praksis.

En tidsserie på tre år er et spinkelt statistisk grunnlag for å trekke bastante konklusjoner om utviklingen for samisk språk i Den norske kirke. Mange sammenfallende data øker imidlertid sannsynligheten for at de positive tendensene ikke bare skyldes naturlige svingninger, men også indikerer reelle positive trender med hensyn til bruken av samisk språk i Den norske kirke.

Kapittelet har vist at Den norske kirke de siste årene har tatt selvstendige grep for å styrke egen språkpolitikk, og at utbredelsen av bruken av samisk i gudstjenestelivet har økt merkbart fra 2012 til 2014. I 2014 meldte en åttendedel av menighetene i Nidaros, en fjerdedel av menighetene i Sør-Hålogaland og halvparten av menighetene i Nord-Hålogaland at de hadde brukt noe samisk i gudstjenestelivet en eller annen gang i løpet av året. Disse positive utviklingstrekkene ledsages imidlertid av stor variasjon lokalt, og omfanget av bruken av samisk – det vi si antallet gudstjenester med innslag på samisk gjennom et år – er generelt lite. Noen enkeltmenigheter har imidlertid i løpet av treårsperioden gått fra å ha brukt samisk unntaksvis ved en til to gudstjenester i året, til å inkludere innslag på samisk på fast basis.

Statistikken tyder på at det foregår endringsprosesser i mange lokale menigheter med hensyn til å inkludere og øke bruken av samisk språk i kirkelivet lokalt. Dette indikerer et potensial for

at trenden kan fortsette, noe som også vil være nødvendig for at målsettinger signalisert i Strategiplan for samisk kirkeliv skal nås (jf. strategiplanens omtale av et «grunnnivå»/«minimumsnivå» som i prinsippet kan ivaretas i alle menigheter i Den norske kirke).

Tallmaterialet viser at Den norske kirke i et økende antall lokalsamfunn bidrar til å synliggjøre og anerkjenne samisk språk. Når det for eksempel skjer på fast basis i Nidarosdomen, har dette stor symbolkraft. Det er særlig gledelig at mange menigheter i det sørsamiske området har tatt i bruk innslag på sørsamisk på mer eller mindre fast basis i gudstjenestene. Disse viser at inkludering av samisk språk er mulig også i menigheter der samer er en klar minoritet. I kontrast til denne utviklingen ser man at mange menigheter lenger nord, som grenser til såkalte samiske «kjerneområder» og som antakelig har en langt større samisk befolkning, knapt bruker samisk i gudstjenestelivet. Det er en utfordring å få også slike menigheter til i større grad å inkludere samisk språk i gudstjenestelivet sitt, og på denne måten anerkjenne det samiske som en naturlig del av stedets og menighetens historie og tilhørighet.

Den positive utviklingen som er beskrevet ovenfor, dreier seg i hovedsak om en styrking av Den norske kirke som arena for synliggjøring av samisk språk. Vi kan kalle dette en *symbolsk* bruk av samisk språk. Den norske kirkes rolle som reell *bruksarena* for samisk språk, det vil si som språkbruksarena for samiske språkbrukere, er imidlertid mer geografisk begrenset. Statistikken tyder på at gudstjenestene fungerer som bruksarena for samisk språk først og fremst innenfor forvaltningsområdet for samisk språk. Men også blant enkeltmenigheter her finnes eksempler på et språkbruksnivå som samsvarer dårlig med de språkpolitiske føringer Den norske kirke selv har lagt for bruken av samisk språk i gudstjenestelivet i forvaltningsområdet. Dette bør følges opp. Hovedbildet er imidlertid at det jobbes bevisst med bruken av samisk språk i gudstjenestelivet i de aller fleste av menighetene i forvaltningsområdet for samisk språk, og at det er positive trender også her. En utfordring kan imidlertid bestå i å løfte språkbruksnivået i liturgien et hakk, om så på et begrenset antall gudstjenester.

Statistikken viser at kirketolkjenten uten unntak fremstår som en forutsetning for at samiskspråklige skal kunne høre sitt språk i forkynnelsen. Å opprettholde disse stillingene der de finnes, vil antakelig ha stor betydning for hvorvidt samisk oppfattes og videreføres som et bruksspråk (og ikke bare symbolspråk) i gudstjenestelivet. Dette er en utfordring for menigheter som mangler kirketolkstilling. At det hverken finnes en sørsamisk eller en lulesamisk språkmedarbeiderstilling i Den norske kirke, betyr i praksis at det ikke er lagt til rette for at sørsamiske og lulesamiske språkbrukere skal kunne høre sitt eget språk i forkynnelsen i Den norske kirke. Det tyder på et særlig behov for at slike stillinger opprettes.

Selv om det ikke finnes statistisk materiale om Den norske kirkes betydning for det samiske samfunnet generelt, gir SSBs kirkelige årsstatistikk fra forvaltningsområdet for samisk språk indikasjoner om dette. Denne viser at Den norske kirke har betydelig sterkere oppslutning i disse lokalsamfunnene enn hva som er landsgjennomsnittet, og at oppslutningen i noen grad også er sterkere enn i områder med en sammenliknbar demografi. Forvaltningsområdet skiller seg særlig ut med hensyn til en betydelig sterkere oppslutningen om konfirmasjon. Det er grunn til å tro at bruken av samisk språk er en faktor som bidrar til å styrke oppslutningen om Den norske kirke i forvaltningsområdet for samisk språk.

Det er videre grunn til å anta at kirkens forpliktelser i henhold til samelovens språkregler har bidratt positivt med hensyn til å opprettholde Den norske kirkes vilje til å ivareta samisk språk. At kirken fremstår som *bruksarena* for samisk språk først og fremst i forvaltningsområdet for samisk språk, kan tyde på dette. Det statistiske materialet indikerer at Den norske kirke er en

viktig samfunnsinstitusjon med hensyn til å øke synligheten og skape bruksarenaer for samisk språk. Den sterke oppslutningen om Den norske kirke i forvaltningsområdet for samisk språk som fremgår av SSBs kirkelige årsstatistikk, viser at kirkelivet fyller en viktig rolle i samiske lokalsamfunn. Dette er momenter som har relevans for det pågående arbeidet med å revidere samelovens språkregler. Den norske kirke ved Kirkemøtet har gitt uttrykk for at man ønsker at kirken skal være forpliktet på samelovens språkregler også etter skillet mellom stat og kirke. Det anbefales at Den norske kirke innleder en samtale med det regjeringsoppnevnte samiske språkutvalget som er gitt i mandat å gjennomgå samelovens språkregler og fremme forslag til eventuell revidering av disse.⁸³

Den norske kirke har i dag relativt tydelige ansvarsbærere med hensyn til kirkelig bruk av samisk språk. Dette vil antakelig være viktig også i fortsettelsen, blant annet med hensyn til at kirkelig betjening på samisk forutsetter kapasitet til å ivareta rekruttering, opplæring og ledelse på dette feltet. De endringsprosesser som skjer fram mot 2019/2020 med hensyn til utforming av ny kirkeordning for Den norske kirke som selvstendig trossamfunn, kan potensielt endre betingelsene for ivaretagelsen av samisk språk i Den norske kirke. Sett fra et samisk språkbruksperspektiv bør det være en målsetting for Den norske kirke at eventuelle endringer snarere styrker enn svekker mulighetene for bruken av samisk språk, samt kapasiteten for ivaretagelse av dette i kirkelivet. Det anbefales at det tas tilstrekkelige hensyn til dette i arbeidet med ny kirkeordning for Den norske kirke.

Det anbefales til sist at Den norske kirke viderefører arbeidet med innsamling og analyse av statistikk om bruken av samisk språk i kirkelivet. Å ha et godt bilde av utviklingen på feltet vil gjøre Den norske kirke bedre i stand til å identifisere og målrette tiltak som styrker den samiske språkbrukssituasjonen i tråd med de føringer som allerede er lagt. Statistikk materialet innhentet i de tre nordligste bispedømmene gir for øvrig grunnlag for en bredere analyse av språkbrukssituasjonen enn det som det har vært rom for i denne artikkelen, for eksempel relatert til dåp, konfirmasjon, vigsel, begravelse, Samefolkets dag og utdelt litteratur på samisk. I et videre statistikkarbeid kan det vurderes å se nærmere også på dette statistikk materialet.

⁸³ Se det samiske språkutvalgets mandat her:

<https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kmd/sami/dokumenter/mandat.pdf>

Referanser

Alminnelige bestemmelser for Ordning for hovedgudstjeneste fastsatt av Kirkemøtet 10. april 2011. https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/lover-og-regler/gudst2011_2012_alm_bestemmelser_hovedgudst_bokm.pdf

Arbeids- og inkluderingsdepartementet (2008). *St.meld. nr. 28 (2007–2008) Samepolitikken*. Oslo.

Arbeids- og inkluderingsdepartementet (2009). *Handlingsplan for samiske språk*. Oslo.

Holberg, S. E., og Brottveit, Å. (Red.) (2013). *Tilstandsrapport for Den norske kirke 2013. KIFO Notat 1/2013*. Oslo: Stiftelsen Kirkeforskning.

Kirke- og kulturdepartementet (1990). *Ot.prp. nr. 60 (1989–1990) Samisk språk*. Oslo.

Kirkerådet (2010). *Gud gir – vi deler. Plan for trosopplæring*. Oslo.

KOSTRA-publisering 16. mars 2015 – Veiledning til bruker. https://www.ssb.no/offentlig-sektor/kommune-stat-rapportering/_attachment/221406?_ts=14c13219430

NSDs kirkedatabase 2015. <http://www.nsd.uib.no/data/kirke/>

Sametingets valgmanntall 2013. <https://www.sametinget.no/Valg-og-manntall/Kampanjeside/Valgmanntall/Sametingets-valgmanntall-2013>

Samisk kirkeråd (2011). *Strategiplan for samisk kirkeliv*. Oslo.

SSBs statistikkbank 2015.

https://www.ssb.no/statistikkbanken/selecttable/hovedtabellHjem.asp?KortNavnWeb=kirke_kostra&CMSSubjectArea=kultur-og-fritid&checked=true.

Årsrapport 2014 for Kirkerådet, Mellomkirkelig råd, Samisk kirkeråd.

https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkeradet/arsmeldinger/aarsrapport_nasjonale_kirkelige_raad_-20141.pdf

E-post fra soknepresten i Nord-Rana, 26.05.2015

Slaastad, T. I. (2014). *Samisk statistikk 2014 – Sámi statistihkka 2014*. Statistisk sentralbyrå. Oslo – Kongsvinger. http://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/_attachment/161540?_ts=1441bb68798

SP 035-10 Strategiplan for samisk kirkeliv.

https://victorio.uit.no/freecorpus/orig/nob/admin/sd/other_files/sp2010-3.pdf

8 Tannhelse i samisk befolkning i Finnmark

Magritt Brustad, professor dr.scient. ved Institutt for samfunnsmedisin, UiT Norges arktiske universitet

Torill H. Lauritsen, fylkestannhelsesjef i Finnmark fylkeskommune

Sammendrag

Undersøkelser fra Norge har vist at tannhelsen i befolkningen har vært i bedring de siste årene. Det kan se ut som om forskjellen i tannhelse mellom nord og sør i landet er i ferd med å utjevnes. Den offentlige tannhelsetjenestens tallmateriale for pasienter yngre enn 19 år har også vist en positiv endring i tannhelsen over tid i kommuner med høy andel av samisk befolkning.

Tannlegedekningen i Finnmark har bedret seg betydelig siden 2004. Per i dag (2015) er alle tannlegestillingene i fylket besatt. Man antar at dette er en årsak til bedret tannhelse i befolkningen. En annen sentral årsak til den positive utviklingen av tannhelsen for barn og unge er trolig det forebyggende og helsefremmende arbeidet som tannhelsetjenesten i Finnmark har lagt stor vekt på.

Helsedirektoratet og Finnmark fylkeskommune har gjennom økonomiske bevilgninger muliggjort omfattende forskning på tannhelse i befolkningen i utvalgte kommuner i Finnmark. Det er forventet at når resultatene fra disse undersøkelsene foreligger, vil forskningsbasert kunnskap kunne nyttes i det forebyggende arbeidet og i utvikling av tannhelsetjenesten til den samiske befolkningen.

8.1 Bakgrunn

Forskningsbasert kunnskap om tannhelsen i befolkningen i Norge finnes kun i begrenset grad. Dette aktualiseres blant annet i Folkehelseinstituttets rapport fra 2009 *Tannhelsestatus i Norge – en oppsummering av eksisterende kunnskap*, der det sies at kunnskapen om tannhelsen i Norge generelt er mangelfull.

Behov for forskningsbasert kunnskap vedrørende tannhelsesituasjonen for samisk befolkning i Norge ble spesielt nevnt i Stortingsmelding nr. 35 (2006–2007) *Tilgjengelighet, kompetanse og sosial utjevning – Framtidas tannhelsetjenester*. Her ble tannhelse i samisk befolkning fremholdt som et prioritert satsingsområde både med tanke på kunnskapsinnhenting og med tanke på iverksetting av tiltak for å bedre tannhelsen i befolkningen.

Det er tydelige indikasjoner på at tannhelsen i befolkningen i Norge har blitt stadig bedre i løpet av årene. Det er nærliggende å tro at dette også har vært tilfelle for den samiske delen av befolkningen, selv om det per i dag ikke finnes publiserte data der tannhelse er angitt for ulike etniske grupper i Norge.

Det generelle behovet for å øke forskning på tannhelsen i Norge, og mangelfull kunnskap om tannhelse i samisk befolkning, er en av grunnene til at det er igangsatt befolkningsbaserte tannhelseundersøkelser ut fra fagmiljøet ved UiT Norges arktiske universitet og Tannhelsetjenestens kompetansesenter for Nord-Norge i samarbeid med Finnmark fylkeskommune.

Tannlegeutdanningen i Tromsø ble opprettet for å møte behovet for tannleger nasjonalt, og i Nord-Norge spesielt. De første studentene ble uteksaminert i 2009.

8.2 Hensikt med og avgrensning av artikkelen

Disse nevnte forhold – at tannhelse i samisk befolkning er satt på kartet fra politisk hold med økt vektlegging av tannhelse relaterte befolkningsundersøkelser, opprettelsen av tannhelseutdanning i Tromsø, og generelle trender som har vist bedring i tannhelsen i Norge – berøres i denne artikkelen. Hensikten med artikkelen har vært å kommentere tilgjengelig datamateriale relatert til tannhelse og tannhelsetjenesteforhold med relevans for samisk befolkning i den nordligste delen av landet. Situasjonen i Finnmark og samiske språkforvaltningskommuner vies særlig oppmerksomhet. For å belyse tannhelse i samisk befolkning i relasjon til nasjonale trender i tannhelsen gis en kortfattet oppsummering av hovedfunn fra tidligere undersøkelser på tannhelse i ulike befolkninger i Norge. Artikkelen presenterer i noe mer detalj registreringsdata for tannhelsen i Finnmark og de samiske språkforvaltningskommunene spesielt fra perioden 2004–2014. I tillegg presenteres og kommenteres tall vedrørende endringer i tannlegedekningen i Finnmark.

Artikkelen berører også potensial som ligger i igangsatte undersøkelser av tannhelse i samisk befolkning, og den inkluderer noen anbefalinger for videre forskning og kunnskapsinnhenting.

8.3 Befolkningsdata på tannhelse i Norge og Nord-Norge

Den offentlige tannhelsetjenesten som ivaretar tannundersøkelser og behandling av barn (<19 år), rapporterer på ulike indikatorer til KOSTRA (KOMmune-STat-RAPportering). Denne databasen har vært brukt for å overvåke tannhelsen hos barn og unge over tid og i ulike geografiske områder i landet. Tall fra KOSTRA har for eksempel vist at tannhelsen har vært best blant 5-åringer på Østlandet unntatt Oslo, og dårligst i de nordligste fylkene. KOSTRA-dataene har også vist en betydelig bedring i tannhelsen hos barn i Norge over tid.

Geografiske forskjeller og bedring i tannhelsen de siste årene er vist i andre registreringer eller undersøkelser gjort i den voksne befolkningen, for eksempel i undersøkelser på utvalg av rekrutter i Norge. Informasjon om tannhelse fra Trøndelagsundersøkelsene (HUNT) og Oslo-undersøkelsene har bekreftet en betydelig tannhelseforbedring i den voksne befolkningen over

tid. Enkeltstudier gjort på utvalgte grupper, eksempelvis eldre, har vist at Nord-Norge hadde den laveste andelen eldre med egne tenner og den høyeste andelen med tannproteser.

8.4 Aktualisering av forskning på tannhelse i samisk befolkning

Foreløpig finnes det ingen publiserte data fra befolkningsbaserte undersøkelser der forekomst og årsaksforhold knyttet til tannhelse i samisk befolkning i Norge har vært tema.

Det foreligger et arbeid fra 1988 på tannhelse i Alta, Honningsvåg, Karasjok og Kautokeino basert på en undersøkelse på om lag 300 personer i alderen 25, 40, 55 og 65 år. Etnisitetsopplysninger ble ikke innhentet i denne studien, men det ble funnet at tannhelsen var best i utvalget fra Alta og dårligst i Honningsvåg. Både Karasjok og Kautokeino kom imellom disse to (Evjen og Holst, 1988).

I Stortingsmelding nr. 35 (2006–2007) refereres det til formidling fra den fylkeskommunale tannhelsetjenesten om utfordringer i tannhelsesituasjonen innenfor de såkalte samiske kjerneområdene. På bakgrunn av tall på kommunenivå antydte fylkestannhelsesjefen i 2006 en økt risiko for dårlig tannhelse i kommuner med høyere andel samisk befolkning. Årsaksforhold knyttet til denne observasjonen berøres ikke i stortingsmeldingen.

8.5 Tannhelse i nord-prosjektet

Som nevnt innledningsvis framholder Stortingsmelding nr. 35 (2006–2007) at regjeringen ønsket å få kartlagt tannhelseforholdene og mulige årsakssammenhenger før videre tiltak ble iverksatt. Dette har vært bakgrunnen for at det i etterkant av denne stortingsmeldingen har blitt igangsatt befolkningsbaserte undersøkelser på tannhelse i utvalgte kommuner i Finnmark, med særlig søkelys på den samiske befolkningen.

«Tannhelse i nord»-prosjektet ble startet opp allerede i 2010 som en pilot og med datainnsamling i løpet av 2013–2014 for hovedundersøkelsen. Denne studien legger særlig vekt på tannhelse i den samiske befolkningen og har vært utført i de samiske språkforvaltningskommunene i Finnmark, dvs. Karasjok, Tana, Porsanger, Nesseby og Kautokeino. Drøyt 2100 personer i alderen 18–75 år har deltatt i undersøkelsen, og det er en av Norges mest omfattende befolkningsbaserte tannhelseundersøkelser. Undersøkelsen er et samarbeid mellom Finnmark fylkeskommune, Tannhelsetjenestens kompetansesenter i Nord-Norge og Institutt for samfunnsmedisin, UiT Norges arktiske universitet. Helsedirektoratet og Finnmark fylkeskommune har finansiert undersøkelsen.

«Tannhelse i nord»-prosjektet har innhentet omfattende opplysninger om tannhelse og tannhelserelatert adferd gjennom spørreskjema i tillegg til spørsmål om etnisitet, sosioøkonomiske forhold og tilfredshet med tannhelsetjenesten. Det er gitt tillatelse fra Regional komité for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk om å koble disse spørreskjemaopplysningene opp mot journaldata på karies og periodontitt (tannkjøttbetennelse).

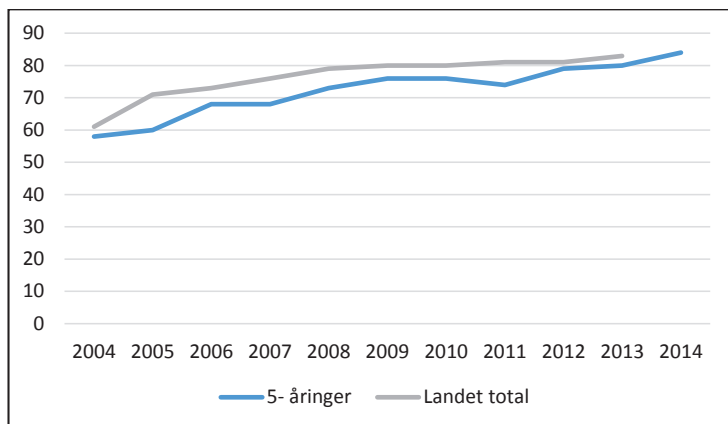
Det overordnede målet med prosjektet «Tannhelse i nord» har vært å kartlegge tannhelseforhold i samisk befolkning i Norge, inkludert mulige årsakssammenhenger. Denne undersøkelsen er den første tannstudien i sitt slag som har individbasert informasjon om etnisitet hos deltakerne. Forskningsbasert kunnskap vil derfor kunne genereres om tannstatus og mulige årsakssammenhenger i relasjon til etnisitet, men også bruk av og tilfredshet med tannhelsetjenesten i den samiske befolkningen i kommunene. Det er forventet at når resultatene fra «Tannhelse i nord»-studien foreligger, vil denne vitenskapelig baserte kunnskapen være av stor verdi i arbeidet for å tilrettelegge for en likeverdig tannhelsetjeneste for befolkningen.

«Tannhelse i nord»-prosjektet har hatt som delmål å drive kompetanseheving blant tannhelsepersonell som gjennom deltakelse i prosjektet har ervervet seg kunnskap om og erfaring knyttet til tannhelseforskning. Det har vært arrangert prosessevalueringer og seminarer i løpet av datainnsamlingsperioden for tannhelsetjenestens ansatte, i de aktuelle kommunene samt fylkets overtannleger, for å gi økt kunnskap om, og forhåpentligvis interesse for, forskning og systematisk vitenskapelig basert kunnskapsinnhenting i tannhelsetjenesten. Dette er et eksempel på at økt forskningsaktivitet knyttet til tannhelsen i befolkningen kan bidra til å heve kompetansen hos tannhelseteamene i kommunene.

8.6 Tydelige tegn til betydelig bedring i tannhelsen i nord

De begrensede dataene som har vært tilgjengelige på status og trender i tannhelse i Norge, har vist en dårligere tannhelse i nordlige deler av landet. Det er imidlertid indikasjoner på at denne forskjellen er i ferd med å utjevnes, ifølge de nyeste tallene fra KOSTRA-databasen. I Finnmark er det betydelig nedgang i forekomst av karies hos barn i en rekke kommuner de siste årene.

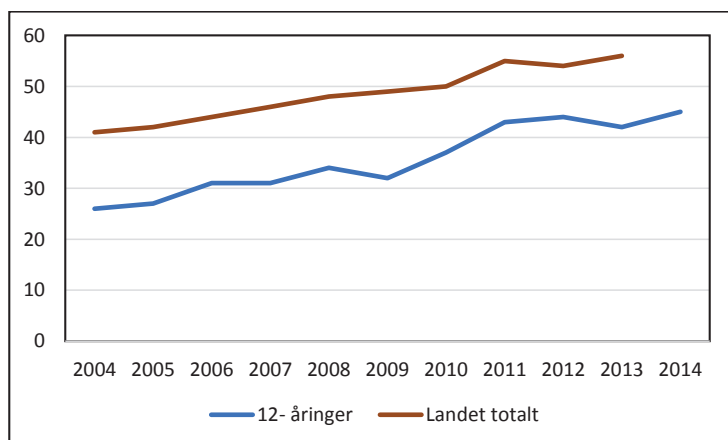
Figur 8.1 Andel femåringer uten karies i Finnmark sammenliknet med landet totalt i perioden 2004–2014

Figur 8.1 viser KOSTRA-tallene fra Finnmark vedrørende andel 5-åringer som ikke har hatt hull i tennene i perioden 2004–2014. Her kommer det fram at Finnmark nå ligger opp mot landsgjennomsnittet. Det kan se ut som om økningen i andel 5-åringer som *ikke* har hatt hull i tennene, har vært noe brattere i Finnmark de siste årene enn for landet sett under ett. I 2006 hadde 42 % av 5-åringene hatt hull i tennene, men i 2014 hadde tallet minket til under 16 %.

Årsaken til den gode utviklingen er antatt å være en rekke forebyggende tiltak, blant annet satsingen på informasjon om forebygging av kariessykdom, kosthold og helse på helsestasjoner og på foreldremøter i barnehager i de ulike kommunene. Konkrete tiltak har vært vektlegging av tannpuss i barnehagene og arbeidet med å få dem «sukkerfrie».

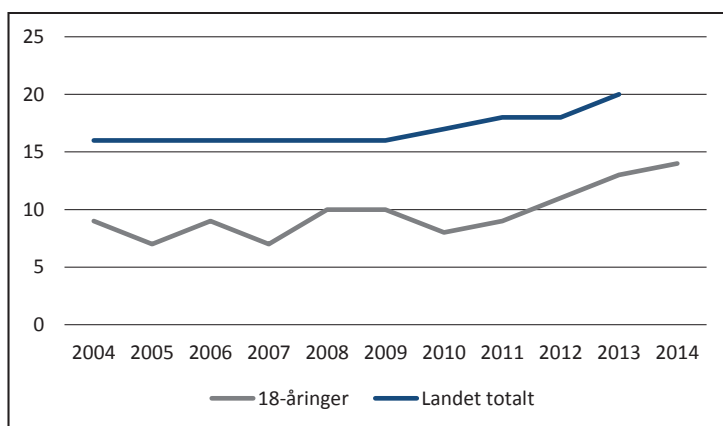
Figur 8.2 Andel 12-åringer i Finnmark som ikke har hatt karies, sammenliknet med landet totalt i perioden 2004–2014

Figur 8.2 viser andelen 12-åringer som ikke har hatt hull i tennene i løpet av en 10-årsperiode fra 2004 og fram til 2013/2014 for Finnmark fylke og landet totalt. I 2004 var det kun 26 % av 12-åringene som ikke hadde hatt hull i tennene i Finnmark. I 2014 var denne andelen steget til 45 %. Tallene ligger fortsatt noe under landsgjennomsnittet, men økningen i andelen følger parallelt med økningen i landet for øvrig. Tallene for 2014 for Finnmark tilsvarer 2007-nivået for landet totalt.

Tannpleierne i den offentlige tannhelsetjenesten i Finnmark driver et utstrakt utadrettet forebyggende arbeid overfor skoleklasser og foreldremøter der «kosthold og tannhelse» er tema. Det forebyggende arbeidet i tannklinikkene er forankret i satsingen på folkehelse som fylkeskommunen og fylkesmannen i Finnmark samarbeider om.

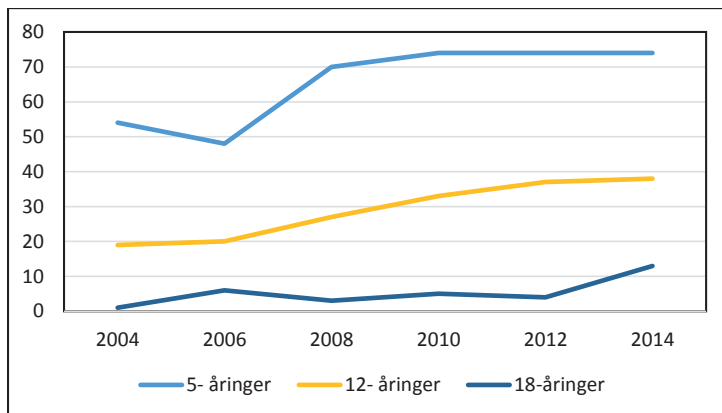
Figur 8.3 Andel 18-åringer i Finnmark uten karies sammenliknet med landet totalt i perioden 2004–2014

For 18-åringene viser figur 8.3, også for denne aldergruppen, en endring mot høyere andel uten erfaring med hull i tennene. Trenden følger nasjonale mønster, selv om Finnmark ligger noe under landsgjennomsnittet.

For 18-åringene i 2004 hadde 91 % hatt hull i tennene, mens denne andelen i 2014 var på 86 %. Årsaken til at det fortsatt er et så høyt tall blant 18-åringene, er ikke kjent, men en mulig forklaring kan være at en stor andel flytter hjemmefra for å gå på videregående skole, og at dette kan påvirke oppmerksomheten rundt kosthold og andre tannhelserelaterte forhold. En annen grunn som kan påvirke tallene, kan være at mange som har unnlatt å møte til tannlegen mens de gikk på ungdomsskolen, nå som 18-åringer vil ta «et skippertak» før de blir for gamle til å få gratis tannbehandling (dvs. etter at de er fylt 19 år), og at de da møter hos tannlegen på hjemstedet med relativt mange hull. Forskningsbasert kunnskap er nødvendig for å kunne si noe sikkert om årsakssammenhenger knyttet til ungdommers tannhelse i Finnmark og om utvikling av gode forebyggende tiltak for denne aldersgruppen.

Figur 8.4 Andelen av barn og ungdom som ikke har hatt karies i perioden 2004–2014 i de samiske språkforvaltnings-kommunene (Porsanger, Kautokeino, Karasjok, Tana og Nesseby)

KOSTRA-data fra de samiske språkforvaltningskommunene Porsanger, Kautokeino, Karasjok, Tana og Nesseby (figur 8.4) viser en tydelig bedring i tannhelsen ved at forekomsten av erfaring med hull i tennene i de ulike aldergruppene har gått betydelig ned i løpet av ti-årsperioden 2004–2014. Bedringen har vært spesielt markant hos 18-åringer i denne perioden. I 2004 var det kun 1 % av 18-åringene som aldri hadde hatt hull i tennene. I 2014 var denne andelen 13 %, som tilsvarer fylkesgjennomsnittet samme år. For 12-åringene kan det se ut som bedringen i tannhelsen i disse kommunene også har vært noe brattere enn for fylket totalt. For 5-åringer var det i begynnelsen av perioden (2004) halvparten av barna som ikke hadde hatt hull i tennene i disse kommunene. I 2014 var denne andelen steget til om lag tre firedeler av barna. Dette tilsvarer landsgjennomsnittet fra 2007. Landsgjennomsnittet for 2013 (nyeste tilgjengelige data) viste at andelen 5-åringer som ikke har hatt hull i tennene, var 84 %.

8.7 Tannlegedekningen i Finnmark

Mangel på tannleger har vært en betydelig utfordring for tannhelsetjenesten i Finnmark, inkludert områder med høy andel samisk befolkning.

Tannlegeutdanningen i Tromsø ble opprettet i 2004. Et viktig argument for at dette studiet ble lagt til Universitetet i Tromsø, var behovet for tannleger i landsdelen.

Erfaring fra andre helseprofesjonsutdanninger, for eksempel legeutdanningen, har vist at et tilgjengelig utdanningstilbud i regionen er et godt virkemiddel for å få stabil og kvalifisert arbeidskraft til landsdelen.

Ved oppstarten av tannlegeutdanningen i Tromsø ble det tatt opp 13 studenter høsten 2004. Av disse var det 11 kandidater som fullførte studiene våren 2009. Kullene har økt gradvis i størrelse. Fra 2007 har det vært tatt opp 40 studenter per år.

I 2004 sto hver fjerde tannlegestilling i Finnmark ubesatt. Per i dag (2015) er derimot alle stillinger bemannet. Figur 5 viser den dramatiske nedgangen i ubesatte stillinger i Finnmark i løpet av perioden 2004–2014.

Figur 8.5 Andel ubesatte tannlegestillinger i Finnmark i løpet av 2004–2014

8.8 Samisk kvote på tannlegestudiet

Som for alle helseprofesjonsutdanningene ved UiT Norges arktiske universitet har tannlegeutdanningen også egen kvote for søkere med dokumentert samisk språkkompetanse.

Ved opptakene i 2004–2006 har det vært en gradvis økning i opptak av søkere til tannlegeutdanningen i Tromsø. Det ble tatt opp henholdsvis 10, 20 og 30 studenter. På disse tre opptakene var det én student per. år på samisk kvote. Fra opptaket i 2007 ble det tatt opp 40 studenter per år, som er normaltall for studieprogrammet. Den samiske kvoten ble fra 2007 utvidet til to studenter per år.

Ifølge studieseksjonen ved tannlegeutdanningen i Tromsø har det helt fra oppstarten av studiet i Tromsø alltid vært en del samiskspråklige studenter som har kommet inn på ordinært inntak utenom den samiske kvoten.⁸⁴

En foreløpig upublisert analyse gjort ved hjelp av informasjon fra Institutt for odontologi, ved UiT Norges arktiske universitet og fylkestannhelsesjefen i Finnmark har vist at samtlige studenter fra Finnmark som kom inn på såkalt samisk kvote ved tannlegestudiet og som har fullført, har vendt tilbake til fylket for å arbeide som tannlege.

Per i dag (2015) er det fem samisktalende tannleger i Finnmark: to i Kautokeino, to i Karasjok og én i Alta (av til sammen 42 tannlegestillinger i den offentlige tannhelsetjenesten i fylket).

⁸⁴ Tallet på samiskspråklige tannleger som har tatt sin utdanning ved andre studiesteder enn UiT, er ikke kjent.

En annen positiv trend er at det etter at tannlegeutdanningen i Tromsø startet, arbeider finnmarkinger på de fleste klinikkene i Finnmark. Det arbeider nå tannleger født og oppvokst i Finnmark henholdsvis i Alta, Hammerfest, Kirkenes, Honningsvåg, Vadsø, Vardø, Kjøllefjord og i Mehamn – i tillegg til dem som jobber i Karasjok og Kautokeino.

Dette er antatt å styrke helsearbeidernes kulturforståelse, noe som er viktig spesielt i det forebyggende arbeidet. Et eksempel på lokalt initiert og tilpasset tiltak er fra Kautokeino tannklinikk der de ansatte har laget en brosjyre kalt «Reinkjøtt smaker best – med egne tenner» / «Bohccobiergu maisto buoremusat-go iezat baniiguin beasat suostat»⁸⁵ ved hjelp av tospråkligheitsmidlene i Finnmark fylkeskommune.

8.9 Behovet for fremtidig forskningsbasert kunnskap om tannhelsen i samisk befolkning i Norge – oppsummering og anbefalinger

Det er sterke holdepunkter for at tannhelsen i befolkningen i Norge er i stadig bedring. Tannhelsesituasjonen er i ferd med å utjevnes på tvers av geografi. Også i de nordligste delene av landet, inkludert de samiske språkforvaltningskommunene, er trenden at tannhelsen har blitt betydelig bedre i løpet av tidsperioden 2004–2014.

Selv om barn og unge i Finnmark har flest hull i tennene, har forskjellen mellom Finnmark og resten av fylkene vært minkende. Spesielt har 5-åringene hatt en god utvikling. Utviklingen av det forebyggende arbeidet i tannhelsetjenesten i Finnmark er antatt å forklare mye av årsaken til den positive trenden, i tillegg til etter hvert den gode tannlegedekningen i fylket.

Generelt antar man at den offentlige tannhelsetjenestens fokus på samarbeid, informasjon og forebygging har bidratt til den positive utviklingen blant barn og unge i Finnmark. Det er også viktig å nevne at til sammenlikning med øvrig offentlig tannhelsetjeneste behandler Finnmark flest voksne, fordi det er få private tannleger i fylket. Det betyr at mens andre fylker bruker ressursene i den offentlige tannhelsetjenesten på arbeid med forebygging og med barn og unge, behandler Finnmark også i stor grad voksne pasienter.

Det er fortsatt manglende kunnskap når det gjelder tannhelsen i samisk befolkning. For å drive målrettet og hensiktsmessig forebyggende arbeid er det avgjørende at forskningsbasert kunnskap er tilgjengelig knyttet til forhold som påvirker tannhelsen. Her vil både kvantitative og kvalitative forskningsmetoder kunne utfylle hverandre for å gi et best mulig bilde av årsakssammenhenger av betydning for det forebyggende arbeidet. Mer ressurser bør stilles tilgjengelige til praksisnær forskning relatert til tannhelsen i den samiske befolkningen.

Tannlegestudiet i Tromsø har vært viktig for å få økt andelen samiskspråklige tannleger, og bidrar til at tidligere ubesatte stillinger i tannhelsetjenesten i Finnmark nå er dekket med kvalifisert personell med nødvendig både språklig og kulturell kompetanse. Det anbefales at det forskes på i hvilken grad tannlegeutdanningen i Tromsø har betydning for utviklingen av likeverdige tannhelsetjenester for den samiske pasienten.

⁸⁵ <http://www.tannvern.no/images/fremmedspraaklige-brosjyrer/samisk-norsk/bohccobiergu.pdf>

Kunnskap om tannhelseforhold, eventuelle forskjeller og årsakssammenhenger er også nødvendig for å kunne planlegge og utvikle tannhelsetjenesten. En sentral oppgave for tannhelsetjenesten bør være å kunne tilby alle forskjellige grupper som lever under ulike kulturelle og yrkesmessige livsbetingelser, et likeverdig tannbehandlingstilbud. Beslutninger som innvirker på helsen, inkludert tannhelsen, tas ofte utenfor helsetjenestens primære ansvarsområde. Det er derfor avgjørende med samarbeid, prioritering og felles innsats blant alle kommunale og statlige instanser og frivillige organisasjoner i folkehelsearbeidet. For å lykkes med dette er det behov for forskningsbasert kunnskap som kan danne grunnlag for å satse riktig. Helsetjenestene skal være basert på, og tilrettelagt for, den enkeltes spesifikke behov. Det vil øke muligheten for en fremtidig god oral helse, jevnt fordelt i den samiske befolkningen.

Referanser

- Evjen, G., og Holst, D. (1988). Levekår og tannhelse i Finnmark: en rapport fra et samarbeidsprosjekt mellom Den offentlige tannhelsetjeneste i Finnmark og Institutt for samfunnsodontologi. Oslo: Institutt for samfunnsodontologi, Universitetet i Oslo.
- Fylkestannhelsesjefen i Finnmark (2008). Årsmelding 2004–2014 Tannhelse.
- Holst, D., Schuller, A. A., og Dahl, K. E. (2007). Bedre tannhelse for alle? Tannhelseutviklingen i den voksne befolkningen i Nord-Trøndelag fra 1993 til 2006. *Nor Tannlegeforen Tid*, 117: 804–811.
- Lyshol, H., og Biehl, A. (2009). Tannhelsestatus i Norge – En oppsummering av eksisterende kunnskap. Rapport 2009: 5. Oslo: Avdeling for helsestatistikk, Folkehelseinstituttet.
- St.meld. nr. 35 (2006–2007). Stortingsmelding nr. 35 (2006–2007) *Tilgjengelighet, kompetanse og sosial utjevning – Framtidas tannhelsetjenester*. Oslo: Det kongelige helse- og omsorgsdepartement.

9 Samiske tall

9.1 Innledning

I dette kapitlet presenteres en del sentrale tabeller som gir et bilde av situasjonen på viktige områder av den samiske virkeligheten. Dette er faste tabeller som vil gå igjen i hver utgave av publikasjonen, og som dermed vil gi innsikt i hvordan ting utvikler seg over tid. Kapitlet inneholder i denne utgaven 16 tabeller og fem figurer fordelt på sju områder som alle belyser viktige temaer innenfor det samiske samfunnet. Det første temaet er befolkning, hvor det er lagt vekt på å vise hvordan folkemengden utvikler seg, og hvilke forhold som påvirker befolkningsutviklingen (fødte/døde/innflytting/utflytting). Sammensetningen etter alder og kjønn vises, og situasjonen belyses på ulike geografiske nivåer.

Utdanning gir tall for utdanningsnivå, hvor STN-området sammenliknes med øvrige områder nord for Saltfjellet og Norge. Her vises en tabell som belyser frafall i videregående skole, og det er tre tabeller som gir informasjon om hvordan samisk språk utvikler seg, henholdsvis i barnehagen, grunnskolen og videregående skole.

Inntekt og sysselsetting er belyst gjennom to tabeller, gjennomsnittlig inntekt og skatt for personer, og sysselsatte personer etter kjønn og næring. Det er videre to næringstabeller: én tabell som viser bedrifter etter næringshovedområde og én som ser spesielt på reindriftsnæringa. Til slutt er det to valgtabeller basert på Sametingsvalget i 2013, som viser godkjente stemmer etter parti/valgliste og innvalgte representanter på Sametinget.

9.2 Noen kommentarer til tabellene

Folketallet i STN-områdene har de siste fem årene stabilisert seg på rundt 55 600 personer etter en sammenhengende nedgang siden 1990, da folketallet var 10 000 høyere. Det er likevel ingen vekst å spore i STN-området de siste fem årene, selv om folketallet i Norge har økt med om lag 245 000 personer eller 5 prosent i den samme perioden.

Det var fødselsunderskudd i STN-området i 2014, som det har vært siden begynnelsen av 2000-tallet. Underskuddet var riktignok noe mindre sammenliknet med de tre siste årene, men likevel høyere enn før 2010. Vi har imidlertid en positiv nettoinnflytting som balanserer fødselsunderskuddet slik at befolkningstallet holder seg noenlunde stabilt. Den positive nettoinnflyttingen er ny for de fire siste årene. I alle år siden 1990 har det vært flere som har flyttet ut av STN-området enn som har flyttet inn.

Årsaken til den positive nettoinnflyttingen er utelukkende innflytting fra utlandet. Mens STN-området opplevde et flyttetap til andre kommuner i Norge, var nettoinnflyttingen fra utlandet i 2014 på over 500 personer.

Folketallet har holdt seg best i kommunene Nordreisa og Storfjord i Troms og Karasjok og Kautokeino i Finnmark. Disse fire kommunene har hatt en svak befolkningsvekst eller holdt nivået sammenliknet med 1990. Av de større kommunene har Nordreisa hatt den beste utviklingen med en befolkningsvekst på 4 prosent siden 1990. Andre kommuner har hatt en dramatisk nedgang. Loppa, Kvalsund og Gamvik i Finnmark, Kvænangen, Kåfjord og Gratangen i Troms og Tysfjord i Nordland har alle hatt en befolkningsnedgang på over 20 prosent i perioden 1990–2015. Noen av disse kommunene har likevel klart å snu trenden de siste årene. Gamvik har for eksempel økt folketallet med om lag 10 prosent siden 2012.

Alderssammensetningen i STN-området har endret seg de siste 25 årene. 29 prosent av innbyggerne var 60 år og over i 2015, mens andelen var om lag 20 prosent i 1990. Tilsvarende har andelen personer under 30 år blitt redusert fra 43 prosent i 1990 til 33 prosent i 2015. Alderssammensetningen har også endret seg i resten av Norge, men styrken i endringene er klart større i STN-området.

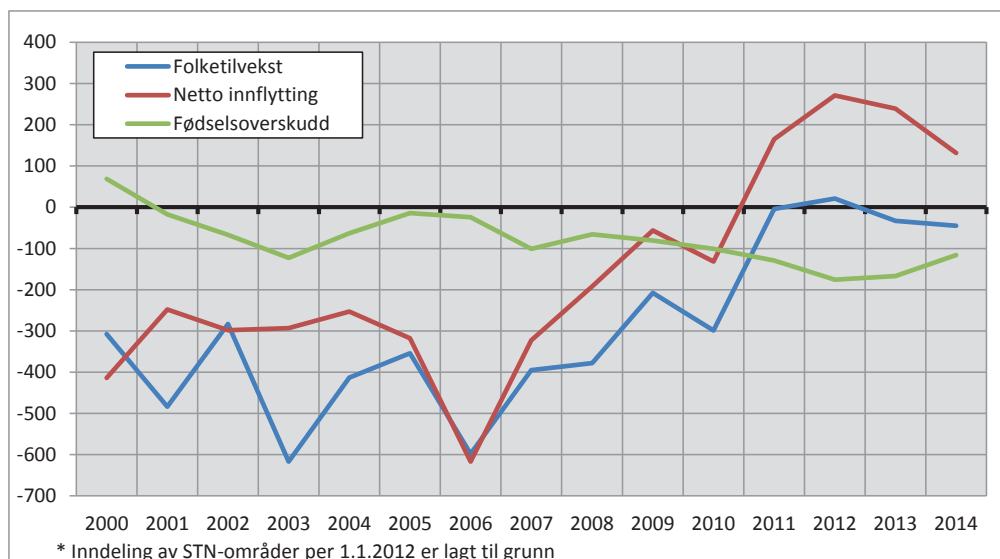
Frafallet i videregående skole i STN-området er høyere enn i resten av landet. Av kullet som startet på videregående trinn 1 i 2009, hadde 44 prosent ikke oppnådd studie- eller yrkeskompetanse fem år senere. Tilsvarende tall for øvrige områder nord for Saltfjellet var 36 prosent og 29 prosent for hele Norge.

Antall elever med nordsamisk som førstespråk i grunnskolen lå i 2014 om lag på samme nivå som i de to foregående år, men tendensen viser en fallende kurve. Siden 2006 har antallet gått ned med i underkant av 100. Tilsvarende har antall elever med nordsamisk som andrespråk blitt redusert fra vel 1500 elever i 2006 til 1065 i 2014. Riktignok gikk tallet for antall personer med andrespråk noe opp fra 2012 (+16), men nivået ligger betydelig under hva det var for åtte-åtte år siden.

Tabell 9.1 Folkemengde per 1. januar, fødte, døde og flyttinger. STN-området* i alt

	Folkemengde per 1. januar			Levende-fødte**	Døde	Fødsels-over-skudd	Inn-flyttinger* **	Ut-flyttinge r***	Netto inn-flytting	Folketilvekst***	
	I alt	Menn	Kvinner							I alt	Pro-sent
1990	65 147	33 955	31 192	918	764	154	2 218	2 583	-365	-343	-0,5
1995	63 850	33 160	30 690	862	732	130	2 090	2 819	-729	-718	-1,1
2000	59 972	31 101	28 871	749	680	69	2 591	3 005	-414	-308	-0,5
2001	59 664	30 919	28 745	642	659	-17	2 493	2 741	-248	-484	-0,8
2002	59 180	30 665	28 515	625	692	-67	2 292	2 590	-298	-283	-0,5
2003	58 897	30 531	28 366	553	676	-123	2 129	2 422	-293	-617	-1,0
2004	58 280	30 188	28 092	575	638	-63	2 146	2 399	-253	-413	-0,7
2005	57 867	29 987	27 880	569	583	-14	2 109	2 427	-318	-354	-0,6
2006	57 513	29 771	27 742	603	627	-24	2 054	2 671	-617	-598	-1,0
2007	56 915	29 507	27 408	565	666	-101	2 236	2 559	-323	-395	-0,7
2008	56 520	29 284	27 236	527	593	-66	2 111	2 303	-192	-378	-0,7
2009	56 142	29 045	27 097	546	627	-81	2 225	2 281	-56	-208	-0,4
2010	55 934	28 951	26 983	507	608	-101	2 302	2 434	-132	-299	-0,5
2011	55 635	28 858	26 777	492	621	-129	2 532	2 367	165	-4	0,0
2012	55 631	28 862	26 769	444	620	-176	2 562	2 291	271	21	0,0
2013	55 652	28 921	26 731	472	639	-167	2 588	2 349	239	-33	-0,1
2014	55 619	28 904	26 715	481	597	-116	2 569	2 437	132	-45	-0,1
2015	55 574	28 891	26 683	...	...	...	...	...	...	...	...

Figur 9.1 Folkemengde i STN-området*, aldersgrupper, andel

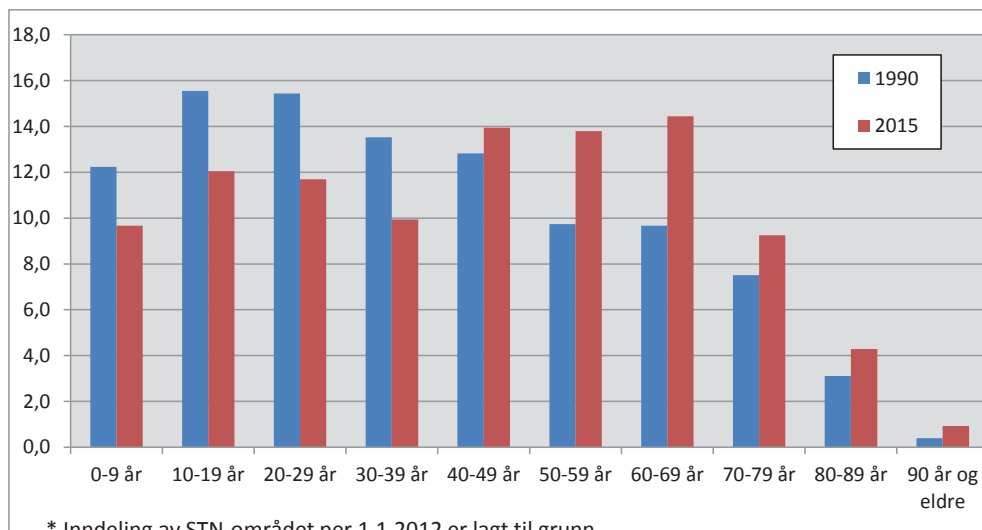
Tabell 9.2 Folkemengde i STN-området*, etter kjønn og alder per. 1. januar

Kjønn Alder	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 i prosent
I alt	65 147	63 850	59 972	57 867	55 934	55 635	55 631	55 652	55 619	55 574	100,0
0-9 år	7 969	8 255	7 706	6 756	5 852	5 602	5 583	5 496	5 444	5 372	9,7
10-19 år	10 133	8 178	7 573	7 688	7 594	7 507	7 334	7 180	6 973	6 693	12,0
20-29 år	10 055	10 356	7 821	6 375	5 810	5 929	6 092	6 187	6 360	6 500	11,7
30-39 år	8 814	8 268	7 964	7 735	6 273	6 034	5 786	5 693	5 580	5 526	9,9
40-49 år	8 357	8 938	8 120	7 617	7 715	7 723	7 803	7 828	7 834	7 746	13,9
50-59 år	6 343	6 729	7 898	8 447	7 841	7 694	7 651	7 659	7 625	7 669	13,8
60-69 år	6 299	5 796	5 709	6 198	7 486	7 706	7 884	7 915	7 983	8 027	14,4
70-79 år	4 894	4 838	4 573	4 358	4 593	4 645	4 657	4 850	4 995	5 143	9,3
80-89 år	2 027	2 203	2 273	2 305	2 342	2 351	2 379	2 384	2 343	2 385	4,3
90 år og eldre	256	289	335	388	428	444	462	460	482	513	0,9
0-5 år	4 807	5 124	4 556	3 748	3 370	3 285	3 248	3 166	3 089	3 035	5,5
6-15 år	8 542	7 849	7 701	7 719	6 998	6 697	6 519	6 388	6 268	6 076	10,9
16-66 år	42 756	41 785	38 902	37 722	36 361	36 312	36 318	36 305	36 148	35 992	64,8
67 år og eldre	9 042	9 092	8 813	8 678	9 205	9 341	9 546	9 793	10 114	10 471	18,8
Menn	33 955	33 160	31 101	29 987	28 951	28 858	28 862	28 921	28 904	28 891	100,0
0-9 år	4 118	4 233	4 012	3 442	2 935	2 812	2 806	2 765	2 722	2 670	9,2
10-19 år	5 162	4 221	3 911	4 027	3 987	3 973	3 866	3 748	3 638	3 473	12,0
20-29 år	5 556	5 625	4 219	3 462	3 087	3 146	3 260	3 344	3 422	3 504	12,1
30-39 år	4 781	4 442	4 311	4 130	3 325	3 178	3 036	2 986	2 957	2 977	10,3
40-49 år	4 609	4 918	4 383	4 031	4 100	4 093	4 163	4 180	4 164	4 095	14,2
50-59 år	3 429	3 618	4 271	4 592	4 214	4 134	4 098	4 110	4 079	4 103	14,2
60-69 år	3 179	3 017	2 994	3 259	3 982	4 117	4 200	4 202	4 249	4 282	14,8
70-79 år	2 208	2 156	2 088	2 102	2 278	2 324	2 330	2 447	2 547	2 625	9,1
80-89 år	822	820	828	838	932	964	989	1 011	988	1 006	3,5
90 år og eldre	91	110	84	104	111	117	114	128	138	156	0,5
0-5 år	2 481	2 635	2 368	1 875	1 699	1 651	1 640	1 578	1 521	1 488	5,2
6-15 år	4 399	4 050	3 981	4 044	3 609	3 430	3 330	3 275	3 180	3 088	10,7
16-66 år	23 059	22 494	20 892	20 202	19 349	19 356	19 376	19 386	19 337	19 258	66,7
67 år og eldre	4 016	3 981	3 860	3 866	4 294	4 421	4 516	4 682	4 866	5 057	17,5
Kvinner	31 192	30 690	28 871	27 880	26 983	26 777	26 769	26 731	26 715	26 683	100,0
0-9 år	3 851	4 022	3 694	3 314	2 917	2 790	2 777	2 731	2 722	2 702	10,1
10-19 år	4 971	3 957	3 662	3 661	3 607	3 534	3 468	3 432	3 335	3 220	12,1
20-29 år	4 499	4 731	3 602	2 913	2 723	2 783	2 832	2 843	2 938	2 996	11,2
30-39 år	4 033	3 826	3 653	3 605	2 948	2 856	2 750	2 707	2 623	2 549	9,6
40-49 år	3 748	4 020	3 737	3 586	3 615	3 630	3 640	3 648	3 670	3 651	13,7
50-59 år	2 914	3 111	3 627	3 855	3 627	3 560	3 553	3 549	3 546	3 566	13,4
60-69 år	3 120	2 779	2 715	2 939	3 504	3 589	3 684	3 713	3 734	3 745	14,0
70-79 år	2 686	2 682	2 485	2 256	2 315	2 321	2 327	2 403	2 448	2 518	9,4
80-89 år	1 205	1 383	1 445	1 467	1 410	1 387	1 390	1 373	1 355	1 379	5,2
90 år og eldre	165	179	251	284	317	327	348	332	344	357	1,3
0-5 år	2 326	2 489	2 188	1 873	1 671	1 634	1 608	1 588	1 568	1 547	5,8
6-15 år	4 143	3 799	3 720	3 675	3 389	3 267	3 189	3 113	3 088	2 988	11,2
16-66 år	19 697	19 291	18 010	17 520	17 012	16 956	16 942	16 919	16 811	16 734	62,7
67 år og eldre	5 026	5 111	4 953	4 812	4 911	4 920	5 030	5 111	5 248	5 414	20,3

* Virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndeling av STN-området per 1/1-2012 er lagt til grunn.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 9.2 Folkemengde i STN-området*, aldersgrupper, andel

Tabell 9.3 Folkemengde 1. januar, etter kommuner som helt eller delvis er definert som STN-området*

	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2014	2015
STN-området i alt	65 147	63 850	59 972	57 867	55 934	55 631	55 619	55 574
2030 Sør-Varanger, STN	1 869	1 790	1 517	1 476	1 602	1 543	1 501	1 505
2030 Sør-Varanger, øvrige områder	7 772	8 123	8 015	7 987	8 136	8 317	8 589	8 716
2027 Nesseby	1 037	1 048	965	901	884	901	919	934
2025 Tana	3 195	3 272	3 074	3 037	2 912	2 896	2 883	2 909
2023 Gamvik	1 424	1 455	1 288	1 114	1 009	1 008	1 098	1 116
2022 Lebesby, STN	501	438	390	379	341	339	323	325
2022 Lebesby, øvrige områder	1 253	1 140	1 073	1 051	1 001	1 017	1 018	1 018
2021 Karasjok	2 652	2 788	2 901	2 876	2 789	2 763	2 698	2 708
2020 Porsanger	4 475	4 461	4 451	4 299	3 991	3 946	3 963	3 925
2019 Nordkapp, STN	757	737	667	629	595	595	577	585
2019 Nordkapp, øvrige områder	3 218	3 177	2 850	2 786	2 590	2 633	2 636	2 693
2018 Måsøy, STN	399	334	248	194	170	165	171	177
2018 Måsøy, øvrige områder	1 440	1 386	1 229	1 199	1 097	1 078	1 070	1 064
2017 Kvalsund	1 394	1 266	1 106	1 080	1 026	1 010	1 051	1 049
2014 Loppa	1 687	1 552	1 426	1 266	1 087	1 087	1 027	989
2012 Alta, STN	1 625	1 472	1 245	1 152	1 013	997	944	906
2012 Alta, øvrige områder	13 232	14 866	15 592	16 476	17 667	18 285	18 878	18 992
2011 Kautokeino	2 953	3 141	3 068	2 997	2 949	2 927	2 931	2 914

1943 Kvænangen	1 615	1 602	1 435	1 401	1 316	1 284	1 234	1 226
1942 Nordreisa	4 697	4 905	4 821	4 744	4 757	4 807	4 854	4 882
1941 Skjervøy	3 082	3 081	2 934	3 003	2 881	2 880	2 881	2 895
1940 Kåfjord	2 819	2 677	2 369	2 288	2 207	2 210	2 221	2 182
1939 Storfjord	1 836	1 939	1 872	1 934	1 888	1 909	1 941	1 898
1938 Lyngen	3 595	3 479	3 225	3 158	3 152	3 028	2 992	2 922
1936 Karlsøy	2 774	2 611	2 496	2 372	2 371	2 355	2 334	2 289
1933 Balsfjord	6 378	6 085	5 749	5 560	5 515	5 502	5 593	5 720
1925 Sørreisa, STN	711	655	626	614	609	609	600	607
1925 Sørreisa, øvrige områder	2 727	2 818	2 668	2 716	2 757	2 772	2 850	2 844
1923 Salangen	2 586	2 505	2 346	2 244	2 211	2 214	2 223	2 219
1920 Lavangen	1 149	1 117	1 052	1 029	1 012	1 016	1 014	1 008
1919 Gratangen	1 483	1 416	1 345	1 268	1 150	1 136	1 135	1 137
1913 Skånland	3 409	3 303	3 109	2 954	2 855	2 972	2 951	2 988
1902 Tromsø, STN	1 416	1 209	1 039	920	845	791	798	796
1902 Tromsø, øvrige områder	49 132	54 467	58 106	61 638	66 460	68 325	70 792	71 885
1853 Evenes, STN	236	328	295	274	256	258	250	249
1853 Evenes, øvrige områder	1 494	1 293	1 228	1 143	1 101	1 101	1 141	1 136
1850 Tysfjord	2 622	2 465	2 302	2 150	2 007	1 956	2 000	1 996
1849 Hamarøy, STN	317	296	277	230	219	221	226	229
1849 Hamarøy, øvrige områder	1 995	1 919	1 731	1 606	1 533	1 562	1 594	1 582
1805 Narvik, STN	454	423	334	324	315	306	286	289
1805 Narvik, øvrige områder	18 143	18 497	18 266	18 188	18 087	18 167	18 419	18 564

* Virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndeling av STN-området per 1/1-2012 er lagt til grunn.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

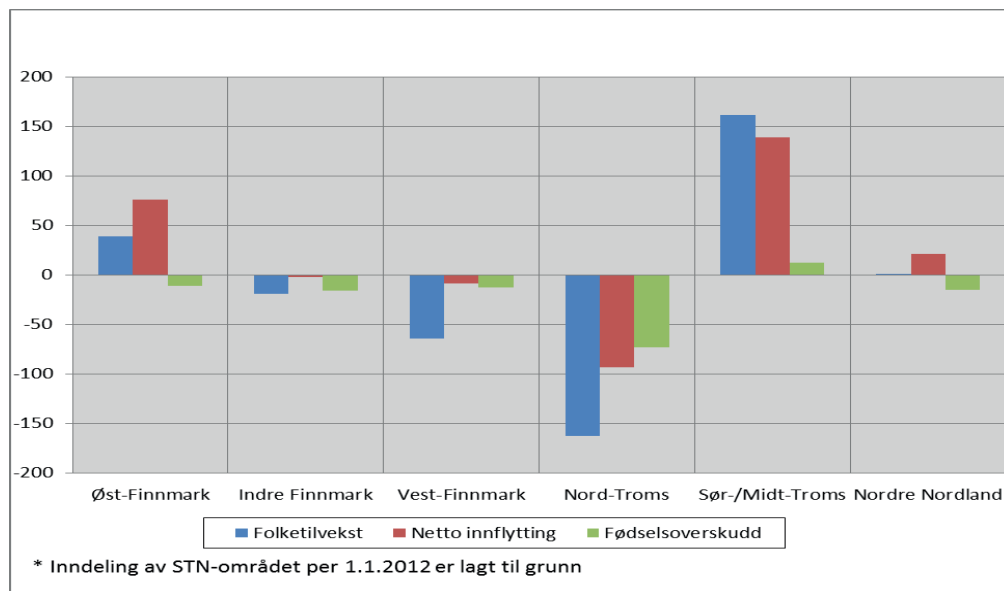
Tabell 9.3 Folkemengde 1. januar 2015 og endringene i 2014, Norge nord for Saltfjellet

	Folkemengde 1.1.2014	Levendefødt*	Døde	Fødselsoverskudd	Innflytting**	Utflytting	Netto innflytting	Folketivekst***	Folkemengde 1.1.2015
				I alt	Av dette fra utlandet	Av dette til utlandet		I alt	Prosent
Norge nord for Saltfjellet i alt	399 890	4 116	3 419	697	21 577	5 772	19 923	1 617	1 654
STN-området**** i alt	55 619	481	597	-116	2 967	714	2 835	179	132
Øvrige områder***** i alt	344 271	3 635	2 822	813	18 610	5 058	17 088	1 438	1 522
Øst-Finnmark	25 054	225	248	-23	1 598	582	1 390	152	208
STN	3 841	28	39	-11	278	93	202	37	76
Øvrige områder	21 213	197	209	-12	1 320	489	1 188	115	132
Indre Finnmark	12 475	114	130	-16	610	102	612	36	-2
STN	12 475	114	130	-16	610	102	612	36	-2
Vest-Finnmark	37 678	418	283	135	2 106	639	2 003	189	103
STN	3 770	26	39	-13	207	48	216	9	-9
Øvrige områder	33 908	392	244	148	1 899	591	1 787	180	112
Nord-Troms	18 457	152	225	-73	864	212	957	45	-93
STN	18 457	152	225	-73	864	212	957	45	-93
Sør-/Midt-Troms	143 593	1 592	1 069	523	8 521	2 255	7 496	700	1 025
STN	14 314	141	129	12	860	221	721	44	139
Øvrige områder	129 279	1 451	940	511	7 661	2 034	6 775	656	886
Nordre Nordland	162 633	1 615	1 464	151	7 878	1 982	7 465	495	413
STN	2 762	20	35	-15	148	38	127	8	21
Øvrige områder	159 871	1 595	1 429	166	7 730	1 944	7 338	487	392

- * Som levendefødte regnes foster som viser livstegn ved fødselen.
- ** Gjelder flytting til/fra andre steder i Norge og utlandet og flyttinger innen området
- *** Folketilveksten regnes som differansen mellom 1. januar i det aktuelle året og 1. januar det påfølgende år.
På grunn av registreringsrutinene og avvik i kvaliteten på flyttedata for grunnkretser i enkelte kommuner vil fødte - døde + innflytting - utflytting vise andre tall.
På kommunenivå vil disse forskjellene være små.
- **** Virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndelingen av STN-området per 1.1.2012 er lagt til grunn.
- ***** Området nord for Saltfjellet utenfor virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

Figur 9.3 Befolkningsutvikling STN - området*, 2014

Tabell 9.5 Innflytting og utflytting til/fra STN-området*, etter kjønn og alder i 2014

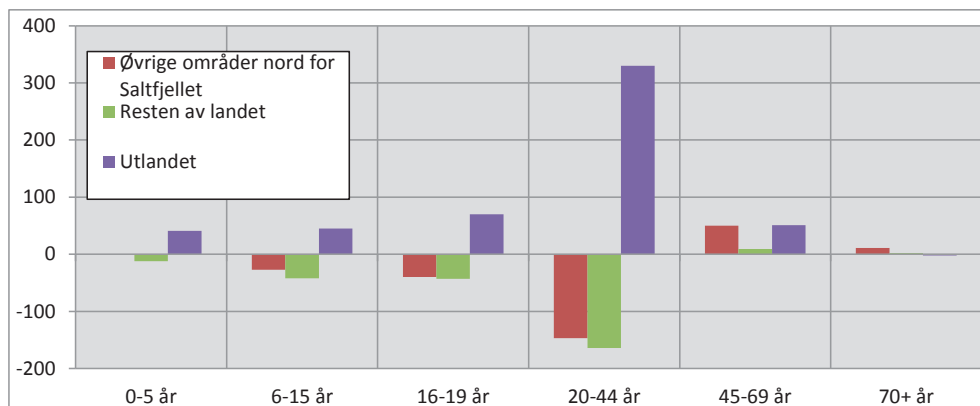
	Norge i alt 2014			Øvrige områder nord for Saltfjellet**			Resten av landet			Utlandet		
	Totalt	Menn	Kvinner	Totalt	Menn	Kvinner	Totalt	Menn	Kvinner	Totalt	Menn	Kvinner
Innflytting i alt	1 855	967	888	1 281	659	622	574	308	266	714	426	288
0-5 år	197	102	95	150	76	74	47	26	21	52	29	23
6-15 år	173	89	84	130	64	66	43	25	18	57	34	23
16-19 år	122	48	74	84	31	53	38	17	21	84	60	24
20-44 år	979	517	462	650	342	308	329	175	154	431	256	175
45-69 år	339	186	153	239	131	108	100	55	45	88	47	41
70+ år	45	25	20	28	15	13	17	10	7	2	0	2
Utflytting i alt	2 258	1 178	1 080	1 434	744	690	824	434	390	179	96	83
0-5 år	209	103	106	150	73	77	59	30	29	11	6	5
6-15 år	242	126	116	157	79	78	85	47	38	12	4	8
16-19 år	205	104	101	124	58	66	81	46	35	14	4	10
20-44 år	1 290	680	610	797	426	371	493	254	239	101	58	43
45-69 år	280	148	132	189	100	89	91	48	43	37	20	17
70+ år	32	17	15	17	8	9	15	9	6	4	4	0
Nettoflytting i alt	-403	-211	-192	-153	-85	-68	-250	-126	-124	535	330	205
0-5 år	-12	-1	-11	0	3	-3	-12	-4	-8	41	23	18
6-15 år	-69	-37	-32	-27	-15	-12	-42	-22	-20	45	30	15
16-19 år	-83	-56	-27	-40	-27	-13	-43	-29	-14	70	56	14
20-44 år	-311	-163	-148	-147	-84	-63	-164	-79	-85	330	198	132
45-69 år	59	38	21	50	31	19	9	7	2	51	27	24
Over 70 år	13	8	5	11	7	4	2	1	1	-2	-4	2

* Virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndelingen av STN-området per 1.1.2012 er lagt til grunn.

** Området nord for Saltfjellet utenfor virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

Tabell 9.4 Nettoutflytting til/fra STN-området*, 2014

* Virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndelingen av STN-området per 1.1.2012 er lagt til grunn.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

Tabell 9.6 Personer 16 år og over, etter høyeste fullførte utdanning. Kommuner som er helt eller delvis definert som STN-området*, 1. oktober 2012. Prosent

	I alt	Grunnskolenivå	Videregående skolenivå**	Universitets- og høgsolenivå å, kort***	Universitets- og høgsolenivå lang****
STN-området i alt	100	40	40,2	16,9	2,9
Øvrige områder***** i alt	100	31,1	40,7	21,6	6,7
2030 Sør-Varanger, STN	100	41	40,3	15,3	3,3
2030 Sør-Varanger, øvrige områder	100	30,6	41,7	22,1	5,6
2027 Nesseby	100	36,7	43,2	16,2	3,9
2025 Tana	100	39	38,7	18,6	3,7
2023 Gamvik	100	46,5	38,1	13,3	2,1
2022 Lebesby, STN	100	35,4	50,7	12,7	1,1
2022 Lebesby, øvrige områder	100	46	33,6	17,8	2,5
2021 Karasjok	100	38	32,8	24,5	4,8
2020 Porsanger	100	34,4	42,9	19,4	3,3
2019 Nordkapp, STN	100	57,5	31,1	9,5	1,9
2019 Nordkapp, øvrige områder	100	39	40,5	17,1	3,4
2018 Måsøy, STN	100	57,3	30,8	7	4,9
2018 Måsøy, øvrige områder	100	42,4	41	14,3	2,3
2017 Kvalsund	100	51,5	32,4	14,4	1,7
2014 Loppa	100	43,2	38,4	15,6	2,9
2012 Alta, STN	100	41,8	40,8	15,5	2
2012 Alta, øvrige områder	100	32	38,1	24,6	5,3
2011 Kautokeino	100	41,9	30,7	22,8	4,5

1943 Kvænangen	100	40,4	41,9	16,2	1,6
1942 Nordreisa	100	36,6	41,5	18,5	3,4
1941 Skjervøy	100	42,7	40	15,4	1,9
1940 Kåfjord	100	44,4	38,3	14,9	2,4
1939 Storfjord	100	38,3	41,1	17,9	2,6
1938 Lyngen	100	42,3	40,2	15	2,5
1936 Karlsøy	100	49,8	35,7	11,9	2,5
1933 Balsfjord	100	41,3	43,7	13,1	1,9
1925 Sørreisa, STN	100	37,7	44	16,7	1,6
1925 Sørreisa, øvrige områder	100	30,7	46,4	19,8	3,1
1923 Salangen	100	31,1	44,4	20,1	4,4
1920 Lavangen	100	38,1	41,3	17,9	2,7
1919 Gratangen	100	37,2	43,2	16,8	2,8
1913 Skånland	100	32,4	44,4	20,2	2,9
1902 Tromsø, STN	100	50,1	38,8	10,3	0,8
1902 Tromsø, øvrige områder	100	25,3	35,7	25,5	13,5
1853 Evenes, STN	100	34,4	48,2	13,3	4,1
1853 Evenes, øvrige områder	100	31,7	48,9	16,6	2,8
1850 Tysfjord	100	39,4	43	15	2,7
1849 Hamarøy, STN	100	40,7	42,3	16,5	0,5
1849 Hamarøy, øvrige områder	100	31,3	43,5	20,6	4,6
1805 Narvik, STN	100	35,9	48	12,1	4
1805 Narvik, øvrige områder	100	27	45,6	21,7	5,6

* Virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndelingen av STN-området per 1.1.2012 er lagt til grunn.

** Inkludert nivået "påbygging til videregående utdanning", som omfatter utdanning som bygger på videregående skole, men som ikke er godkjent som høyere utdanning.

*** Omfatter høyere utdanning t.o.m. fire år.

**** Omfatter høyere utdanning på mer enn fire år, samt forskerutdanning.

***** Området nord for Saltfjellet utenfor virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet.

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

Tabell 9.7 Elever* som startet på videregående opplæring trinn1 første gang høsten 2009, etter status for oppnådd nivå i videregående opplæring etter fem år, studentretning og kjønn. Prosent

Utdanningsprogram i Videregående trinn 1 og kjønn	Elever i alt	Fullført med studie- eller yrkeskompetanse**		Ikke oppnådd studie- eller yrkeskompetanse		
		Fullført på normert tid	Fullført på mer enn normert tid	Fortsatt i videregående opplæring 2014	Gjenno mført VKII eller gått opp til fagprøve , ikke bestått	Slutt et unde rveis
STN-området*** i alt	739	37,3	18,8	10	8,5	25,3
Studieforberedende utdanningsprogram	304	61,5	15,8	2,6	11,5	8,6
Menn	129	58,9	14,7	2,3	14	10,1
Kvinner	175	63,4	16,6	2,9	9,7	7,4
Studiespesialisering	261	60,9	17,2	3,1	11,5	7,3
Idrettsfag	22	63,6	9,1	.	13,6	13,6
Musikk, dans og drama	17	82,4	5,9	.	5,9	5,9
Yrkesfaglig studieretninger	435	20,5	20,9	15,2	6,4	37
Menn	241	15,4	22,4	15,8	4,1	42,3
Kvinner	194	26,8	19,1	14,4	9,3	30,4
Bygg- og anleggsteknikk	34	23,5	35,3	5,9	5,9	29,4
Design- og håndverk	33	21,2	21,2	9,1	3	45,5
Elektrofag	60	6,7	25	20	10	38,3
Helse- og sosialfag	82	30,5	22	13,4	11	23,2
Medier og kommunikasjon	25	28	8	16	12	36
Naturbruk	39	15,4	15,4	15,4	2,6	51,3
Restaurant- og matfag	39	30,8	17,9	12,8	7,7	30,8
Service og samferdsel	16	12,5	43,8	6,3	.	37,5
Teknikk og industriell produksjon	107	16,8	15,9	20,6	2,8	43,9

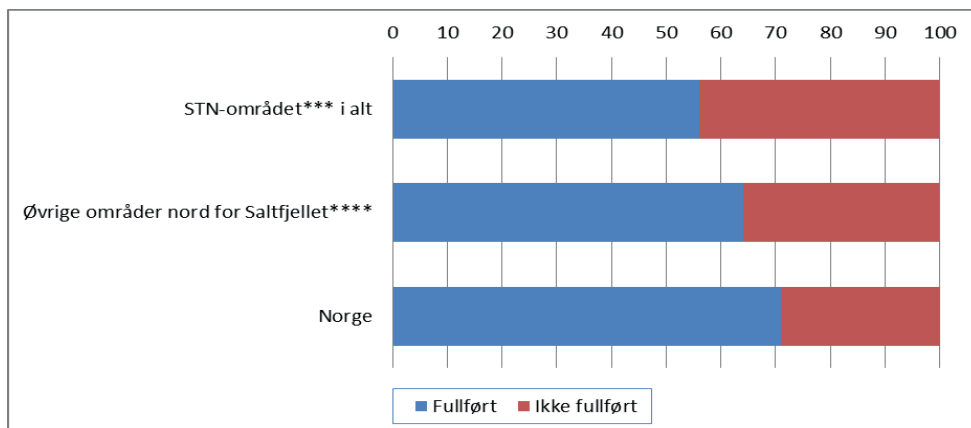
* Elever i alternativ opplæring er inkludert

** Fullført opplæring betyr at eleven/læreren har bestått alle års trinn i videregående opplæring som fører til vitnemål eller fag-/svennebrev

*** Virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndelingen av STN-området per 1.1.2012 er lagt til grunn.

**** Området nord for Saltfjellet utenfor virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

Figur 9.5 Elever* som startet på videregående opplæring trinn1 første gang høsten 2009, etter status for oppnådd nivå i videregående opplæring etter fem år, i forhold til bostedsområde. Prosent

Tabell 9.8 Barnehager med samisk språktilbud og talet på born som tok imot samisk tilbud i barnehagen 2005-2014

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Barnehager med samisktilbud i alt	64	67	56	60	71	67	61	63	52	58
Tal på born:	925	975	956	940	883	817	823	826	822	815
Samiske barnehagar og samiske barnehageavdelingar i norske barnehagar	46	47	40	41	37	37	33	30	30	31
Tal på born:	882	929	925	905	789	758	728	660	669	688
Norske barnehagar med anna samisk tilbud	18	20	16	19	34	30	28	33	22	27
Tal på born:	43	46	31	35	94	59	95	166	153	127

Kilde: Sametinget

Tabell 9.9 Antall elever med samisk som 1. eller 2. språk. Grunnskolen per 1. oktober. Hele landet. 2006-2014

	2006*	2007*	2008*	2009*	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*
Elever i alt ***	619 038	616 388	614 033	613 928	614 020	614 413	614 894	615 327	618 996
Elever med samisk som opplæringsmålform** i alt	991	938	940	924	893	855	873	822	812
Elever med nordsamisk som førstespråk	971	984	997	964	928	895	879	877	878
Elever med nordsamisk som andrespråk*	1 508	1 370	1 342	1 194	1 145	1 092	1 054	1 070	1 065
Elever med lulesamisk som førstespråk	31	25	27	26	29	25	30	19	22
Elever med lulesamisk som andrespråk*	46	54	50	55	68	47	68	74	77
Elever med sørsamisk som førstespråk	18	16	19	20	18	20	21	20	15
Elever med sørsamisk som andrespråk*	98	89	82	77	72	74	74	66	59

* Samisk som andrespråk omfatter elever som gjennomfører nivå 1-4 og nivå 1-7 etter samisk lærerplan.

** Elever som har samisk som opplæringsmålform, får all undervisning på samisk. Dette gjelder elever i de kommunene som kommer inn under det samiske forvaltningsområdet

*** Fra og med skoleåret 2011/2012 er spesialskoler og ordinære skoler slått saman i grunnskolestatistikken.

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

Tabell 9.10 Talet på elevar med samisk i fagkrinsen i den videregående skulen, fordelt på fylke der det er fleire enn fem elevar. 2009-2015

	Skoleåret 2009/2010			Skoleåret 2011/2012			Skoleåret 2012/2013			Skoleåret 2013/2014			Skoleåret 2014/15		
	Første-språk	Andre-språk	To-talt	Første-språk	Andre-språk	To-talt	Første-språk	Andre-språk	To-talt	Første-språk	Andre-språk	To-talt	Første-språk	Andre-språk	To-talt
Hele landet	215	154	369	267	206	473	236	180	416	243	209	452	205	244	449
Finnmark	180	103	283	249	135	384	212	120	332	199	157	356	179	178	357
Troms	10	30	40	11	43	54	18	35	53	18	24	42	18	30	48
Nordland	21	7	28		16	16		5	18	21	16	37		20	20
Nord-Trøndelag		8	8		7	7			6		5	5		8	8
Resten	4**	6	10	7*	5	12	6***	10**	10	5**	7	12	8*	8	16

*Resten av landet inkluderer også fylkene Nordland og Nord-Trøndelag

**Resten av landet inkluderer også Nord-Trøndelag

***Resten av landet inkluderer også Nordland

Kilde: Utdanningsdirektoratet

Tabell 9.11 Gjennomsnittlig inntekt og skatt for bosatte personer 17 år og eldre. Hele landet og Norge nord for Saltfjellet, 2013

	Hele landet	STN-området*	Øvrige områder**
Bruttoinntekt	407 100	334 800	378 700
Personinntekt lønn	291 600	220 000	273 000
Personinntekt pensjoner	71 800	85 600	74 600
Næringsinntekt	19 400	16 500	16 300
Renter bankinnskudd	6 500	4 900	5 200
Mottatt aksjeutbytte***	9 200	4 300	4 200
Inntektsfradrag	108 800	99 200	106 900
Minstefradrag	65 300	63 600	66 200
Renter av gjeld	26 800	24 800	24 700
Underskudd i næring, inkl. tidligere år	4 500	2 500	2 600
Toppskattegrunnlag	380 700	323 400	362 300
Alminnelig inntekt etter særfradrag	298 000	232 000	268 900
Sum utlignet skatt****	103 300	66 200	87 900
Av dette****:			
Toppskatt	5 900	2 300	3 800
Fellesskatt	35 000	25 900	31 000
Medlemsavgift til folketrygden	27 800	25 700	25 600
Antall bosatte personer 17 år og eldre	4 050 272	45 546	254 547

* Virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndelingen av STN-området per 1.1.2012 er lagt til grunn.

** Området nord for Saltfjellet utenfor virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet.

*** Både skattepliktig og skattefritt aksjeutbytte

**** Sum utlignet skatt (inkl. formuesskatt) er redusert med skattefradrag, mens de enkelte skattene er før skattefradrag blir trukket ut. Kilde: Skattestatistikk for personer, Statistisk sentralbyrå

Tabell 9.12 Sysselsatte personer 15-74 år*, etter kjønn og næring. Norge nord for Saltfjellet. 4. kvartal

	2009	2014			2009	2014		
	I alt	I alt	Menn	Kvinner	I alt	I alt	Menn	Kvinner
STN-området** i alt	27 088	27 003	14 718	12 285	100,0	100,0	100,0	100,0
01-03 Jordbruk, skogbruk og fiske	2 956	2 516	2 117	399	10,9	9,3	14,4	3,2
05-09 Bergvergsdrift og utvinning	337	440	399	41	1,2	1,6	2,7	0,3
10-33 Industri	1 544	1 924	1 495	429	5,7	7,1	10,2	3,5
35-39 Elektrisitet, vann og renovasjon	403	412	360	52	1,5	1,5	2,4	0,4
41-43 Bygge- og anleggsvirksomhet	2 377	2 473	2 320	153	8,8	9,2	15,8	1,2
45-56 Varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet	5 259	5 092	3 145	1 947	19,4	18,9	21,4	15,8
58-63 Informasjon og kommunikasjon	340	328	205	123	1,3	1,2	1,4	1,0
64-66 Finansiering og forsikring	141	108	59	49	0,5	0,4	0,4	0,4
68-82 Forretningsmessig tjenesteyting, eiendomsdrift	1 567	1 645	944	701	5,8	6,1	6,4	5,7
84 Offentlig administrasjon, forsvar og sosialforsikring	2 061	2 067	1 121	946	7,6	7,7	7,6	7,7
85 Undervisning	2 667	2 586	843	1 743	9,8	9,6	5,7	14,2
86-88 Helse- og sosialtjenester	6 451	6 354	1 219	5 135	23,8	23,5	8,3	41,8
90-99 Andre sosiale og personlige tjenester	811	914	407	507	3,0	3,4	2,8	4,1
Uoppgitt	174	144	84	60	0,6	0,5	0,6	0,5

* Fra 2005 ble nedre aldersgrense for å bli regnet som sysselsatt aldersdefinisjonen endret fra alder ved utgangen av året til alder ved utgangen av referansetidspunktet.

** Virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndeling av STN-området per 1/1-2012 er lagt til grunn.

*** Områder nord for Saltfjellet utenfor virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet.

Kilde: Registerbasert sysselsettingsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

Tabell 9.13 Virksomheter etter næringshovedområder og størrelsesgrupper etter antall ansatte. STN-området i alt. 1. januar 2015.

	Virksomheter i alt	Ansatte i alt	Størrelsesgrupper etter antall ansatte						
			Uten ansatte	1-4 ansatte	5-9 ansatte	10-19 ansatte	20-49 ansatte	50-99 ansatte	100-249 ansatte
I alt	6 933	19 497	4 206	1 656	546	299	171	49	6
Jordbruk, skogbruk og fiske	2 137	761	1 824	283	17	8	5	-	-
Bergverksdrift og utvinning	25	211	10	8	3	2	1	-	1
Industri	289	1 644	154	66	27	17	16	7	2
Elektrisitets-, gass-, damp- og varmtvannsforsyning	26	158	5	11	7	1	2	-	-
Vannforsyning, avløps- og renovasjonsvirksomhet	44	209	20	10	6	4	4	-	-
Bygge- og anleggsvirksomhet	677	1 636	357	203	77	30	8	2	-
Varehandel, reparasjon av motorvogner	570	1 816	215	201	101	51	2	-	-
Transport og lagring	342	918	159	132	25	15	11	-	-
Overnattings- og serveringsvirksomhet	213	543	115	60	21	12	5	-	-
Informasjon og kommunikasjon	104	250	67	26	7	2	1	-	1
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	22	62	5	13	3	1	-	-	-
Omsetning og drift av fast eiendom	395	187	318	67	9	-	1	-	-
Faglig, vitenskaplig og teknisk tjenesteyting	300	339	190	88	17	4	1	-	-
Forretningsmessig tjenesteyting	239	798	151	50	14	13	8	3	-
Offentlig administrasjon og forsvar, og trykdeordninger underlagt offentlig forvaltning	180	1 263	18	79	36	37	9	1	-
Undervisning	221	2 358	65	55	39	19	30	12	1
Helse- og sosialtjenester	697	5 779	245	175	111	77	64	24	1
Kulturell virksomhet, underholdning og fritidsaktiviteter	251	276	180	55	10	4	2	-	-
Annen tjenesteyting	192	287	101	72	16	2	1	-	-
Oppgitt	9	2	7	2	-	-	-	-	-

Kilde: Bedrifts- og foretaksregisteret, Statistisk sentralbyrå

**Tabell 9.14 Antall rein i vårflokk per 31. mars*, etter reinbeiteområde.
Reindriftsårene 2002/2003-2013/2014**

	2002/ 2003	2004/ 2005	2006/ 2007	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015**
Hele landet	210 075	234 608	243 251	248 522	254 384	251 071	258 360	246 262	231 929	211 206
Øst-Finnmark	63 389	78 332	83 982	86 315	88 868	87 283	83 957	74 454	69 103	65 504
Polmak/Varanger	21 623	24 664	25 227	24 885	27 325	28 078	27 212	23 776	23 111	23 751
Karassjok	41 766	53 668	58 755	61 430	61 543	59 205	56 745	50 678	45 992	41 753
Vest-Finnmark	84 214	92 714	94 262	96 009	98 548	97 957	107 055	105 092	95 838	79 899
Troms	9 922	11 272	12 046	12 226	12 094	11 674	12 820	12 955	12 317	11 653
Nordland	13 993	14 142	14 557	15 101	15 667	14 529	14 878	14 318	14 644	14 465
Nord-Trøndelag	12 936	12 377	12 483	12 856	13 281	13 529	13 930	14 074	14 130	14 031
Sør-Trøndelag/Hedmark	13 432	13 616	13 376	13 691	13 821	13 840	13 662	12 977	13 005	13 014
Tamreinlagene	12 189	12 155	12 545	12 324	12 105	12 259	12 058	12 392	12 892	12 640

* 31. mars benyttes fordi 1. april er fristen for å gi melding om reindriften det siste driftsåret til distriktsstyret.

** Ukorrigerte tall.

Kilde: Reindriftsforvaltningen

**Tabell 9.15 Sametingsvalget 2013. Godkjente stemmer, etter parti/valgliste
og valgkrets**

Parti/liste	Hele landet	Valgkrets						
		1. Østre	2. Ávjovári	3. Nordre	4. Gáisi	5. Vesthavet	6. Sørsamisk	7. Sør- Norge
I alt	9 919	1 640	2 676	1 444	1 414	912	593	1 240
NSR Norske Samers Riksforbund	2 397	-	580	231	526	460	176	424
Senterpartiet	471	107	65	78	123	45	53	-
Samefolkets parti	184	-	99	-	-	-	-	85
Det norske Arbeiderparti	2 093	497	360	306	339	198	159	234
Árja	1 145	291	487	135	149	-	-	83
Fremskrittspartiet	888	137	151	263	167	78	-	92
Høyre	696	143	112	121	110	131	-	79
Fastboendes Liste	264	-	264	-	-	-	-	-
Johttisápmelaccaid listu	331	-	331	-	-	-	-	-
Kristelig Folkeparti	45	-	45	-	-	-	-	-
Nordkalottfolket	431	-	-	310	-	-	-	121
Áarjel-Saemiej Gielh (ÁaSG)	205	-	-	-	-	-	205	-
Venstre	50	-	50	-	-	-	-	-
Norske Samers Riksforbund og Samefolkets Partis fellesliste	465	465	-	-	-	-	-	-
Ealáhus ja luonddu / Næring og natur	132	-	132	-	-	-	-	-
Samer sörpá / Sámit lulde	122	-	-	-	-	-	-	122

Kilde: Valgstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 9.16 Sametingsvalget 2013. Valgte representanter, etter parti/valgliste*, kjønn og valgkrets

			Parti/valgliste									
			A		NSR		ÅRJA		FRP		H	
	I alt	Kvinner	I alt	Kvinner	I alt	Kvinner	I alt	Kvinner	I alt	Kvinner	I alt	Kvinner
Hele landet	39	20	10	4	11	6	4	2	2	1	2	1
1. Østre	6	3	2	1	-	-	1	-	-	-	1	1
2. Åvjavári	8	5	2	1	2	1	2	2	-	-	-	-
3. Nordre	5	2	1	-	1	1	-	-	1	-	-	-
4. Gáisi	6	3	2	1	2	1	1	-	1	1	-	-
5. Vesthavet	4	2	1	1	2	1	-	-	-	-	1	-
6. Sørsamisk	4	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-
7. Sør-Norge	6	4	1	-	3	2	-	-	-	-	-	-
Hele landet	39	20	10	4	11	6	4	2	2	1	2	1
	NSR/SPF		JOHT		NORDK		SS		ÅSG		FASTB	
	I alt	Kvinner	I alt	Kvinner	I alt	Kvinner	I alt	Kvinner	I alt	Kvinner	I alt	Kvinner
Hele landet	2	1	1	-	3	2	1	1	2	1	1	1
1. Østre	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2. Åvjavári	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	1
3. Nordre	-	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-
4. Gáisi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5. Vesthavet	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6. Sørsamisk	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-
7. Sør-Norge	-	-	-	-	1	1	1	1	-	-	-	-
Hele landet	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

* A (Det norske Arbeiderparti), NSR (Norske samers riksförbund), FRP (Fremskrittspartiet), H (Høyre), NSR/SPF (Norske Samers Riksförbund og Samefolkets Partis felleliste), JOHT (Johtisápmelaccáid listu), NORDK (Nordkalottfolket), SS (Samer sörpá/Sámit lulde) og ÅSG (Åarjel-Saemiej Gielh (ÅaSG) FASTB (Dáloniid listu/Fastboende Liste).

Kilde: Valgstatistikk, Statistisk sentralbyrå